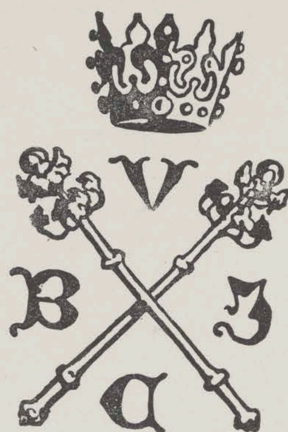

1948
III
9

Tu razem oprawne dzieło *Antiquitates Etruscae*.

ANTIQUITATES ETRUSCAE

A

VIRO AMPLISSIMO DOCTISSIMOQUE

ANTONIO FRANCISCO GORIO

IN

FLORENTINO LYCEO OLIM HISTORIARUM PROFESSORE CELEBERRIMO

CONCINNATAE;

NUNC VERO

IN COMMODUM ANTIQUITATIS

LITTERARUMQUE CULTORUM

IN

COMPENDIUM

REDACTAE

SCHEMATIBUSQUE MINORI FORMA EXORNATAE,

ITA QUIDEM UT

MONTFAUCONIANI OPERIS

SUPPLEMENTA

HABERI POSSINT,

A

M. NICOLAO SCHWEBELIO

ILLUSTR. CAROL. ONOLD. P. P. et RECT.

ACADEMIARUM, IMPERIAL. THERES. ROBORET. ELECTOR. BAVAR.

NEC NON

SOCIET. HIST. GOETTING. et IENENS. LAT. COLLEGA.

IMPENSIS GEORGII LICHTENSTEGERI,

CHALCOGRAPHI NORIMB.

TYPIS ARNOLDIANIS, MDCCLXX.

LECTORI B. S.

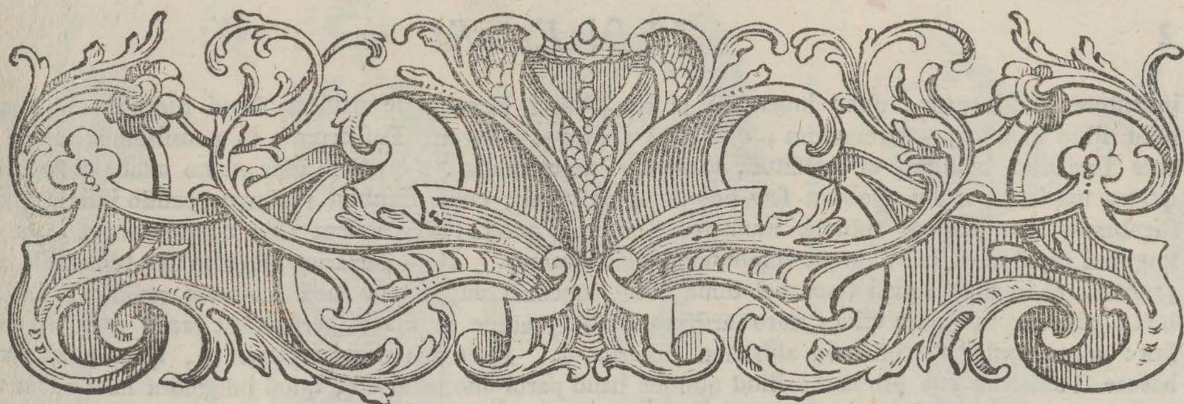
Quicumque in ueterum monumentis uel mediocriter sunt uersati, non possunt non cognitum habere exploratumque, Etruscorum gentem antiquissimam, inter cultissimas terrarum orbis nationes, cum optimarum artium doctrinarumque studiis; tum rerum praeclare gestarum gloria, mirum quantum floruisse; omnemque, quam late patet, Italiam sub suam potestatem redactam habuisse. Sic Livius V. c. 33. *Tuscorum, ante Romanum imperium, late terra marique opes patuere. Mari supero inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum communi uocabulo gentis, alterum Adriaticum mare, ab Adria Tuscorum colonia uocauere Italicae gentes.* Quantum litteris floruerint, longum foret et a praesenti loco alienum, si singulis disciplinis et artibus recensendis comprobare uellemus; idque eo magis, quod ipse Etrusci huius Musei auctor, ex uetustissimis in eo allatis monumentis, luculentissimisque priscorum annalium testimoniis id extra omnem posuit dubitationem. *Naturae* inprimis *ac rerum diuinarum* perscrutationi plurimum studii Etruscos impendisse, auctor est *Diodorus Siculus* L. V. 219. *Astronomiae* eosdem peritiam habuisse *Plinius* innuit *Hist. Nat.* L. II. c. 53. *Chronologiae* temporumque rationem eos quoque habuisse, ex eorundem Ritualibus probat *Censorinus de die Nat.* c. v. Vnde probabile omnino uidetur, *Numam*, in constituendo anno, obseruato non Solis, quod Graeci fecerunt, sed Lunae cursu motuque, Etruscorum morem secutum fuisse. Quantum in uniuersum Philosophiae studiis excelluerint Etrusci, exinde colligi potest, quod Pythagoras Italicae philosophiae princeps a *Diogene Laertio*, Aristoxeni aliorumque auctoritate, L. VIII. 1. et Clemente Alexandrino Strom. I. Etruriam dicitur patriam habuisse. Quid? quod Romani *iura* sua *Fecialia* et *duodecim Tabularum*, quas Cicero omnium Philosophorum scriptis praeferre non dubitauit, *Supplementa* ab Etruscis acceperunt, ut *Seruius* docet ad Virg. Aeneid. L. VII. u. 695. In re militari quoque ueteres Tuscos multa, e. g. tubam Tyrrhenam, lictores cum fascibus, sellam curulem ex ebore, togamque purpurae praetextam inuenerunt, summisque exercituum ducibus ad augendam eorum dignitatem addiderunt: quae omnia cum in suam Rempublicam transtulissent Romani, eam ad summam elegantiam maiestatemque prouexerunt, ut auctor est Diodor. Sic. L. V. 219. Vltimam uero gentis Etruscae antiquitatem priscumque apud eamdem litterarum honorem exinde nullo negotio coniicere licet, quod Etruscorum litterae, si Aegyptias et Phoenicias excipiamus, omnium sunt antiquissimae; atque celebratissimae illae *Tabulae Eugubinae*, duabus ferme aetatibus Troiani belli tempora antecessisse existimantur. Quare mirum non est, si eruditorum quidam sibi persuaserunt, Homerum, qui teste Strabone, Etruriam peragrauit, multa ab Etruscis accepta in Iliadem atque Odysseam transtulisse. Quae cum ita sint, quisque, uel nobis non monentibus perspiciet, dignissimam omnino esse Etruscorum gentem, cuius clarissima olim fama ex antiquissimis eorum monumentis renouetur, eiusque memoria obliuione dudum sepulta, e cineribus quasi reuocata ad posteros quoque transmittatur. Laudabilissimum uero hunc laborem in primis suscepit *Gorius* in Florent. Lyceo olim Histor. Prof. celeberrimus, omnisque antiquitatis sollertissimus perscrutator; qui inuestigandis explicandisque Etruriae antiquitatibus non de patria solum, sed de omni re litteraria immortaliter fuit promeritus. Hic enim vir praestantissimus, quamquam Maecenatum auxilio praesidioque destitutus, (quod saeuum et lacrimabile nostrorum temporum fatum iure meritoque conqueritur,) unice iuuandarum bonarum artium desiderio inflammatus, suis sumptibus omnem fere Etruriam perlustrauit, et quae ubique erant inedita Etruscorum monumenta, inue-

inuestigauit, eruditissimisque notis illustrata, quadringenta ferme numero, cum erudito orbe communicauit. Primam uero eximii huius Thesauri aperiundi occasionem ei dedit praeclarum Thomae Dempsteri opus de Etruria Regali, quod *Thomas Coke, Anglus*, Senatori *Bonarrotio*, adcuratissimo antiquitatis indagatori, suis impensis publicandum commendauit: quo curante, cum aliis Etruriae monumentis, doctissimis explicationibus ornatis, in lucem publicam prodiit Florentiae A. 1726. Quinque uero annis ab hac editione praeterlapsis, accidit, ut Volaterris, antiquissima opulentissimaque Etruriae urbe, complura Tuscorum sepulcra hypogaea in praediis Petri Franceschinii, Volaterrani inuenirentur. Quo nuncio uix accepto, Gorius Volaterras aduolauit, omniaque oculis ipse perlustrauit; perlustrata diligenti ac perita artificis, quem comitem habebat, manu delineanda ac postea aeri incidenda curauit. Hoc thesauro magis magisque excitatus Arretium quoque, Cortonam, Perusiam, Clusium, regiam illam Porsennae sedem, Montem Politianum aliasque fama olim inclutas Etruriae urbes adiit; maximeque insignia, quae ubique reperiebantur, monumenta collegit. Beatus opimis ac praeclaris istis opibus Florentiam rediit; ibique ditissimum illud amplissimumque Mediceum Museum, quanta fieri potuit diligentia, excussit. Ex quibus tandem aliisque eruditorum uirorum symbolis praestantissimum elegantissimumque Etrusci Musei opus, plaudente omni Republica litteraria, fuit enatum; in quo inprimis eminet uenerandae antiquitatis λείψανον, *Orthium* carmen lamentabile Etruscorum antiquissimorum, ex antigrapho tabulae Eugubinae interpretatione expressum notisque illustratum, quod cum reliquis tabulis Eugubinis a Francisco Equite Victorio se accepisse, gratissima mente profitetur praedicatque. Quamquam, iudice *Plinio* initio Hist. Nat. *res ardua est, uetustis nouitatem dare, nouis auctoritatem, obsoletis nitorem, obscuris lucem, fastiditis gratiam, dubiis fidem*: ipsa tamen inuidia fateatur necesse est, elegantissimum Etrusci Musei auctorem in plerisque tam feliciter fuisse uersatum, ut mirabilem ejus solertiam aequi rerum aestimatores iusta ac decenti laude adhuc prosequantur.

Quibus de caussis non ingratum fore antiquitatum cultoribus speramus, quod Lichtenstegerus uir honestissimus, artisque imaginum aeri incidendarum peritissimus, cum de Supplementis Montfauconiano illi operi, quod ante aliquot annos notis summe reuerendi uiri Io. Salom. Semleri, Doct. Theol. in Regia Fridericiana celeberrimi, illustratum publicauit, addendis cogitaret, hunc potissimum Etruscarum antiquitatum thesaurum, eligere uoluit. Quod consilium cum mihi aperuisset uir optimus, meque simul rogasset, ut splendidioris illius operis, in compendium redigendi curam operamque susciperem, ejus conatibus ad commoda studiosae iuuentutis amplificanda comparatis deesse, religioni mihi merito habendum existimaui; idque eo magis, quod Graecarum Romanarumque antiquitatum plurimos scriptores habemus: qui uero Etruscis monumentis explicandis operam suam impendere uoluerunt, si *Dempsterum, Bonarrotium*, et paucos alios excipiamus, nulli fere reperiuntur. Dimissis igitur, quae scrupulum mihi mouere poterant, cum hanc operam suscipere in animum induxissem, id mihi potissimum negotii datum credidi, ut omissis, quae ad res propositas non pertinere uidebantur, digressionibus, uel quae aliunde facili negotio haberi possent, ea solum persequerer, quae ad Etruscarum antiquitatum, imaginumque explicationem facere uidebantur: quo facto studui obtinere, ut et potiora splendidioris illius Goriani operis momenta hoc compendium complecteretur; et minoribus sumptibus ab antiquitatum reique litterariae cultoribus posset comparari. Quod reliquum, aequos lectores rogatos uolumus, ut typothetarum errores, qui forte irrepserint; uel si ipsi mihi in continua laborum serie humani quid acciderit, boni consulere haud grauentur. Scrib. Onoldi in illustri Carolino d. II. Sept. MDCCLXX.

M. *N. Schwebel.*

Musei

MVSEI ETRVSCI

CLASSIS PRIMA

DEOS PROPRIOS SELECTOS ET COMMVNES ETRVSCORVM EXHIBENS.

PROOEMIVM.

In ipso limine quasi huiusce Thesauri ETRVSCARVM ANTIQVITATVM, operae pretium nos facturos esse existimamus, si argumentis quibusdam non contemnendis, quibus uero etiam uirorum rei antiquariae peritissimorum assensum addere possumus, comprobemus, uetustissima haec omnium, Aegyptiis exceptis, monumenta, Florentiæ in primis in regio Mediceo Cimeliarchio aliisque celebrioribus Etruriæ Museis obuia, quae primum nunc in lucem publicam proferuntur, Tuscorum esse artificum, nullique genti, nisi Etruscae, omni superstitioni addictissimae, adsignanda. Primum id indicat opificii genus. Nam Tuscorum sculptura, antiquissimis certe illis temporibus, duriuscula est, et in quibusdam partibus aliquantum rigens 1); qualis in Etruscis hisce monumentis reperitur; quamquam et uarietate, et uestium concinnitate, et quadam uirili quasi elegantia, cum ipsis Graecorum artificum operibus de palma certare posse uideantur. Praeterea in singulis fere Deorum Dearumque imaginibus aliquid conspicitur, quod in aliis eorumdem Numinum iconibus uel apud cultissimas nationes non occurrit. Huc referri possunt, peculiaris uestium cultus, calcei Tyrrheni lunati, nunc clausi, nunc aperti, loris etiam usque ad suras reuincti; sandalia et crepidae elegantissimae; torques, stroppi, monilia, inaures, periscelides, armillae compluribus bullis dependentibus ornatae, cothurni, diademata, tutuli, mitellae, nimbi, corollae myrto lauroue intextae, uel quernae, internitentibus inter folia gemmis, pretiossimae, aliaque perrara capitis ornamenta, quae peculiari sua specie a reliquarum gentium usu recedunt. His adde etiam alas, quas fere omnibus Diis Deabusque, tamquam praecipuum cælestis præsentiae & Maiestatis insigne tribuerunt ad exemplum Phoenicum et Aegyptiorum, qui primi omnis idololatriae, omnisque ritus inuen-

1) Quinctil. Institut. Orat. L. XII. C. 10.

inuentores perhibentur: quod inuentum postea Graeci Romanique artifices secuti fuerunt 1). Neque uero illud silentio praetereundum, quod Dii Deaeque ueterum Tuscorum, in uetustissimis certe, et ante Troianum bellum, ut creditur, fabricatis monumentis, (quod in aliis nemo adhuc obseruavit) dextra uel laeua manu globum seu pomum praeferunt; cuius symboli rationem paullo inferius inuestigabimus: ut iam de fulmine inusitatae formae, quod Tusci nouem Diis tribuerunt; 2) et de singulari capillorum cultu atque dispositione non dicamus. Nam caesaries Deorum uel breuis est, uel prolixa, et in fine aequali linea uel tonsa, uel concinna dispositione post humeros reuincta, siue soluta: adeoque interdum crines miro artificio sculpti, atque in fila dispertiti, ut facile numerari possint: quod opificii specimen in aliis non obseruatur. Inter alia uero argumenta, quae monumenta haecce Tuscorum esse probant; illud quoque haud parui momenti est, quod insigniora haec sigilla uel in ipsa Etruria; uel in finitimis urbibus, quas olim Etrusci tenuerunt, inuenta sunt atque effossa; quaedam uero ipsis litteris Etruscis, more Aegyptio, uel in ueste, uel in femore, uel etiam in crure atque in brachiis inscripta sunt; cum quibus uero illa, quae litteris non sunt insignita, mire conueniunt; idemque opificii genus praeferre uidentur. Quare, ut rem paucis absoluamus, in hisce Tuscorum operibus, quae nunc primum in locupletissima hac supellectili exhibentur, semper aliquid uel non usurpatum ab aliis nationibus; uel ob inuentionem curiosam admiratione dignum reperietur; nec facile quisquam de uera eorundem origine poterit dubitare.

IANVS PATER

Tuscorum Deus omnium primus.

His generatim praemissis, ad ipsam Deorum, qui proprii ac peculiares ueterum Etruscorum fuere, progredimur descriptionem, qui quidem primum in his tabulis exhibentur: siquidem Bonarrotius, summus omnis antiquitatis interpres, de Diis tantum Consentibus Tuscorum egit, quos ipsi cum Graecis & Latinis communes habuerunt. Primus igitur ordinem ducat Ianus, Italiae ac potissimum Etruriae *princeps Deus*, uti Donatus in Horatium eum appellat 3). De Iani aeque ac reliquorum Deorum origine, nominibus et cultu in dissertationibus separatim inferius disputabitur.

Tab. I. Corona, qua hic sistitur Ianus, Tab. I. Fig. 1. florem patulum foliis refert; estque eius forma antiquissima, nec apud Graecos, uel Latinos in Deorum simulacris obuia. Originem duxisse uidetur ab Aegyptiis, qui Deorum capita loti flore coronarunt; uti Harpocrates aliaque Numina in mensa Isiaca sculpta, probare possunt 4). Forsan hoc primum illud coronae genus est, quod ipsum Ianum habet inuentorem 5). Aures habet praegrandes, quod superstitiosa antiquitas credidit, ita Deos precantium uota facilius exaudire posse. Qua de caussa etiam *audientes*, ἐπήκοοι cognominati fuerunt; 6) et Lacedaemonii Iouem cum quatuor auribus effinxerunt. Praeterea Ianus manus habet pendulas, non tamen lateribus omnino cohaerentes, more Deorum Aegyptiorum. Tunica amictus est ad talos demissa; pedes lunatis calceis, quos Etrusci inuenere, inducti; collum torque exornatum. Nec uero unica facies quemquam moueat; quippe hanc quoque Iani formam antiqua monumenta probant.

VERTVMNVS

Deus Etruscorum a Volsiniensibus praecipuo honore cultus.

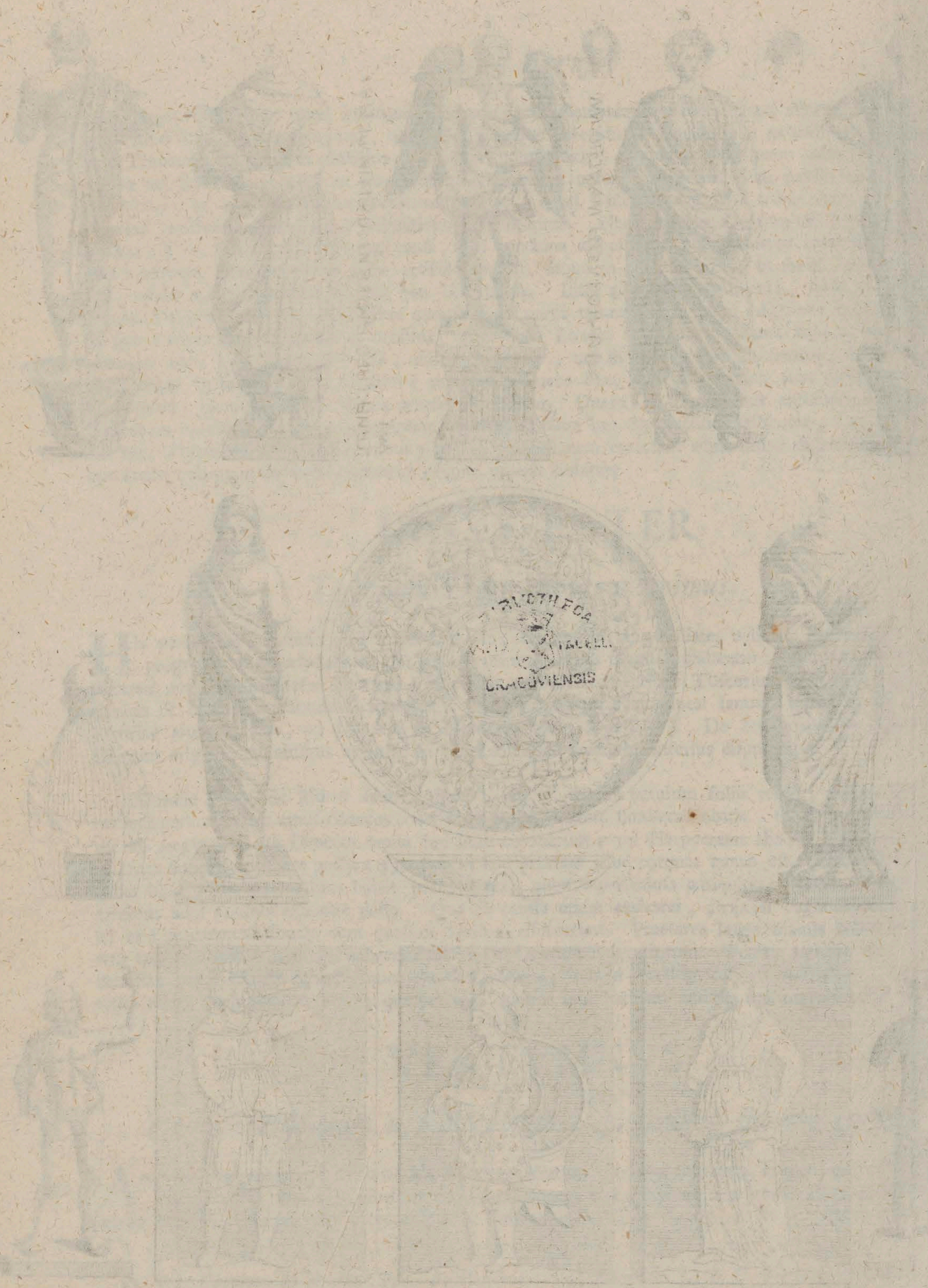
Tab. I. Anno Salutis reparatae CIƆIƆCCXXXV prope Pratum, Etruriae ciuitatem, in loco, qui uulgo dicitur *Pizzirimonte*, una cum pluribus Penatium Deorum et Larium ex aere paruis signis et uotiuis donariis erutum quoque est elegantissimum simulacrum, Tab. I. fig. 4. et 5. quod quamquam uultu

1) Vid. Cuperum in Explic. Tab. Apotheoseos s. consecrat. Homeri p. 169. &c.
2) Plin. Histor. Nat. L. II. C. 52. Demster. monum. Tab. I. et III.
3) Vid. in epist. ultim.
4) Vid. Cuperi Harpocrat. edit. Traj. ad Rhen. A. 1688. 4to.
5) Athenaeus L. V. C. 13. coll. Nic. Leonico de Var. Histor. L. I. C. 71.
6) Homer. Iliad. L. 1. u. 218. coll. Grut. Thes. p. LXXIII. 8. nec non Inscript. ant. Etruriae urbium a Gorio edit. Part. I. p. 81.

Tab. I

1–3. Iannus 4.5. Vertumnus. 6. Pomona. 7.8. Nortia, s. Fortuna, Tuscorum Dea.
9.10. Ancharia. 11.12.13.14. Bellona Tuscorum Dea.

uultu suo placido ac sereno Bacchum, laetitiae datorem referre posse uideatur: multae tamen rationes suadent, ut eum pro Vertumno potius habeamus. Quas enim notas apud Propertium de se prodit, mire cum hoc signo conueniunt 1). Tuscis proprium olim hunc fuisse Deum atque a Vulsiniensibus, a quibus etiam *Vertumnalia* in eius honorem fuere celebrata, ad Romanos, euocatione forsan facta, translatum, idem Propertius l. c. diserte declarat. Toga, qua amictus hic cernitur, togam Haruspicis Etrusci imitatur 2). Diademate reuinctum est caput, e quo uero post humeros nulli lemnisci dependent, Etruscorum more. Coma in orbem ita attonsa est, ut et ipsa coronae speciem praeferat. Pectus, humerus dexter et brachia nuda sunt; reliquae corporis partes, ueste ornatissima summoque artificio caelata, ut etiam membrorum latentium nuditatem aperiat, amictae sunt. Fimbria togae radiis undique est coronata. Dei pedes, qui Tyrrhenis crepidis et quidem ornatioribus induti sunt, plumbeae basi insistunt: circa basin additum est glutinum instar ferri durissimum, forte ne alio euocari posset 3). Qui plura de Vertumno cupit, adeat doctissimum Laurentium Begerum Tom. III. Thesaur. sel. Elect. Brandenburg. p. 289.

POMONA

Dea, uxor Vertumni a Tuscis culta.

Corona, qua Deae caput redimitur, Tab. I. Fig. 6. myrtea est, uel potius foliacea 4), nullis lemniscis dependentibus; utpote qui, crescente luxu, coronis demum accesserunt, et quidem aurei 5). In medio eiusdem coronae in fronte congesta in orbem uisuntur quaedam poma; et ipsa Dea manu dextra pomum tenet. Praeterea pulcherrimis inauribus est ornata, et palla, quam sinistra manu tenet, in sinus tam uenustos elegantesque est concinnata, ut pulchrius exemplum in tota antiquitate haud reperiatur. Pedes calceis, uel crepidis Tyrrhenis, et quidem lunatis sunt ornatissimi, quarum sub planta catenae innexae sunt, quibus forte eam deuinxerunt, ne uel ab impia manu dimoueri; uel ipsa ab hostibus euocata excedere posset. Ejusmodi euocationis formulam legere licet apud Macrobium. 6) Hanc Tuscorum ante Deam, quam etiam *Patronam* ueteres dixere, 7) una cum eiusdem uiro Vertumno et Latini populi et Romani postea religiose coluerunt, ipsique *Flaminem Pomonalem* constituerunt 8). Tab. I.

NORTIA

Tuscorum Dea, summa religione a Volsiniensibus et Volaterranis culta.

In numero Deorum, quos Volsinienses coluerunt, teste Tertulliano, 9) fuit etiam *Dea Nortia*, quae, ut Liuius scribit, praenobile apud eos templum habuit, arasque ipsius nomine ac diuinis appellationibus insignes. 10) Quae fuerit Dea, sub judice lis est. Quidam Nortiae nomine *Sortem*; alii *Nemesin*; alii denique *Tychen* seu fortunam innui arbitrantur 11). Vnde etiam in marmore apud Fabrettum 12) et Reinesium 13) MAGNA DEA NORTIA appellatur; eo quod Fortunae, ut ait Cicero 14), magna uis est in utramque partem; uel ad res secundas, uel aduersas. Ipsum uero hoc simulacrum Tab. I. Fig. 7. ut creditur, Deae Nortiae, marmoreum est, uetustissimum, litteris Etruscis inscriptum, capi- Tab. I.

1) L. IV. El. 2.
2) Vid. Demster. Oper. Tab. XL. et Musei Florent. Tab. III. Tab. LXXXI. De toga, eiusque origine et usu, uid. praeter alios Bonarrotius in uasa uitrea coemeter. p. 158. squ. et in Explicationibus et Coniect. ad monument. Etrusc. addita operi Demsteriano §. XXXIII. p. 56. 57.
3) Vid. Prudentius de simulacro Romae u. 230. et Arnobius aduersus gentes L. VI.
4) De hoc genere coronarum uid. Paschal. de Coron. L. I. C. 13.
5) Plin. L. XXI. C. 3.
6) Saturnal. L. III. C. 9. Pausan. L. III. et Diodor. Sic. L. XVII. Curtius L. IV. C. 3.
7) Varro de Lingu. Lat. L. VI.
8) Vid. Festum p. 234.
9) In Apologet. Cap. XXIV.
10) L. VII. uide etiam Festum et Iuuenalem Sat. X. u. 74.
11) De Nupt. Philolog. Cap. IX.
12) Inscript. domest. Cap. X. p. 742. num. 507.
13) Class. I. num. CXXXI.
14) L. II. de officiis.

te uero et ex parte pedibus, iniuria temporis, truncatum. Puellum sustinet fasciis inuolutum, qui an sit Iupiter, ut Praenestini Fortunae signum cum Ioue puero fecerunt, quod describit Cicero; 1) an Plutus diuitiarum Deus, quem ueteres Fortunae aliquando in manus dederunt, ut auctor est *Pausanias*, 2) pro certo affirmari non potest.

ANCHARIA

Dea Etruscorum, a Faesulanis et Asculanis culta.

Tab. I. Ancharia Dea fuit Faesulanorum, uti ex ara quadam antiquissima; 3) ipsoque hoc simulacro, quod exhibetur Tab. I. Fig. 9. Faesulis reperto, colligere licet: nec minus uero Asculanorum, id quod cum arae ac statuae ipsi dedicatae; tum fanum in eius honorem exstructum, quod ab eadem Dea Ancharia adhuc Ancharanum uel Ancaranum dicitur, comprobare possunt. Anchariam autem hanc Deam ideo appellatam censet doctissimus Turnebus, 4) quod furorem immittere credebatur iis, quos suo Numine adflabat; eiusque cultores *Ancharios* seu Ancarios, quasi furiosos dictos: quemadmodum *Bellonarii* uocantur *Bellonae* furore correpti. Signum hoc uetustissimum, licet sit Tuscanici operis, in multis tamen antiquissimorum Aegyptiorum sculpturam imitatur, quod eorum opinionem confirmare uidetur, qui Etruscos in haec loca ex Aegypto uenisse contendunt. Primum enim Dea pedibus iunctis, more Deorum Aegyptiorum non gradientium, sed in quiete stantium, insistere; (quod uero ultimae antiquitatis est indicium, quae uel Daedali tempora antecedit,) manusque ad utrumque latus pendulas et cohaerentes habere conspicitur. 5) Praeterea capilli sunt soluti, prolixi, post humeros fluxi, atque ita in fine undique attonsi, ut lineam suam nec unus omnino excedat. Reliquum pedes lunatis calceis seu crepidis sunt ornati; diadema non est lemniscis retro pendentibus reuinctum: uestis exhibetur in elegantes sinus concinnata, e cuius angulo annexa est ansula, qua forte uestes suspendi solebant.

BELLONA

Tuscorum, praesertim uero Volaterranorum et Lunensium Dea.

Tab. I. Quamquam Seruius 6) Bellonam inter Deos communes refert: nullus tamen dubito, eam Deam olim Etruscis peculiarem fuisse, atque *Duellonam*, ut bellum duellum, appellatam; 7) postmodum uero, euocatione ab Appio Claudio facta, post partam de Etruscis uictoriam, ad Romanos demum transiisse, uti ex Liuii uerbis colligi potest. 8) Certe hic Claudius Anno V. C. 441. templum in honorem eius exstruxit, cuius dedicationem describit Ouidius, 9) in quo legatis exterarum gentium 10) et imperatoribus a bello redeuntibus et triumphum petentibus 11) senatus dabatur. Ante hoc templum erat *columella*, quae *bellica* uocabatur, supra quam hastam iaciebant, cum bellum indiceretur. 12) Cum nullum huius Deae ex aere simulacrum facile reperiatur, ex toreumate saltem hoc Etrusco perspici poterit, qua specie eam expresserint Tusci. Quatuor currus in eo sculpti sunt, quadriiugis equis tracti. In eo, qui notatur N. 1. Bellona, ut opinor, est cum Marte. In altero N. II. Hercules clauam gerens cum Victoria. N. III. cum Dea alata sedet Deus Marti similis galeatus, qui uel Terrorem; uel potius Pausum Deum cum Pace referre uidetur 13). N. IV. duae uisuntur Deae: Nemesis forte et Venus 14). Prope rotas currus quadrijugi canes, uel cerui et serpentes conspiciuntur. Ejusdem Bellonae imaginem Tab. II. Fig. 11. 12. 13. 14. expressam exhibent. Fuisse autem hanc Deam a Volaterranis inprimis cultam, declarat ara marmorea uotiua, quam illustrauimus P. II. Inscript.

1) L. II. de Diuinat. uide etiam, quae de Fortunae imagine sculpta in Gemma, adnotat Cl. Bonarrotius in obseruat. ad Numism. max. mod. p. 226.
2) In Boeotic. L. IX. C. 16.
3) Vid. Reines. Synt. Inscr. Class. II. num. XXIII.
4) Aduersar. L. XVII. C. 24.
5) Diodor. Sic. L. IV. p. 276.
6) L. XII. Aeneid. ad u. 118.
7) Varro de L. Lat. L. VI. p. m. 74. Festus in u. Duellum.
8) Dec. I. L. X.
9) Fastor. L. VI. u. 298. de Bellona plura apud Gyraldum Synt. X. Hist. Deor.
10) Liu. L. XXX. C. 21.
11) Idem L. XXVIII. C. 38.
12) Festus in uoce Bellona.
13) Arnobius L. I. aduersus Gentes.
14) Lucretius L. I. u. 32.

Inscript. antiqu. Etrur. Vrb. 1) Apud Lunenses uero divinos eiusdem honores docet ara peruetusta in ruinis Lunae urbis reperta 2).

VALENTIA

Tuscorum, ac praesertim Ocriculanorum patrium Numen.

Valentia, eadem cum Roma Aesculapii filia olim habita, Valetudo quoque et Salus fuit appellata. Tuscorum ac potissimum Ocriculanorum fuit Dea, ut diserte docet Tertullianus, 3) cui etiam uetustum marmor uotiuum Ocriculi inuentum adstipulari uidetur. 4) Non absurdum fuerit credere, ab auspicatissimo huius Deae nomine urbi Romae nomen inditum, quae, teste Solino, 5) prius Valentia uocata est. Nam ἐῤῥῶσθαι Glossis est *ualere*: Ῥώμη. *Valentia.* Inde Ῥῶμος et Ῥωμύλος, *uir fortis.* Inde Latinis priscis *Romulus.* Festus: *Romulus et Remus a uirtute, hoc est robore appellati* 6). Quidam Romam ab Etruscis conditam putant, ut ex Alcimo, uetustissimo Historico docet Festus 7), cui sententiae fauet Plutarchus, qui in Romuli uita affirmat, eam ciuitatem ab ipso condi non potuisse, nisi adscitis Tuscis. Hanc autem ueram Romae originem, a scriptoribus, odio uel inuidia in Etruscam gentem, postea fabularum ambagibus obscuratam fuisse, quidam sibi persuadent 8). Simulacrum autem hoc ex Mediceo Thesauro primum prolatum ex aere est, ab eximio Tusco artifice confectum. u. Tab. II. Fig. 1. Caput eius galea est insigne, et serpenticulus dextro brachio aduolutus, quo ipso non male augurari licet, referre, ut diximus, Deam, quam primum *Valentiam*, seu ualetudinem, postea *Salutem* ueteres dixere. Sic certe et Romam galeatam et cum serpente nobis sistunt nummi antiquissimi, quos pondera dicunt; et Diis salutaribus urbiumque conseruatoribus hoc animal, tamquam symbolum et insigne salutis additum reperitur 9). Vitta, qua caput cingitur, non omnino a galea celatur; sed euidenter apparet, quod raro, aut numquam factum ab aliis artificibus obseruatur. Tunica plumario opere insignis est: collum radiatum quoddam ambit monile, quod ornamentum Etrusci artifices maxime dignum Dearum maiestate existimarunt. Serpens in speciem armillae circa brachium uoluitur. Denique palla, quae superne induitur, miro artificio in sinus ac plicas est concinnata. Quod in Tab. II. Fig. 2. alterum signum est, itidem Valentiam Deam referre uidetur. Obseruatu dignum est diadema, seu mitella augustioris formae radiis distincta. Insignis est torques, e quo Etrusco more tres bullae dependent, quae dubio procul querna folia referunt, quam arborem ueteres Diis salutaribus tribuerunt. Caput palla habet uelatum, ut Aesculapius saepe conspicitur; utpote in quo mentis sedes est, et fons salutis. Serpenticulus, quem sinistra manu tenet, illis et magnitudine et specie similis uidetur, quos Etruria gignere solet 10).

Tab. II.

Tab. II.

VOLTVMNA, VOLVMNA ET VOLVMNVS

Etruscorum Dii proprii.

Voltumna qualis Dea fuerit, quaue religione culta, ob scriptorum silentium pro certo dici non potest. Quantum tamen coniicere datur, totius Etruriae Numen tutelare fuit, quasi rerum gerendarum curam haberet, populorumque saluti et tranquillitati prospiceret. 11) Qua de caussa ad ejus fanum, quod longe celeberrimum prope Vulsinium fuit, urbem in medio Etruriae sitam, conuentus et concilia frequentissime habebantur, quotiescumque nimirum res grauior incidisset, uel reipublicae salus postulasset. 12) Quod quidem laudabile Etruscorum institutum ad Deorum templa, de rebus paullo

B

1) P. 147. 148. 149.
2) Vid. Thom. Demster. de Etrur. Reg. L. IV. C. 20.
3) Apologetici Cap. XXIV.
4) Vid. not. ad Inscript. Donianas Class. I. num. 169. p. 36.
5) Cap. I. de origine urbis Romae.
6) Salmas. in Plin. Exercitat. in C. Iul. Solini Polyhist. p. 5. et 6.
7) L. XVI. uid. etiam Th. Demsterum de Etrur. Reg. L. I. C. IX.
8) Id patet ex Dionys. Halic. L. I. p. m. 23. ac passim, ubi Tuscorum meminit. cf. Edmund. Dikinson. in Diatrib. de Noe in Italiam aduentu, eiusque nominibus Ethnicis p. m. 29. 30. 31. 32.
9) Vid. Festus in uoce *Dracones.*
10) Serpentes sunt etiam Pacis signum, ut ex caduceis ueterum perspici potest.
11) Thomas Demsterus de Etrur. Reg. L. I. C. XV. p. 62.
12) Liuius Decad. I. L. IV. et V.

lo maioris momenti deliberandi, postea etiam Romani secuti fuerunt. 1) Volumnus et Volumna itidem Tuscorum fuere Numina magnae religionis et cultus, ut ostendit Demsterus. 2) Quod bona uellent ita appellata fuisse coniicit D. Augustinus. 3) Pro Diis autem, nuptiarum et coniugiorum Praesidibus falso a quibusdam haberi, idem paullo ante citatus docet Demsterus. 4) Suspicatur idem, Volumnam a turritis arcibus, quibus praeesset, nomen accepisse. *Vola* enim Etrusca lingua *arx* aut *urbs* est, de qua uoce alia plura erudita congerit. A Volumno et Volumna nomen acceperunt Volumnii, Tab. II. quorum frequens mentio in antiquis lapidibus. An uero parua Dearum signa in Tab. II. obuia Voltumnam et Volumnam referant, adfirmare pro certo non ausim, licet coniectura non sit prorsus improbabilis. Rudis sculptura ultimam prodit antiquitatem, et quasi ipsam artis infantiam. Cum enim, teste Diodoro Tab. II. Fig. 3. Siculo, 5) antiquissimi artifices signa sua facerent oculis clausis, perspicuum hinc est, signum hoc, longe esse antiquissimum. Manu dextra pomum tenet haec Dea; Caput habet tutulo ornatum; supra tutulum eminet nimbus (sic enim Latinis dicitur) siue diadema, quod discum refert. De hac diuinitatis apud ueteres nota, quam ab Aegyptiis Tusci; a Tuscis Romani acceperunt, uide Laurentium Pignorium 6) et Bonarrotium. 7) Tuscanici autem esse operis, probant calcei lunati, quibus Etrusci Deos suos ornarunt, quo augustiores uiderentur. Simulacrum Tab. II. Fig. 4. est aeneum, in quo praeter alia, illud inprimis obseruatione est dignissimum, quod oculos habet clausos.

PILVMNVS ET PICVMNVS

ueterum Etruscorum, praecipue uero Ardeatium, Cumanorum et Perusinorum Dii tutelares.

Pilumnus et Picumnus Etruscorum fuerunt Dii, uti ex terminatione, in quam aeque ac alia Tusca nomina; Vertumnus, Volumnus, Portumnus desinunt, colligitur. Auspiciorum et augurum, 8) nec non connubiorum et infantium Praesides atque Dii tutelares habiti fuerunt: unde etiam Varro eos, *Deos coniugales* appellat. 9) Pilumni aliquoties fit mentio apud Virgilium; 10) ad quem ita commentatur Seruius 11) *Varro Pilumnum et Picumnum infantium Deos esse ait: Piso Pilumnum dictum, quia pellat mala infantiae.* Et Nonius Marcellus: 12) Pilumnus et Picumnus *Dii Praesides auspiciis coniugalibus* deputantur. 13) Quae de origine horum nominum uarii tradunt, Vossius 14) et Meursius 15) docent. Quia Parentum Dii Praestites credebantur, non absimile uero fuerit, si per *Deos Parentes*, quorum frequens in uetustis aris mentio; 16) quique Plauto *Dii Penates Parentum* dicuntur 17) Pilumnum et Picumnum intelligamus. Quidam Pilumnum, regem Rutulorum uetustissimum et Ardeae urbis conditorem fuisse putant: unde Ardeates ei aedem dedicarunt, quam nupturae uirgines frequentarunt. 18) Cumanos inprimis coluisse Pilumnum, uetustae arae inscriptio probat 19)

PILVMNO SANCTISSIMO
GENIO MVNICIPI SACRVM
P. IVBENTIVS. ANCHARIVS II. VIR

Sic *Perusini* quoque inter praecipuos Pilumni cultores fuerunt, ut uaria loca, Castrum *Pila*, castrum *Pilonico* et *Pilello*, quae ab eo nomen duxisse uidentur, satis probabiliter declarant. 20) Quae in Tab. II. Fig. 8. conspicitur Imago Pilumnum exhibet, globum dextra manu tenentem, auguralis discipli-

1) Alexand. ab Alex. Genial. dier. L. III. C. 28.
2) Demster. L. I. C. XV. p. 61.
3) De Ciuit. Dei L. IV. C. 21.
4) Loc. cit.
5) Obseruat. in Mensam Isiacam. p. 45. 46. 47. 48.
6) In uasa uitrea Coemeter. T. IX. n. I. et II. p. 60. 61. 62.
7) L. IV. p. 276. eius testimonium Franc. Iunius erudite illustrat in catalogo Pictorum &c. in Daedalo.
8) Demster. de Etrur. Reg. L. III. p. 297.
9) Nonius Marcellus de Doctorum indag. p. 528.
10) Aeneid. L. IX. u. 4. X. u. 76. 619. XII. u. 83.
11) Ad Virg. L. X. u. 76.
12) Loc. cit.
13) Cf. Alexander ab Alexandro, Genial. dier. L. II. C. XXV.
14) De Orig. et Progr. Idol. L. I. C. XL.
15) Animadu. miscell. L. II. C. I.
16) Raph. Fabrettus Inscr. C. II. n. 6. p. 72. Gudius p. LXXII. n. 7.
17) In Mercatore Act. V. Sc. I. u. 5.
18) Corradin. Vet. Lat. prof. L. I. C. XI. C. XIII. C. XXIV.
19) Apud Gruter. p. XCVI. 4.
20) Felix Ciattius in L. IV. Perusiae Etruscae p. 117. 118. 119. Demster. Tab. XL. et in Tom. III. Mus. Florent. Tab. LXXXI.

disciplinae uel donariorum symbolum, quibus cultores placari Deos suos posse credebant. Capilli per gyrum quasi calamistrati apparent.

Reliqua duo simulacra Fig. 9. et 10. orantium ritu manus habent apertas, atque uel ad caelum; uel ad cultores sublatas, quod omnino est obseruatu dignissimum. Etrusci autem eorumque exemplo Romani plerumque eo gestu Deos suos effinxerunt, quo ipsi in sacris faciendis precibusque fundendis usi fuerunt. In Tab. II. Fig. 11. 12. Pilumnus toto corpore nudus sistitur. Caesaries, quae circa humeros diffunditur, in elegantissimos plexus est dispertita. Supra frontem capilli quasi galeam quandam referunt.

FVRINA

eadem, quae ANCHARIA *Tuscorum Dea, a Pisaurensibus religiosissime culta.*

FVRINA Dea, Furiarum siue Eumenidum Princeps creditur, quam Etrusci ANCHARIAE; Latini et Romani FVRINAE nomine coluerunt; eiusque numen impiorum hominum scelera ulcisci crediderunt. Lucum, 1) Flaminem, FVRINALEM dictum 2) atque annua sacra FVRINALIA in eius honorem instituerunt. 3) Exstant adhuc arae huic Deae dedicatae, in regione transtiberina, ubi praecipuus eius cultus fuit, repertae. 4) In una earum *placabilis* cognominatur:

FURINAE. DEAE PLACAB.
SACRVM.

Anchariae seu Furinae imaginem referunt duae paterae fictiles, nuper in agro Pisaurensi repertae, quae in Tab. II. Fig. 13. et Tab. III. Fig. 1. exhibentur. In harum prima Dea haec collo, pectore et brachiis nuda, rigentibus capillis, ut scelestis terrorem incuteret; grandibus oculis, ore foedo, uultu terribili efficta cernitur. Sub pectore tunica breui est cincta, quae ostendit, eam ad scelera hominum ulciscenda esse expeditam. Illud etiam est notatu dignum, quod alae in capite et in humeris non pennatae uidentur; sed quales uespertilionum esse solent. Ramusculi duo circa Deam uidentur esse ilicis; siquidem haec arbor, teste Plinio, 5) apud Etruscos in maxima fuit religione, et Eumenides, quas Athenienses σεμνὰς, *seueras* dixerunt, in luco ilicibus denso fanum habuerunt, ut scribit Pausanias 6). Ex hoc uero licet etiam augurari, ramusculos ilicis et flores in sacris Anchariae fuisse adhibitos. *Furinae* huic interdum *Furor* et ipse inter Deos relatus ab Etruscis, comes additur, quod ex antiquo sepulcro ex marmore confecto probari potest. In dextro nimirum latere sepulchri, *Furina* Dea facem utraque manu, quasi iactatura eam, tenet: in laeuo FVROR gladium intentat. Vtrumque hoc Numen humeros alis instructos habet. Furor autem barbatus, uirili aetate toruoque uultu repraesentatur.

TAGES

Haruspicinae inuentor, a Tuscis, praecipue uero a Tarquiniensibus Perusinis et Cortonensibus religiose cultus.

Ut in Deorum numerum referam *Tagetem*, auctor mihi est Festus, 7) qui de diuina eius origine ita scribit: *Tages nomine, Genii filius, nepos Iouis, puer dicitur disciplinam haruspicii dedisse duodecim populis Etruriae.* *Tages* hic, ut Cicero ex antiquorum fabulis tradit, 8) dicitur in agro Tarquiniensi, cum

1) Cicero L. III. de Nat. Deor.
2) Alexander ab Alexandro genial. dier. L. VI. C. XII.
3) Varro de L. L. Lib. IV. V. et VI. cf. Gyraldum Synt. I. et VI.
4) Edidit Franc. Hesselius p. LXII. num. 5. 6.
5) Histor. Natur. L. XVI. C. XLIV.
6) In Corinth. L. II. C. XI.
7) In uoce Tages.
8) De Diuinat. L. II. C. 23. Sic Lucanus L. I. u. 636. ipsum conditorem huius artis scil. haruspicinae appellat. cf. Ouid. Metam. L. XV. u. 553. Censorin. de Die Nat. Cap. IV.

cum terra araretur, et sulcus altius esset impressus, exstitisse repente et eum affatus esse, qui arabat. Puerili specie dicitur uisus; sed senili fuisse prudentia; Etruscosque, qui ad famam rei conuenerint, haruspicinae disciplinam docuisse. Vnde non male coniicit Io. Gerh. Vossius 1) hanc de Tagete fabulam originem traxisse ab Adamo, terrae filio, a quo primum homines Dei cultum edocti fuerunt. Libri, qui Haruspicinae notitiam continebant, *Acherontii* dicti sunt, quos Etrusci non minore diligentia, quam Romani Sibyllinos libros adseruarunt, quosque in rebus dubiis consuluerunt: ipsa uero eius sacra, *Acherontia* appellata fuerunt. 2) Quodsi uero constat, urbium conditores, rerumque generi humano utilium inuentores in Deorum numerum olim fuisse relatos, dubitandum non est, *Tagetem* quoque cum ob diuinam suam originem; tum ob inuentam a se superstitiosam illam doctrinam ab Etruscis diuinis honoribus cultum fuisse; maxime a Tarquiniensibus, apud quos ortus dicitur; eosdemque haruspicinae disciplinam docuisse memoratur. His facile addi possunt Perusini et Cortonenses, quod in eorum finibus iuxta lacum Thrasimenum haec Tagetis simulacra inuenta fuerunt. Tusci eum pueri sedentis habitu effinxerunt: quippe apud Ebraeos, Graecos et Romanos mos fuit docentium sedere; 3) eademque de caussa Minerua, Apollo et Vates frequenter in Tuscis potissimum monumentis sedentes conspiciuntur; 4) quod artes et disciplinas rerumque futurarum euentus homines docuerunt. Diuina habet ornamenta Tages, nimirum bullam et quidem maiorem e sericeo torque ante pectus dependentem, armillas et periscelidem cum Etrusca inscriptione. Auicula, quam dextra tenet, forte notat auguralem disciplinam, quam inuenisse dicitur. 5) Globus in altera manu orbem caelumque innuere uidetur, in quo obseruando illa disciplina potissimum uersabatur. Ex reliquis duobus simulacris, Tab. III. Fig. 3. unum Genium, Tagetis patrem referre uidetur, quod suadet Serpens, Genio ualde conueniens: alterum Fig. 4. uel ipsum sistit Tagetem; uel eius discipulum Bacchetidem, qui omnem haruspicinae scientiam litteris consignauit. 6)

Tab. III. Fig. 2.

BYGÖE.

Nympha Etruscorum, Haruspicinae peritissima, diuinis honoribus consecrata.

Bygöe Nympha fuit, quam Tusci propter eximiam auguralis disciplinae scientiam egregiaque in se collata ab ea beneficia diuinis honoribus affecerunt. 7) In fragmentis Agrimensorum dicitur quoque *Vegoia.* Vt enim Καλλιόπη dicitur et Καλλιόπεια: ita Βυγόη et Βυγόεια. Sicuti, teste Seruio, 8) Bygöe artem scripsit fulguritarum arborum: ita ex paullo ante allatis non obscure colligitur, eamdem de terminis quoque aliquid litteris consignasse; interque Numina Terminalia relatam fuisse. Quare mirum non est, si eius imago ad termini, sed longe elegantioris formam expressa est; uti insigne hoc eius Tab. III. fig. 5. simulacrum ostendit; quod ad similitudinem Hermaeorum, sed longe pulchrius elegantiusque effictum uidemus. Hunc Deorum simulacra effingendi morem ab Aegyptiis ad Tuscos manasse ex antiquis monumentis ualde est probabile; nisi quod Tusci non cum solo capite; sed pectore tenus Deorum Hermaea signa expresserunt; insuperque uariis ornamentis, grandibus potissimum foliis exornarunt: quae quidem in hoc simulacro iligna esse arbitror; cum quod auspicatissima haec arbor sacra fuit Diis apud Etruscos; 9) tum quod in ipsis, more tunc consueto, 10) sortes et diuinationes arborum fulguritarum Bygöe potuit inscribere. Esse autem hoc Bygoes Nymphae signum, exinde quoque coniici potest, quod solutis et diffusis crinibus est effecta, quales uaticinantibus tribuuntur, ut docet Ouidius. 11) Inter Deos medioxumos hanc Nympham a Tuscis fuisse relatam, bulla minor indicare uidetur, quae uero e torque maiore pendet, quod in eo consilii caelestisque numinis sedes constituta credebatur. 12)

VOL-

1) De Orig. et prog. Idol. L. I. C. XL.
2) Seruius in Aen. L. VIII. u. 398.
3) Io. a Wower de Polymathia C. IV. p. 30. et 31.
4) Vid. ap. Demster. Tab. III et XLVII. et alia monumenta, quae in hoc libro exhibentur. Huc referri possunt commentatores sacri ad Luc. II. u. 46.
5) Cicer. L. II. de Diuinat.
6) Fulgentius ad Chalcidium in dictione Labeo.
7) Demsterus de Etrur. Reg. L. III. C. III.
8) Ad L. VI. Aeneid. u. 72.
9) Vid. Salmasium in Plinian. Exercit. T. II. p. 675. 676.
10) Virgilius Aen. L. III. u. 444. L. VI. u. 74. Virgilius non exponit, cuius arboris folia essent. Seruius, putat fuisse palmae. uid. Plin. L. XIII. C. XI. Alexandr. ab Alex. de Dieb. gen. L. II. C. XXX.
11) In Epist. V. u. 114.
12) Alex. ab Alexandro Gen. dier. L. II. C. XIX.

1.2. *Valentia* 3.4.5.6.7. *Voltumna, Volumna, Volumnus, Dii proprii Etruscorum.*
8.9.10. *Pitumnus et Picumnus Dii Vet. Etruscorum. item* 11.12.13 *Ancharia Dea sive Furina.*

VOLTVRNVS

Deus Etruscorum Campanorumque tutelaris et proprius.

Quamquam nemo fere recentiorum scriptorum *Volturnum* in Deorum numero recenset : multae tamen rationes adsunt, cur eum inter Deos referamus, atque ab Etruscis et Campanis diuinis honoribus affectum credamus. Nam *Vol* et *Vola* prisca Etruscorum lingua 1) *arx* atque *urbs* est: insuperque alia Etruscorum Deorum nomina, ut Vertumnus, Volumnus, Volumna, Voltumna eodem modo desinunt. Quid ? quod Varro Volturnum antiquissimis Etruscae gentis Numinibus accenset, cui et *Flamen Volturnalis*, et *sacra Volturnalia* dicta, consecrata fuerunt. 2) Ab Etruscis ad Campanos quoque eius cultum transiisse ualde est probabile; siquidem Liuius 3) urbem *Volturnum*, quae primum ab hoc Volturno Deo; deinde uero a Capye Trojano, eiusdem restauratore Capua dicta est, diserte Etruscorum urbem appellat. Quam sententiam Cato quoque apud Velleium Paterculum 4) et Seruius 5) confirmant. In hoc Volturni simulacro Tab. III. Fig. 7. 8. curiosum est perbreue amiculum, quo tegitur ante et retro, pectore atque humeris tenus : quomodo autem hanc uestem appellem nescio: nec minus incertus sum, an hic Deus Volturnum referat.

IVTVRNA ET PORTVMNVS

Dii selecti ueterum Etruscorum.

IVTVRNA, quam Arnobius 6) Iani, Tuscorum Deorum principis, coniugem tradit, et a qua fons celeberrimus et lacus 7) nomen acceperunt, selectis Tuscorum Diis uidetur adnumeranda. Hanc Latini postea et Romani, Etruscorum exemplo, ob maxima ipsis praestita beneficia, quae Virgilius 8) et Ouidius 9) memorant, diuinis quoque honoribus affecerunt. Ex multis illa saltem Seruii 10) uerba in medium proferam. *Iuturna fons est in Italia saluberrimus, iuxta Numicium fluuium, cui nomen a iuuando inditum: cum enim naturaliter omnis aqua noxia sit aegrotorum corporibus, hic omnibus, saluberrimus fons est : de hoc enim fonte Romam ad omnia sacrificia aqua adferri consueuerat. Bene ergo Virgilius Turno fingit sororem, quae laborantes iuuare consueuit. Huic fonti per aquarum inopiam sacrificari solet : cui Lutatius Catulus primus templum in Campo Martio fecit; nam et Iuturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent, quem diem festum Iuturnalia dicunt. Varro rerum diuinarum quarto decimo ait : Iuturna inter proprios Deos Nymphasque ponitur.* Aliqui cum Dea Egeria eam confundunt.

Huius Deae imaginem forte repraesentat signum elegantissimum, quod Tab. III. fig. 9. exhibetur. Emblema uasis Etrusci Iuturnae sacri fuisse ex forma colligitur, quo forte in sacris Iuturnalibus ad hauriendam ex eius fonte aquam usi fuerunt. Capilli uirginum more sunt collecti, absque nodo tamen. Bulla in speciem cordis facta e collo pendet: armillae in utroque brachio adiunctis bullis sunt insignes. Quamquam toto corpore est nuda, crura tamen sunt loris cincta, pedesque calceis lunatis induti. Tab. III.

Portumnus, qui uel a portando; 11) uel, quod uerisimilius, a portubus, quibus praeesse fingebatur, nomen habet, 12) in celeberrimis quibusque Italiae portubus et promontoriis, quae Etrusci terra marique tunc potentes, tenuere, diuino honore fuit cultus; omnium tamen maxime in portu Tiberino, ubi templum habuit longe celeberrimum. Sacra eius *Portumnalia* dicta 13) memorat Varro. Inter Gudianas inscriptiones, quae tum Panormi; tum prope Augusti portum, sunt inuentae, plures occurrunt *Portumno* sacrae, cui etiam *Fortuna Tranquilla* tamquam comes addita est, propterea quod Portumnus cultoribus suis, ut tradit Arnobius 14) per maria commeantibus, tutissimas nauigationes praestare credebatur.

C Fingitur

1) Volaterranus Comment. L. V. Demsterus de Etrur. Reg. L. I. C. XV. p. 61. et L. V. C. III. p. 279.
2) Festus in h. u.
3) Lib. IV. et XXXIV.
4) L. I. C. VII.
5) Ad L. X. Aeneid. u. 145.
6) L. III. contra gentes p. 99.
7) Vossius de orig. et progr. Idolol. L. II. C. 80. p. 263.
8) Aeneid. L. XI.
9) Fastorum L. I.
10) Ad Aeneid. L. XII. u. 139.
11) Cicero de Nat. Deor. L. II.
12) Seruius ad Aeneid. L. V. u. 241.
13) L. V. de lingua Lat. p. 50.
14) Aduersus Gentes L. III. p. 96.

Fingitur Deus in hoc simulacro Tab. III. fig. 10. iuuenili specie florens. Capilli duplici ordine in uarios cincinnos more Aegyptiorum Numinum sunt dispositi. Torquis cum bulla specie cordis confecta, cum duabus alis utrimque pendentibus collum et pectus exornat. Sinistrum brachium armilla decoratur. *Apuleius* 1) quidem Portumnum barba caerulea hispidum describit. At enim uero Etrusci nunc barbatos, nunc imberbes Deos et quidem iuuenili aetate florentes, expresserunt.

VITVMNVS ET MANTVRNA.

Dii religiose culti in Etruria.

Vitumnus Etruscorum fuit Deus, ut uel ex uocis extremitate, qua aliis eiusmodi nominibus respondet, recte colligitur; atque puerperio et nascentibus, quibus quasi uitam dabat, praeesse credebatur. Ex antiquis, quantum scimus, solus Augustinus aliquoties eius meminit, cumque *Sentino*, qui sensus largiretur, coniungit. 2) An Flaminem et sollemnia sacra habuerit Vitumnus dici haud potest ob mirum ueterum de eo silentium.

Tab. III. Manturna, quam exhibet Tab. III. fig. 13. ueterum Tuscorum Dea fuit coniugialis, quae a manendo nomen traxisse putatur; uti docet Augustinus: 3) *ut maneat cum uiro, additur Dea Manturna.* Vossius Manturnam ipsam Iunonem esse arbitratur, quam matrimoniorum Praesidem ueteres multis cognominibus celebrarunt; 4) cuique, ut Virgilius canit, sunt *uincla iugalia curae* 5). Tuscorum Manturna eadem ac Fides et concordia coniugum esse potest. Nam fides quoque connubia stabilia seruat.

Inter reliqua signa, illud potissimum est admirabile, Tab. III. fig. 12. in quo Senex pusillo corpore, palliatus, cum calceis fibula adstrictis conspicitur, qui non male *Vitumnum* Deum repraesentare potest. Ac, cum uita bona ualetudine uigeat ac seruetur, forte hic Vitumnus idem esse possit, ac Graecorum Romanorumque *Telesphorus:* nisi quod illum sagacissimi Tusci senem effinxerunt, quasi jam maturae uitae praesidem Deum. Cucullum uel admouendum uel reducendum habet: caput superne est perforatum, intusque inane, ut forte odores in eo, tamquam uase reponi possent.

VACVNA, PAVSVS ET CLITVMNVS

Dii ueterum Tuscorum locales et proprii.

Vacumna siue *Vacuna* celebris fuit Tuscorum Dea, quam praecipue Sabini, qui eius cultum ab Etruscis, tota olim Vmbria potitis, 6) acceperunt, diuinis honoribus prosecuti fuerunt. Nomen inde accepisse uidetur, quod, cum Etrusci terra marique diu iactati fuissent, tandem in Vmbria, deuictis, qui tunc eam regionem tenebant, gentibus, tranquillas sedes obtinuerunt. Quo facto, cum omnibus curis uacui, otio et quieti exoptatissimae uacarent, *Vacunae* Deae ob insignia beneficia sibi collata, sacerdotes, templa et sacra instituerunt. Omnes sane Scriptores in eo consentiunt, hanc Deam esse uacationis, quae animum a curis uacuum reddere possit. Porphyrius hanc Deam incerta specie a Sabinis cultam his uerbis memorat: 7) *Vacuna apud Sabinos plurimum colitur Dea, quae est sub incerta specie formata: quidam Mineruam, alii Dianam putauerunt: nonnulli et Cererem esse dixerunt; sed Varro Victoriam.* Sic Athenienses quoque Hesychum Deum, otii et uacationis Praesidem aris templisque uenerati sunt 8). Hoc Etruscorum Sabinorumque exemplo Romani quoque Vacunae sollemnia sacra, *Vacunalia* dicta, instituerunt; quae cum alii, tum potissimum agricolae post peractos ruris labores celebrarunt 9). Certe Vacunae templum Horatii aetate celebre fuit in regione XIV. trans Tiberim, quod ob nimiam uetustatem ruinosum *putre* appellat 10).

Simulacra

1) De asino aureo L. IV.
2) De Ciuitate Dei L. VII. C. II. et III.
3) Idem L. VI. C. IX. uide etiam Gyraldum in Histor. Deor. Synt. I. p. 47.
4) De Orig. et progr. Idolol. L. II. C. XVI. Gyrald. histor. Deor. Synt. I. p. 54. Pitiscus in Lexico.
5) Aeneid. L. IV. u. 59.
6) Plinius L. III. C. XIV.
7) In Horat. epist. X. L. I.
8) Plutarchus in uita Niciae. De Dea Vacuna erudite disserit Lud. Cresollius Vacat. Autumn. L. I. C. II.
9) Ouidius Fastor. L. VI. u. 303.
10) L. I. epist. X.

1. *Furina. Sive Ancharia Dea.* 2 *Tages.* 3 *Genius Tagetis.* 4. *Bacchetis.*
5. 6. *Byyöe.* 7. 8. *Volturnus.* 9. *Iuturna.* 10. *Postumnus.* 11. *Marina bellua.*
12. *Vitumnus.* 13. *Manturna.*

Simulacra in Tab. IV. obuia non inuita Minerua Vacunam referre possunt. Fig. 1. Mineruae similis Dea sedet in throno, solio pedibus subiecto. Peplum e galea defluens humeros usque ad ima obtegit. Pectus non Gorgonis capite, sed uittis decussatis ornatur. Clypeus quoque purus est absque eodem amuleto. Sedet Dea quasi curarum uacua, cum ueteres artifices Mineruam stantem effingere soleant. Quae omnia *Vacunae* potius, quam Mineruae simulacrum probant. Tab. IV.

Quod ad alterum signum Fig. 2. relatum attinet, dubito, utrum Mineruam, an aliam Deam referre dicam, stat Dea sine clypeo et Gorgone in pectore. Retro e galea defluit uelum, quod rarius in aliis simulacris hunc in modum uidere licet. Reliqua duo Fig. 3. et 4. obuia, Vacunae facile tribui possunt; nisi quod alterum alatum tum Venerem, tum Victoriam referre possit. Ab incerta hac Numinum forma formulae illae in inuocationibus profluxisse uidentur: *quisquis es Deus*: uel etiam, *siue Deus, siue Dea*, ne scilicet dubitantes de certo Dei nomine, errore laberentur 1).

Pausum Etruscis Diis adnumerat Demsterus, quem tamquam pollentem genium religiosissime coluerunt: eo quod bellis aduersus, pausam et quietem adferret, uti censet Turnebus 2), allato Arnobii testimonio. Imaginem *Pausi* uide in superiore Tabula I.

Clitumnus patrius fuit Deus Vmbrorum, quem Tusci, qui ea loca, pulsis Pelasgis, tenuerunt, diuinis honoribus prosecuti fuerunt. Quidam Clitumnum ipsum flumen in Meuania celeberrimum; alii eiusdem fluminis Deum existimant, 3) qui *Clitumnus Iupiter* dictus est. Idem prodit Vibius Sequester de fluminibus: *Clitumnus Vmbriae, ubi Iupiter eodem nomine est.* Plinius iunior et Clitumni fluminis miram naturam; et Dei simulacrum templumque eleganter describit. 4) Clitumni nemus memorat Suetonius. 5) Clitumnalia sacra apud Hispellates in eius honorem celebrata comprobat ara uetusta Clitumno dedicata, quae inter Gudianas exstat 6).

DEORVM,

quos ueteres Tusci peculiari cultu consecrarunt, nomina recensentur et illustrantur.

Diis propriis et selectis ueterum Etruscorum iam memoratis, alios addere non superuacaneum arbitramur. Primum hic locum teneat *Falacer*, Deorum longe antiquissimus, quem *Diuum Patrem* uocatum scribit Varro 7) Flaminem habuit, quem ex eo dixere *Falacrem.* Qualis autem fuerit Deus, ob summum ueterum scriptorum silentium incertum est. Nomen ipsius quidam a loco Falacrino, non procul Roma deducunt; cuius mentio fit in Itinerario Antonini. Turnebus in Varronem 8) suspicatur, a Falis Circi nomen obtinuisse: quae uero sententia ideo minus probabilis, quod Falacer jam cultus fuit, antequam hae Falae essent. Facile crediderim Falacrem ipsum esse Ianum, Tuscorum Deum principem, quem alii ipsum esse caelum arbitrati sunt; ut docet Macrobius, 9) quippe *Falando*, seu potius *Falado* apud Etruscos caelum significat, ut scribit Festus. 10) Hanc coniecturam confirmat, quod *Falacer*, aeque ac *Ianus* DIVVS PATER fuit appellatus 11).

Ianum Falacrem siue caelestem ac summum forte referre possit signum, quod in Tab. I. fig. 3. exhibetur. Nam dextro brachio et manu elata caelum, quasi sedem suam ostendere uidetur.

Carna Tuscorum Dea uiscera humana uitalia salutemque conseruare credebatur. 12) Tutelaris quoque Dea infantium esse putabatur, eo quod ab his striges pelleret. 13) In Coelio monte templum habuit, in quo sacra in eius honorem instituta Calendis Iuniis, sine caede et sanguine fuerunt celebrata. 14) Cardea quoque et Cardinea dicta est, quod cum Iano coniuge cardinibus praeesset 15).

Inter locales Deos referendi quoque sunt *Deluentinus* et *Visidianus*, siue, ut alii uolunt, *Viridianus*, quorum illum Casinienses; hunc Narnienses religiosissime coluerunt. Hos memorat Tertullianus. 16) Quales autem fuerint, exploratum non est.

1) Macrob. Sat. L. III. C. IX. Seruius in Virgil. Aen. L. IV. u. 576.
2) Aduersar. L. XV. C. XXI.
3) Turnebus Aduers. L. XXIX. C. XXVI.
4) L. VIII. epist. VIII.
5) In Caligula C. XLIII.
6) Pag. LXII. n. 4.
7) De Lingua Lat. L. IV. p. 21. et 80.
8) Aduersar. L. VI. C. V. priorem tamen sententiam ipse Turnebus præfert.
9) Saturnal. L. I. C. IX.
10) In u. Falae.
11) De Lingua Lat. L. IV. p. 23. edit. Dordr. cf. Gyrald. histor. Deor. Synt. V.
12) Alexander ab Alex. Gen. dier. L. II. C. XXII.
13) Ouidius Fastor. L. VI. u. 130. et seqq.
14) Macrobius Sat. L. I. C. XII. uide etiam Alexandrum ab Alex. L. II. C. XXII. et Corradinum Vet. Lat. T. I. L. I. C. XIII.
15) Ouid. Fast. L. VI. u. 100. Augustinus de Ciuit. Dei L. IV. C. VIII. Gyraldus Synt. I. Hist. Deor.
16) In Apolog. C. XXIV. uid. Alexandr. ab Alex. Genial. Dier. L. VI. C. IV. Demsterum de Etrur. Reg. L. I. C. XV.

Hebona Neapolitani omnesque fere Oscorum ciuitates Etruscae originis, tamquam patrium numen coluerunt, quod eorumdem nummi probant, 1) qui ipsum tauriformem repraesentarunt. Macrobius *Hebona* ipsum Bacchum esse censet 2).

Mutumnus siue *Mutunnus* omnibus fere idem qui Priapus esse uidetur. Huius Dei meminit Augustinus, 3) nec non Tertullianus 4) et Lactantius, 5) qui Picumno seu Sterculio eum iungunt.

Arna Tuscorum Dea creditur, quippe quae in sepulcris ueterum Tuscorum frequenter occurrit. Eam ab Arnatibus, quorum Plinius meminit, maxime cultam fuisse 6), lapis testatur, qui in urbe, hodie Ciuitella d'Arne dicta, fuit repertus; et in qua etiamnum uetustissimae Etruscorum aedificiorum reliquiae exstant 7).

Praeter hos Deos Etruriae, memorandi nobis porro sunt fluuii, stagna, lacus, qui uel ob nomina ab Etruscis Regibus et Heroibus sibi indita; uel ob plurima commoda, quae populis largiuntur, diuinos honores promeruerunt. Ordinem ducat *Tiberis*, antea Albula dictus, cui Tiberinus, Etruscorum rex nomen inclitum fecit: uel quia in undis eius fuit submersus; uel quia pugnans iuxta eum caesus est, (uti Liuius 8) et Dionysius Halicarnassensis 9) memorant. Tiberinum a Romulo in Deorum numerum relatum docet Varro apud Augustinum 10). Spectacula in eius honorem celebrata *Tiberinalia*, 11) ipsum uero *Patrem Sanctumque* ueteres appellarunt. Praeterea Nymphas comites ei dederunt, ut ex antiqua Inscriptione patet:

De TIBERINO plura sunt apud Demsterum. 12) Tusci autem non solum Nymphas fluuiorum et fontium Praesides; sed etiam montium, collium, nemorum, lucorum et arborum coluerunt. Varro 13) memorat *Lares* et Nymphas *Querquetulanas*, quas *Querquetulani*, qui a Tuscis orti ante Romam conditam Coelium montem incoluerunt, sollemnibus sacris uenerati sunt; sacellumque *Querquetulanum* dictum ei sacrarunt.

Arnus, qui et ipse *Sanctus Pater* dictus est, a ueteribus Tuscis diuinis honoribus consecratus est. Celebre est eius nomen apud Geographos aliosque antiquos scriptores, inter quos Poëtae inprimis Nymphas, eius comites, magnis laudibus celebrant. *Arnum cum Tiberino* exhibet uetustissimus sarcophagus, qui Florentiae exstat. Ambo aquas ex urnis effundunt, et copiae cornu fructibus refertum tenent. Arni originem illustrat Demsterus 14).

Auser siue *Aesar*, qui hodie Serchius appellatur, inter patria Numina cultum diuinum obtinuit, ut ipsum eius nomen, quod notante Suetonio 15) *Deus* significat, clare ostendit.

Inter Deos locales relati porro a Tuscis sunt alii celebriores fluuii Padus, Macra, Cremera &c. nec non insigniores lacus Thrasimenus, Lucrinus, Velinus &c. et aquae salubres Baianae, Clusinae, Gabiae cet. quibus aras quoque sacras fuisse dubitari nequit 16).

SATVRNVS ET OPS

ceterique Dii Consentes et communes ueterum Etruscorum proponuntur et illustrantur.

Post patrios Etruscae gentis Deos, illos quoque persequemur, quos Tusco uocabulo *Consentes* appellarunt, quod in concilio Iouis consentiant adhibeanturque. 17) Principem locum obtineat Saturnus, qui cum a filio Ioue regno pulsus, post uarios errores tandem classe in Italiam delatus fuisset, Ianumque notitiam ruris docuisset; ob insigne hoc beneficium in regni societatem ab eo adscitus dicitur. 18) Quo uero aduentus huius Saturni memoria apud posteros esset testatior diuturniorque, Ianus,

1) Matth. Aegyptius in commentar. in S. C. de Bacchanalibus p. 32. 33. cf. Gyrald. Histor. Deor. Synt. VIII.
2) Saturnal. L. I. C. XVIII.
3) de Ciuitat. Dei L. IV. C. XI.
4) In Apologet. C. XXV.
5) De falsa Relig. L. I. C. XX.
6) Histor. Nat. L. III. C. XIV.
7) Fel. Ciattius Perus. Aug. L. II. p. 76.
8) L. I.
9) Antiquit. Rom. L. I. p. 57.
10) De Ciuitate Dei L. VI. C. X.
11) Lambecius Bibl. Caes. T. IV. p. 284.
12) De Etrur. Reg. L. II. C. XVII.
13) De Lingua Lat. L. IV.
14) De Etrur. Reg. L. IV. C. V.
15) In Augusto C. 97.
16) Demster. L. I. C. XIII. L. IV. C. VI. Reinesius Class. I. 96. 97. 99. Fabrettus de Aquis Diss. II. p. 99. 100.
17) Arnobius adu. Gentes L. III. Nigidius L. XVI. D. Augustin. de Ciu. Dei L. IV. C. XXIII.
18) Tertullianus Apologet. C. X. Herodian. in Commodo L. I. C. XVIII.

Ianus, cum primus aera signaret, ex una quidem parte sui capitis effigiem; ex altera uero nauim exprimendam curauit. 1) Post mortem diuinis honoribus, aris, templis, feriis, sacris consecratus est, quae ab eo *Saturnalia* dicta sunt, multis saeculis ante Romam conditam celebrata. Flamines quoque, Vates et Faunii in eius honorem constituti sunt, qui Saturniis uersibus eius laudes ac memoriam celebrarent. 2) Sacrificia humana ab Etruscis quoque huic Deo fuisse facta Anaglypha sepulcrorum, quibus ad recondendos defunctorum cineres usi sunt, comprobare possunt.

Simulacrum, quod in Tab. IV. Fig. 6. exhibetur, Tusco artificio est pulcherrimum rarissimumque. Dextra, quasi aliquid meditabundus, mentum suffulcit suum. Diuinationis auctorem facit Plutarchus. 3) Sinistra falcem messoriam uel arborariam tenet, quam ipse quidem primus in Italiam intulit; Ianus uero usum eiusdem Tuscis ostendit, quod ex *Palladio* et *Seruio* colligit Demsterus. 4) In antiquo lapide imagini Saturni et falci addita conspicitur nux pinea, felicitatis atque aurei aeui symbolum, et patera, quasi libationes diuinas ipse inuenerit. Toto corpore, contra artificum Romanorum morem, nudus sistitur in hoc signo, operto capite paruo pileo: uel quia ipsum ad arcendas tempestatis iniurias inuenisse agricolisque potissimum monstrasse creditur; uel propter labores, quos, cum Italiam peteret, terra marique perpessus est. 5) In eadem Tabula I. Fig. 7. Saturno iungitur *Ops*, quae et Rhea, Magna Deum Mater, Cybele, Maia, Bona Dea, Terra seu Tellus, Fauna et Fatua fuit appellata, soror eiusdem et coniux, quam uno quoque eodemque templo Romani coluerunt. Ante Romam conditam hi Dii, teste Varrone, 6) principes in Latio fuerunt. Ab Etruscis primum institutum, uel potius auctum fuisse eorum cultum exinde coniicitur, quod Ianus Etruscorum Rex Saturnum, ac simul, ut opinor, Opim apotheosi consecrasse memoratur a Macrobio. 7) Saturno et Opi primum in Attica aras statuisse dicitur Cecrops; 8) unde Athenienses eosdem diuinis honoribus coluerunt. Sicuti uero aliae gentes Opim uestibus amictam ac cum capite turrito repraesentarunt: ita contra Etrusci eam toto corpore nudam et aperto capite suspensisque in aëra brachiis, insuperque tympana, quae terram referunt, tenentem effinxerunt. Qua uero de caussa eam ita exhibuerint, ex Lucretii 9) uersibus facile colligi potest. Sacra in eius honorem celebrata *Opalia* dicta fuerunt 10).

IVPITER.

Summanus, Anxurus, Elicius, Fulgerator, Tonans, Lucetius ab Etruscis cultus.

Quamquam Etrusci *Iouem*, Consentium Deorum principem summa religione coluerunt: quippe quem dicunt omni Etruria potitum, iussisse, ut metirentur campos, agrosque signarent: 11) nullum tamen simulacrum Tusci operis in celebrioribus Etruriae bibliothecis reperire potui, praeter hoc aeneum idque uetustissimum, atque in ipsa artis infantia confectum, Tab. IV. fig. 8. quod inter rudera Tab. IV. antiquissimi fani prope Florentiolam ante aliquot annos fuit repertum, et *Iouem Summanum* siue *Inferum*, cui Etrusci nocturna fulmina tribuerunt, referre uidetur. Hoc signum egregie illustrat Plinius 12). *Tuscorum litterae nouem Deos emittere fulmina existimant, eaque esse undecim generum: Iouem trina iaculari.* Romani duo tantum ex iis seruauere, diurna attribuentes *Ioui*, nocturna *Summano* &c. Fulmen, quod dextra tenet Iuppiter in hoc signo e genere terrenorum esse uidetur; nam rectum *Summanus* tenet *Iupiter*, cum e contrario frequentius obliquum habeat Iupiter Fulminator in antiquis monumentis. *Summani* Iouis apud Tuscos cultum probat mons circa Pistorium, qui adhuc *Mons Summanus*, uulgo Monsummano dicitur: Est etiam alius haud procul ab hoc, qui a *Ioue Supero* et caelesti hodienum *Mons Iouis*, uulgo Monte Gioui 13) appellatur. Ex quo facile patet, *Iouem Summanum* apud Florentiolam, ut et apud Pistorienses aliosque finitimos populos templum et sacra habuisse. Nudo corpore exhibetur Iuppiter, imberbis et iuuenili specie decorus. Capilli retro prolixi et intonsi frontem plexu quodam coronant. Forte fuerit effigies *Iouis Anxuris*, quem Tusci circa Campaniam una cum Feronia Nympha religiosissime coluerunt;

D

1) Macrob. Saturn. L. I. C. VII.
2) Corradin. Vet. Lat. L. I. C. XXIV.
3) De Oraculorum defectu.
4) De Etrur. Reg. L. III. C. LVII.
5) Becanus in Cron. L. IV. p. 400. 401. 402.
6) De Lingua Lat. L. IV.
7) Saturnal. L. I. C. VII. et X.
8) Ibid.
9) L. II. u. 600.
10) Festus in u. Opalia. Gruterus P. CXXXIII.
11) Vide Bonarrot. in monum. addit. Demster. §. II. p. 10.
12) L. II. C. LII.
13) V. Part. II. Inscr. ant. Etr. Vrb. p. 126.

runt; ejusque tutelae arua commendarunt, ut docet Virgilius 1). De hoc Iouis cognomine plura uide apud Dausquium 2).

Iupiter Elicius, Graecis καταιβάτης dictus, cui Numa aram in Auentino dicauit, 3) non aliunde, quam a Tuscis originem duxit. 4) Quare *Elicius* dicatur, praeter Liuium 5) et Plinium 6) clarissime docet Ouidius. 7)

Cultus quoque ab Etruscis fuit *Iupiter Fulguriator* siue Fulgurator, itemque *Fulminator* et *Tonans*, quae nomina ex libris auguralis disciplinae Etruscorum ad alios demum manarunt. 8) Perutius 9) putat hoc simulacrum referre *Iouem Fulgeratorem*; cui aram dicatam affert Gruterus 10). Qui Fulgura eorumque iactus interpretabantur ac procurabant, *Haruspices Fulguriatores* dicebantur. 11) Illud denique praeterire haud possum, nouem fuisse apud Tuscos *Deos Tonantes*: *Iouem*, *Summanum*, *Saturnum*, *Martem*, *Vulcanum*, *Iunonem*, *Mineruam*, *Apollinem*, *Bacchum*, quibus singulis peculiaria fulmina tribuerunt. Ex antiquis monumentis 12) discimus, cognomina Deorum in usu fuisse apud Tuscos, ac forsitan omnium primos ea in Italiam inuexisse. Vnde aliquando Deos proprio nomine; interdum solo cognomine inuocarunt.

Iupiter Lucetius, ab Oscis potissimum Etruscorum colonis in Campania cultus est; de quo ita commentatur Seruius: 13) *Lucetium: solum hoc Numen est, quod dictum a Virgilio, a nullo alio reperitur auctore. Sane lingua Osea Lucetius est Iupiter dictus a luce, quam praestare dicitur hominibus: ipse est nostra lingua Diespiter, id est Diei Pater*, Hunc Salii carminibus celebrarunt 14) et ex eo *Iunonem Lucetiam* dictam scribit Marcianus Capella 15) quod lucem infantibus tribuat lucemque protegat oculorum.

Iuppiter Vicilinus celebre templum habuit in Etruria, in agro Cosanorum, uti testis est Iulius Obsequens. 16) Vnde origo huius cognominis deducenda sit, incertum est. 17) Tusculani *Iouem Maiorem* a maiestate ac magnitudine ita dictum coluerunt. 18)

IVNO

Argiua, Curis, Regina, Cupra, Sospita, Feronia, Lacinia, compluribus nominibus religiosissime culta.

Celeberrimum apud Etruscos fuit nomen *Iunonis*, quam tota ferme Etruria templis aris donariisque opulentissimis religiosissime coluit; ut ueteres Scriptores uetustaque monumenta adhuc possunt testari. Iuno ab Etruscis dicta est *Eris*, sicuti Ἥρα a Graecis: qui eius templum Ἡραῖον; eiusque Sacra Ἡραῖα appellarunt, quippe quam *aërem* esse putarunt. 19) Latini *Iunonem* uocarunt, quia una cum Ioue fratre et coniuge iuuat. 20) Tusci eam plerumque omnibus ornamentis decoratam exhibent, uti uidere licet in patera Etrusca Tab. III. Demsteriani operis relata. In imagine huius Deae, quam Tab. IV. fig. 9. repraesentat, elegantissimum et peculiare est diadema, quo caput eius exornatur. Ante pectus non bulla, sed aquila expansis alis e torque; isque e peplo pendet. In quo quidem Etrusci ae postea

Tab. IV.

1) L. VII. Aen. u. 799.
2) Tom. II. Orthograph. p. 51. et in Silium Ital. L. VIII. p. 349.
3) Liuius L. I. Varro de L. L. L. V.
4) Crinitus de honest. Disc. L. XXV. C. II.
5) L. I.
6) L. II. C. LIII.
7) Fastor. L. III. u. 325.
8) Crinitus ibid. L. XXV. C. II.
9) Adi Dissertat. IV. quae edita est nuper Romae cum aliis Etruscor. Academicorum p. 47.
10) P. XX. 4. uide etiam inter Donianas Class. I. n. I.
11) Demster. de Etr. Reg. L. III. C. III. p. 251. Dissertationes Academ. Etrusc. p. 42.
12) Museum Cospianum L. III. C. XXX. Fabrett. Inscr. antiqu. Cap. VII. p. 538. num. 387. Gruteri Thes. P. XXI. 6.
13) Ad Virg. Aen. L. IX. u. 560. Aul. Gellius Noct. Attic. L. V. C. XII. Gyrald. Hist. Deor. Synt. II. p. 80.
14) Macrobius Saturn. L. I. C. XV.
15) L. II. C. V.
16) De Prodigiis C. XXXV.
17) Demsterus de Etrur. Reg. L. IV. C. XXIX.
18) Macrob. Saturn. L. I. C. XII.
19) Gyraldus Histor. Deor. Syntagm. III. u. Tab. III. apud. Demster. de Etr. Reg. T. I. p. 78.
20) Ex Varrone L. IV. de L. L.

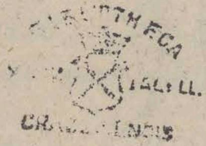

Tab. IV

1. 2. 3. 4. Vacuna Dea multiformis. 5 Deus patrius Etruſcorum ignotus. 6. Saturnus. 7. Opis. 8. Jupiter. 9. Juno Hera. 10. Juno argiva. 11. Juno Curis. 12. Juno Regina. 13. Juno Sospita 14. 15. Minerva Etrusca

postea Romani imitati sunt Aegyptios, qui primi accipitrem et aquilam, tamquam diuinae potentiae atque maiestatis insignia Diis suis tribuerunt. 1) Nam Aquila in legionibus Romanis, in consulum sceptris, et in principum tam uirorum, quam feminarum apotheosi locum habuit. 2)

Quod in eadem Tab. IV. fig. 10. occurrit Schema, *Iunonem Argiuam* uidetur referre, cui templum ad ostium Silaris exstruxit Iason. Constat enim Argo nauem in Tyrrhenum et, ut aliqui uolunt, in Adriaticum usque mare uenisse. 3) Aliud templum Iunonis Argiuae prope Veios memorat Fabrettus; 4) et lucum eidem sacrum apud Venetos Strabo 5) Perusini quoque et Falisci Iunonem Argiuam coluerunt, quos Halesus, Etruscorum Rex Iunonia sacra docuit, ut canit Ouidius 6). Huius Deae simulacrum, eximium Polycleti opus, manu altera sceptrum, altera punicum malum tenens memorat Pausanias, 7) ad cuius similitudinem et hoc expressum uidetur. Oculi cum sint inanes, ex auro vel gemmis repositi fuisse uidentur.

Iunonem *Curitim* Falisci quoque, Etruscorum coloni, diuino cultu prosecuti sunt, uti testis est Tertullianus. 8) Ara Iunonis Quiritis, quae apud Faliscos exstat, memoratur a Grutero. 9) In eadem tabula fig. 11. Dea peculiari uestium cultu ornata tenet hastam laeua manu, quae forte ipsam Iunonem Curitim refert.

In eadem Tab. X. fig. 12. relata uidetur *Iuno Regina*, quam Veientes, Falisci aliique finitimi populi tamquam tutelarem Deam ueneratі sunt. Non absimilis certe est uestium cultus; praecipue uero diadema Etruscum, radiis duplici ordine distinctum. Blando gestu, quasi in speciem orantis uel annuentis expressa est, qualis describitur a Liuio 10) Iuno Regina, cum, deletis Veiis, Romam fuisset deportata. In Auentino monte celebre templum obtinuit, ac *Moneta* fuit uocata, ut tradunt Ouidius, 11) Valerius Maximus 12) et Lactantius, 13) ea, ni fallor, de caussa, quod relictis Veiis, se in urbem lubentissime migraturam *monuerit*.

Iuno Cupra in Piceno insigne habuit templum ab Etruscis, teste Strabone, 14) conditum; et ab Hadriano Augusto postea restitutum. 15) Ab hac Dea urbs antiquissima Cupra; ut Arna, ab Arna Dea, uti supra diximus, nomen duxisse uidetur.

Iuna Sospita apud Lanuuinos templum habuit uetustissimum, a Diomede Aeneae socio; 16) uel a Pelasgis; 17) uel a Curetibus; 18) uel denique a uetustissimis Latii populis conditum. 19) Cum simulacro, quod Tab. IV. fig. 13. exhibet, perbelle conuenit imago huius Deae, quam describit Cicero: 20) nempe galeatam pelle caprina, cum hasta et scuto, quae uero temporum iniuria interciderunt, (tenuisse tamen ipse gestus innuit) atque calceis repandis ornatam, quos in usu fuisse apud Tuscos ex iam editis constat. Periit etiam serpens sinuosus, cui uirgines ad castitatem suam probandam escam praebere solebant, uti docent Aelianus 21) et Propertius 22).

Iuno Feronia, quam et *Virginem* et *Reginam* dixerunt, apud Etruscos, Sabinos Latinosque templa habuit celeberrima, lucosque uetusta religione inclitos. Aedis Feroniae in agro Tarracinensi ad Circeios sitae, Horatius, 23) Plinius 24) et Seruius meminerunt. 25) Hanc Deam forsitan exhibet simulacrum rarissimum in Tab. V. fig. 1. obuium. Nam Iuno uirginis habitu ac specie apparet, sinistra sceptrum (quod uero temporis iniuria fractum est) tenet; dextra uero uestem, uirginum more bis succinctam aliquantum attollit. Caput peplo uelatum, coronaque foliacea redimitum conspicitur. Cum hoc signo pulchre conspirant, quae de Iunone Feronia tradit Dionysius Halicarnassensis. 26) In hac aede serui, amici Dominis et frugi, teste Seruio, 27) libertatem acceperunt. Plura de hac Dea uide apud Fabrettum 28) et Corradinum 29).

D 2 Hanc

1) Laur. Pignorius in Expos. Mensae Isiac. T. l. n. XI.
2) Pier. Valerianus Hieroglyph. L. XXIX.
3) Athenaeus L. VII. p. 296. Valerius Flaccus L. IV. u. 711.
4) Inscription. C. III. p. 229.
5) L. V. n. 215.
6) Amorum L. III. Eleg. XIII.
7) L. II. C. XVII.
8) In Apologet. C. XXIV.
9) P. CCCVIII. 1.
10) Lib. V.
11) Fastor. L. VI. u. 181.
12) L. I. C. VIII.
13) Diu. Instit. L. II. C. VIII.
14) L. V. p. 241.
15) Gruter. p. MXVI. 2.
16) Solinus C. VIII.
17) Aelian. H. Anim. L. II. C. XVI.
18) Clemens Alexandrin. in Protrept.
19) Corradin. Vet. Lat. prof. L. I. C. IX.
20) De Nat. Deor. L. I.
21) De Anim. L. II. C. XVI.
22) L. IV. El. VIII.
23) L. I. Sat. V.
24) L. II. C. LV.
25) Ad Aeneid. L. VII. u. 799.
26) Antiqu. Rom. L. III. p. 173.
27) Ad Aeneid. L. VIII. u. 564.
82) Inscription. C. VI. p. 451. et sq.
29) Vet. Lat. Prof. L. I. C. IX. et L. III. C. VII.

Hanc *Iunonem Feroniam* referre uidetur simulacrum, quod in Tabula V. fig. 2. exhibetur, ac uetustate signa iam allata longe superat. Erutum est non procul a Thrasimeno lacu. Caput tutulo exornatur, collum torque: tunica scutulis, quasi gemmis et floribus distincta; et circa brachia bullis uel fibulis eleganter adstricta. Calcei digni sunt Iunone, quae, ut Virgilius canit, *incessu patet Dea.* Aures grandes habet: oculos, quales Iunoni tribuit Homerus, bouinis similes.

Iuno Lacinia templum nobile multisque donariis refertum habuit ad Lacinium promontorium, 1) quod a Tuscis fuisse dicatum, exinde licet augurari, quia non longe ab eo fluuius *Aesar*, quam Etruscam esse uocem supra ostendimus. Huius templi, nec non arae et luci, praeter alios meminit Virgilius. 2)

MINERVA.

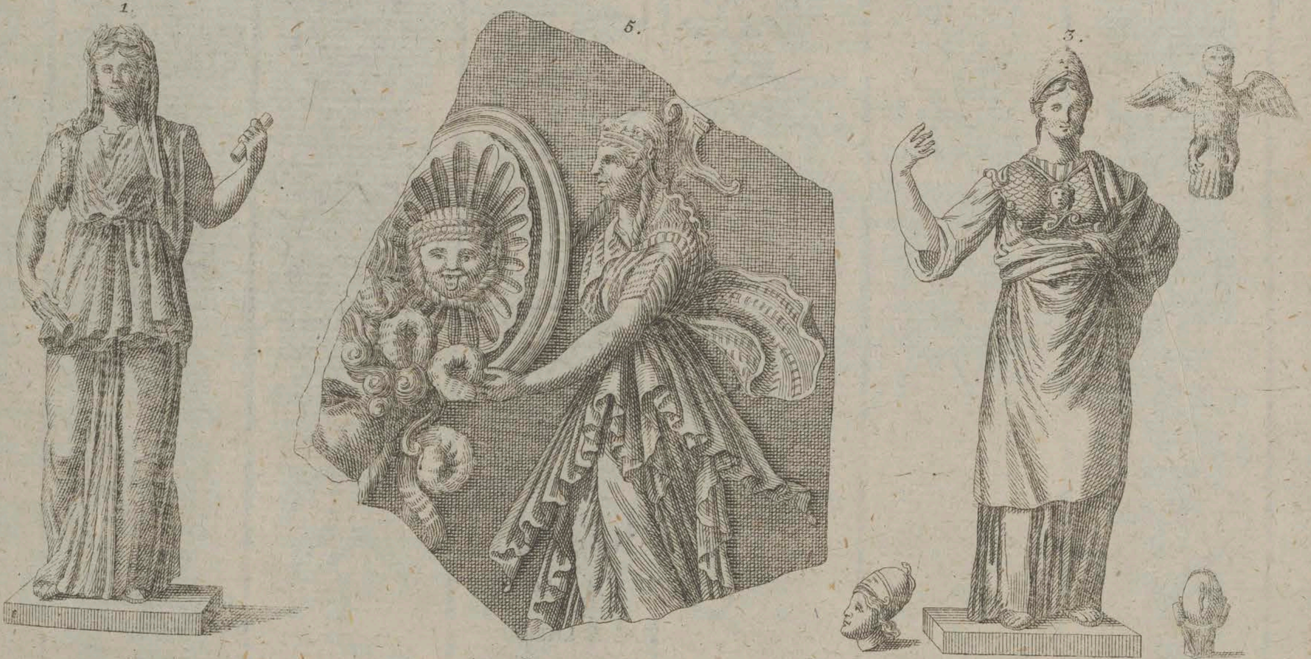
Dea ueterum Etruscorum, praesertim Surrentinorum, Puteolanorum, Faliscorum, Arretinorum, et Pisaurensium tutelaris.

Mineruae nomen ab Etruscis Romanos accepisse, non sine ratione suspicatur Bonarrotius. 3) Nam, cum apud Graecos nomine plane diuerso *Pallas* aut *Athene* dicatur, in uetustis Tuscorum monumentis *Menrva*, *Munrua*, *Menerua* 4) appellatur. Huc accedit, quod antiqua Tuscorum monumenta Mineruam cum tuba, et galea exhibent; 5) aeque ac Argiui eamdem *bellorum praesidem*, sub nomine Σάλπιγγος Θεᾶς, *Mineruae Tubicinis* coluerunt; cui Hegelaus Tyrrheni filius templum dicauit, ut tradit Pausanias. 6) Apud Campanos quoque, Surrentinos et Puteolanos diuinos honores habuisse Mineruam dubium non est. Surrentum Campanorum habuit promontorium, Mineruae nomine celebre, quod *Athenaeum* Strabo 7) vocat; ubi etiam fanum fuit Mineruae ab Vlysse conditum. In insulis quoque Sirenusis *Minerua Tyrrhena* culta est, quam Tyrrhenorum coloni, qui ea loca ab agro Surrentino ad Silarim amnem tenuere, hoc nomine consecrarunt. Celeberrimi apud Surrentinos et Puteolanos templi meminit Statius. 8) In uase Etrusco *Minerua* conspicitur quadrigarum inuentrix, quae armata galea et hasta graditur iuxta currum Iouis uel Neptuni aurigantis, 9) quam Graeci *Hippiam* siue *equestrem* et *Coresiam* dixere, cui frequens mentio apud Pausaniam. 10) *Mineruam Captam*, quae Faliscis expugnatis Romam fuit translata, ubi ad radices Coelii montis templum habuit, memorat Ouidius: 11) unde coniicere licet, apud Tuscos quoque Faliscos templum Mineruae sacrum fuisse. Ab Arretinis hanc itidem Deam diuinis honoribus cultam fuisse probat simulacrum elegantissimum Arretii inter rudera perantiqui et magnifici templi repertum, quod in Tab. V. fig. 3. exhibetur. Circa imas uestis partes, et in postica fracta est statua, dextroque brachio manca: in uultu uero, in casside, in pectore, quod aegide squamata cum Gorgonis capite munitur, in ueste miro artificio disposita, sinistrumque brachium et manum obtegente, tanta radiat elegantia, ut nil supra esse possit. Oculi caui et inanes indicant, eorum loco gemmas more Etrusco, fuisse repositas. Cassidi superne adrepit serpenticulus. Insigne Cassidis, praeter serpentem pro crista in cono est auis uolanti similis, quam noctuam esse comperi; pedibus ita antrorsum incuruis, quasi praedam sustineat. Etrusci non ad pedes Deae, uti Graecorum Romanorumque mos fuit, sed in capite galeato noctuam posuerunt; pennatum uero eius uerticem effinxerunt, ut summam eius sapientiam indicarent. Aegidis oram undique ambiunt angues sinuosi. Omnis uero omnino ornatus, galea, monile, inaures, Gorgonis caput, diuerso ab aliis modo expressum, ceteraque probant, Etrusci esse opificii hoc simulacrum.

Quod in Tab. V. fig. 14. Obuium est signum, longe uidetur uetustissimum, quod sculptura rudis satis indicat. Deest galeae conus: bucculae mobiles suspensae, aeque ac in altero eiusdem tabulae signo conspiciuntur. Collum torque exornatur; ante pectus pendet Gorgoneum caput, anguibus neque crinitum, neque alatum. Dextera manus perforata est, cuius gestui nil aliud, quam breuem hastam;

1) Strabo L. VI. p. 261.
2) Aeneid. L. III. 552.
3) Ad Monum. add. Demster. §. IV. p. II.
4) In Demster. opere Tab. II. Tom. I. p. 78. Tab. IV. V. VI.
5) Bonarrot. ad monum. Demster. §. XXXI. p. 45.
6) Corinth. L. II. C. XXI.
7) L. V. p. 247.
8) Siluar. L. II. 2.
9) Demster. Tab. LXXIII.
10) In Arcad. L. VIII. C. 47.
11) Fastor. L. III. u. 835.

1. *Juno. Feronia.* 2. *Juno.* 3. *Minerva.* 4. *Minerva.* 5. *Minerva victrix.*
6. *Apollo.* 7. 8. *Apollo.* 9. *Sol Mithra.* 10. 11. *Diana.*

BIBLIOTHECA
UNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS

stam; uel potius fulmen aptari posse uideo. Clypeum in laeuo brachio olim insertum indicat prominens ille clauus. Nudis pedibus insistit, triplici ueste amicta, quae, ut exponit Fulgentius, omnem sapientiam multiplicem et celatam esse declarat 1).

In eadem Tabula V. fig. 3. aliud Mineruae signum apparet. Vestis similis uidetur Ephod Sacerdotis magni Ebraeorum. Nam triplici tunica induta est. Interior Graecis Χιτὼν dicta, corpori adhaerens paullo longior est, cuius limbus in speciem torquis fimbriatus: altera uero tunica, quae refert poderem, paullo breuior est et manuleata. Tunica exterior sine manicis omnino breuissima et ipsa arcta est, cuius instităm condecorant radii siue denticuli, in Deorum uestibus apud Tuscos ornamentum non rarum. In pectore est Gorgonis caput alatum. Sub pectore cingitur stroppo, quo ad negotia peragenda sit expeditior. Laneo autem cingulo ornarunt ueteres Mineruam, quod lanificium artemque lanas colorandi inuenerit. 2) Pedes denique Tyrrhenis calceis sunt induti.

Quod in Tab. V. fig. 4. repraesentatur signum, cum sit omnium elegantissimum, duplici schemate delineandum curaui. Galea altiori cono et crista insignis est, qualem Homerus describit ad terrorem hostibus incutiendum. Gorgonis caput non in pectore, sed, quod raro factum uideas, ad laeuum armum gestat.

In Tab. V. fig. 5. *Victrix Minerua* expressa uidetur. Nam Victoriae formam refert, clypeum seu scutum manu tenens, in quo non una, sed duae Gorgones apparent; altera maior; altera minor; quae, ut in aliis Etruscorum monumentis cernitur, ore exertam habet linguam; ideo quod linguae, id est, sermonis usus in omni re praesteat atque excellat.

APOLLO, SOL, MITHRA

ab Etruscis cultus; maxime uero a Faliscis, Volaterranis Clusinis et Perusinis.

Solis et Lunae cultus, qui in omni Etruria longe fuit uetustissimus et celeberrimus ab Aegyptiis ad Tuscos ab iisdem olim profectos peruenit. 3) Solem *Apollinem*; Lunam *Dianam* uocarunt, quibus omnia Deorum attributa conuenire existimarunt. Moneta a Tuscis signata exstat 4) Apollinis insignibus, lyra nempe et lupo dormiente, ex quo haud inuita Minerua colligitur, Apollinem Lycium ab iisdem exemplo Aegyptiorum et Argiuorum 5) diuinis honoribus consecratum fuisse. Primi Apollinis cultores uidentur fuisse. Falisci, ad monten Soracten templum ei exstruxerunt; 6) sacerdotes et sacra constituerunt. 7) *Malaeoten* uocatum *Apollinem* scribit Demsterus, 8) a Malaeote Tuscorum; uel potius, Strabone auctore, Pelasgorum rege. 9) A Perusinis porro, aeque ac Clusinis cultum fuisse *Apollinem*, uaria antiqua monumenta, interque ea ara apud ipsos eruta: PRO SALVTE TRIARIAE APOLLINI SAC. probare possunt. Tarracinae Apollinei templi rudera eximia describunt Holstenius 10) et Corradinus. 11) Quid? quod per totam Etruriam, Campaniam, Apuliam, frequentem Apollinis cultum nummi cum eiusdem imagine in his regionibus cusi abunde testantur.

Simulacrum in Tab. V. fig. 6. conspicuum, toto corpore nudum est: caput habet laureatum, sinistrum brachium torque et armilla exornatum; e brachio dextro breue amiculum pendet. Femur et tibia Etruscis litteris sunt inscripta, quarum interpretationem alio loco adferemus. Sinistra manu, quae intercidit, lyram tenuisse auguror: hanc enim indicat plectrum, quod gerit manu dextra. Non solum autem Statuarii; sed etiam Pictores Etrusci Apollinem in uasculis pinxere cum lyra adparentem concinentibus sibi Paeana, ut ostendit Bonarrotius. 12) Vnde augurari licet *Apollinem Nomium* Etruscis quoque non ignotum fuisse, ad quorum exemplum Arcades, qui, teste Demstero 13) Etruriam incoluere, *Nomionem* 14) appellarunt. Nominis huius originem ἀπὸ τῶν νόμων Μυσικῶν, *a modis Musicis*

1) Mytholog. L. II.
2) Gyrald. Synt. Deor. XI.
3) Jo. Marshamum uid. Saecul. IV.
4) Apud Demster. Tab. LX.
5) Pausan. in Corinth. L. II. C. XIX.
6) Virgilius Aen. L. XI. u. 785.
7) Plinius in Hist. Nat. L. VII. C. II.
8) De Etrur. Reg. L. I. C XVII.
9) Lib. V. p. 225. 226.
10) Ad Cluuerium p. 1013. lin. 8.
11) Vet. Lat. Prof. L. II. C. XX. p. 214.
12) Tab. LXIII. in §. XXII. p. 30. 31.
13) De Etruria Regali. L. I. C. VI.
14) Cicero de Nat. Deor. L. III.

cis deducit Suidas. 1) Laurea ornatum Tusci eum exhibuerunt, quod uaticiniis praeesse; 2) laurumque primus inuenisse dicebatur. 3) Nam lauro uim diuinandi ueteres tribuerunt. Ex hoc igitur signo aeque ac illo altero, quod in Tab. V. fig. 7. exhibetur, coniicimus, Apollinem a Tuscis pro Musicae inuentore habitum fuisse. Nam in hoc quoque dextra peculiaris formae plectrum; sinistra lyram tenet. Caput diademate est reuinctum. Capilli rarissimo apud Romanos et Graecos exemplo breuissimi sunt, atque in gyrum adtonsi. Palla, uel potius toga quadrata est, ampliore sinu sub dextro brachio concinnata; quo ad pulsandam lyram esset expeditius, ac super laeuum humerum post tergum reiicitur. In extremo limbo scutula undique caelata, quasi gemmae internitentes uisuntur, quo eius cultus esset augustior. Pedes calceis puris sunt ornati, quibus perparuus soccus subiicitur, ut a Citharoedis in scena factitatum, consuctudine ab Etruscis forte accepta, qui Citharodiae omniumque acroamatum inuentores praestantissimi apud Italos fuerunt.

In eadem Tab. V. fig. 8. Apollo sinistra manu tauri caput gestat, quod licet forte numquam alibi uisum, perbelle tamen ipsi conuenit, ut docet Macrobius. 4)

In simulacro, quod in Tab. V. fig. 9. est obuium, illud in primis est obseruatione dignum, quod caput breuissimo factum est capillitio, duplici corona redimitum, nimirum sacra taenia seu filamine et radiis, qui totum circumdant, non prominentes, sed crinibus adhaerentes, in eam speciem, quam hic expressam uidemus. Duplex coronae genus Tuscorum inuentum, e diademate et radiis compositum, recte conuenit Apollini, quem eumdem esse solem crediderunt. Congruit eius imago cum prisca Theologia. Nam fingitur iuuenta decorus, nudo pectore, quod omnia perlustret, ac luce sua compleat: nudis pedibus, quod cursu omnium siderum sit uelocissimus. 5) Amiculo teguntur inferiores partes corporis, quod nocturno tempore se occultet, alterumque hemispaerium illustret. Hac forma Tusci Deum *Mithram*, in cuius honorem sacra *Mithriaca* ab ipsis sunt celebrata, effinxerunt 6) *Mithras* quidem apud Persas, a quibus eius cultus ad Tuscos aliasque gentes manauit, cum leonis capite fuit effictus. 7) At in hoc Etrusci tam a Persis, quam Aegyptiis discedunt, quod Diis suis uultus humanos potius, quam ferinos tribuerunt.

DIANA.

Tuscorum Dea, ab Iguuinis, Lunensibus, Clusinis, Faliscis, Campanis, aliisque Etruriae populis praecipuo honore culta.

Dianae cultum inter Consentes Deos apud Etruscos quoque antiquissimum fuisse et celeberrimum, antiqua monumenta testantur. Exstat pondus ex aere ab Iguuinis fusum, seu Numisma, 8) in quo Luna et astra tria (quartum uetustate est extritum) apparent: in altera uero parte, rotae simile radiatum diadema conspicitur. Quae quidem insignia *Lunae* seu *Dianae* perquam adcommodata clare euincunt, Iguuinos impensius aliis hanc Deam coluisse. Idem uero de *Lunensibus* quoque potest existimari, qui et nomen suum ab hac Dea acceperunt: et caseos (forte etiam numismata) Lunae nota signarunt. 9) Apud *Clusinos* insigne templum dedicatum *Dianae*, testantur insignes, quae supersunt columnae prope Cathedralem Ecclesiam, quarum etiam non paucae ejusdem Ecclesiae fornices subfulciunt; et ara a Grutero edita, 10) quam Ordo splendidissimus Clusinorum Virgini Dianae pro salute Imperatoris L. Septimii Seueri sacrauit, inque eiusdem Deae templo, ut credibile est, collocauit. Apud Nepesinos et Faliscos Dianae cultum obtinuisse euincit ara uetustissima apud Gruterum, 11) in qua magnifico prorsus titulo *Compotentem* eam appellarunt. Nec minus uero insignes illi Tuscorum coloni, Tudertes, 12) Numani, 13) Ocriculani, 14) Tiburtini, 15) Rauennates 16) hanc Deam diuinis honoribus prosecuti fuerunt.

Dianam a montibus Capuae imminentibus *Tifatinam* uocatam, sacrumque eius cultum fuisse, cum antiquae arae *Dianae Tifatinae* dicatae; 17) tum ueteres scriptores, Velleius Paterculus 18) et Pausa-

nias

1) In u. Νόμοι κιθαρῳδ.
2) Eusebius in Praep. Euang. p. 112.
3) Diodor. Sic. L. I.
4) Saturnal. L. I. C. XXI.
5) Id. L. I. C. XVII.
6) Bonarrot. ad Mon. addit. Operi Demster. §. XXIV.
7) Phil. a Turre de Mithra C. 1. sq.
8) Vid. Demsterianum opus Tab. LIX. num. IV.
9) Martial. L. XIII. ep. XXX.
10) P. XL. II.
11) P. XLI. II.
12) Inter Gudian. Inscr. P. XXVII. 9.
13) Ibid. P. XXVII. 8.
14) Ibid. P. XXVIII. I.
15) Apud Gruter. p. XLI. I.
16) Inter Gudian. P. XXVIII. IX.
17) Inter Gudian. P. XXVI. 7. uid. et Reines. Cl. VI. n. 91.
18) L. II. Histor. n. XXV.

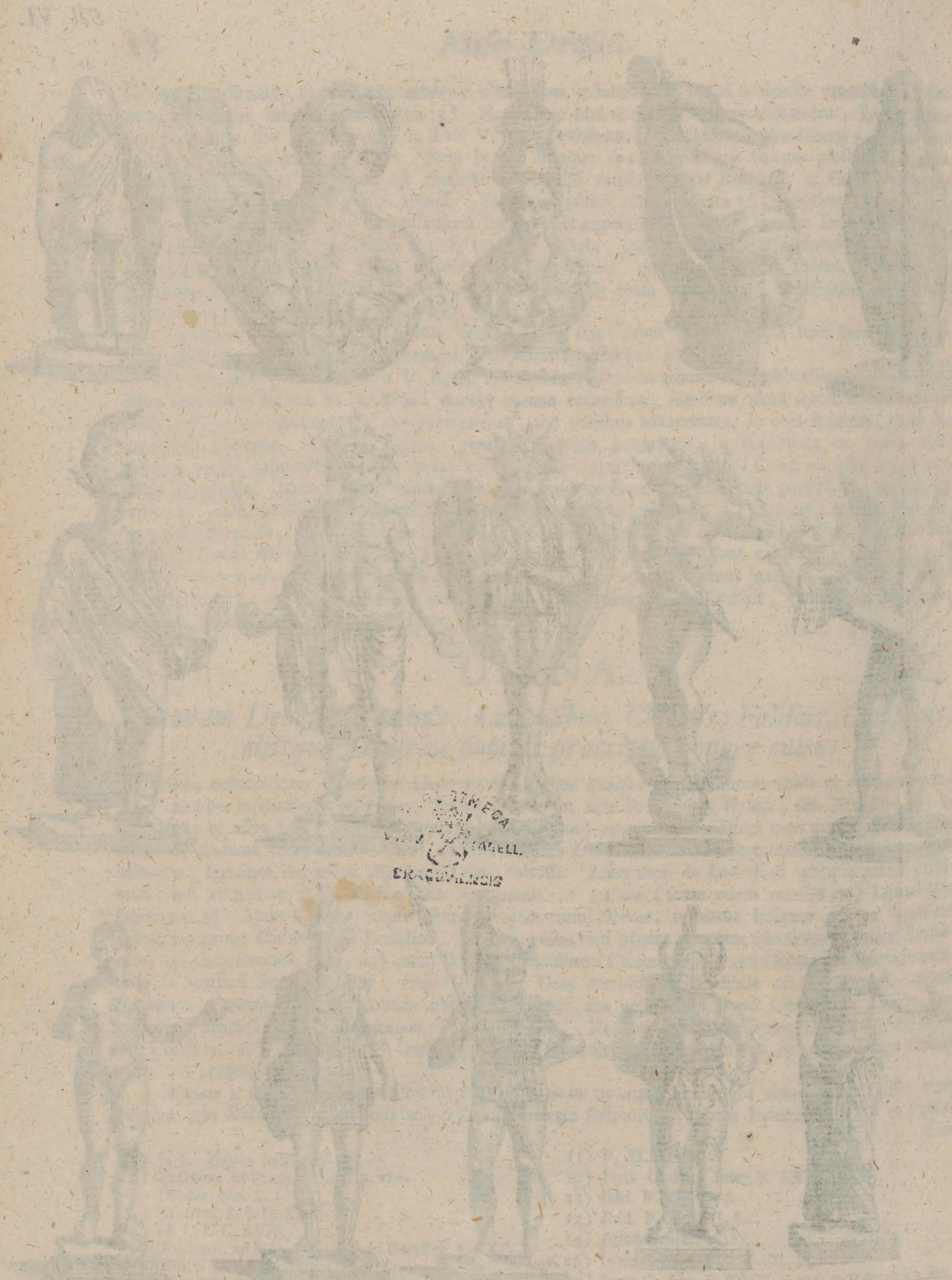

1. 2. *Diana*. 3. *Nemesis*. 4. *Apollo*. 5. *Aesculapius*. 6. 7. *Mercurius*. 8. 9. 10
11. 12. *Mars Camulus*. 13. *Venus murcia*. 14. *Venus armata*. 15. *Venus victrix*.

nias 1) confirmant. Paucissima in celebrioribus Etruriae Museis reperiuntur Dianae simulacra, quae non obscuros Etrusci artificii characteres prae se ferunt. Tria haec, quae in Tab. V. fig. 10. 11. et Tab. IV. fig. 1. 2. conspiciuntur, perrara sunt, atque omnino insignia. Quod in Tab. V. fig. 2. est, Dianam non leui coniectura referre uidetur. Nam dextram manum in eum gestum conformatam habet, ut arcum, uel sagittam, quae uero intercidit, tenuisse uideatur. Accedit uestis succincta, poplite tenus fusa, quam laeua manu attollit: adde nudos pedes, qua specie Dianam in antiquis sculpturis non raro expressam cernimus. Capilli, quod Graeci numquam fecere, ualde prolixi, in fine tonsi, elegantique artificio dispositi obseruantur. Vestis in uarios sinus est concinnata, in cuius limbo quaedam ornamenta sunt insculpta, quae Tusci artifices inuenere; quaeque ueteres *Maeandra* 2) vocarunt, quod flexibus tortuosis amnem hoc nomine et natura celebrem imitentur.

Nec minus obseruatione digna est Protome, quae in Tabula VI. fig. 1. exhibetur. Dianam referre arbitror, quodam ornamenti genere nondum uiso condecoratam; in quo quidem Aegyptios, additis tamen aliis de suo ornamentis, imitati Tusci uidentur. Insitatum etiam cultum praefert uestis, circa papillas in eum modum concinnata, quasi cornu copiae pro bulla e collo pendens adpareat. Insuper eidem Protomae quoddam πάρεργον additum, quasi Dea uel throno uel lectisternio imposita uideatur.

In eadem Tab. VI. fig. 2. *Dianae Lampadiferae* Protome exhibetur. Caput diademate est reuinctum, lemniscis dependentibus. Alae in humeris uolanti similes, ad indicandum uelocissimum Lunae cursum. Dianam hanc ueterum Etruscorum *lampadiferam* cognominaui: quia post humerum sinistrum non pharetram gerit, sed copiae cornu uacuum, quo in usum lampadum ueteres Tusci usi sunt, itemque Romani; ut in sepulchro serui Lampadarii Caesaris apud Fabrettum 3) uidere licet. Nam in cornu uel oleum, uel alia materia ad efficiendum lumen apta immittebatur. Tusci Dianae, tamquam insigne, lampada dederunt, quod noctu luceat, et quasi diem efficiat 4).

NEMESIS.

Tuscorum Dea, praesertim uero Cortonensium.

Nemesis, quam ueteres Solis potestatem; uel Dianam esse crediderunt, 5) a plerisque Orientis populis uetustissima religione fuit consecrata. Ob summam eius in res humanas uim atque imperium, *Fatorum praesidem*, *arbitram rerum* dixerunt; 6) eamdemque ob summam uelocitatem, qua omnibus adesse credebatur, alatam effinxerunt. 7) Nemesin a Tuscis quoque fuisse cultam, primus omnium ostendit Bonarrotius ex insigni patera, in qua sculpta est Dea gemmato diademate coronata, cum inauribus, torque et armillis, alis quoque instructa, quae cum Iunone et Minerua, Herculem in Deorum numerum relatum comitatur. Adscriptae sunt capiti eius litterae *Ethis*, quibus fortasse *tempus*, *aeternitas*, iudice Bonarrotio, significatur; quod nimirum homines ob uirtutem ac res praeclare gestas immortales atque aeternos faciat.

Quod in Tabula VI. fig. 3. occurrit signum, Nemesin referre puto, cui ueteres Gryphem, uti soli, tribuerunt; eiusque currui binos et quaternos gryphes iunxerunt, quod et ipsa e caelo omnia conspiciat, nocentes puniat, bonis praemia largiatur; qua de re memorabilis locus est apud Macrobium. 8) Manibus ad pectus admotis haec Dea efficta est, quo modo etiam Aegyptii Deos auerruncos scelerumque uindices repraesentarunt. Praeterea omnia diuinae potestatis insignia addita sunt: capiti radiatum nimbum, seu diadema imposuerunt: peplo caput et humeros uelarunt: uestem gemino cinctu pulcherrimam, alasque diuinae uirtutis et maiestatis indices tribuere. Etruscos plures *Nemeses* coluisse, inferius ex insigni patera declarabo.

Prae ceteris Cortonenses *Nemesin* ueneratos fuisse, Gryps aeneus in agro Cortonensi repertus quodammodo probat, quem ei dedicatum fuisse exinde coniicimus, quod Gryps Nemesi sacer est.

 AESCV-

1) In Eliac. L. V. C. 12.
2) Virgil. Aen. L. V. u. 251. uide etiam Seruium in L. IV. n. 137. Tertullian. de Pallio C. IV. Ruben. C. II. n. 550.
3) Inscript. C. IV. n. 309.
4) Vide, quae notat Reinesius de Diana Lucifera Synt. Cl. I. n. 57.
5) Macrob. L. I. C. XXII. De Nemesi plura habes apud Bonarrotium in Obseruat. in Numismata max. mod. Tab. XII. n. 3. p. 244.
6) Vide Ammiani Marcellini descriptionem L. XIV. C. XI.
7) Vid. eumdem Marcellinum ibid.
8) Saturnal. L. I. C. XXII.

AESCVLAPIVS.

Etruscorum, praecipue Cortonensium, Arretinorum, & Clusinorum tutelaris Deus.

Aesculapii cultum apud Aegytios et Phoenices, ob inuentam ab eo apud se medicinam celeberrimum fuisse, Pausaniae, 1) Plinii, 2) aliorumque ueterum scriptorum testimoniis constat. 3) Ab hisce solertissimis siderum naturaeque perscrutatoribus Tusci Aesculapii sacra didicisse uidentur: quod antiqua monumenta probare possunt. Arula certe tripus ad suffitus adolendos in agro Cortonensi nuper reperta, donarium in templo Aesculapii fuisse uidetur; siquidem columellae adrepit serpens, et per eam scandunt insidentque crateri cornices, quae in Aesculapii tutela esse dicuntur. Eiusdem Dei et Hygiae apud Arretinos cultum testatur ara nuper inter Gudianas 4) edita. De Clusiniorum cultu constat ex alia iisdem Diis dedicata ara. 5)

In Tabula VI. fig. 5. repraesentatur Aesculapius, imberbis, togatus potius, quam palliatus et sine baculo, qua specie etiam cernitur in alio sigillo apud Pignorium. 6) Oculos uel gemmeos, uel aureos habuisse indicant cauitates, quae in oculis apparent. Dextra serpentem in uarios sinus circumuolutum tenet: sinistra uero globum, ad indicandam ueterum medicorum astrologiae scientiam, cuius ope siderum benigno malignoue influxu cognito, melius aegrotorum saluti consulerent. Pedes nudi sunt: caput tutulo turbinato tegitur, qui conchylium referre uidetur. Quod uero obseruatu est dignissimum, non humanas, sed caninas aures habet. Huius rei caussam affert Festus. 7) *In insula (Tiberina) Aesculapio facta aedes fuit, quod aegroti a Medicis aqua maxime sustententur: eiusdem esse tutelae draconem, quod uigilantissimum sit animal: quae res ad tuendam ualetudinem aegroti maxime apta est. Canes adhibentur eius templo, quod is uberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Laurea coronatur, quod ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic gallinae immolabantur.*

MERCVRIVS.

Etruscorum Deus, praecipue uero Arretinorum, Mediolanensium, Brixiensium, Mantuanorum, Mutinensium, et Firmanorum.

Mercurii religiosum apud Etruscos cultum et antiqui scriptores, 8) et eorumdem monetae, quae Mercurii insignia praeferunt, declarare possunt. Accedunt duae paterae insignes aereae a Demstero editae Tab. III. et IV. in quarum una litteris Etruscis *Purms*, id est πυρόεις *facifer*: in altera *Turan*, quasi θυρᾶιος *Ostiarius* appellatur: quo nomine Ianus uocatur apud Macrobium 9) idemque ac Mercurius et Apollo esse dicitur; eo, quod omnibus ianuis praesit. Etrusci eodem cognomine uidentur uocasse Mercurium, quod et ipsum crediderunt ianuae caelestis et inferae praesidem, eiusque forsitan simulacrum non secus ac illud Iani ad fores aedium, in atriis, in uestibulis, in portis arcium, et in aditu aulae regum statuerunt. 10)

Mercurium Etrusci dixerunt etiam Casmillum et Camillum, hoc est *Deorum ministrum*, ut Macrobius, 11) Apollonii uetus interpres, 12) Festus, 13) aliique auctores prodiderunt. Hunc Deum, inter Cabiros a magnitudine siue potentia ita uocatos alii memorant. 14) Accedunt praeter monetas et pateras, aerea Etruscorum simulacra, e quibus rarissima tantum maximeque insignia adferre uolui. Primum, quod refert Tabula VI. fig. 6. Mercurium repraesentat, ut opinor, regni caele-

1) In Achaic. L. VII. C. XXIII.
2) L. VII. C. LVI. uide etiam Clementem Alexandrin. Stromat. L. I. p. 307.
3) Vid. Io. Marsham. saecul. I. p. 40. 41. 42.
4) P. XLVI. n. 2.
5) In P. II. Inscription. antiquar. quae exstant in Etrur. Vrbib. p. 404. n. 5.
6) In Symbol. Epist. XIII. p. 48.
7) Lib. IX.
8) Vide Bonarrotium ad Monum. addita Demstero §. VIII. p. 14. et Dionys. Halic. L. I.
9) Saturn. L. I C. IX.
10) Suidas in u. Ερμῆς.
11) Saturnal. L. III. C. VIII.
12) Apollonii Interpr. in L. I. Argonaut.
13) Festus Camillum puerum ingenuum uocatum scribit; ad quem locum uide Dacerium.
14) Vossius de Orig. et Progr. Idolol. L. II. C. LVII.

caeleſtis et inferni Genium, qui animam uel ad caelum, uel ad inferos defert: quam coniecturam opinio Pythagorae, quam in eius uita refert Diogenes Laërtius, 1) mirifice confirmat; ubi Ἰαμίας Ἰῶν ψυχῶν, *quaeſtor animarum* uocatur, qui puras animas in excelſum ducat; impuras uero ad Furias, a quibus duris uinculis uinciuntur. Quod cum Tuſci quoque crediderint, uero haud abſimile uidetur, Pythagoram, qui plurima religionis arcana ab Aegyptiis hauſit, Etruſcos quoque ueterem Theologiam ſapientius reliquis philoſophis docuiſſe. Eorum certe uirorum doctorum ſententia proxime ad ueritatem accedere uidetur, qui ab Aſtronomis et Philoſophis uetuſtiſſimis Idololatriam originem duxiſſe arbitrantur. Mercurius expanſis alis, quaſi in caelum uolaturus, in hac imagine repraeſentatur, nudo capite, ſine pileo, uirginem, quam indicat uirginalis palla, ulnis ferens: quam quidem uirginem ob radiatum nimbum ipſam dixerim Proſerpinam, quam Tuſci ab inferis euocatam, atque in caelum reductam a Mercurio commenti ſunt. Quae Mythologi hac de re tradant, uide apud Phurnutum 2) et Pindari Scholiaſten. 3)

In Tabula VI. fig. 7. Mercurius toto corpore nudus, alato galericulo inſtructus exhibetur, orbique alato inſiſtit. Dextera perparuum cornu pomorum florumque copia, et arborum foliis refertum; laeua uera ardentem lampadem tenet. Globus, index orbis terrarum, non Mercurio ſolum, uerum etiam Ioui, Serapidi, Apollini, Veneri, Victoriae, Fortunae multis de cauſis ſubiicitur. Mercurio autem tribuitur, quod Philoſophi uetuſtiſſimi eum mundi parentem crediderunt. 4) Alas autem addiderunt, quia mundum ipſum Deum eſſe, uel animatum quid in ſe habere cenſuerunt. Symbola huic ſimulacro addita poſſunt etiam triplicem Mercurium, *Caeleſtem*, *Terreſtrem* et *Inferum* referre, de quo uideri poteſt Muſeum Florentinum. 5) Ex hoc ſimulacro denique colligi poteſt, Etruſcos Mercurium et Apollinem eumdem crediidiſſe; atque Aegyptiorum exemplo, ut diſerte docent Plato in Phaedro et Iulius Firmicus, Mercurium Geometriae, Aſtronomiae, et Haruſpicinae auctorem atque parentem habuiſſe. 6) Arretini, 7) Mediolanenſes, 8) Brixienſes, 9) Mantuani, 10) Mutinenſes, 11) Firmani, 12) qui Etruſcorum coloni fuere, ut oſtendit Demſterus, 13) Mercurium diuinis honoribus proſecuti fuerunt.

MARS CAMVLVS

Etruſcorum Deus, praeſertim Larinatium, Faeſulanorum, Tudertium, Lanuuinorum cet.

Martis nomen non ab alia natione, quam Etruſca, Latinos et Romanos accepiſſe uerisimillimum eſt. Conſtat enim Oſcorum lingua, 14) quae eſt Etruſcae dialectus, Mamertem appellatum fuiſſe; unde poſtea per contractionem nomen *Mars* deriuatum eſt. In uetuſtis aris ſaepius occurrit *Mars Camulus*, quam uocem Sabinam putant uiri docti, eo quod in antiquis monumentis apud Sabinos repertis ſaepius occurrat. 15) Fortaſſis *Camulus* ſignificat *miniſtrum materiae*; a uoce Etruſca *Caſmilo* ſiue *Camilo*; unde factum *Camulus*, quae interpretatio conuenit cum alio *Martis* cognomine, nimirum Siluano, cui uota facta in ſilua memorat Cato, 16) quod ſiluis praeeſſet; ſiue, ut explicat Jo. Ger. Voſſius 17) uim ſuam exerceret in uniuerſam elementorum ὕλην, ſiue materiam. Rariora ſunt Martis ſimulacra in Etruſcis Muſeis: nam ea, quae haſtam iaculantur, non *Martem*, ſed Heroas; uel Lares Auerruncos repraeſentant.

Quod in Tabula VI. fig. 8. conſpicitur ſignum, *Martem* referre uidetur. Thorax e pluribus loris eſt conſutus, galea altiori cono inſtructa, ſuſpenſis bucculis, torques collum circumdat, tresque baltei, pectus exornant. Dextra manus in quiete poſita eſt, ſiniſtra haſtam gerit.

In eadem Tabula VI. fig. 9. et 10. Martis ſignum uetuſtiſſimum conſpicitur. Deus hic togatus, Tyrrhenis calceis indutus, pectore et capite nudo, absque thorace et galea expreſſus repraeſentatur. Capilli ſunt prolixi, in fine adtonſi, atque in duas partes poſt humeros diſpertiti, quod Tuſci prima ſculpturae infantia factitarunt. Dextera gladium incuruum, qualem adhuc Orientis populi retinent, de-

1) L. VIII. Sect. XXXI.
2) De Natura Deor. C. XXVIII.
3) Olymp. VI.
4) Vid. Marſil. Ficinum ad Ennead. III. L. VI. Plotini p. 302.
5) Tom. I. Claſſ. IV. Tab. LXX. LXXI. a pag. 136. ad pag. 146.
6) Ibid. Cl. IV. p. 143. 144.
7) Iulius Obſequens C. XII.
8) Horum aras Mercurio ſacras adfert Gruterus p. LI. 2. LIII. 3. 7.
9) Idem p. LII. 7. MLXVII. 10. 11. 12. 13.
10) In Gudian. p. XXXVI. 7. Gruter. LV. 3.
11) Ibidem et in auctariis.
12) Ibid. p. L. II. II.
13) De Etrur. Reg. L. I. C. IX. L. II. C. XII. L. IV. C. CXIV. CXVI.
14) Vide Demſter. de Etrur. Regib. L. I. C. XXI. et XXVI.
15) Gruter. p. LVI. n. II.
16) De re ruſt. Cap. LXXXIII.
17) De Orig. et progr. Idolol. L. II. C. XIII.

missum gerit, quasi post caedes et bella quiescentem: fere *harpen* dixeris. Etruscorum more stroppo, uel serico torque collum eius ornatur.

In eadem Tabula VI. fig. 12. aliud Martis signum est, in quo id maxime obseruatu dignum, quod ocreas habet, et clypeum quadratum; itemque galeam clausam, quae arma apud ueteres Tuscos ualde in usu fuerunt; ut ex multis aliis antiquis monumentis constat. 1)

In Tabula eadem fig. 11. aereum proponitur Martis caput, simulacro suo auulsum, quod propter galeae fabricam rariorem est obseruatione dignum.

Martem eximia religione coluerunt Etrusci, apud quos etiam, ut uidetur, commune cum Bellona templum et aram ubique habuit. 2) Celebris inprimis eius cultus fuit apud Larinates in Apulia antiquissimos celeberrimosque: 3) apud Faesulanos, quod marmor in Faesularum ruinis inuentum euincit. 4) Praeterea in his quoque locis cultus est *Mauors*, ubi postea urbs splendidissima Florentia condita est, quae primum Tusci incoluerunt. His addi possunt Tudertes, Spoletini, Capenates, Genuenses, Lanuuini, Tusculani, Tiburtini, aliique Etruriae populi nobilissimi, qui Martem omnes praecipuo cultu honorarunt; 5) uti antiquae arae iam editae testantur.

VENVS

Etruscorum, maxime Volaterranorum, Veientum, Tusculanorum &c.

Quanta fuerit Etruscorum antiquiori tempore continentia atque disciplina, testis est Vitruuius, 6) qui, cum loca templis Deorum exstruendis idonea luculenter exposuisset, Fanum Veneris ex disciplina Haruspicum Etruscorum extra moenia dedicari solitum scribit; ea maxime de caussa, ne adolescentes ac Matres familiarum libidine corrumperentur. Etrusci, qui loca circa Florentiam tenuerunt, Venerem insigni templo decorasse creduntur; quod confirmare uidetur statua marmorea huius Deae in iis ipsis locis reperta; editaque a Demstero Tabula XLIII. Ornata est Dea torque serico, ac duplici armilla in sinistro brachio, tenetque sinistra manu sacram columbam, qua indicat, se esse uim generatricem inferioris naturae. 7) Addita est inscriptio Etruscis litteris *Thana Larthial*, quae uerba significare uidentur: *Dea* seu *Diua Regina*. *Thana* enim a Graeca uoce Θέαινα descendere uidetur. *Larthial* autem exponendum est *Regina*, quemadmodum *Lartes*, *Rex* est: ut *Lartes* Porsena. Post tempora Numae Venus in urbem recepta est, quam *Frutam*, seu *Fruti* appellarunt; quod nomen ex Graecorum Ἀφροδίτη detruncatum censet Scaliger. 8) Templum ipsi dedicatum inde dictum *Frutinal*. 9) Marquardus Gudius marmor affert inscriptum *Veneri Frutae Iucundae*, in quo etiam memoratur *Frutinal* ei dedicatum. 10)

Venus dicta quoque fuit *Murcia*, a qua urbs olim haud obscura *Arae Murciae*, in agro Veientum nomen accepit. *Murciae* Deae sacellum sub Auentino monte, qui antea *Murcus* uocabatur, memorat Festus. 11) Hanc summa religione coluerunt Etrusci, ut multis probat Demsterus. 12) *Venerem Murciam* referre uidetur simulacrum a Tusco quodam artifice elegantissime effictum et in Tabula VII. fig. 11. expressam. Hoc Cortonae fuit inuentum una cum aereo Gryphe Etruscis litteris signato, ex quo coniicitur, Venerem apud Cortonenses quoque sua sacra habuisse. *Venus* adeo *Murcia* παςόφιλος, *thalami amica*, iacens effícta est ac dormiens, totoque corpore nuda, nisi quod amiculum uelat dextrum femur et crus. Capilli in fronte concinne dispositi, post terga soluti uisuntur. Caput exornat galericulus cum praealto tutulo, efformatque in anteriore parte mitellam siue diadema, eximium frontis decus, cum alis utrimque expansis. Veneris Μορφᾶς apud Lacedaemonios meminit Pausanias: 13) sedens, cum καλύπτρα in capite, pedesque compedibus adstricta effingebatur; quibus innuitur, coniuges erga maritos suos firma fide esse oportere.

In Tabula VI. fig. 13. Est sigillum, quod Venerem exhibet superiore corporis parte nudam; inferiore autem ueste tectam. Pedes sunt induti Tyrrhenis calceis: dextra columbam tenet, nisi potius illa auis perdix alba Veneri sacra. 14)

Rarissima

1) Vide Demster. Tab. XLVIII. et LXXVIII.
2) Vid. Inscript. Gudian. p. XXXVI. 9. et XXXVII. 1.
3) Memorantur a Cicerone in Orat. pro Cluentio, a Liuio, Plinio, Silio.
4) In Part. II. Inscript. Etrur. p. 93. n. 2.
5) Vide inter Gudianas XXXVIII. 8. Gruterianas P. LVI. 7. LVII. 2. Donianas Cl. I. n. 44. 46. 51.
6) De Architect. L. II. C. 7.
7) Vossius de Idololatr. L. II. C. 27. p. 163.
8) In not. ad Festum p. 65.
9) Festus in u. Frutinal.
10) Inscription. P. XXXIX. n. 2.
11) In u. Murcia.
12) De Etrur. Reg. L. IV. C. 55.
13) In Laconic. L. III. C. 15.
14) Aelianus de Animal. L. X. C. 33.

Rariſſimum eſt exquiſitoque artificio pulcherrimum ſignum, quod Tabula VI. fig. 14. exhibet. Tunica ſuccincta militari induta eſt Dea, quam in utroque humero bullae obfirmant: ceterum nuda, pedibus ſandaliis Tyrrhenis indutis; capite uero tecto galea, qualem in uſu fuiſſe apud Etruſcos, forma Tuſci militis probat Demſterus Tab. LXXVII. LXXVIII. Fortaſſis Venerem ſiſtit armatam, quam Romani Cluacinam: 1) Graeci, maximeque Lacedaemonii ὁπλισμένην, 2) ὁπλοφοροῦσαν, 3) Cyprii ἔγχειον *haſtatam* appellarunt. 4)

Veneris ſimulacrum omnium abſolutiſſimum eſt, quod e Mediceo cimeliarcho exhibetur in Tab. VI. fig. 15. Tuſci artificis eſſe uidetur, multo ante Praxitelem tempore confectum. Cum enim Graeci ſtatuarii Venerem nudam effingentes, eam expreſſerint quaſi oblitam ſui, laeua manu ſemireducta, pudenda abſcondentem: 5) haec Etruſcorum Venus laeuam manum ſuſpenſam tenet, tamquam in admiratione defixa ac ſtupens. Dextera pomum oſtentat, indicem ſuae pulchritudinis, qua Iunonem et Mineruam, Paridis iudicio ſuperauit; quae fabula frequens eſt in antiquis Etruſcorum ſeulpturis. Crines habet partim eleganter diſpoſitos, partim ſolutos. Oculis effiсta eſt paetis, diductoque ore paullum ſubridens. Baſi inſiſtit pede dextro, laeuumque ſuſpenſum aliquantulum tenet, quod contra a Graecis artificibus factum conſtat. Denique obſeruandum, aures ei eſſe perforatas, quae indicare uidentur, inaures pretioſiſſimas olim eisdem appenſas fuiſſe. Arretinos Tuſcos Veneri templum ſacraſſe, ex locorum quorumdam nominibus probare conatur Redius. 6) Certe Tifernates Tiberinos templum *Veneri Victrici* dedicaſſe lapis antiquus, 7). euincit.

AMOR
triplici forma ab Etruſcis cultus.

Amorem ſiue Cupidinem ab Etruſcis, exemplo Graecorum, diuinis honoribus cultum fuiſſe, ſigna haec in Etruria inuenta oſtendunt. Principem locum in T. VII. tenet aheneum Amoris ſimulacrum in agro Piſaurenſi repertum, a Tuſco artifice confectum. Currenti ſimilis effictus eſt, ac non ſolum humeros, ſed caput quoque alis habet inſtructum. Cum uero alae in capite Mercurio tribuantur, inſuperque Protoma impoſita ſit bicorni Lunae, non male quis coniicere poſſit, referre hoc ſignum *primum* illum *Amorem* ex Mercurio et Diana natum, cuius meminit Cicero 8). Praeterea torquis e collo pendens, quernis foliis undique diſtinctus conuenire poteſt Mercurio, cui ueteres Tuſci copiae cornu floribus pomiſque refertum, propter eius ſideris beneficum in hanc terram influxum, ex ueterum Aſtrologorum ſententia, tribuerunt. Etruſci artificii eſſe utrumque ſignum exinde patet, quod is ornatus in ſimulacris Graecorum Latinorumque artificum non occurrit. In altero ſigno, quod exhibetur n. II. Tab. VII. fig. *Amor* alatus ſiſtitur: ita tamen, ut alae non capiti, ſed humeris innexae conſpiciantur. Cumulus capillorum ſupra caput, uitta contra Graecorum morem eſt religatus. E collo pendet torquis Etruſco more decuſſatus. Vtrumque brachium armilla eſt ornatum duplici. Vtramque manum ad pectus coniungit, ſiniſtraque auiculam tenuiſſe uidetur, quae uero temporis iniuria eſt labefactata, ut non tam clare appareat.

Aliud elegantiſſimum ſimulacrum in eadem Tab. VII. fig. 4. *Anterotem* referre uidetur, quem Cicero Marte et Venere tertia genitum tradit. Martis enim inſtar armatus apparet Tuſca caſſide altioris coni, thorace et ocreis. Bulla ante pectus pendet Etruſcorum artificum more. Globo inſiſtit currenti ſimilis, qui quidem utrum antiquus ſit, an adſcititius compertum non habemus. Primus autem Graecorum Bupali pater alas *Amori* et *Victoriae* addidiſſe dicitur, 9) in quo eum uetuſtiſſimos Tuſcorum opiſices imitatum fuiſſe auguratur Bonarrotius. 10)

 VICTO-

1) Plinius L. XV. C. 29. Gyraldus Synt. XIII.
2) Pauſanias in Lacon. L. III. C. XV.
3) Apollonius L. I. Argonaut.
4) Heſychius.
5) Lucianus in Amor. Dial.
6) P. II. Inſcript. antiqu. Etrur. p. 222.
7) P. II. Inſcript. ant. Etrur. urb. p. 341.
8) De Nat. Deor. L. III.
9) Ariſtoph. Scholiaſt. in Auib.
10) Ad monum. addit. Demſter. ſ. 1, p. 8.

VICTORIA.

Etruscorum Dea, praecipua religione a Nolanis et Brixiensibus culta.

Signum eximiae elegantiae pulchritudinisque, quod in Tab. VII. fig. 5. conspicitur, *Victoriam*, quam ueteres Tusci, eorumque exemplo Graeci alatam fecerunt, exhibet, gradienti pariterque uolanti similem. Ex eo manuum gestu, coronam, uel uittam, uel etiam phaleram praetulisse uidetur, uictorum fortium praemium; ut ex simili eiusdem Deae imagine colligi potest, quam pictam uidere licet apud Demsterum Tab. XLVIII.

Nolanos prae omnibus Etruriae populis, *Victoriam* summa religione coluisse; *Augustam*que ab *auctu*, uel ab auium *gestu gustuue* 1) uocasse, ueteres inscriptiones *Victoriae Augustae* a Nolanis Brixiensibusque factae possunt comprobare. 2)

VESTAE

cultus antiquissimus, Etruscis cognitus, adstruitur.

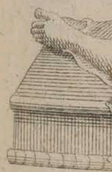
Vestam olim ab Etruscis cultam fuisse, ueritati ualde consentaneum uidetur, quamquam nullam eius rei apud ueteres scriptores mentionem reperimus; siquidem Cererem iidem perquam religiose coluerunt. *Vesta* autem eadem cum *Terra* habita est, Saturni et Rheae filia, Vrani uxor, cuius soror fuit Ceres et Iuno: ipsa uero natu maxima credita ex ueterum Theologorum traditione. Fabius Praetor Iani uxorem facit, diuque ante Romam conditam summa ueneratione a Tyrrhenis cultam fuisse testatur Myrsilus Lesbius (si qua fides his auctoribus adhibenda est, quos tamen citant Gyraldus 3) et Rosinus 4) aliique) qui eam quoque, Tyrrhenorum lingua, *Labith*, *Horchiam* cognominatam scribit: quam appellationem, Herodoto auctore, et apud Scythas habuit. Ceres et ipsa Tellus est; sed quatenus fertilis ac frugifera: Vesta uero eadem ac Terra, quae uniuersum orbem complectitur, utpote *ignis potens*; qui tenet medium mundi locum: quo omnia constare uetustissimi Philosophorum censuere. 5)

Tusci, teste Festo, ignem appellarunt *Verse*: quem exemplo populorum Orientalium atque Graecorum, eos coluisse credibile est. Ad probandum *Vestae* cultum apud Etruscos plurimum porro facit Numa Rex, Curibus Sabinorum oppido ad Romanum imperium accitus, qui Etruscorum rituum peritissimus sacra religionis ad Tuscorum exemplum instituit; ac praeter uarios sacerdotum ordines, VESTALES quoque uirgines adlegit, eisdemque curulem sellam, lictores, fasces, quae insignia Tuscorum erant propria, concessit. 6) Denique Pythagorae ualde addictum fuisse Numam, ueterum monumenta nos dubitare haud sinunt. Iam uero Pythagoraei, in medio terrae ignis sedem locarunt, eamque Ἑςίαν *Vestam*, et Μονάδα *Vnitatem* nominarunt. Hanc *Vestam* forte referre possit simulacrum maximae uetustatis aheneum, duplici schemate delineatum in Tab. VII. fig. 6. quod in multis cum antiquissimis Aegyptiorum simulacris conuenit; Tuscam tamen artem probat in duplici amiculo, pro fimbria, undique radiis ad oram exornato. Ipsa Dea tunicam sinistra attollit: calcei sunt repandi, quales Tusci honoris caussa Diis dederunt.

1) Suetonius in uita August. C. VII.
2) Gruterus p. MLXXV. 7.
3) Histor. Deor. Synt. IV.
4) Antiquit. Rom. L. II. C. 12.
5) Phurnutus de nat. Deor. 28.
6) Demster. de Etrur. Reg. L. III. C. 24.

1. *Amor*. 2. 3. 4. *Amor Etruſcus*. 5. *Victoria*. 6. *Veſta*. 7. *Ceres*. 8. 9. *Ceres etruſca*. 10. *Ceres*. 11. 11. *Venus murcia*.

CERES

in tota Etruria templis arisque culta.

Omnem insulam Siciliam *Cereri et Libero* fuisse consecratam, cum ex antiquissimis Graecorum monumentis constat; tum Cicero testatur 1). Cum autem Tyrrheni antiquissimis illis temporibus ad regiones usque Siciliae proximas imperium suum extendissent 2); dubitari non potest, quin iidem quoque *Cererem* ac *Proserpinam* eius filiam ex Ennensium nemore a Plutone raptam, sacra coluerint religione. Cur autem *Cererem* Deam ueteres crediderint, Ouidius docet 3):

Prima Ceres unco glebam dimouit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris:
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

Qua re mirum non est, si eadem ab antiquis DEA quoque BONA fuit appellata, cum tot beneficia in mortales contulisse crederetur. Sacra quoque eam docuisse mysteria Homerus apud Pausaniam ostendit 4). Duplex *Ceres* credita est, *Caelestis* et *Terrestris:* Caelestis est Luna: Terrestris uero Tellus frugifera, unde etiam a Poëtis pro frugibus accipitur. Imago, quam sistit Tabula VII. num. 10. exhibet hanc Deam, pateram manu dextera; sinistra uero, ut coniicere licet, placentam praeferentem, qua quidem specie placentae frequenter in uasis Etruscorum conspiciuntur. Praeterea retro religatos habet capillos, Tusco more: caput uero altiori diademate, quod fere Δ *deltoton* imitatur, est ornatum, cuiusmodi christiani pictores DEO uiuo et uero etiam tribuerunt. Eamdem *Cererem* refert signum elegantissimum, quod profertur in Tabul. VII. num. 11. Tab. VII. quod florentissimis Etruscorum rebus et artibus confectum uidetur. Insignis uestium cultus, partiumque omnium consensus, pallium miro artificio dispositum, et caput uelatum coronaque foliacea redimitum, calcei clausi, quorum lora superne in speciem cruris innexa sunt, summam omnino operis elegantiam artemque possunt comprobare. Dextera pateram uersus terram inuergit, laeva cornu copiae tenet, cuius species rarissime in ueterum monumentis occurrit. Inprimis in eo obseruari merentur exigua copiae cornua plurima, quae inuerso ore terram respiciunt, cuius fertilitatem a Cereris uirtute pendere ueteres sibi persuaserunt. Quo respicere uidentur illa Varronis 5) apud Augustinum 6): *una eadem TERRA habet geminam uim: et masculinam, quod semina producat: et femininam, quod recipiat atque nutriat; unde a ui feminina dicta est TELLVS, a ui masculina TELLVMO.*

Tertium signum in eadem Tabula VII. num. 12. Cererem exhibet habitu sedentis, qualem describit Pausanias 7). Caput habet uelatum atque diademate altiori ornatum, quod superne ambit in extima ora circulus radiis undique distinctus. Cornu copiae, quod ab artifice, tamquam quid augustum ac diuinum uelatum, pomis est refertum; utrimque pendent folia, atque in fastigio pinea nux conspicitur, quae auream illam aetatem, quam Ceres, sublatis feris hominum moribus, datisque optimis legibus, induxit, innuere uidetur. u. Plinius 8). Inter reliquos autem Etruriae populos Cereris cultum et sacra religiosius obseruarunt *Pisani* et *Volaterrani*, qui eidem templa consecrarunt. Nec minus apud Pistorienses, Campanos 9), Velitrenses 10), Nolanos 11) et Tusculanos 12) hanc Deam cultam fuisse, antiquae eorumdem arae testantur.

G BAC-

1) Action. II. in Verrem.
2) Vid. Strabon. L. VI.
3) Metamorphos. L. V. u. 340. sqq.
4) in Corinthiac. L. II. c. 14.
5) in XVI. rerum diuinar.
6) in VII. de ciuitat. Dei c. XXIII.
7) in Corinthiac. L. II. c. XXXVII.
8) L. VI. c. LVI.
9) uid. inscript. Gudian. p. XX. I.
10) inter Gudian. p. XV. 4.
11) ibid. p. XVI. 6.
12) ibid. p. XVI. 2. 4. XVII. 1.

BACCHVS

Etruscorum Deus in tota Etruria, Bacchanalibus, Orgiis, maximo honore cultus.

Bacchum Etrusci tanta veneratione sunt prosecuti, ut eum inter Deos Consentes, nullo nec Graecorum, nec Latinorum exemplo, referre non dubitarint. Exstat certe insignis patera 1), in qua *Bacchus* hederacea corona redimitus, ornatusque torque et armilla in sinistro brachio, sceptrum s. hastam dextera manu gerens sculptus est, tamquam Apollinis et Mercurii socius: sinistra manu tenet fulmen insolitae formae; unde diuinare licet, Etruscos eum adnumerasse nouem Diis, qui, ut docet Plinius 2) ex libris auguralibus ueterum Etruscorum, emittere fulmina credebantur, qui uero Dii maximi et Consentes habiti fuerunt.

Tab. VIII. Longe pulcherrimum Bacchi simulacrum est, quod in Tabula VIII. n. 1. repraesentatur. Toto corpore nudus et uirili capitis cultu conspicitur. Capilli circa frontem duplici serie calamistrati sunt, atque ita dispositi, ut coronam quamdam referre uideantur, addita uitta latiore radiis undique distincta, quae retro pendentibus lemniscis religatur: Reliqui crines intonsi sunt, caduntque inter utrumque humerum soluti. Laeua hastam aut thyrsum tenuisse indicat digitorum conformatio: dextera perparuam ceruam ostendit. Cum enim ceruus sit animal uelocissimum, longaeuum, firmoque pedum robore instructum: Etrusci melius quoque eum, quam tigrem aut pantheram Baccho conuenire censuerunt: siquidem eum eumdem cum Sole siue Apolline habuisse uidentur, qui in ueterum nummis cum adiuncto ceruo, qui Solis cursum aemulatur, conspicitur 3).

Hermaea signa Tuscorum longe diuersa a Graecorum Hermis fuere; ac plerumque pulcherrimis arborum foliis ornata. Sic Bacchus in Tab. VIII. n. 2. ambiguo sexu repraesentatur. Tumidior mamma feminam; uultus uero ridentis specie expressus uirum referre uidetur. Caput est stroppo, seu vitta lanea contorta ornatum; capilli autem breuiores, quales nimirum uiris conueniunt, cernuntur. Ceruinae pellis exuuium e sinistro humero pendens proprium Bacchi insigne est atque ornamentum. Quemadmodum uero Mercurius, Apollo, Hercules, Priapus, tamquam Dii uiarum praesides, in uetustis monumentis, Hermaeis signis saepe repraesentantur: ita quoque Bacchus ea forma conspicitur; propterea quod omnem terrarum orbem perlustrasse credebatur 4).

Aliam Bacchi imaginem Tabula VIII. n. 3. et 4. refert, in qua muliebri facie et mitra radiis insigni ornatus conspicitur. Bulla ante pectus pendet. Toto corpore nudus est, nisi quod amiculum posteriores corporis partes operit, quo uini natura, quae secreta pandit, declaratur, ut Horatius canit 5),

Quid non ebrietas designat, operta recludit.

Aliud simulacrum, quod in Tabula VIII. n. 5. sistitur, Bacchum ostendit humana specie, grandibus oculis, prolixa barba et capillis, atque taurinis cornibus insignem.

Qua de caussa in antiquis nummis, Oscorum inprimis ciuitatumque Etruscae originis, ob uini potentiam morumque feritatem, quae plerumque cum nimio uino est coniuncta, *tauriformis* 6) exhibetur, cornuaque ei tribuuntur.

Alii credunt cornua eius imagini fuisse addita, eo quod primum ad aratra boues iunxerit, cum manibus hominum terra prius exerceretur, et alia ad agriculturam pertinentia fuerit commentus.

Bacchi apotheosin exhibere uidetur signum elegantissimum in eadem Tabul. VIII. n. 6, ubi is stat toto corpore nudus, utrimque pedentibus ceruinae pellis exuuiis; cuius dextro humero insidet Deorum genius, expansis alis uolanti similis, qui sinistra manu caput Bacchi ita uertit, ut uultum sursum tollat, et aperto ore Deorum Ambrosiam accipiat, quam dextra manu se infusurum ostendit. Caput genii ornatur cornu, qnod in anserinum caput desinit: in quo obiter notandum, uetustissimos mortalium pocula e cornibus uel taurorum, uel ceruorum aliorumue animalium; insecutis uero temporibus, crescente luxu, ex auro, argento uel etiam ebore fecisse: 7) ita tamen, ut forma poculorum e cornibus fuerit retenta.

Decla-

1) Vid. Bonarot. Explic. §. IX.
2) L. II. histor. natur. c. LII.
3) Vid. Seguinum ad sel. numismat. Imperat. n. XII. p. 131. sqq.
4) Diodor. Sic. L. III.
5) L. I. ep. V.
6) Vid. Aegyptium in S. C. de Bacch. 32.
7) Vid. Athenaeum L. XI. Plin. L. XI. C. XXXVII.

Declarari autem hoc simulacro *Liberi Patris* apotheosin, seu consecrationem, insignis aerea patera edita apud Demsterum Tabul. II. luculenter probat, in qua Hercules in Deorum concilium referendus itidem a suo genio eleuatur, qui ejus pedibus subiectus est, et hoc modo expansis ad uolandum alis repraesentatur.

Cum uero Tusci quoque genios coluerint, eosque rebus sublunaribus et Diis addixerint, non sine ratione liceat quoque suspicari, eumdem genium ita esse expressum, ut uim humidi elementi significet; idque eo magis, quod Bacchum generationi ac proinde humidae naturae praeesse ueteres crediderunt 1). Tusci nimirum, Aegyptiorum opinionem secuti, ex aqua Deum cuncta fecisse censuerunt; 2) quemadmodum etiam Homerus Oceanum patrem Deorum, Thetin autem omnium rerum primordium adpellauit 3); Bacchumque a Lycurgo in fugam uersum se se in aquis abscondidisse et a Thetide receptum fuisse finxit 4).

Summam autem fuisse Bacchi in omni Etruria religionem, ipsaque Romanorum Bacchanalia ab Etruscis demum ad Romanos peruenisse ex antiquis monumentis luculenter comprobat Bonarotius 5) et Aegyptius 6). Vnde etiam apud plerosque Etruriae populos, et Neapolitanos, qui, teste Macrobio 7) Bacchum *Hebona* cognominarunt, magnifica huic Deo templa dedicata fuisse memorantur.

BACCHI GENIVS.

Inter Bacchi asseclas primum sibi uindicat locum eiusdem *genius*, quem Etrusci, non puerili, ut Graeci ac Latini artifices eum exhibuere, sed adulta aetate, alatum, nudo apertoque capite, prolixis capillis, acutis, ad exemplum Faunorum et Satyrorum, auribus, cum duplici torque elegantissimo ante pectus demisso, pendente ceruina pelle e sinistro humero, laeuaque ad pectus admota expresserunt. Graeci *Acratum* dixerunt Bacchi genium, ut memorat Pausanias. 8) Tab. VIII.

Quemadmodum igitur ueteres singulis Diis, iisque praecipue, quos aquae, terrae, igni et aëri praeesse credidere, suos genios adsignarunt, quorum arbitrio omnia geri arbitrabantur: ita etiam Bacchο eiusmodi genialem comitem tribuerunt. Hanc uero de Geniis opinionem ex prisca Ebraeorum Theologia, diuinorumque oraculorum fontibus deriuasse uidentur ueteres illi idolorum cultores 9).

DII CABIRI seu CORYBANTES,

Bacchi mysteria, cistam mysticam et sacra Cabiria in Etruriam inuexerunt.

Summam Bacchi religionem inter Etruriae populos cum allata monumenta; tum etiam fabula de Tyrrhenis Bacchum ducere captiuum conantibus, et in Delphinos conuersis, abunde docere possunt; idque eo magis, quod diserte memorant ueteres scriptores, Liberi Patris cultum sacraque mysteria a Cabiris seu Corybantibus in Etruriam cum mystica illa cista fuisse delata. 10) Certe Etruscos adeo impense *Deos Cabiros* coluisse constat, ut etiam, cum omnium prouentuum sterilitate laborassent, bonorum suorum decimas iis uouerint atque religiose persoluerint, ut auctor est Myrsilus Lesbius apud Dionysium Halicarnassensem. 11) Quamquam quidem hic antiquitatum scriptor contendit, Pelasgos multo prius, quam Etruscos *Cabiria* mysteria peregisse: ego tamen multo potius ad Clementis Alexandrini accedo sententiam, qui Etruscos & cultum et sacra Bacchi ab ipsis Diis Cabiris accepisse memorat. Nec uero hic praetermittendum, Phoenices quo-

1) Averanius in Antholog. Dissertat. XLVIII. n. 5. 6.
2) Plutarchus de Iside et Osiride.
3) Iliad. Lib. Z. u. 132. et L. Ξ. u. 201. et 302.
4) Idem Iliad. 2. u. 132.
5) Liuius Decad. IV. L. IX. et Bonarot. ad monum. addit. Demstero §. IX.
6) In Comment. in S. C. de Bacchanalibus.
7) Saturnal. L. I. C. XVIII.
8) In Atticis L. I. C. II.
9) Vid. Bocharti Geograph. S. L. 1. C. 15.
10) Clemens Alexandrin. in Protrept. £ admonit. ad gentes p. 12.
11) Antiquitat. Roman. L. I. p. 19.

quoque et Aegytios *Cabirorum* cultum habuisse; ac Memphi in eorumdem honorem antiquissimum templum fuisse dedicatum, uti memorant Sanchuniathon ille Berytius 1) et Herodotus 2).

Cum uero, teste Dionysio Halicarnassensi 3) *Cabiri* primi armatam saltationem instituerint, quorum arma, aeque ac Saliorum, hasta et ancilia seu scuta fuerunt: ueri perquam simile uidetur, *Cabiria*, ex eorum nomine certamina appellata ab Etruscis instituta fuisse. Certamen illud, siue saltatio armata exhibetur in uase quodam argenteo Etruscisque litteris inscripto, quod uidere licet apud Demsterum in Tabul. LXXVII. et LXXVIII.

Quamquam ualde incerta sunt, quae de *Cabirorum* origine, numero et nominibus ab antiquis scriptoribus traduntur: tres tamen fuisse numero tradit Cicero, 4) quos e Cabeira, Protei filia et Vulcano natos, aeque ac tres Nymphas Cabiradas Acusilaus Argiuus et Pherecydes memoriae prodiderunt 5). Plura qui de hisce Cabiris cupit, praeter Marshamum, 6) Fabrettum 7) Gutberlethum de mysteriis Cabirorum, adeat inprimis Vossium 8).

Cum Etrusci Deos torquatos fere et bullatos fecerint: facile intelligitur, signum, quod in Tabul. VIII. n. 8. exhibetur, esse Etruscum et quidem, id quod oculi paene clausi indicant, antiquissimum. Toto corpore nudus est hic Deus, nisi quod pudenda subligaculo uelantur. Sub dextro pede prominet clauus oblongus, quo in terra figi solebat, ut consisteret; cuiusmodi in aliis quoque Deorum signis apparent; unde portatilia ea fuisse recte coniicitur. Pileolus tanto artificio est confectus, ut diuelli a capite possit. Esse autem hunc unum ex Cabiris, cum ex imagine Cabirorum in nummis Thessalonicensium obuia apud Seguinum; 9) tum ex Pausaniae descriptione 10) colligitur. *Cabiris* hisce *Diis*, qui et Curetes dicti, nec tantum Bacchi, sed et Cereris omniumque Deorum cultum primi gentes docuerunt, tres aras in Circo a Romanis fuisse dedicatas, auctor est Tertullianus 11).

Tab. VIII.

PRIAPVS

antiquorum Tuscorum Deus, praesertim Perusinorum et Clusinorum.

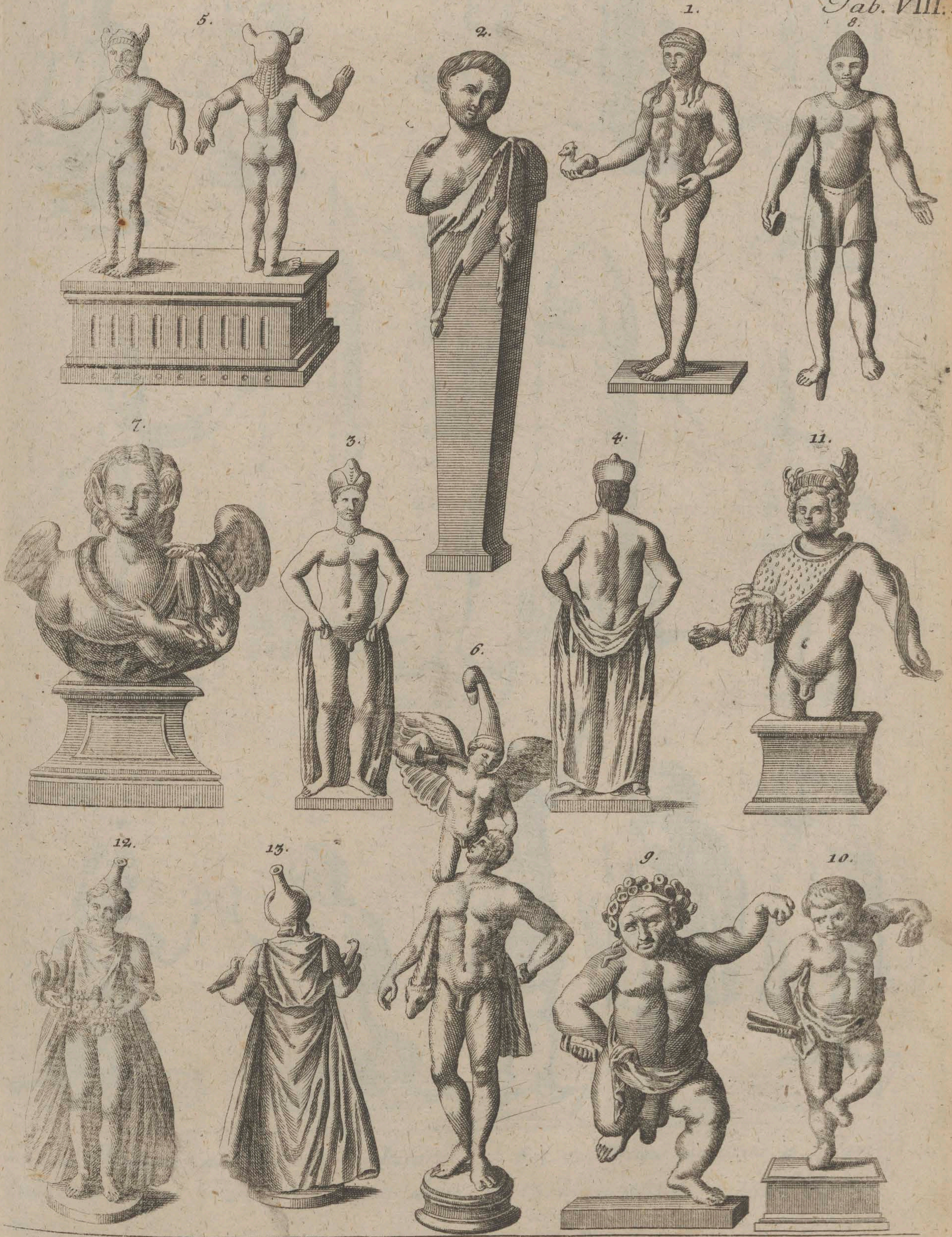
Priapus idem est ac Sol eiusque lux, unde uis omnis seminatrix. Aegyptii, a quibus Priapi cultum Graeci et Etrusci accepere; ab his autem Latini ac Romani, Hori nomine eum coluerunt. Humana forma eius simulacrum effinxerunt, dextra tenens sceptrum, sinistra autem intentum ueretrum mirae magnitudinis 12). Quorum altero ex his symbolis, *Solis* ac proinde *Priapi* imperium ac potestatem in uniuersum orbem; altero uero uim eiusdem Solis generatiuam designarunt.

Quamquam obscoena haec ac pudenda ueterum Etruscorum simulacra merito praetermittenda uidebantur, ne castis oculis essent offendiculo: quaedam tamen eorum adiicere, integerrimorum uirorum exemplo adducti, uel ideo censuimus, ut Ethnicorum prauitas; contra ea uero Christianae religionis ueritas et puritas eo magis exinde elucesceret et corroboraretur.

Tab. VIII. Primum igitur in Tabul. VIII. n. 9. occurrit ridiculum *Priapi* Ὀρχηςᾶ, *saltatoris* simulacrum. Ferunt *Priapum* ac *Pana* ad bellum aduersus Indos gerendum comites Bacchi fuisse, saltandoque musicis modis efferas gentes demulsisse 13). Pumilionis autem specie eum effinxerunt Etrusci, quia hoc hominum genus, secundum Theophrastum 14) in tribuendis corporis dotibus naturam nimis experiuntur benignam. In hoc signo illud notatu dignum, quod caput habet corona redimitum, quae e uariis pomis contexta est, uittisque pendentibus insigne; singula uero poma in medio excauata, quae indicant, gemmas olim insertas fuisse. Alterum in Tabul. VIII. n. 10. est iuuenili specie et stantis habitu expressum. Nam sciendum, Priapum uaria specie, nunc florida iuuentute uigentem; nunc uirili aetate; nunc decrepita senectute ab Etruscis repraesentatum fuisse.

Priapum

1) Apud. Eusebium L. I. Praeparat. Euangel.
2) L. II. C. XXXVII.
3) Lib. II. Antiquit. Rom.
4) De Natur. Deor. L. III.
5) Apud. Strabonem L. X. p. 472.
6) Saecul. I. p. 35. 36.
7) In Traiani columnam C. III. p. 73. seqq.
8) De Origin. Idol. L. II. C. LIII. LVII.
9) Select. numismat. C. I. VII.
10) In Laconic. L. III. C. 24.
11) De Spectaculis C. VIII.
12) u. Suidam et Isidorum Origin. L. VIII. C. XI.
13) u. Athenaeum L. XV.
14) Apud Suidam in uoce Νάννος.

1. Bacchus. 2. 3. 4. Bacchi muliebri ſpecie effícti ſigna ex aere. 5. Hebon bacchus cor-niger. 6. Bacchus consecratus humidae naturae auctor. 7. Bacchi genius. 8. Deus cabirus. 9. 10. Priapus etruſcorum muſicus et ſaltator. 11. 12. 13. Priapus etruſcorum multiformis.

1.2.3.4.
saltator
etrusca

Tab. IX.

1.2.3.4. *Priapus etruscorum multiformis*. 5.6.7.8. *Silenus etruscus*. 9. *Pan saltator*. 10.11. *Pan etruscorum deus*. 12.13. *Vitumnus*. 14.15. *Satyra etrusca*.

Priapum barbatum cum capite tutulato, amictumque ueste Bassarica, Bacchi propria, quia Bacchus et Priapus pro eodem Numine habentur, refert Tabul. VIII. n. 12. 13. Vtrique brachio insident columbae uel tuttures, quod prae aliis animalibus ui generandi pollere dicuntur.

Aliam iuuenis Priapi imaginem refert Tabul. VIII. n. 11. Caput eius elegantibus foliis ac pomis est ornatum, omnisque chlamydis sinus hortensium herbarum copia refertus; altera manu incuruum caulem sustinet.

Ad custodiam autem ruris et hortorum antiqua superstitio Priapi simulacra et ithyphallos posuit, ex antiquis arborum truncis uel alia etiam materia confectos, ut multa veterum scriptorum loca probare possunt.

SILENVS

Bacchi educator, custos et magister ab Etruscis cultus.

Sileni originem plerique ueterum ex Lydia deducunt; unde etiam Etruscorum origo deriuatur 1). Is uero educator, praeceptor et Dux Bacchi dicitur fuisse, qui, cum in bello aduersus Saturnum, Titanas et Indos ei adfuisset consilio, postea ab eodem suo alumno in numerum relatus Deorum commune cum eo templum obtinuit. Diodorus Siculus 2) eum primum omnium in Nysa insula regnasse, ac Baccho in bello opem tulisse affirmat. Philosophiae quoque operam dedisse, ex colloquio cum Mida rege Phrygiae habito, apparet 3). Scriptores Graeci 4) pariter atque Latini, 5) nec non sculpturae antiquae Silenum, tamquam senem recaluastrum, barbatum, simis naribus, uentricosum, hederacea corona redimitum repraesentant, qualem etiam imagines in Tabul. IX. n. 5. 6. 8. allatae referunt. Tab. IX. Obseruari autem in hisce inprimis meretur, quod togatus, uel more philosophorum palliatus, instructus alis, et arborum foliis ornatus conspicitur. Alatum Silenum fecere Etrusci, ut uini motum atque celeritatem, paratumque eius uirtutis auxilium indicarent. Senex autem caluus fingitur ad prudentiam eius uimque caelestem innuendam.

PAN

Etruscorum Deus, magna religione cultus.

Pana Deum Aegyptii omnium primi summa religione coluerunt, 6) patrioque sermone, eodem, quo hircum, nomine *Mendes* appellarunt; a quibus postea Etrusci eiusdem cultum accepisse uidentur. Vetusti artifices eum *caprina facie hircinisque cruribus* repraesentarunt. Aegyptiam eius originem probat icon, quae exhibetur in Tabul. IX. n. 10. 11. in qua calathus eius capiti Tab. IX. impositus conspicitur, cuiusmodi Serapidi atque Isidi ceterisque Diis Aegyptii dederunt. Creditur esse simulacrum ex eorum numero, quae antiquissimis temporibus *Euergetis & Seruatoribus* in perpetuam eorumdem memoriam poni solebant 7). Nec uero sine ratione quidam censuerunt, eius cultum ex Arcadia, ubi maxima religione fuit honoratus, per Euandrum in Italiam delatum, *Inuumque*, ab *ineundo*, auctore Seruio ad Virgilii Aeneid. L. VI. u. 776, fuisse uocatum; quem Etrusci potissimum, cum ob maxima in se collata beneficia, tum ob sedem in ea regione delectam, diuinis honoribus prosecuti fuerunt. Vnde Rutilius Claudius Numatianus 8)

Seu Pan Tyrrhenis mutauit Maenala siluis.

Fuit autem *Pan* e Bacchi ministris omnium celeberrimus, 9) eique ob opem in bello aduersus Indos praestitam carissimus, Musicus, Saltator, Venator et Bellator praestantissimus 10). Etrusci eum

H

1) u. Demster. de Etruria Regal. L. I. C. IV. et XX.
2) Bibliothec. Histor. L. III. p. 143.
3) Aelianus Var. histor. L. III. C. XVIII.
4) Lucian. in concilio Deorum T. II. p. 907.
5) Hyginus Fab. CXCI.
6) Herodotus in Euterpe L. II. num. 47.
7) u. Bonarrotii obseruat. in Numism. max. mod. Tab. XV. p. 273.
8) in Itinerar. L. I.
9) u. Lucian. in bis accusat. T. II. p. 665. sqq
10) Virgilius in Ecl. X. u. 26.

eum Orchestricae et Auleticae inuentorem habuerunt, ut ostendit eius simulacrum in Tabul IX. n. 9. ubi in altum eleuato sinistro brachio, gestu saltatoris expressus est. Dextra manu duos breues tenet calamos, quos maiores sinistra itidem manu ostentat in Tabul. XI. n. 1. Vnde Virgilius eum fistulam artemque arundines cera iungendi reperisse canit 1):

Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit.

Quemadmodum autem Tusci ab illa ueterum consuetudine abhorruerunt, qua Diis suis belluarum capita uel crura tribuerunt: ita *Pana* quoque, quamquam caudam ei dedere, non hircinis cruribus, sed humanis pedibus expresserunt, ut uidere licet in Tabul. IX. n. 9. 10. 11. Verum tamen hircinis cornibus modo minoribus; modo maioribus eum repraesentarunt. Vid. Tabul. X. n. 1. ubi uidemus huius Dei caput, quod uidetur fuisse donarium in eius templo dedicatum.

Pecoris quoque cura et tutela adsignata fuit *Pani*, quem *Siluani* nomine Romani coluerunt, eique templa, signa, collegia, cultores ac sacerdotes, nec non sollemnia Sacra Kalendis Martiis instituerunt. Imaginem eius refert signum, quod in Tabul. X. n. 2. 3. est editum. Toto capite caluus, cum acutis auribus et prolixa barba, nec non duplici ueste breuissima indutus cernitur, qualis pastoribus et agricolis optime conuenit. Capellam in humeris gestat, utpote pecudis Deus est custos. Talem Arcades quoque uenerati sunt, ut canit Ouidius 2).

Pana Deum ueteres pecudis coluisse feruntur
Arcades: Arcadiis plurimus ille iugis.

atque in eius templo ignem perpetuum coluerunt, ut docet Pausanias 3). Praeterea oraculorum responsa eum reddidisse existimarunt; eiusque interpretem *Erato* Nympham fecerunt, cuius forte imaginem refert Protome elegantissima, quam sistit Tabul. X. n. 4. Denique cum Arcades iuxta eius fanum denso luco circumseptum Hippodromum construxissent, in eoque iam ab initio Lupercalia celebrassent, colligi exinde potest, etiam cursus certamina ei sacra fuisse 4). Ceterum cornua in eius capite, uel radiorum Solis et Lunae similitudinem exprimunt; uel iuuentum eius respiciunt, quo in exercitu Liberi Patris cornu dexterum et sinistrum instituit, uti auctor est Polyaenus 5).

FAVNI. FAVNAE. SATYRI, SATYRAE. BACCHANTES, BACCHAE. CENTAVRI.

Liberi Patris asseclae.

Ex antiquis monumentis, in quibus Bacchi orgia et pompae repraesentantur, clare elucet, omnes Liberi Patris famulos, quos ueterum fabulae finxerunt, Etruscis quoque non ignotos fuisse. In iis enim conspiciuntur Fauni iuxta Bacchum saltantes, barbati uel imberbes, cum auribus acutis, caudis equinis insignes, atque personati uarias hominum aetates referentes, et mitris, uel coronis hederaceis redimiti.

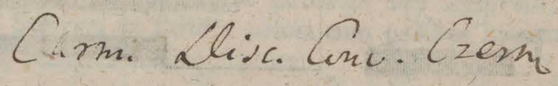
Satyri, non ut apud Graecos et Latinos, cum hircinis caprinisue pedibus, sed omnino humanis expressi conspiciuntur, quamquam faciem habent hircorum uel caprorum, naribus simis: nec nisi unicum me uidisse memini Satyrum in Etrusca patera cum pedibus hircinis expressum, qui tamen ipsi non uillosi et hirsuti, sed humanis similes fuerunt.

Saty-

1) Eclog. II. u. 32.
2) Fastor. L. II. u. 271.
3) in Arcadic. L. VIII. C. 37.
4) Idem C. XXXVIII.
5) Strategemat. L. I. C. 2.

1.2.3. *Pan*. 4. *Erato*. 5. *Centaurus*. 6.7. *Fauni*. 8.9.10.11.12. *Bacchi affeclae*.

Carm. Disc. Conv. Crem

Satyram sedentem uidemus in Tabul. IX. n. 14. 15. Tuscanici operis. Laeua manu tenet pomum. Aures habet acutas, caudam breuiorem, coxas uillosas, pedesque caprinos. Capilli sunt, more Baccharum, in orbem contorti. Cum has Bacchi famulas non eodem, quo alios Deos, honore adfecerint: mirum non est, si iis caprinos pedes tribuerunt; quod in maiorum gentium Diis numquam fecerunt.

In Tabul. X. n. 6. 7. duo exhibentur Faunorum uel Satyrorum signa, quae in tigrem unico pede stantem desinunt: nescio tamen, an n. 6. tigris sit, quae barbata sistitur. Protoma eorum foliis arborum cingitur, ceruina pellis pendet e laeuo humero. Tab. X.

Centauros quoque apud ueteres Tuscos non ignotos fuisse, urnae cinerariae in Demsteriano opere Tabul. XXI. n. 1. et 11. probant. Singulare prorsus est aereum perparuum signum, quod conspicitur in Tabul. X. n. 5. in quo Centaurus duplici, humana et equina, specie repraesentatur; ita quidem, ut in anteriore corporis parte pedes humani, in posteriore uero pedes equini conspiciantur. Ita Centaurum in antiquissima Cypseli arca expressum fuisse, testis est Pausanias 1). Quid utraque manu olim praetulerit, hastam an thyrsum, incertum est.

Bacchantes item uiri et Bacchae feminae, alio, quam in monumentis ueterum Graecorum et Latinorum, modo ab Etruscis artificibus expressae conspiciuntur. Bacchantes saltant capite coronato hedera, hastasque seu thyrsos iactant, crateres seu mysticas arculas in Orgiis circumferunt: lyra uel tibiis buccinisue perstrepunt, Bacchas interdum territant easque apprehensis uestibus detinent. Bacchae sunt expressae saltantes, cymbala pulsantes, uestibus amictae ornatissimis, aliquando calceatis pedibus elegantibus cothurnis. u. Tabul. XI. Demsteriani operis, comtis omni ornatu capillis: nunc thyrsos gerunt, uel corollas elegantissimas: nunc mysticas arculas aliaque, quibus spectantium oculi in Dionysiis festis oblectabantur. Capita Baccharum; nec non Satyri uel Sileni alicuius, quae olim pro donariis in templo Bacchi uel Panos Dei suspensa fuerunt, refert Tabul. X. n. 8. 9. 10. 11.

CORONIS NYMPHA

una e nutricibus Bacchi pueri.

Cum ueteres Mythologi 2), tum antiqua monumenta, inter quae eminet inprimis marmorei uasis sculptura ab eruditissimo Sponio in lucem edita 3) docent, Bacchum infantem a Mercurio ad Leucotheam siue Ino delatum fuisse, quae omnium prima ubera infanti dedit: deinde *Nymphis Naxiis* tradidit, quarum nomina *Philia*, *Coronis*, *Eleis* teste Diodoro Siculo 4), fuerunt. Qua de caussa *Naxum* insulam Baccho in primis caram, et Dionysiadem appellatam, et fontem uino perdulci fluentem in ea ueteres finxerunt, ut Stephanus Byzantinus 5) memoriae prodidit. Non defuerunt tamen, qui Bacchum in *Nysa* insula a *Nymphis Nysiadibus* enutritum censuerunt 6). Nec minus uero Etruscos quoque Bacchi educationem sibi uindicasse ex aheneo eoque elegantissimo simulacro colligi potest, quod exhibetur in Tabul. XI. n. 2. Ab Etrusco certe artifice esse confectum, et sculpturae character, et torques, eximium ornamentum, quod Tusci Diis dare consueuerant, potest indicare. Praeterea uero corona pampinea, qua Nympha haec in capite est ornata, satis ostendit, eam in *Dionysiadum Nympharum* numerum non sine ratione referri. Toto corpore nuda est, reiecto retro amiculo, quod e laeuo brachio pendet, dextrumque genu et tibiam uelat; pedes, more Etruscis perquam familiari, calceis sunt induti. Pro Bacchica Nympha eam recte haberi, illud quoque probat, quod huius Dei imago simili corona pampinea ornata exhibetur apud Causeum, 7) utpote quem Philonides Medicus apud Athenaeum 8) tradit uitem e rubro mari in Graeciam transtulisse; unde *ornatus tempora pampino* Horatio aliisque Poëtis dicitur. Tab. XI.

 Denique

1) in Eliacis L. I. C. XIX.
2) uid. auctor hymnorum, qui Orpheo uel Homero tribuuntur. Ouidius Metamorphos. L. III.
3) in miscellan. erudit. antiquit. Sect. II. Artic. I. p. 25.
4) Biblioth. histor. L. V. p. 225.
5) in uoc. Νάξος.
6) Diodor. Sicul. L. III. p. 141.
7) in Museo Roman. Sect. II. Tab. II. p. 34. 35.
8) L. XV. C. XV.

Denique uero obseruari quoque meretur, quod haec *Nympha Dionysias* oculis clausis repraesentatur, dextro brachio ad genas admoto, qui gestus doloris index esse solet: cuius rei caussam forte innuunt illa Theophrasti uerba apud Athenaeum 1) τοῦ Διονύσου τροφοὶ αἱ Νύμφαι κατ' ἀλήθειαν. αἱ γὰρ ἄμπελοι πλεῖστον ὑγρὸν χέουσι τεμνόμεναι καὶ κατὰ φύσιν δακρύουσι. *Bacchi nutrices reuera fuerunt Nymphae. Vitis enim putata plurimum fundit humorem, atque naturâ lacrimatur.* Quod autem eiusdem Nymphae imaginem Nymphis aquarum et fontium similem effinxerunt, uinum aqua temperandum significare uoluerunt. Vnde, teste, Pausania, 2) ipsum Liberum Patrem thyrso terram percussisse, e qua fons erupit, quem Messenii *Dionysiada* appellarunt, ueteres finxerunt.

Sic Amphictyonem, regem Atheniensium, a Baccho uini temperandi rationem didicisse, atque illud diluisse, ex Philochoro memorat Athenaeus 3). Ob quod insigne et hominum generi ualde salutare beneficium Baccho in Horarum templo aram, et proxime illam Nymphis alteram exstruxit, documentum bibituris, si sanitati consulere uelint, uinum aqua diluendum esse.

DRYAS NYMPHA

arborum, fructuumque arboreorum Praeses ab Etruscis culta.

Nymphae, quas Graeci Dryadas ἀπὸ τῆς δρυός; nec non Hamadryadas, quod ἅμα ταῖς δρυσί, *cum arboribus et nasci et interire* credebantur, uocabant, cultum antiquissimum in Arcadia habuerunt. Certe Arcas, Callistus filius, a quo et ipsa, quae antea Pelasgia dicebantur, Arcadia, et gens, qui Pelasgi fuerant, Arcades appellati fuerunt, unam e Dryadibus Nymphis habuit uxorem, quas, Pausania teste 4) patria hac uoce Dryadas et Epimeliadas nominarunt. Fuisse earum cultum in Italia antiquissimum, nec ipsis adeo Etruscis ignotum, quamquam incertum est, quo nomine
Tab. XI. istas arborum praesides appellarint, rarissimum simulacrum, quod exhibet Tabul. XI. n. 3. potest comprobare. Hisce Nymphis Etrusci alas expansas uolantique similes dederunt, quibus etiam maiorum gentium Numina exornarunt, ut earumdem uelox et praesens auxilium significarent. Praeterea diuinum diadema habet ex coma eiusdem Nymphae factum, tamquam Etruscarum Dearum proprium ornamentum. Referri autem hoc simulacro unam ex Dryadibus uel Hamadryadibus, exinde potest colligi, quod ex antiquorum Theographia, tamquam ex arbore, e patulo calyce undique elegantibus et latis, quercus forte, foliis prodire uidetur. Nam ueteres e priscis Poëtarum fabulis crediderunt, Nymphas Dryadas, cum ex aliis arboribus, tum ex quercubus fuisse ortas, unde, teste Festo, *Querquetulanae dicebantur Nymphae querqueto uirescenti praesidentes.* Earum sacellum fuit Romae querquetulanum dictum, Varrone auctore 5). Toto corpore nuda est, nisi quod e dextro humero pendet uestis, uel ceruae uel hinnuli spolium, in cuius sinu gerit multiplices arborum fructus, quos sinistra sustinet: dextra uero eorum copiam largam ostendit. Nisi latis quercus foliis contineretur Nympha, pro Vertumni quoque uel Priapi comite posset haberi. Ita sane Diana ab incolis Heracleae Ponticae *Priapina*, teste Plutarcho, 6) dicta fuit.

CALLIOPE

Musarum princeps, cuius cultus apud Etruscos ex insigni patera uasis Etrusci adstruitur.

Musae inter Bacchi comites memorantur, eumque in bello aduersus Indos gesto secutae, carminibusque et optimarum artium studiis oblectasse dicuntur 7). Diuersam autem fuisse earum formam apud Graecos et Latinos ab illa, qua apud Etruscos expressae reperiuntur, apparet

1) L. XI. C. III.
2) in Messeniac. L. IV. Cap. ult.
3) L. II. C. II. p. 38.
4) in Arcadicis L. VIII. C. IV.
5) L. IV.
6) in uita Luculli p. 499. edit. Paris. 1624.
8) Diodor. Sicul. Bibl. Histor. L. III. p. 148.

apparet ex rarissimo uasculo, quod in Tabul. XI. n. 6. repraesentatur. Graeci comtis crinibus ac more uirginum reuinctis, totoque corpore splendida palla amicto effinxerunt: Etrusci uero non stantes, sed in aëre adparentes; passis capillis, coronato capite, duplici ueste laxioribus cum manicis amictas, et cum alis non capiti, sed humeris additis exhibuerunt. Quae in uasculo hoc cernitur, uidetur esse Calliope, Musarum omnium princeps, ut prodit Apollodorus 1). Cum enim ex Platonicorum 2) sententia singulis orbibus praesit sua Musa, quae eos cantu temperet: Calliopen uniuerso mundo tribuunt, quae eum regat, quasi Calliope reliquarum omnium complexa sit uirtutes. Quia uero Calliope a Poëtis inprimis inuocari solet: ideo cum lyra expressa conspicitur, fauensque Poëtae sua praesentia, qui in altera eiusdem uasis parte pictus est, atque ex gestu canere aliquid uidetur.

Eadem Musa lyram pentachordon praefert, peculiari modo fabricatam, ex qua taeniae dependent: honoris et cultus gratia, siquidem hoc instrumentum, quo Deorum laudes, Heroum gesta, et arcana Philosophiae canebantur, inprimis sacrum et uenerandum habebatur. Huc accedit, quod Etrusci Philosophorum Pythagoricorum placita secuti Musicam diuinam esse scientiam existimarunt 3). Vnde etiam apud eosdem Poetae et hymnologi in maximo honore fuerunt.

HERCVLES

ab Etruscis; potissimum uero a Florentinis, Veliternis, Mediolanensibus aliisque cultus.

Herculis cultus tota Etruria fuit celeberrimus, eo quod omnem istam regionem et Campaniam maximis beneficiis affecit, impios et immanes homines sustulit, Deorumque honores auxit, unde Deorum comes in uetustis aris 4) dicitur. Id declarant complura aerea et marmorea simulacra in Etruria iam eruta; pondera siue asses clauam Herculis praeferentes; paterae in sacris Deorum faciendis adhibitae, quae nomen eius *Chercul*, et *Chercole* inscriptum habent; uid. Tabul. II. et VI. apud Demsterum: quemadmodum etiam in Thesauro Gruteriano ara occurrit cum hac inscriptione: *Hercoli celeri sacra* 5). Plures arae in eodem Thesauro obuiae, Herculi uariis cognominibus celebri, *Saxano*, *Inuicto*, *Tiburtino*, *Victori*, *Augusto*, *Consorti* dedicatae, locis ubi erutae sunt, probant, eas a *Puteolanis*, *Campanis*, *Tiburtinis*, *Brixiensibus*, *Mediolanensibus*, *Pisaurensibus*, dedicatas fuisse; apud quos omnes Herculis cultus, ab Etruscis, qui ea loca occuparunt, institutus usque ad imperium Romanum uiguit. Veteres historici tradiderunt, Herculem Aegyptium in ea usque loca, ubi nunc est Florentia, uenisse; et hinc pro *tutelari* Deo habitum, eiusque leonem ab huius regionis incolis pro insigni delectum ferunt 6). Statuam Herculis Florentiae uidit Ernstius cum inscriptione: Hercules..Dor.. For.. quam adfert Thomas Reinesius 7). Ernstius cum e Curtio L. VIII. c. 14. obseruasset, *apud Indos Herculis simulacrum agmini peditum praeferri solitum, quod maximum bellantibus incitamentum et deseruisse gestantes militare flagitium habebatur*, ita supplendam illam inscriptionem censet: *Hercules Indorum Fortitudo.* Cl. Gorius autem legendum putat *Hercules Doryphorus* uel *Dendrophorus*, quo cognomine etiam uocatur in uetustis aris Siluanus, 8) uel quod ipsi Dii arbores stirpitus exscissas; uel eorum cultores in sacris, religionis caussa, in humeris ferrent 9). Herculis fanum ad portum Labronis, qui hodie *Liburnus* dicitur, meminit Antoninus in Itinerario. Volaterris adhuc est porta antiquissima, ingentibus saxis quadratis constructa, artificio admirabili, ac certe Tuscanico, quam *portam Herculis* dicunt, iuxta quam forte fuit Fanum Herculis, quod huic portae nomen dedit. Sic Ptolemaeus quoque memorat Ἡρακλέυς ἱερὸν, *Herculis Fanum*, quod inter Feroniae lucum et Pisas ponit 10). Inter Herculis, Etruscorum Dei, cultores, fuisse etiam Arretinos, ostendit peruetusta ara inter Gudianas 11) edita, quam ei M. Fodius Longus, Patronus Municipii et Coloniae Arretinorum dedicauit.

I Apud

1) Biblioth. L. I. p. 6.
2) Macrobius in Somn. Scip. L. III. C. III.
3) Vid. Strabonis Geograph. L. X. p. 468.
4) Apud Reinesium Syntagm. C. I. 71.
5) p. XLV. 6.
6) uid. Borghinium de origin. Florent. p. 14.
7) Class. I. n. LXVI. p. 109.
8) apud Gruterum p. LXIII. 7.
9) uid. Fabrettum Inscript. Cap. IX. p. 659.
10) consulendus etiam Vossius de Idolol. L. I. c. XI.
11) Pag. XXXVII. n. 7.

Apud Picentes quoque Herculis cultum obtinuisse, ex antiquissimo eiusdem Herculis simulacro aheneo, quod apud Cupram Montanam A. CIↃIↃCCXXVII. inuentum est in sepulcro, potest comprobari. Fuit enim Hercules etiam defunctorum Numen tutelare, ac in uetustis sepulcris non raro conspicitur animas, non secus ac Mercurius, ad inferos deducens. Huius sepulcri et antiquitatum in eo inuentarum adcuratam descriptionem dedit egregius Academicus Etruscus Cortonensis 1). Hercules heroum maximus nudo corpore, athletici succi pleno expressus est. Laeua manu e qua insigne leonis Nemeaei spolium pendet, clauam sustinet; dextera cornu, primorum hominum poculum ostentat, quo ad bibendum usus est. *Herculem*, ut aliae gentes; ita etiam Etrusci bibacem repraesentarunt, eo quod Bacchi comitem in expeditione Indica crediderunt. Tab. XI. Notari merentur in hoc simulacro Tab. XI. num. 7. Diadema insolitae formae, quo Bacchum in Etrusco uase pictum aliquantulum imitatur, et massa plumbea, qua eius pedes detinentur. Etrusci autem, aeque ac aliae gentes, ridicula superstitione Deorum indigetum Seruatorumque urbium simulacra basibus plumbeis solebant infigere, uel uinculis uincire, ne euocati ad hostes migrarent; uel sponte urbibus exirent quae in eorum tutela fuerunt. Non alienum uidetur hac de re elegantem Alexandri ab Alexandro adferre obseruationem 2). *Erat uetus mos*, inquit, *ut in urbium obsidione, ubi ad ultimam dimicationem uentum esset, tutelares Deos, sub quorum praesidio urbs foret, certo carmine et uerbis conceptis in nouas sedes euocarent, templaque ampliora et sollennes aras illis promitterent; nefas opinati, Deos urbium Praesides, urbe hostiliter direpta, uelut mancipia, captiuos habere. Persis uero et Aegyptiis nullos patrios habere Deos in usu fuit, quod euocationibus illos migrare ex oppidis et sine tutela deseri timerent. Alii uincla et catenas adnectebant Diis. Nonnulli sponsores a Diis pe ebant, ne euocarentur et abirent. Tyrii enim obsidione pressi, Herculis simulacrum, quod magna religione coluerunt, ne urbem desereret, aurea catena deuinxere.* Quid? quod, teste Plutarcho, quoties ad lauacrum aut lustrationem duxerant Deos, fideiussores pro reditu exegerunt. Vnde Romani illos constantissimos Deos crediderunt, qui ne de nomine quidem noti essent aliis. Hac de re Seruius: 3) *inde est*, inquit, *quod Romani celatum esse uoluerunt, in cuius Dei tutela urbs Roma sit: et iure Pontificum cautum est, ne suis nominibus Dii Romani appellarentur, ne exaugurari possint. Et in Capitolio fuit clypeus consecratus, cui inscriptum erat*: *GENIO VRBIS ROMAE SIVE MAS SIVE FEMINA.* Et Pontifices ita precabantur: *Iupiter optime, maxime, siue quo alio nomine te appellari uolueris*: nam et ipse ait: *Sequimur te, sancte Deorum, Quisquis es.*

Interdum Dii sponte sua stationes mutare credebantur, quod de simulacris Deorum e Troia Lauinium ab Aenea deductis prodit Dionysius Halicarnassensis 4). Hinc et aliae gentes, ut supra diximus, et Etrusci simulacra Deorum, uel uinculis, uel plumbo intus etiam fuso, impedire conati sunt, ne urbes ipsorum tutelae creditas relinquerent.

In Tabul. XI. num. 8. Herculis signum mirae pulchritudinis opere Etrusco perfectum conspicitur. Capilli perraro artificio ita sunt caelati, ut squamas piscium referre uideantur. Non barbatus, ut apud Graecos et Latinos; 5) sed tamquam imberbis iuuenis uultu sereno atque hilari sculptus est. Poma, quae manu tenet, ex Hesperidum hortis, occiso peruigili dracone, ablata, *Herculem Pomarium* innuunt.

In Tab. XI. n. 9. 10. exhibetur duplici schemate expressum signum Herculis, leonem uel Cithaeroneum, uel Nemeaeum suffocantis. Exinde uero apparet, *Herculem Pollentem*, *Inuictum*, alio, quam apud Graecos et Romanos gestu, in maximo hoc labore, ab Etruscis sculptum fuisse.

CASTOR ET POLLVX

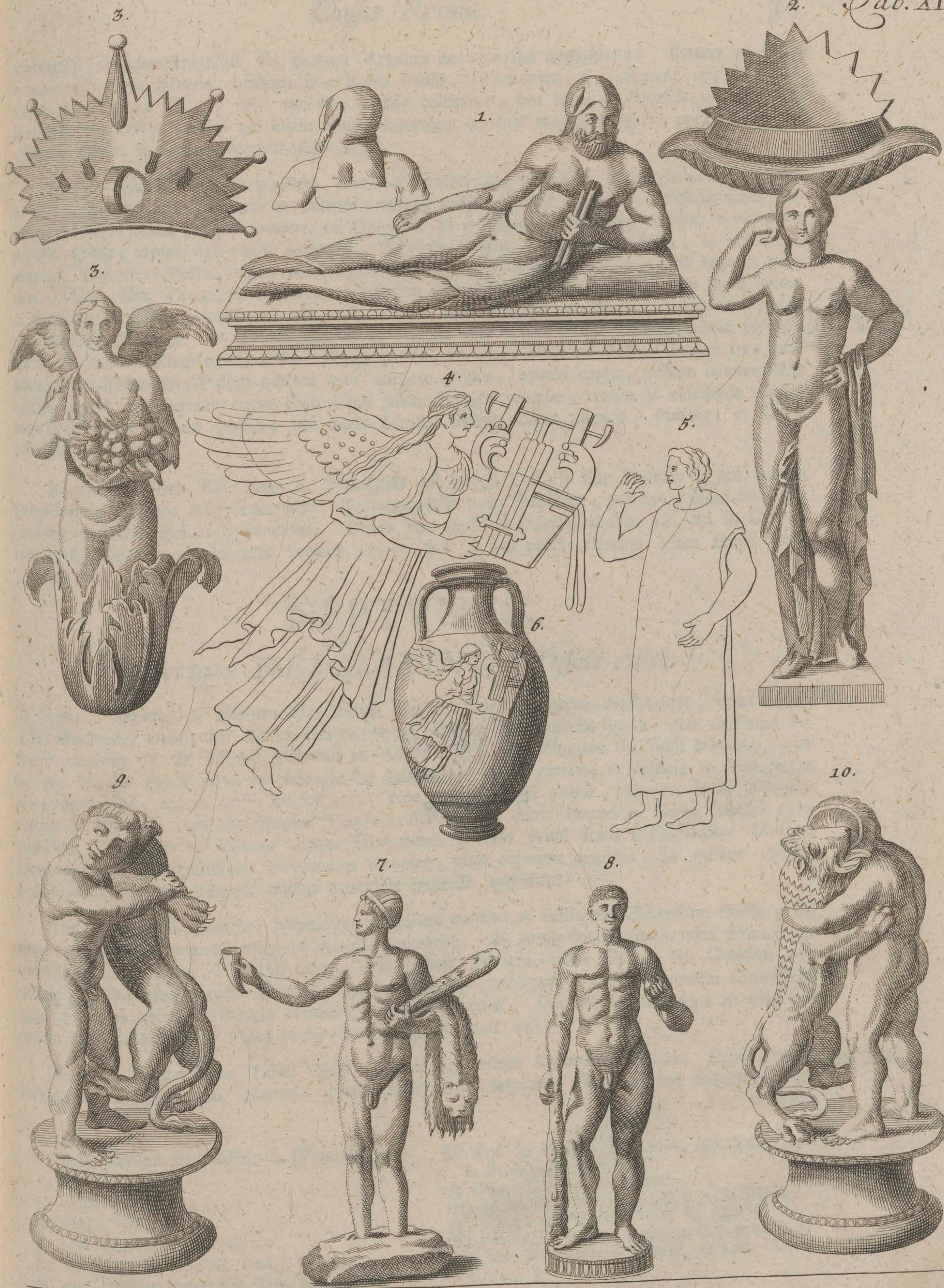
ab Etruscis culti.

Castorem et Pollucem inter famigeratissimos illos Graeciae heroas fuisse, qui ad deportandum uellus aureum, duce Iasone, sunt profecti, ex antiquis monumentis abunde constat 6). Reduces autem ex Colchide hi Argonautae, Tyrrheniamque praeteruecti ad insulam Aethaliam appule-

1) Dissertat. V. in libro, qui inscribitur: Saggi di Dissertazioni Academiche degli Academici Etrusci di Cortona.
2) Genial. dier. L. VI. C. IV.
3) ad Virgil. Aeneid. L. II. u. 351.
4) Antiquitat. Rom. L. I. p. 54.
5) Museum Florent. Tom. III. Tabul. LXVII. LXVIII. et inter Donianas Inscription. Tab. VII. n. 11. p. 58.
6) uid. Philostratus Imagin. L. II. de Glauco marino.

1. Pan etruscus. 2. Coronus nympha. 3. Dryas nympha. 4. 5. 6. Calliope musarum princeps. 7. Hercules etruscus compeditus. 8. Hercules pomarius. 9. 10. Hercules.

appulerunt, pulcherrimumque ibi portum Argoum de naui sua nuncuparunt. Praeter ea alium quoque portum in Etruria, octingentis a Roma stadiis, Telamonem, a Telamone uno Argonautarum, nominarunt 1) Ex quo non sine ratione colligitur, hos Deos ab Etruscis quoque diuinis honoribus cultos fuisse, qui etiam apud Romanos, quorum magna religionis pars ex Etruria originem duxit, in summa fuerunt ueneratione.

Id uero testantur quoque pondera, monetae Etruscorum, in quibus binae clauae, quae cum ad Herculem, tum ad Castorem et Pollucem referri possunt, sunt impressae. Pollux certe Homero 2) πὺξ ἀγαθὸς, *pugilatu strenuus*, et Theocrito 3) φοβερὸς πὺξ ἐρεθίζεν, *terribilis in certamine pugilum* dicitur; utpote qui etiam Amycum, Bebryciae regem, aduenis infestum, in certamine uicit 4). Castori et Polluci equos adsignarunt ueteres ad indicandam illorum equos regendi peritiam. Vnde etiam Theocritus Castorem potissimum ἱπποκλίδαν uocat; traditque eum belli gerendi scientiam Herculem docuisse 5) In uase Etrusco apud Demsterum edito 6) exhibetur, qualis a Theocrito describitur. In Tabul. XII. n. 1. Caput eius ornatum est pileo ad metae formam elato. Tab. XII. In Museo Mediceo 7) exstat insignis patera, in qua Castor et Pollux sculpti sunt cum Meleagro colloquentes; Pollux quidem toto corpore nudus, aperto capite, sinistra lanceam siue hastam tenens: ad sinistram uero Castor stat pileo Phrygio ornatus, tunica et chlamyde cirrata indutus, sinistra hastam gerens; ubi etiam Etruscis litteris eorum nomina, *Pultuke*, et *Castur* adscripta leguntur.

In eadem Tabul. XII. num. 2. Perinsignis est imago Castoris siue Pollucis, qui equum ferocientem, pedestris ipse frenis tenet. Eximium esse opus Etruscum, probare possunt bullatum monile, eiusdem equi collo adnexum. Cauda non passis et solutis crinibus est, uti in Graecorum et Romanorum monumentis saepius uidere licet, sed pressis crinibus circa finem nodo innexis.

NEPTVNVS

ceterique DEI MARINI, a Tuscis culti.

Neptuni nomen, si aliorum Etruscorum Deorum nomenclaturam respiciamus, uidetur esse Etruscum; quamquam alii ex Graecorum; 8) alii ex Romanorum lingua, eius originem deriuare conantur 9). Doctissimus Reinesius ab Aegyptiacae ueteris linguae uocabulo Νεφθυν, quo τῆς γῆς ἔσχατα καὶ παρόρια καὶ ψαύοντα τῆς θαλάσσης, *terrae extrema et confinia et contingentia mare* adpellarunt, deduci posse censet 10). Nec uero dubitari potest, eximium fuisse Neptuni cultum in Etruria, cum eius incolae Tyrrheni Adriaticique maris imperium longe lateque olim tenuissent; nauesque et ancoras aliaque instrumenta nautica primi Italis monstrassent. Id sane etiam comprobant uetustissimae Etruscorum monetae, quae dicuntur pondera, in quibus delphinus, tridens, ancora, itemque marina conchylia impressa cernuntur.

Etrusci credidisse uidentur, Neptunum aurigarum quoque et factionum Circensium studiis praesidere, equosque domandi rationem docuisse mortales. Id comprobare uidetur eius simulacrum apud Demsterum Tabul. LXXIII. in qua cum Pallade Tritonia, quam *Hippiam* seu *Circesiam* 11) dixeris, pictus est Neptunus Ἵππιος, *equester*, agitans quadrigam. Certe Ludorum Circensium apud Romanos origo ex Etruria deriuatur: unde Neptunum, *Consum*, et certamina in eius honorem instituta *Consualia*, Tusca forsan uoce, appellauerunt 12).

Signum, quod exhibet Tabul. XII. n. 3. uidetur referre *Neptunum Etruscum.* Caput, more Tab. XII. aurigarum Etruscorum, est uelatum, quod insuper corona aequoreis algis contexta redimitum conspicitur,

1) Diodorus Sicul. Bibl. Histor. L. IV. p. 181.
2) Iliad. Γ. u. 237.
3) Idyll. XXII. u. 2.
4) ibid. u. 29. sqq.
5) Idyll. XXIV. u. 123. sqq.
6) Tabul. XXVII. XXVIII. Tom. I. p. 266.
7) apud Demster. Tabul. VII. Tom. I. p. 78.
8) ἀπὸ τῦ νίπτειν. a *lauando*, uid. Scalig. L. II. L. II. de causs. Plant.
9) Cicero L. II. de Nat. Deor.
10) in Syntagm. Inscript. Class. I. n. XCVIIII.
11) Pausan in Arcad. L. VIII. C. XLVII.
12) Dionys. Halic. Rom. Antiquit. L. I. p. 26. L. II. p. 100. et Onuphrius Panuin. de Lud. Circens. L. 1. C. 3.

ſpicitur, rariſſimo apud ueteres Graecos et Romanos exemplo; praeſertim cum hic etiam imberbi et iuuenili uultu repraeſentetur. Neptunum aperte indicat etiam Tridens, quem ſiniſtra manu tenet; quodque dimidia corporis parte, quaſi in mari abſconditus deſignatur, quo modo Marina numina et Tempeſtatum Deas Etruſci expreſſerunt.

Tritonum capita oſtendit Tabul. XII. n. 4. Ea pendent ex ore Delphinorum, qui ſimul innexi manubrium conficiunt. Cum Etruſci Deorum capita uaſis, tripodibus et candelabris Diis conſecratis addiderint: uerisimile uidetur, ea quoque Etruſci uaſis emblema et ornamentum fuiſſe; et Tritones apud Etruſcos, quod etiam Carthaginienſes fecerunt, 1) cultos fuiſſe.

THETIS

Nympharum mater, an templum et Oraculum habuerit?

Homerus, Aegyptiorum Philoſophorum auctoritatem ſecutus, qui omnia ex aqua conſtare docuerunt, Oceanum patrem Deorum: Thethyn uero eius uxorem, rerum primordium appellauit 2). Thetidos, ex qua innumeras fere marinas Nymphas ortas ueteres Poetae, Heſiodus,
Tab. XII. 3) Pindarus 4) aliique finxerunt, pulcherrimum ſignum exhibetur Tabul. XII. n. 5. Superne apparet mulier formoſiſſima, quae pomum ſiniſtra praefert, quod Etruſci Diis Seruatoribus et beneficis tribuerunt: inferne deſinit in piſcem innexis caudis, quam quidem Numinum marinorum ſpeciem in ueterum Graecorum et Romanorum monumentis conſpicere non licet. Cultum igitur huius Deae apud ueteres Etruſcos obtinuiſſe, cum ipſum hoc monumentum, tum etiam Plutarchus in uita Romuli 5) probare poſſunt, qui tradit, iam diu ante Romam conditam, celeberrimum fuiſſe huius Deae oraculum, in Etruria, cuius reſponſo Rhea Siluia, Romuli et Remi mater, cum quodam daemone concubuit: quamquam ibi, ob altum apud alios ſcriptores de Thetidos oraculo ſilentium, Thomas Demſterus, 6) non *Thetidos*, ſed *Themidos* legendum cenſet. Thetidos ſacellum et Oraculum apud Peruſinos fuiſſe, Felix Ciattius ex nomine montis *Thetio*, qui in ea eſt regione, coniicit, ubi ſaepenumero uaria antiquitatis monumenta, columnae marmoreae, ſtatuae, inſcriptiones, monetae et donaria erui adfirmat. Sic apud Aſſyrios quoque diuino honore culta fuit *Ategartis*, quae ſuperne mulier; inferne piſcis erat 7). Eodem modo *Scylla*, Tyrrheni maris monſtrum 8) ſuperne habuit formam mulieris formoſiſſimae, reliquo uero corpore ſerpentem retulit, uti eam exhibet urna Etruſca Peruſina apud Demſterum Tabul. LXXX. num. 11. 9).

Aram Neptuno uel Nymphis ſacram ſiſtit Tabul. XII. num. 6. cuiusmodi etiam profert Laurentius Begerus, 10) quae procul dubio Etruſcae originis fuerunt.

TEMPESTAS DEA,

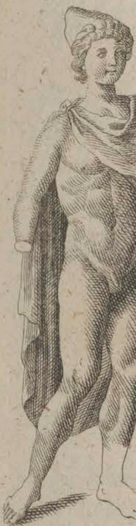
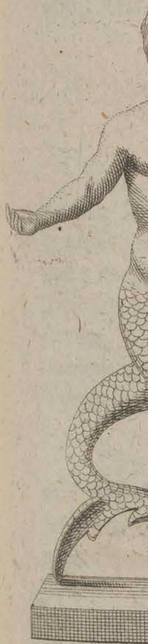
et de Vulcano ſculpto in monumentis ueterum Etruſcorum.

Deam *Tempeſtatem* Romani, Etruſcorum potiſſimum, forte etiam Graecorum 11) exemplo, diuinis honoribus proſecuti fuerunt; eique tamquam minorem gentium Deae, minorum quoque hoſtiam, agnam nimirum nigram immolarunt. Sic Virgilius Aeneid. L. V. u. 772.

Tris Eryci uitulos, et Tempeſtatibus agnam
Caedere deinde iubet.

Et

1) Polybius L. VII. uid. etiam Cuperum in Monum. antiquitat. ined. p. 241.
2) Iliad. Ξ. u. 201. et 303. et Plutarch. de Iſide et Oſiride.
3) in Theogonia.
4) In Iſthmiacis.
5) Tom. I. p. 18. edit. Wechel.
6) de Etrur. Reg. L. I. C. 18.
7) uid. Lucian. de Dea Syr.
8) uid. Suidam in uoce Σκύλλα.
9) uid. Phil. Bonarrot. ad monum. addit. Demſt. §. XVIIII. p. 25.
10) Vol. III. Theſaur. Reg. et Elect. Brandenb. p. 378.
11) u. Turnebum Aduerſar. L. IV. C. XXII. et L. XIV. C. 4.

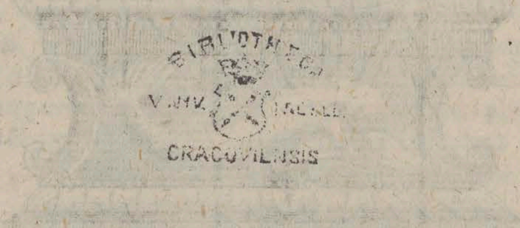

1. 2. D
5. 6. T

Tab. XII.

1. 2. *Dii magni castor, et pollux.* 3. *Neptunus etruscus.* 4. *Dii marini.* 5. 6. *Tethys.* 7. 8. 9. 10. *Tempestas dea.*

Et Horatius Epod. X. u. 23.

Libidinosus immolabitur caper
Et agna Tempestatibus.

Tempestati aedem dedicauit L. Scipio, Barbati filius, ut probat inscriptio antiquissima, quam explicauit Fabrettus Inscription: Cap. VI. n. 90. p. 461. Qua occasione illa fuerit exstructa a Scipione, ostendit Ouidius 1).

Te quoque, TEMPESTAS, meritam delubra fatemur,
Cum paene est Corsis obruta classis aquis.

Fuit autem illa, teste eodem Ouidio, in prima urbis regione extra portam Capenam.

Etrusci alas *Tempestati*, ad uelocitatem eius indicandam; quemadmodum cornua, ad terribilem impetum eiusdem significandum, dederunt 2). Tempestatem efficiunt imbres et uenti, Aquilo potissimum et Notus; unde etiam in ueterum monumentis alati repraesentantur. Sic apud Virgilium Aeneid. L. 1. u. 85. seqq.

Haec ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus: ac uenti, uelut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.

Hanc Tempestatem Deam refert alatum feminae caput, tribus armatum cornibus, quod exhibetur in Tabul. XII. num. 7. cuiusmodi non raro sculptum in sepulcris ueterum Etruscorum Tab. XII. conspicitur 3); aeque ac Gorgonis, quae ui uocis tempestatem significat 4). In eo tamen differunt, quod Gorgoni angues et alae uel uolucrum, uel serpentum; itemque uitta in capite adduntur: cum Tempestatis caput anguibus crinitum rarissime reperiatur; idque in unica tantum urna apud Demsterum 5). In alia urna fictili TEMPESTAS DEA transuersum tenet remum, uel, ut Bonarrotius censet, nauis gubernaculum; nisi una potius sit *Pleiadum*; quarum occasum plerumque Tempestas sequitur; eaque de caussa nauigantibus fugiendum esse ueteres docuerunt.

Simulacrum, quod refert Tabul. XII. n. 8. 9. uidetur Nympham aliquam *marinam*; uel potius *terrestrem* indicare, quia tunica succincta est, cum Marini Dii Deaeque nudo corpore repraesententur. Corpus monstrosum est; pectus, Etrusco more, strophio seu uittis decussatis decoratur, quas fibula in medio adstringit. Crura eius in Draconum capita, quae manibus complectitur, desinunt: quae etiam cristata et barbata efficta sunt. Quamquam enim, teste Plinio, 6) nemo Draconum cristas uiderit, Aethiopes tamen dracones cristatos memorat Iuba apud eumdem Plinium, 7) sicuti etiam Aelianus 8) barbatos et cristatos describit.

Vrna cineraria Etrusca, quae in Tabul. XII. num. 10. repraesentatur, Nympharum marinarum monstrosum ex uno prodiens trinum refert corpus sexus ambigui. Quae media conspicitur, facem adtollit; reliquae duae aquam e concha effundunt. Forsan et hae, cum in urna cineraria sint, Tempestates innuere possunt; siquidem ueteres nullum mortis genus magis reformidarunt, quam cum in aquis perirent. Ob hanc caussam Propertius naufragi Paeti mortem deflet 9).

Perpauca de Vulcano hic sunt adiicienda. Vulcani, secundum Ciceronem 10) fuere complures: primus caelo natus; secundus Nilo natus, *Opas*, uel uti uerior lectio esse uidetur, *Phthas*, ut Aegyptii adpellant; quem custodem esse Aegypti uolunt. Quamquam in omni Etruria nullum Vulcani simulacrum potest reperiri: perquam tamen ueri simile uidetur, eum a priscis eius incolis cultum fuisse. Ferunt eum Thetidi, maris Deae, educandum traditum fuisse 11). Eius imaginem pictam uidere licet apud Demsterum Tabula XXXII. ubi innixus baculo exhibetur, quod e caelo delapsus

1) Fastor. L. VI. u. 191.
2) in obseruat. ad Diptych. Romuli p. 238.
3) u. Demster. Tab. LXXXIII. ad Fin. Tom. II.
4) Hesychius in u. γοργὸς.
5) Tom. I. p. 235.
6) Histor. natur. L. X. C. XXXVII.
7) L. VIII. C. 13.
8) Histor. Animal. L. XI. C. XXVI.
9) L. III. El. V. u. 25.
10) L. III. de Nat. Deor.
11) u. Natal. Comit. Mythol. L. II. C. 6.

delapsus claudus factus est. Quo nomine fuerit ab Etruscis appellatus, declarat insignis patera apud Demsterum Tabula I. in qua Iupiter, Mineruam sapientiae praesidem pariturus, exhibetur: Vulcanus stupens adstat cum bipenni, qua Iouis caput aperuisse poetae fabulati fuerunt. Imagini eius Etrusca inscriptione additum legitur *Sethlanm*, qua uoce Fabrettus 1) putat Ἡφαιςον significari. Herodotus 2) certe memoriae prodit, *Sethon* Vulcani fuisse sacerdotem, qui in inferioris Aegypti partibus regnarit, quippe reges e sacerdotibus eligi solebant.

DIS PATER

ceterique DII INFERI, ab Etruscis culti.

Ditem Patrem, aliosque *Deos inferos* ab Etruscis, antiquissimis iam illis temporibus, summa religione cultos fuisse, *libri Acherontii*, quorum auctores traduntur *Tages* et *Bacchetis* 3) quique magna fuerunt auctoritate apud ueteres Etruriae populos, comprobare possunt. Hosce libros inde nomen obtinuisse multi existimant, quod terrorem incusserunt iis, qui illos consuluerunt; uel quia *Deorum inferorum* sacra, uictimas, morem iisdem sacrificandi, eosque placandi rationem docuerunt. Praeterea iidem illi libri Acherontii declararunt, fata, quamuis ceteroquin essent immutabilia, ad decem annos posse differri, ut notat Seruius 4) ad illa Virgilii 5):

Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata uetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.

et alio loco 6)

Atque immota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus.

ut Ciceronem 7) Plinium 8) Arnobium 9) aliosque scriptores non dicamus. Denique uero etiam monuerunt, quo modo ostenta essent auertenda et fulmina expianda, quae omnia magni fecisse superstitiosam antiquitatem satis constat. Quemadmodum autem Inferorum Regem Πλκ'τωνα dixerunt Graeci; Romani autem *Ditem Patrem*: ita ueteres Etrusci eumdem *Summanum*, quasi *Manium Deum*, *Summum Manum*, appellarunt. Manes autem dicti sunt a *mano*, i. e. bono. Sic Festus 10): *Manuos* (Manos) *in carminibus Saliaribus Aelius Stilo significare ait bonos; et inferi Dii manes pro bonis dicuntur a suppliciter eos uenerantibus, propter metum mortis; ut immanes quoque pro ualde non bonis dicuntur.* Quam Festi sententiam confirmare uidentur illa Herodoti 11) ubi de Nasamonibus ita scribit: ὀμνύασι μὲν τὲς παρὰ σφίσι ἄνδρας δικαιοτάτες καὶ ἀρίςες λεγομένες cet.: *iurant per illos uiros, qui iustissimi atque optimi apud illos fuisse dicuntur.* Quare etiam Augilae Manes tantum Deos habuerunt, per eos deierarunt, eos ut oracula consuluerunt, ut scribit Mela 12).

Summanum Etrusci inter nouem illos Deos retulerunt, quos fulmina iaculari crediderunt, quae Etrusco uocabulo *Manubias* dixerunt, quorumque tres diuersas species Ioui, teste Festo, tribuerunt 13): *Summano* autem nocturna fulmina adsignarunt, ut scribit Plinius 14). Phoenices *Ditem Patrem*, quem modo *mortem*, modo *Plutonem* nominarunt, funerum ac sepulturae ritus ostendisse; indeque imperium in mortuos ei datum fuisse finxerunt 15). Quemadmodum uero quidam ueterum per Plutonem et Proserpinam ipsam Terram mascula et feminea uirtute praeditam intellexerant; ita Porphyrius 16) quoque per Proserpinam a Plutone raptam hiberni Solis uirtutem

1) Inscript. antiqu. Cap. VII. p. 541.
2) L. II. C. 41.
3) u. Demster. de Etrur. Reg. L. III. C. I. p. 243.
4) ad Aeneid. L. VIII. u. 398.
5) l. c.
6) Aeneid. L. VII. u. 314.
7) de Diuinat. L. II.
8) Histor. Natural. L. II. C. LII.
9) aduersus Gentes L. II.
10) L. XI. in u. manuus.
11) L. IV. C. CLXXII.
12) L. I. C. VIII.
13) in u. manubiae.
14) Histor. Natur. L. II. C. LII.
15) teste Sanchuniathone apud Eusebium L. II. de Praeparat. Euang.
16) L. III. de Praep. Euangel.

uirtutem intelligit, cuius haec sunt uerba: ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν εἰς γῆν βαλλομένων σπερμάτων ἡ τις δύναμις, ἣν Ἥλιος περὶ τὸ κάτω ἡμισφαίριον ἰὼν ἕλκει κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπάς. Κόρη μὲν ἡ δύναμις ἡ σπερματοῦχος. Πλούτων δὲ ὁ ὑπὸ γῆν ἰὼν ἥλιος, καὶ τὸν ἀφανῆ περινοστῶν κόσμον, καὶ τὰς χειμερίας τροπάς, ὅς ἁρπάζειν λέγεται τὴν Κόρην, ἣν ποθεῖ ἡ Δημήτηρ κρυπτομένην ὑπὸ γῆν. *Quoniam uero uirtus est quaedam proiectorum humi seminum, illam subtrahit Sol sub hemisphaerium currens hiemali tempore. Proserpina quidem uirtus illa seminum; Pluto uero Sol est terram subiens, atque occultum percurrens orbem, hibernumque solstitium; atque idcirco raptam ab eo Proserpinam dicunt, quam sub terra latentem Ceres quaeritat.*

Pluto igitur quadrigis uectus est Sol hibernus, cum hiemalibus signis inferius cursum suum peragit 1); et Proserpinam Pluto rapuisse dicitur, quia hibernis mensibus semina sub terris latent, atque solari uirtute fouentur, ut uerno tempore rursus erumpant.

Eamdem uero opinionem ueteres quoque Etruscos fuisse secutos, ex marmore ueteris sepulcri Etrusci apparet. In curru, quo uehitur Pluto, raptor Proserpinae, pro Insigni Gryps sculptus est, solaris uirtutis imago: unde coniicere licet, Etruscos Solis hiberni uim ista fabula declarasse. Galea, quae humi iacet, possit esse Plutonis, cuius mentionem facit Homerus, 2) eaque nubes ac nebulas indicat, quibus hiberno tempore Sol ut plurimum oculis subducitur. Post Proserpinam adstat Mercurius, qui eam complectitur, atque e Plutonis sinu abripere conatur, et ipse in capite habet galeam, chlamyde et tunica amictus. Mercurius uero additus est, quia foecunditatis parens habetur, et uer significat, quo segetes germinant. Quamquam in fabulae huius repraesentatione, in uetustis Graecorum et Romanorum monumentis, Mercurius et Hercules currum praeire solent: apud Etruscos tamen solus Mercurius currum sequitur; cumque nudo corpore ab illis exhibeantur Dii; hic chlamyde et tunica induti conspiciuntur. Furia ueste succincta ante currum equos ducit, uiamque quasi monstrat. Furia altera in medio, alis expansis, accensam nuptialem facem adtollit. Furiae autem, quae eaedem ac Parcae, ideo Proserpinam comitantur, quia fructus in apertum proferunt; utpote quas a *pariendo* dictas censet Varro apud Gellium 3). Figura, quae truncato capite humi ante equorum pedes iacet, tellurem referre uidetur aratro subactam, sub qua segetum semina iacent. Artifices quidem Graeci atque Romani Tellurem, tamquam mulierem sub equis sedentem et copiae cornu tenentem repraesentarunt. Scutum, quod manu tenet haec figura, uel defunctum in hoc sepulcro conditum; uel Pirithoum a Cerbero deuoratum potest declarare.

PROSERPINA

praecipuo honore ab Etruscis culta.

Simulacra, quae Deorum tantum capita referunt, cuiusmodi sunt, quae in Tabul. XIII. num. 2. 3. 4. 5. exhibentur, ad uarios usus adhibita fuisse uidentur. Cum uero lustrali aqua usi fuerint Etrusci in sacris Cereris mysteriis, ac forte in Sacris Proserpinae, ut ostendit uas Etruscum apud Demsterum in Tab. XLVII. ueri plane simile uidetur, in capitibus illis intus uacuis aquam eiusmodi lustralem seruatam fuisse. Porro coniicere licet, a sacris uiris, uel potius feminis parua illa simulacra collo suspensa fuisse, ut ex imagine Laberiae Sacerdotis maximae Cybeles apparet 4). Nec minus etiam sacerdotes Galli, auctore Suida, 5) in honorem eiusdem Deae imagines pectori adfixas gestarunt: quem allatum morem probat aurea bulla, quam eximius antiquitatis inuestigator Franciscus Ficoronius exhibet, 6) e cuius aurea catena pendet icuncula pariter aurea Fortunae Pantheae. Nec uero in pectore solum; sed etiam in capite imagines Deorum coronis insertas uel pretiosis gemmis insculptas praeferre solebant sacerdotes Deorum 7). Aegyptiis primum in usu fuit imagines Deorum collo suspensas gestare, a quibus demum ad alias gentes consuetudo ista manauit 8). Tab. XIII.

Etrusci

1) Macrob. Saturnal. L. I. C. XIX.
2) Iliad. L. V.
3) L. III. C. XVI.
4) u. Spon. Miscellan. erudit. antiquitat. Sect. IV. p. 150. n. 1.
5) in u. Γάλλος.
6) in opere, cuius titulus est: la Bolla d' Oro &c. p. 8.
7) u. Donianas Inscription. Tab. VIII. p. LXVIII. et LXVIIII. ad pag. 135. relat.
8) u. Canopi imaginem in Musei Florent. T. I. Tab. LIX. apud Causeum Musei Rom. Tabul. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. Sect. II. p. 54. In Part. I. Inscript. antiqu. Etrur. urb. Tab. XVII. n. IV. p. LXXXII.

Etrusci artificii esse has imagines, cum ipsa sculpturae indoles, tum ornamenta quoque, inaures, monilia, torques, diadema duplex in medio maiori gemma distinctum, alae Etruscorum more additae capiti, facile probare possunt. Proserpinae autem esse hasce imagines, uultus propriis hisce lineamentis ab artificibus semper expressus; et capilli in elegantes plexus dispertiti, ac more uirginum nodo collecti et religati declarant 1). Calathus capitibus hisce impositus cernitur, innuitque Proserpinam esse Terram, ac inde *Sospitam*, *Salutarem* et *Frugiferam* adpellatam. Forte haec capita fuerunt donaria uoti caussa suspensa, et aqua terrae ad fertilitatem gratissima impleta: uti etiam in sacris compitalibus effigies uiriles et muliebres in Larium honorem suspensae fuerunt; quod Festi uerba probant: 2) *uiriles et muliebres effigies in compitis suspendebantur Compitalibus ex lana, quod esse Deorum Inferorum hunc diem festum, quos uocant Lares, putarent.* Præ omnibus Etruriæ populis Tudertes 3) et Amiternenses 4) aris et templis Proserpinam coluerunt.

HECATE

Etruscorum Dea. Imagines TISIPHONES, MERCVRII, et GENII INFERNI ex uetustissimis Tuscorum monumentis.

Tab. XIII. Hecaten, quam ucteres plerumque horribili adspectu et crinito anguibus capite finxerunt, 5) Etrusci triplici uultu, uirgineo eoque formosissimo repraesentarunt, ut eiusdem figura Tabul. XIII. num. 6. declarat. Videtur fuisse eximium ornamentum candelabri, quod perbelle huic Deae conuenit, quae et nocturnis sacrificiis culta, et Φωσφόρος, δᾳδοῦχος, *lucifera* et *taedifera* fuit appellata 6). Sicuti autem ueteres Etrusci Ianum tricipitem, uel etiam quadriformem repraesentarunt, eo quod eumdem Solem esse existimarunt: ita Hecaten, quae eadem est ac Luna et Diana ideo triplici facie effinxerunt, quod tres lunae figuras referat, *in cornua curuatam, dimidiatam* ac *plenam*; 7) unde etiam eam Τρίμορφον, Τριπρόσωπον dixerunt. Appellata etiam fuit haec Dea Τριοδῖτις, *Triuia*, eo quod, teste Aristophanis Scholiaste 8) in triuiis fuit culta: Τὴν Ἑκάτην ἐν τοῖς τριόδοις ἐτίμων τὸ παλαιὸν, διὰ τὸ τὴν αὐτὴν Σελήνην, καὶ Ἀρτέμιδα καὶ Ἑκάτην καλεῖσθαι. *Hecaten antiquitus in triuiis coluerunt; propterea quod eandem et Lunam, et Dianam et Hecaten uocarunt.* Insignis locus est apud Athenaeum: 9) Δέσποιν' Ἑκάτη Τριοδῖτι, Τρίμορφε, Τριπρόσωπε, τρίγλαις κηλευμένη. *O domina Hecate, Triuia, Triformis, triplici facie praedita, quae mullis propitiaris,* et apud eundem L. VII. c. XVIII. Τριγλίδες, Ἑκάτης βρώματα, *Triglides, Hecates cibi* appellantur. Qua ratione nos quidem adducti censemus, ipso illo candelabri fragmento, quod in superiori parte superest, eiusdem piscis squamas referri.

E capillis hujus Deae pendent utrimque, tamquam uittae, duplices cincinni satis prolixi: Caput praeterea ornatum est corona ex lana intorta, quae quinque rosis quadrifoliis, seu potius maluis, Diis inferis sacris, tamquam quinque gemmis, est distincta. Quodsi uero rosas esse malimus, satis ex antiquitatis monumentis constat, eas cum in parentalibus; tum etiam in conuiuiis fuisse adhibitas, ut deciduo flore properantis fati memoria significaretur. Hecates filiae fuerunt *Medea* et *Circe*, quarum imagines uidere licet in Part. I. Inscriptionum antiquarum, quae exstant in Etruriae urbibus 10.)

Imago, quae cernitur in Tabul. XIII. num. 7. iudice Felice Ciattio 11) sistit Hecaten, ad cuius iudicium Mercurius Πομπαῖος uel ψυχαπομπός, *animarum ductor*, animam defuncti collocat. Possit tamen ea etiam Tisiphonen referre, ad quam Mercurius, defunctos adducere, eorumque nomina recensere existimabatur, uti auctor est Lucianus 12). Quo facto, uni ex inferi regni iudicibus, *Rhadamantho*, uel *Minoi*, uel etiam *Aeaco* sistuntur, ut in ueterum fabulis est; ac denique Furiis testibus sua peccata confessi, ad aeternas tenebras et Tartari supplicia damnantur.

Quoniam

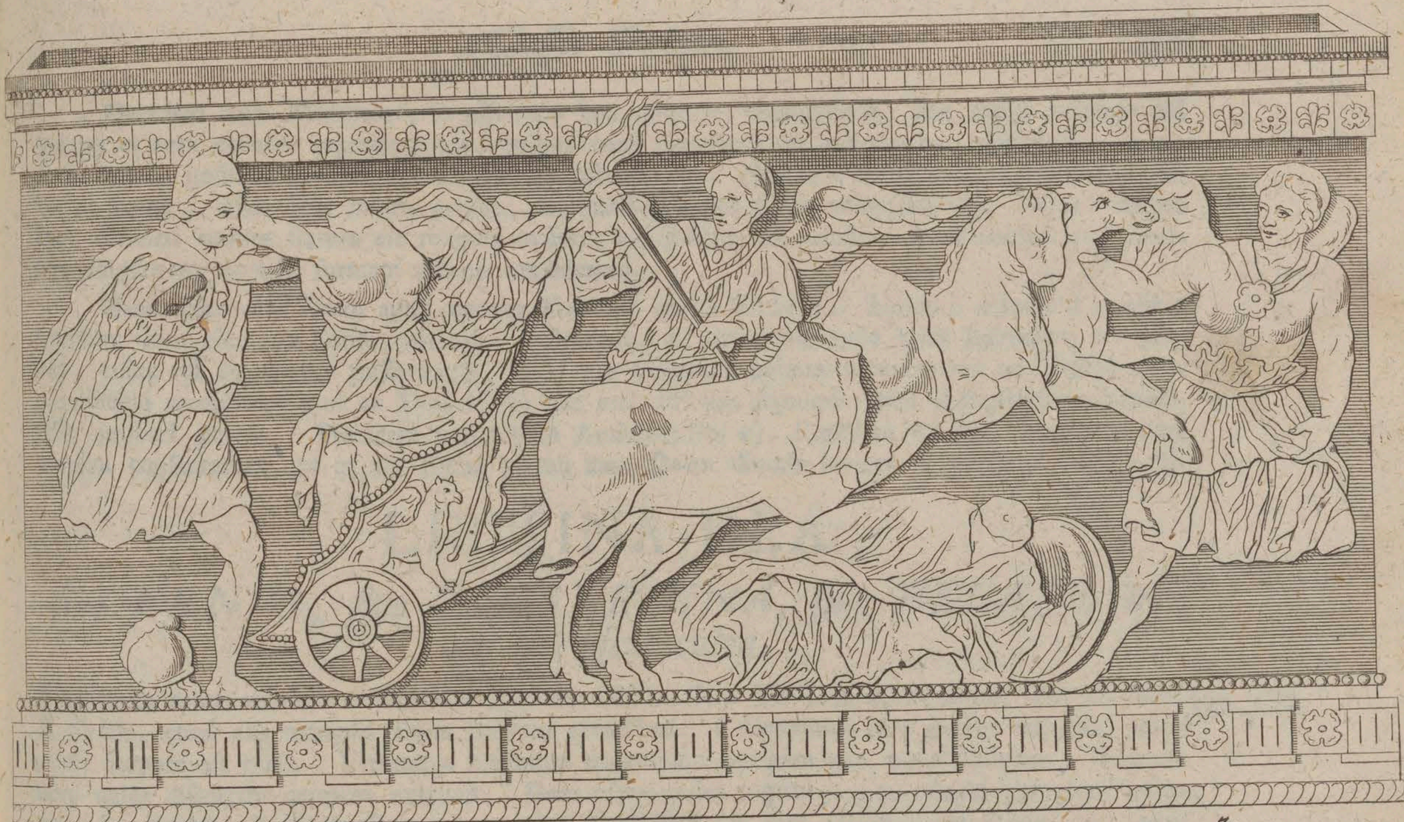
1) u. Pausanias in Phocic. L. X. C. XXV.
2) in u. Pilae.
3) Ex Inscription. Gudian. P. LX. 2.
4) u. Reinesium in Synt. Inscript. Cl. I. n. 234.
5) Natalis Comit. Mytholog. L. III. C. XV.
6) ex Scholiaste Theocriti in Idyll. II. u. 12.
7) u. Vossium de Orig. et Progr. Idolol. L. II. C. XXXIIII.
8) in Plutum Act. II. Scen. V.
9) L. VII. C. XXI.
10) Tabul. XVI. n. I. et III. p. LXXVIII. et LXXVIIII.
11) L. IV. Perusiae Etruscæ p. 121.
12) in Cataplo s. Tyranno p. 81.

Tab. XIII.

1. Dis pater. 2. 3. 4. 5. Proserpina. 6. Hecate Tuscorum Dea. 7. Genius animam ad inferos ducens. 8. 9. Libitina dea Tuscorum.

Quoniam uero Mercurius, in obeundo hoc munere, chlamydatus, cum capite petaſato uel galeato et cum caduceo repraeſentatur, quibus uero inſignibus in antiquo hoc monumento caret: forte Genius potius, animae defuncti comes, haberi poſſit. Nec ſane antiquae inſcriptiones nos dubitare ſinunt, etiam Diis inferis genios, tamquam famulos fuiſſe adſignatos 1). Quod autem haec defuncti umbra ſtatura eſt reliquis maiori, ea uidetur eſſe cauſſa, quod animas poſt mortem ampliorem nanciſci formam ueteres crediderunt.

Hanc inferorum Deam apud ueteres Etruſcos atque Vmbros, Spoletini coluerunt, eique templum cum Neptuno Conſo commune dedicarunt, uti uetus inſcriptio apud Reineſium 2) probat; cuius rei ea uidetur fuiſſe cauſa, quod per Oceanum animas defunctorum ad Elyſios campos deuehi crediderunt; ut ex Homero 3) nec non antiquis ſepulcris apud Dempſterum 4) manifeſte probari poteſt. Praeterea uero etiam Amiternenſes 5), Formiani 6), qui ſacerdotes eius Numini conſecrarunt, ut et alii Italiae populi hanc Deam diuinis honoribus proſecuti fuerunt 7).

LIBITINA DEA

ſiue VENVS, ſiue PROSERPINA, ſiue HECATE ſit, ab Etruſcis culta.

In patella aerea omnium uetuſtiſſima, quam exhibet Tab. XIV. n. 1. 2. ſiſtitur Dea gradienti ſimilis, cum alis expanſis ſupra modum grandibus: ſi amiculum ante pectus excipias, toto paene corpore eſt nuda. Vtrumque brachium et manum dextram non male ſculptam; ſiniſtram uero ualde diſtortam deorſum extendit. Deae caput galea tegitur, quae pileum phrygium imitatur. Ea uidetur eſſe *Clotho* Parcarum maxime terribilis; uel *Dea Libitina*, cui Ethnici ea, quae ad ortum et finem hominis pertinent, adſcripſerunt 8). Praeerat funeribus omnique funeris adparatui, qui in aede eius a Libitinariis uendebatur. Aerarium ex inſtituto Seruii Tullii eius tutelae adſignatum legitur 9), in quod, aliquo mortuo, nummus a propinquis inferebatur, impenſis funeris et nominibus defunctorum notatis. Sic Veneris Epitymbiae, ſepulcrorum Praeſidis, imaguncula fuit Delphis, ad quam libenter defunctorum Manes euocabant, teſte Plutarcho 10). Eiusdem Deae ſeu *Veneris inferae* aereum ſimulacrum in ueteri aedificio ſubterraneo, quod Hypogei ſpeciem praetulit, Piſis inuentum refert Tabul. XIV. n. 3. Siſtitur uolanti ſimilis, alis expanſis, quaſi parata ad iuuandum. Dextra pateram attollit, quaſi oſtendat, diuinis libationibus defunctorum animas ab inferis eſſe euocandas. Apud Homerum eadem Venus cadauer Hectoris roſaceo oleo ungens inducitur 11). In gemma aliqua rariſſima cum Ioue Stygio ſculpta eſt Minerua ante aram, praeferens pateram, qua Diis Manibus inferiae mittuntur 12). Libitinae nomen Etruſcae uidetur eſſe originis; eaque templa et aras habuit Romae. Tab. XIV.

In funebri illo adparatu, praeter alia, fuerunt etiam perſonae, oſcilla, quae tamquam imagines uitae humanae uariarumque aetatum ſimulacra Diis manibus conſecrabantur. Horum ſpecimen eſt in eadem tabula n. 6. Has defunctorum perſonas in uſu fuiſſe apud Romanos, probat ſepulcrum editum in Demſteri opere, in quo columnis eiusdem ſepulcri impoſitae conſpiciuntur 13).

PARCAE, FATA, FVRIAE,

pro Deabus habitae.

A *Parcarum Fatorumque* ineluctabili uoluntate et imperio omnia tam ſecunda, quam aduerſa hominum fata proficiſci, non ueteres ſolum Graeci et Latini, ſed Etruſci quoque ſibi per-

9) V. Fabrettus inſcript. antiqu. c. II. n. 71. p. 73. et Gruterus p. XXIII. 6.
2) Claſſ I. n. CLIV.
3) Odyſſ. L IV. u. 565.
4) ad finem L. I. p. 102. L. V. p. 405. L. VII. p. 498.
5) u. Reineſium Claſſ. I. n. CCXXXIV.
6) u. Donian. Inſcription. Cl. III. n. 6. et Reineſ. Cl. V. n. XIX.
7) u. Gudian. Inſcription. p. XXIII. 5. XXXI. 3.
8) Vide Plutarchum in uita Numae.
9) Ex Dionyſio Halicarnaſſ. L. IV. Ex Plutarcho in Cauſſis.
10) Ibidem.
11) Iliad. L. XXIV. Vide etiam Athenaeum L. XV. c. XI. p. m. 688.
12) Vid. in Muſ. Florent. T. II. Tab. LXXII.
13) Vid. in Tom. I. in fine Praefationis.

suaserunt. Parcarum nomina et summam earumdem potestatem refert Hesiodus in Theogon. u. 218. sqq. *Fatorum* arbitrum et *Parcarum* Ducem *Iouem* crediderunt, inde Μοιραγέτην appellatum, quamquam Apollo quoque hoc nomine fuit ornatus 1). Vnde iuxta eorum aras *Parcarum* simulacra posita Delphis fuerunt; et in Diademate Iouis earumdem signa artifices sculpsere, quia is solus, quid boni maliue homini fato praescriptum sit, nosse putabatur 2).

Etrusci *Parcas* et *Fata* in sepulcris cultu uirginali uel matronali, palla amictas, modo aperto, modo uelato capite repraesentarunt, ut ostendit Etrusca arcula relata in Tabul. XIV. n. 4. 5. Pedestri itinere praeeunt Deae, uiamque monstrant iuueni, qui equo insidet, eumque currentem freno moderatur. Prope pedes iacet uasculum, urna forte, e qua fatalis sors exiit secundum Horatium 3): *omne capax mouet urna nomen.* Parcae heic defuncti animam ad Elysios campos ducere uidentur, cuiusmodi uaria exempla occurrunt apud Fabrettum 4). Nomine *Matrum* ac *Matronarum*, quibus tot arae dedicatae leguntur in Gruteri Thesauro, *Parcae* seu *Fata* uidentur significari: quamquam in eodem thesauro multae occurrunt arae a uariis gentibus expresso nomine *Parcis* dedicatae. Cum *Parcis* et *Morte* ueteres Fata confuderunt, et *Diis Manibus* imperium in Fata tradiderunt, quasi essent uitae necisque hominum arbitri. Sic in antiquo lapide apud Fabrettum 5) D. M. FATORVM ARBITRIS. In nummis Diocletiani Imperatoris FATA VICTRICIA appellantur: sinistra taedas praeferunt, et dextras inuicem nectunt. Fata, a Ioue separata, differri posse, Etrusci ex Aruspicinae libris et sacris Acherontiis docuerunt 6).

Tab.XIV.

Denique de FVRIIS, PARCARVM FATORVMQVE comitibus in ueterum sepulcris saepe obiis, quaedam sunt proferenda. Vt ex sepulcralibus urnis, in quibus diuersimode FVRIAE repraesentantur, ac diuersa, iussu Iouis, obeunt officia, coniicere licet, uarias earumdem species et classes credidisse ueteres Etrusci uidentur. Praeterea, cum istae Deae ab Etruscis, rebus omnibus humanis praesentes, ac bonos praemiis remunerari; malos autem ac scelerum patratores insectari ac punire crederentur: ualde uerisimile uidetur, Etruscos homini semper praesentem Deum credidisse, iudicem actionum et inspectorem. Habentur quoque Furiae, ab Etruscis uoluntatis et irae diuinae ministrae, bonae mentis donatrices, scelerum metuendae ultrices; quam opinionem secuti quoque sunt Aegyptii, qui Numina quaedam mortalium conscientiae praeesse crediderunt, quod ex plurimis eorum simulacris, cum scutica et flagellis in manibus, effictis recte colligitur. Et ab hac gente uidetur deriuandum, quod Etrusci pariter ac Graeci FVRIAS ad sontes homines plectendos armis instructas repraesentarunt. FVRIAE minaci gestu ac uirgam dextra manu tenentis imago exhibetur apud Demsterum Tabul. XXV.

Defunctorum animas *Furiae* uel in Tartarum atque infera regna agunt, ubi aeternis suppliciis ac cruciatibus homines impii ac scelerati iustas poenas luunt; uel ad sedes illas beatis descriptas, Elysiorum beatitudinem, pios deducunt, ubi aeterna felicitate, gaudiisque perpetuo duraturis fruuntur. In Tabul. LXXXVIII. apud Demsterum ex pictura ueteris Etruscorum cryptae, in qua damnatorum supplicia in Orco exhibentur, sistitur imago *Furiae*, quae ad animam defuncti (qui expressus est manibus in aëra suspensis, totoque corpore nudus) cruciandam, uidetur expedita et parata: iuxta illum suspensum reum alia Furia ardentes admouet taedas, quibus illum adurit. E brachiis eiusdem Furiae pendent manticae siue sacculi, quorum unus uacuus, alter plenus conspicitur. Forsan in uno sacculo bona, in altero mala eius inesse putarunt, secundum uetus illud prouerbium: *Non uidemus manticae, quod in tergo est* 7), et Persium 8):

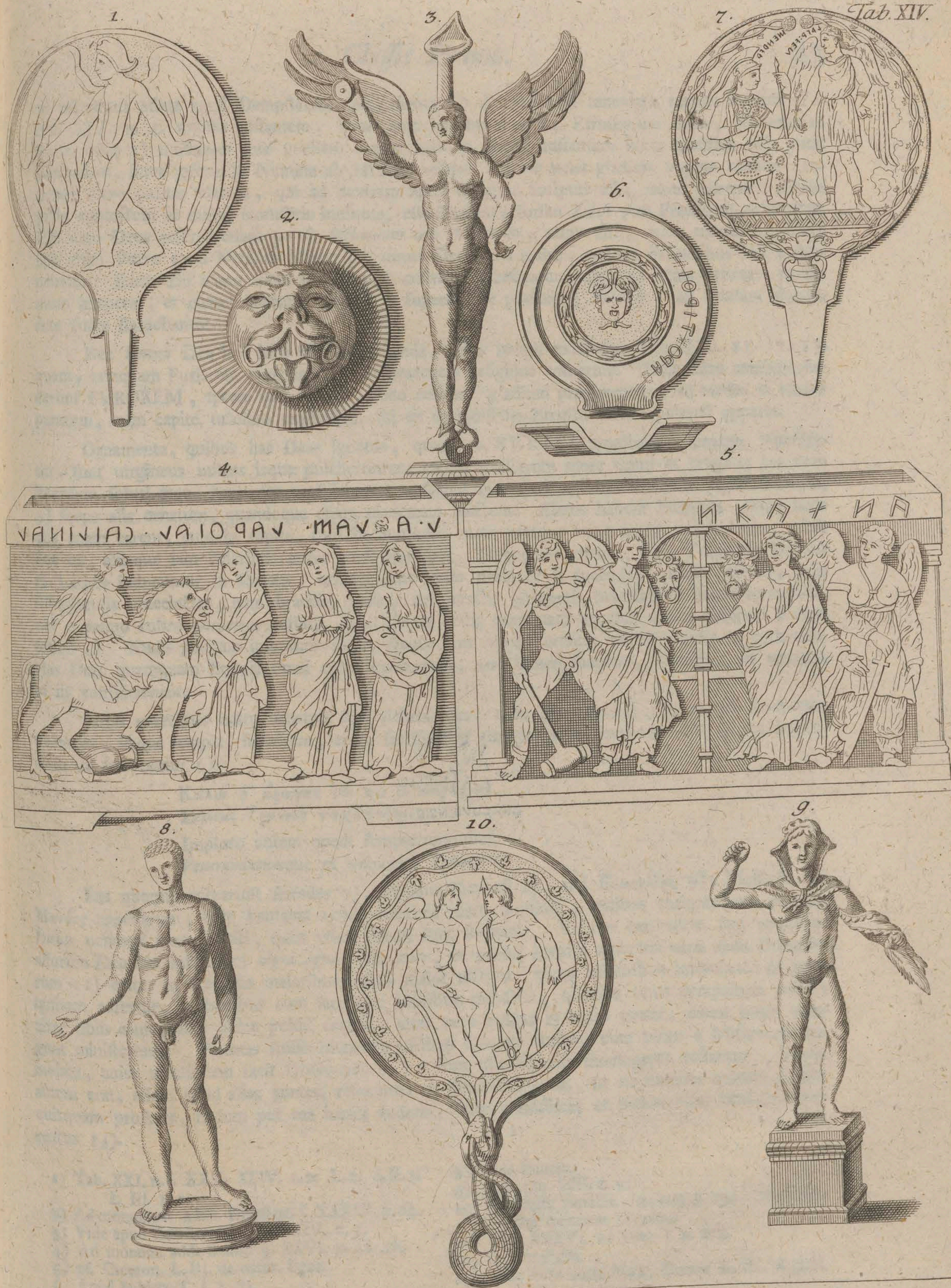
Vt nemo in sese tentat descendere, nemo;
Sed praecedenti spectatur mantica tergo.

Sic in diuina Apocalypsi 9) Angeli e phialis et uasis bona iustorum Deo offerunt: e phialis etiam mala, Dei iussu, in homines effundunt: et alibi Angeli, quibus Deus in puniendis improbis utitur, tenentes gladios flammeos, armis instructi et ex equis pugnantes describuntur. Praeter taedas autem Etrusci FVRIIS contos quoque, hastas, secures, malleos et gladios tribuerunt, ut

1) Pausanias in Phocicis L. X. c. XXIV.
2) Idem in Eliac. L. V. c. XV.
3) Carminum L. III. Od. I. Et Carmin. L. II. Od. III.
4) Inscript antiqu. cap. III p. 161. sqq.
5) Inscript. antiqu. cap. II. n. II. p. 87.
6) Ex Seruio in Virgil. L. VIII. u. 398.
7) Apud Catullum, ad Varum Carm. XIX.
8) Satyr. IV. u. 5.
9) cap. XV. 7. XVI. XVII. saepe XXI. 9.

1.2. *Libitina dea tuſcorum.* 3. *Venus infera.* 4.5. *Parcae. Fata. Furiae.* 6. *Furiis ſacra patera fictilis.* 7. *Minerua cum genio feciali.* 8. *Genius publicus Etruſcorum.* 9. *Genius domeſticus Etruſcorum.* 10. *Genii duo bonus et malus.*

ut ostendunt allata apud Dempsterum monumenta 1) FVRIAM tenentem harpen exhibet Tabul. XIV. n. 5. nuptiis adstantem, quae ante ianuam domus, Etruscorum more, celebrantur. Bonarrotius 2) mulierem siue puellam alatam hanc in laeua adstantem iuxta sponsam esse putat *Discordiam*, inter infernalia Numina ab Hesiodo relatam, quae tenet gladium uagina nudum: iuuenem uero pariter alatum, qui ad dextram iuxta sponsum sculptus est, caput habentem ferina pelle contectum et mallei manubrio innixum, esse Genium, forsan Zelotypiae Praesidem, arbitratur. Hic uero Deus referre etiam potest *Picumnum* uel *Pilumnum*, cum uiri, tum uxoris genium; hos enim Varro apud Nonium Marcellum uocat Deos coniugales, quibus in aedibus lectus sternebatur. Iidem Dii etiam uitae Praesides et custodes habebantur; qui, ne Mars Syluanus in domum irreperet, et pueros recenter natos, ut superstitiose putabant, uexaret, ad tutelam domus ante fores statuebantur.

Nec *Furina* Dea hoc loco est praetereunda, cuius imago exhibetur Tab. II. n. 11. 12. 13. quam, tamquam Furiarum maximam, Tusci praecipua religione coluerunt. Huic Deae comitem dederunt FVROREM, specie uiri barbati, nudo corpore, gladium praeferentem, ad caedes et clades paratum, cum capite tutulato expressum, uti ex antiquissima Etrusca urna sepulcrali apparet.

Ornamenta, quibus hae Deae ignotae, quas nos FVRIAS appellamus, ornatae reperiuntur, sunt uirgineus uultus isque pulcherrimus; capilli puellarum more comti et religati; qui uero interdum soluti atque horrentes conspiciuntur. Caput modo est apertum, modo peplo uelatum, 3) saepe alis ornatum, quandoque etiam diademate cinctum. Alatos habent humeros: saepe uero alis etiam carent, cum in capite, tum in humeris: nunc utraque manu facem praeferentes; nunc sine ea, aliisque iam descriptis armis conspiciuntur. Frequenter etiam, ut a Tragoedis Graecis et Latinis inducuntur in scenam, ornatae sunt ueste breuiore ac succincta: nudo pectore, solis subligaculis praecinctae, cum brachiis nudis, uel intectis purpureis brachialibus iisque reticulatis, uel e panno rubro perpetuo adsutis, quod genus uestis numquam eruditis uisum obseruat Bonartotius 4). Nudis pedibus interdum stant, frequentius tamen ornatae calceis clausis et cothurnis. Has Deas quamquam Etrusci omni cultu exornarunt, raro tamen inaures, monilia, et armillae in iis conspiciuntur.

Furias praecipuo cultu uenerati sunt Athenienses, quas Deas σεμνὰς, *seueras* et *uenerandas* uocarunt, iisque templa, simulacra, aras, sacrificia et sacerdotes consecrarunt 5). Apud Sophoclem ita inuocantur 6):

Καλῶ δ' ἀρωγοὺς τὰς ἀεί τε παρθένους
Σεμνὰς Ἐρυννῦς ταχύποδας.

Imploro autem opem semper uirginum,
*Venerandarum*que et uelocium *Furiarum.*

Eas quoque coluerunt Arcades 7), itemque Sicyonii 8), qui Ευμενίδας 9); Messenii, qui Μανίας appellarunt, teste Pausania 10). Maxime uero omnium, testibus antiquis monumentis, *Furias* uenerati sunt Etrusci, quos etiam secuti sunt Romani. Victima earumdem fuit aeque ac aliorum Deorum inferorum *nigra agna*, siue *aries*, ut probat Etrusca cineraria urna apud Dempsterum 11) edita: in qua Diis maioribus inferis maior uictima; minor minoribus immolanda ad aram ignitam adfertur, adstantibus cum sacerdote pluribus ministris, quorum unus tympanum pulsat; altar tibiis canit; alter aerea pulsat crotala; alter uero epulas in lance portat, ceteri suum peragunt ministerium. Placatas fuisse interdum uictima humana furias, cum uirgo a Mithridate immolata, cuius mentionem facit Obsequens 12); tum alia Etrusca monumenta testantur. Tanta autem erat, etiam apud alias gentes, reuerentia et timor Furiarum, ut ne nomina quidem earum quisquam proferre, nedum per eas iurare auderet, cum grauissimae et inexorabiles ultrices haberentur 13).

1) Tab. XXI. n. I. XXV. XLIV. 1. 2. L. 2. LII. 1. L III. 1. 2.
2) Ad monument addit. Demstero §. XXXIV. p. 64.
3) Vide apud Demster. Tab. LXXXIV. n. 7.
4) Ad monum. add. Demst. §. XXVI. p. 41. 42.
5) cf. Ciceron. L. III. de natur. Deor.
6) Apud Suidam T. I. p. 64.
7) Pausan. in Arcad. L. VIII. c. 25.
8) Vide ibidem.
9) Idem Lib. VIII. c. 34.
10) In selectu Numism Imperat. p. 180. Antiochenos memorat Seguinus.
11) Tab. XXXVI. ad Tom. I. p. 278.
12) De Prodigiis.
13) Vide quae notat Natal. Comes L. III. Mythol. c. X.

Vna FVRIARVM sculpta uidetur in fictili patera, quam refert Tabul. XIV. n. 6. Caput Deae foliacea corona est ornatum: literae adscriptae sunt *Tirthira*, uel *Larthi Tirthiral*, quasi haec patera ad sanguinem uictimarum excipiendum dedicata fuerit *Regi Tartari*, nimirum *Ioui Stygio* siue Plutoni, quem ueteres Etrusci *Manum*, *Summanum*, et *Mantum* cognominarunt. Forsan aliquis existimet, esse caput *Hecates* alis instructum, horrendumque in modum anguibus innexis circumdatum, iisdemque sub mento adstrictum, cum lingua ex ore tristi exerta. Verum, cum in Etruscorum monumentis regina, *Larthial* dicatur, prior sententia magis uidetur ad ueritatem accedere. Praeterea exinde colligitur τὸ *Tartarus* esse Etruscam uocem ex *Tirthira* seu *Tirthiral* deriuatam. Graeci per Τάρταρον intelligunt *tremendum inferni locum profundissimum*que; unde ταρταρίζω apud Plutarchum, *tartareo frigore tremo atque inhorresco.* Vnde *Larthi Tirthiral* recte explicari potest, *Regi Tartareo*, quo cognomine inter ceteros Plutonem *Deum Tartareum* appellat Ouidius 1). In peruetusta ara 2) Pluto dicitur quoque *Vragus*, Etrusca forsan uoce a Latinis postea recepta, quod *urgeat* ad Orcum mortales: uid. Horatius 3).

Nec deerunt, qui hoc *Gorgonis* caput putent; occurrunt enim, ut *Tempestatum* Dearum; ita etiam *Gorgonum* capita alata anguibusque crinita in sepulcris ueterum Etruscorum, quae malignum *Fatum* connotant. *Gorgonis* caput ita in medio Furiarum constitutum ostendit Bonarrotius apud Dempsterum 4).

Non autem in sepulcris tantum, sed in ianuarum quoque uel sellarum bullis Tusci Gorgonis caput sculpserunt, tamquam amuletum, aduersus uiolatorum iniurias. Argenteae huiusmodi bullae schema conspicitur in Part. II. Inscription. antiquar. quae in Etruriae urbibus repeririuntur. 5).

Mortem et *fatum* malignum praefigurarunt Etrusci in sepulcrorum sculpturis, non solum Gorgonis capite, sed etiam Leonis rictu. Adde fabulosum monstrum apud Etruscos terribilissimum, quod uocarunt *Voltam*, cuius meminit Plinius 6) quod sculptum esse censet Bonarrotius in urna Perusina apud Dempster. in Tabul. XXV. ad indicandam mortis uim potestatemque.

Inter inferni monstra est quoque *Cerberus*, quem quidem in sepulcris ueterum Etruscorum numquam; in gemmis uero caelatum, Tusco plane artificio, saepius licuit uidere, in scarabeis, quae sacra animalia cum sint perforata, perspicuum est, uel e brachiis, uel circa pectus e torque adligata pependisse. Inferorum fabulas primi omnium Aegyptii, teste Diodoro, 7) commenti sunt, a quibus Etrusci aliaeque gentes acceptas uariis figmentis auxerunt.

AETERNITAS

Deorum Comes. GENIVS famulus Diis adsignatus ab Etruscis. Imago GENII MINERVAE ex insigni patera adfertur.

Aeternitatem, quam immensam, sine origine, sine fine dicit Censorinus 8) Aegyptii Solis et Lunae, itemque serpentis sibi caudam depascentis imagine coluerunt, quia haec *sidera aeterna* crediderunt; uti etiam in uetustis Romanorum aris saepe uocantur 9). De serpente eleganter Claudianus, ubi aeternitatem describit 10).

Etrusci quoque AETERNITATEM specie pulcherrimae mulieris, omnique cultu elegantissimae coluerunt, cui alas in humeris, capiti duplex diadema gemmis distinctum, inaures, torquem, armillas pluribus dependentibus bullis insignes, calceos quoque ornatissimos tribuerunt. Imago huius Deae in Demsteriano opere exhibetur Tab. II. 11) addita Etruscis litteris inscriptione *Ethis*: qua uoce *tempus*, *aeuum*, uel aeternitas designatur 12). Forsitan Latini uocabulum *aetas* hinc acceperunt. In Achate, scarabei specie inciso 13) exhibetur *Hercules fontinalis*, ubi hae litterae leguntur *Aiora* pro ΑΙΩΝ, qua uoce immortalitas huic Heroi debita designatur.

Aeter-

1) L. I. Trist. Eleg. VIII. u. 32.
2) Inter Gudianas edita. p. LX. 6.
3) Carm. L. IV. Od. IX. et L. I. Od. XXIV.
4) In fine Differtat. ad Monum. addit. Dempstero p. 110.
5) Inter Inscriptiones Pistorii et Prati. p. 129.
6) Histor. natur. L. II, c. L. III.
7) L. I. p. 60. 61.
8) cap. XVI.
9) u. Gruter. p. XXXII. 9. 10. 11. XXXIII. 5. 6.
10) L. II. de laudibus Stiliconis uersus finem et uid. Barthium p. 272.
11) Tom. I. p. 79.
12) u. Bonarrotius ad monum. addita Demstero §. XIII. p. 20. et §. XXXII. p. 59.
13) u. Museum Florent. Tab. XIV. n. IV. Vol. IIdo.

Aeternitati iungimus merito *Genium*, quem Etrusci Diis superis famulum adsignarunt, ut docet Etrusca patera in Demsteriano Opere Tab. II. Cernitur in ea sublatis manibus, expansisque alis *Genius*, qui adstantibus *Iunone* et *Minerua* itemque *aeternitate*, Herculem in caelum deducit. Eodem modo etiam in nummis et gemmis sculptus est genius, qui Deos ad caelum extollit: uel etiam supra capita Deorum in aëre suspensi plures genii coronas imponant: quae omnia imitati sunt recentiores pictores, cum Sanctorum imagines exhibuerunt. Sic *Iulius* quidam, teste Dionysio Halicarnassensi 1) iussu Romuli sibi uisi populo Romano narrauit, ipsum a suo GENIO in concilium Deorum ductum fuisse.

Plures autem *Genios* Diis fuisse adsignatos, antiqua monumenta nos dubitare haud sinunt: qui a Diis, quibus seruiebant, e. g. a *Ioue*, *Iouiales*; a *Saturno Saturnii*; a *Mercurio Mercuriales*; a *Marte Martiales* appellati fuerunt.

Mineruae quoque ab Etruscis datum esse *Genium*, patera antiqua relata in Tabul. XIV. n. 7. probat. Cernitur in ea Minerua sedens in nubibus, quae ad caput usque Deae adsurgunt; adscripto Etruscis litteris nomine *Menrva*, id est, *Minerua.* Hastam sinistra tenet; caput cristata galea est insigne; capillis solutis, inauribus ex auriculis dependentibus. Brachia nuda sunt armillis ornata, collum torque; pectus aegide, cum Gorgoneo capite in medio adfixo, et in ora extima anguibus armatur. Tunica exterior breuis est, interior talaris, gemmis, quasi floribus undique distincta, quam uestem Graeci dicunt πεποικιλμένην, *uariatam et picturatam*; pedes induti sandaliis conspiciuntur.

Coram Minerua stat eius *Genius*, duplici tunica, altera breuiore; altera prolixiore succinctus; nudis brachiis, quorum laeuum duplici armilla decoratur, nudo utroque genu, cruribus ornatis periscelidibus, pedibusque Tyrrhenis calceis indutis. Ramusculum dextra gerit. Inaures ostendunt, *Genium* Mineruae datum, esse feminam. Ex quo colligitur, Diis maribus mares; feminis uero feminas a Tuscis adsignatas fuisse. Adscriptae sunt Etruscis litteris uoces, *Lasa*, *Feki*: quarum illa ex Graeca uoce λαοσσόος, Miueruae cognomine, *seruatrix populi* uidetur deducta, uid. Theocriti interpres 2) nec non Hesychius et Phurnutus 3). Complura autem Etrusca uocabula ex radicibus Graecorum facile deduci posse, uiris doctis iam est perspectum. Altera autem uox *Feki*, forsan per compendium scripta, est *Fecialis*: ut adeo tota inscriptio, *Lasa*, *Feki*, Latine reddita significet: SERVATRICIS POPVLI FECIALIS (intellige *Mineruae.*) Fecialium, quorum summa fuit auctoritas, origo ab Etruscis est deriuanda, quamquam Dionysius Halicarnassensis 4) eam a Pelasgis ante Romam conditam; et Liuius, 5) non sine inuidiae suspicione, ab Aequicolis esse repetendam contendunt. *Numam* autem *Fecialium* institutionem et iura ab Etruscis accepisse, rationi magis est consentaneum. Id indicat Etruscum nomen *Fekial*, unde Romani *Fecialem* dixerunt. Dionysius eos appellat σπονδοφόρας: et alias a Graecis Ειρηνοδίκας uocatos tradit 6). Varro: 7) *Feciales*, inquit, *quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum.* De his lege cautum apud Ciceronem: *foederum*, *pacis*, *belli*, *induciarum*, *Oratores*, *Feciales*, *iudices sunto: bella disceptanto.* A *fando* dictos censet Vossius, eo quod *Oratores* sunt dicti etiam apud Varronem de uita populi Romani: *itaque bella et tarde et nulla licentia suscipiebant*, *quod bellum nullum*, *nisi pium*, *putabant geri oportere*; *et priusquam indicerent bellum iis*, *a quibus iniurias factas sciebant*, *feciales legatos res repetitum mittebant quatuor*, *quos Oratores uocabant.* Cum bellum hostibus indicerent, telum siue hastam in agrum eorum iaciebant. Hunc autem *Mineruae Seruatricis populorum* GENIVM ab Etruscis uocatum fuisse *Fecialem*, ex alia aheneae statuae inscriptione, 8) quae iudice Bourguet, *Fecialem* sacerdotem summum, quem *Patrem patratum* dixerunt, repraesentat, colligitur. In limbo togae inter alia haec quoque scripta sunt: *Fesial Kienmiken suprem.* Latine: *Fecialis Sacerdotum*, (uel sacerdos) *supremus.* Vnde perspicitur *Fecialis* et *supremus*, Etruscas esse uoces, in Latium illatas. Ramusculus ille, quem Genius Mineruae manu dextra praefert, uidetur esse *uerbena*, quam etiam Botanices periti *herbam sacram* appellant 9). Hac uerrebant sacras

1) Antiqu. Rom. L. II. p. 124.
2) in idyll. IV. u. 24.
3) de Natura Deorum num. XX.
4) Antiquitat. Rom. L. II.
5) L. I. Vide etiam auctorem de uiris illustrib. cap. IV.
6) L. I. et II.
7) L. IV. de L. L.
8) Hanc uide apud Demsterum Tab. XL. Tom. I. p. 28. et in Tom. III. Musei Florent. Tab. LXXXI.
9) Vid. Petr. Pena Aduers. et Matth. Lobel Londin. 1605. et Turnerium in Plantarum historia.

mensas, hanc manibus gestabant in sacrificiis, eademque caput suum et aras coronabant, atque ea incensa suffitus in honorem Deorum faciebant 1). Quare *uerbena* fuit *Fecialium* maxime proprium insigne; de qua Seruius ad Virgilium 2): *Verbena proprie est herba sacra*, ros marinus, *ut multi uolunt, id est λιβανωτὶς, sumta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Feciales et Pater patratus, foedera facturi, uel bella indicturi. Abusiue tamen* uerbenas *iam uocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliua uel myrtus.* Et Plinius de usu uerbenae haec adfert 3): *siquidem auctores imperii Romani conditoresque immensum quiddam & hinc sumserunt*; (hoc est ex herbis) *quoniam non aliunde sagmina in remediis publicis fuere, et in sacris legationibusque uerbenae. Certe utroque nomine idem significatur, hoc est, gramen ex arce cum sua terra euulsum: ac semper et legati* (qui idem munus gessere, ac antiqui Feciales et Oratores) *cum ad hostes clarigatumque mitterentur*, (id est, res raptas clare repetitum) *unus utique uerbenarius uocabatur.* Et alio loco idem 4): *Haec est* (uerbena) *quam legatos ferre ad hostes indicauimus.* Hac *Iouis mensa uerritur, domus purgantur lustranturque.* Quae cum ita sint, duplicibus uerbenae ramusculis inuicem plexis hanc pateram ornatam esse arbitror, tamquam herba sacra Mineruae, et a Fecialibus adhibita, quia major ejus copia in muris et in arcibus, ubi Mineruae simulacra et templa ad urbium tutelam statuebantur, nasci solet.

Hic porro Mineruae Genius Tyrrhenis calceis est indutus, simillimis iis, quibus Mercurius conspicitur, eo quod *Feciales* et *Legati*, salutis ciuium caussa, itinera conficere solebant. Videtur haec patera a FECIALIBVS Tuscis in sacrificiis, quae in honorem Mineruae atque eius Genii fiebant, fuisse adhibita.

GENIVS PVBLICVS

Praestes Deus ueterum Etruscorum.

Admirandum plane Etruscorum artis opus est GENII siue *Dei Præstitis* simulacrum, ad mensuram iusti iuuenis expressum altitudine pedum Romanorum V. unciarum fere IV. quod cum eximio illo signo marmoreo, toto orbe famoso, Veneris, Phidiae uel Praxitelis, ut creditur, opere, cognomento Mediceae, de palma merito certare possit.

Capilli piscis squamas referunt. E gestu dexteri brachii ac manus intelligitur, pateram antiquitus gestasse. Praesentes propitiosque Deos ita expresserunt ueteres, et ita in epiphaniis adparere solebant. Sinistrum brachium et manum femori admouet. Equidem credo referre *Publicum Genium Deum*, quem forte celebri in loco conuentuque omnes Etruriae populi coluerunt; uel Deum Salutarem et seruatorem, ex eorum numero, quos Romani *Deos Praestites* appellarunt; ac non modo ad tutelam hominum, sed etiam regionum, regnorum et urbium uigilare et adesse ueteres crediderunt.

Oculi sunt uacui pupilla, quorum loco gemmas crediderim fuisse insertas. In hoc enim elegantiae genere Etrusci Graecis Latinisque praeiuisse uidentur, qui hunc morem secuti statuis oculos ex auro, argento, uel lapillis pretiosissimis reposuerunt. Meminit huius rei *Caecilius Balbus* apud Ioannem Sarisberiensem 5). *Quis enim Deorum ei parcat, a quo se deceptum intelligit? Quis enim irruat in eum, qui aureos Iouis oculos eruit?* Gemmeos oculos Sanctorum simulacris ueteres quoque Christianos reposuisse alibi ostenditur.

GENIVS DOMESTICVS,

Lar Praestes ueterum Etruscorum.

Aegyptii primi omnium, Genios hominum custodiae praesidere docuerunt, 6) a quibus Tusci omnem eorum cultum et disciplinam acceperunt. Certe in uasis Etruscis frequenter occurrunt, munuscula, coronas, uel arculas donis plenas ferentes, quas piis hominibus, nuptias nata-

lesue

1) Horat. Carm. L. IV. Od. XI. u. 6. Virgilius Aeneid. L. XII. u. 117. Ammianus L. XXIX. 1. Vide etiam Saubertum de sacrificiis uet. cap. XXIV.

2) Aeneid. L. XII. u. 120.

3) Historiar. L. XXII. c. II.

4) L. XXV. c. VIII.

5) In Policratico.

6) Macrobius Saturnal. L. I. c. XIX. Vossius de Origin. Idololat. L. I. c. 5.

leſue celebrantibus, ad bellum euntibus, uel ab eo feliciter et cum uictoria redeuntibus offerunt. Illud uero in primis memoratu dignum, quod Etruſci Genios tam mares, quam feminas repraeſentarunt, qua ſpecie effictos apud alias gentes non uidemus.

Genium, familiae Praeſidem, Domeſticum Deum ueteres Tuſci, atque eorum exemplo Romani exhibuere, capite canina pelle operto, dextra lanceam eiaculantem, quaſi uiolatores malignosque homines auertat, atque ad eos perdendos celeri uindicta ſit paratus. Inſignem *Genii familiaris et Domeſtici* deſcriptionem adfert Plutarchus 1). In urna Tabul. XIV. n. 5. allata, ad dextram iuxta ſponſum, cum ſponſa in manu conuenientem *Genii* caput cernimus, ſimili canis exuuio et rictu repraeſentatum; cui pro armis malleum dederunt ueteres Etruſci. In nuptiis ſacra facta ſunt *Genio* ſiue *Lari Domeſtico* thure et mero, foco etiam corollis redimito, ut docet Plautus 2).

Quia uero Laribus ſacrae erant paterae, quibus adponebantur epulae, cum ſacra iis fierent, ideo earum manubria in caput canis ſaepe numero deſinunt, quia hoc animal, domus cuſtos fideliſſimus, in Deorum *Larium* tutela eſſe creditur. In antiquis aris *Genius*, *Dominus* 3) *Patronus et Conſeruator Familiarum* uocatur 4).

GENII DVO

BONVS et MALVS, ſingulis hominibus uiuentibus adſignati ex opinione ueterum Etruſcorum.

Patera haec Etruſco opere inſignis, *Genios* duos, *bonum* et *malum*, ſingulorum hominum ab ipſo ortu *Praeſides* repraeſentat, uultu, geſtu, habitu et armis diuerſos. Genius ad laeuam, haſtae et clypeo innixus, cum altero ex aduerſo ſedente contendere uidetur. Alter a dextris, alatus eſt, ac, praeter clypeum, nulla alia habet arma: ad pedes calceis Etruſco more indutos iacet amphora. Hunc a dextris poſitum malum eſſe genium, exinde colligitur, quod amphoram pedibus calcat; nam malos genios ueteres crediderunt, hauſta ſtygis aqua, atque in terris ſparſa, omnia mala hominibus afferre 5). Plutarchus de antiquiſſima opinione duorum Principiorum differens 6) haec ſubdit: Νομίζουσι γὰρ οἱ μὲν Θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους. Τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν. Οἱ δὲ τὸν μὲν ἀμείνονα Θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον, Δαίμονα καλοῦσιν: *Exiſtimant enim alii, duo eſſe Deos, quaſi contrariis deditos artibus: ut bona alter; alter mala opera conficiat: alii eum, qui eſt melior, Deum; qui deterior, Daemonem dicunt.* Veteres in conuiuiis primum ac nouiſſimum poculum in honorem GENII BONI, ad declarandam magnam huius Dei uim, et erga humanum genus benignitatem, deguſtarunt 7). Plura de his doctiſſimus *Marshamus* 8). Duplicis huius genii poteſtatem ita exponit Seruius: 9) *Eſt et aliud uerius; nam cum naſcimur, duos genios ſortimur: unus eſt, qui hortatur ad bona: alter, qui deprauat ad mala: quibus adſiſtentibus, poſt mortem adſerimur in meliorem uitam, aut condemnamur in deteriorem.* Mulierum *genius* fuit *Iuno.*

Sicuti autem a *Genio malo* impios homines in Tartarum ad grauiſſimas poenas ſubeundas abripi; ita contra pios a *bono Genio* ad Elyſiorum beatitudinem deduci ueteres crediderunt 10). Praeterea *malis Geniis* ſacra fecerunt, ne nocerent: *bonos* autem, ut fauentes propitiique manerent, omnibus honoribus proſecuti fuerunt.

Paterae huius manubrium ambit ſinuoſo flexu ſerpens, *Geniorum* imaginibus perquam conuenienter; ſiquidem conſtat, *Genium* ſerpentis imagine fuiſſe cultum 11). Patera undique hederaceo ſerto coronatur, quae planta, cum capitis nimio mero grauati dolorem minuere dicatur, recte Baccho, eiusque adſeclis, nec non *Genio* conuenit, cui mero, thure, ac floribus ſacra quotannis natali die celebrabantur. Vid. *Tibullus* 12).

M 2 NEME-

1) In Quaeſtion. Rom. T. II. p. 276. 277.
2) In Aul. Act. II. Sc. VIII. u. 15.
3) Confer Donianas Inſcriptiones. Cl. I. n. 140.
4) Vid. ap. Fabrettum Inſcript. antiqu. C. II. p. 75. n. VII. n. 78. 83. item ap. Gruter. p. CVI. 13.
5) Vid. Nic. Leonicum de uaria hiſtoria L. III. c. 101. P. Crinitum de honeſta diſc. L. IX. c. 3. L. XII. c. 13.
6) De Iſide et Oſiride. uid. etiam Gyrald. Hiſtor. Deor. Syntagm. XV.
7) Suidas Tom. I. p. 9. Leonicus de uar. Hiſtor. L. I. c. 72.
8) In canone chron. Saecul. IX. p. 205. 206.
9) Ad Aeneid. L. VI. u. 717.
10) Plato in Axiocho.
11) uid. Muſ. Etr. p. 47.
12) L. II. Eleg. II. u. 5.

NEMESES DVAE

altera BONA*, altera* MALA*, singulis hominibus ab Etruscis adsignatae.*

Tab. XV. Vtramque *Nemesin*, *bonam* et *malam* ab Etruscis creditam, atque cuilibet hominum adsignatam fuisse antiqua Etruscorum monumenta testantur. In Tabul. XV. n. 1. 2. duae *Nemeses*, Herois non occisi in bello, sed praematuro fato erepti (nam nulla in eo uulnera adparent) cadauer e terra sublatum ferunt ad sepulcrum. Hae Deae uirginea palla indutae sunt, e collo pendente strophio; alis instructae; nudis pedibus exhibentur, quarum illa a sinistris caput et corpus sustinens, *Nemesis bona* uidetur, quapropter etiam ornatior est, breuiori capillo comtoque, reuincta diademate, maioribus cum alis: altera ad dextram, passis incomtisque capillis, *Nemesin malam* repraesentat, quae adeo nullo cum ornamento, minoribus alis, ac uinciens Herois pedes laqueis est efficta, ad aduersam suam uim designandam, quam luculenter describit *Ammianus Marcellinus* 1). Meminit *Suidas* 2) inferiarum, quae defunctis soluebantur, quas Νεμέσια dixerunt.

Nemesis eadem quoque quae fortuna fuit, ut uetus inscriptio probat apud Gruterum 3). DEAE NEMESI SIVE FORTVNAE. Plures *Nemeses* pluresque *Fortunas* uetustissimi quoque Graecorum coluerunt. Smyrnenses *Nemeses* tamquam Numina tutelaria in magnifico fano coluerunt, *Magnasque Deas* uocarunt, ut refert *Pausanias*; 4) et probant antiquae inscriptiones inter marmora Oxoniensia 5). *Fortunae geminae*, quas Antiates coluerunt, quaeque in antiquo marmore SYNDEAE *Antiates* uocantur 6) duae *Nemeses* habentur a Bonarrotio 7). Verisimile uidetur, unam earum bonorum fuisse auctorem, alteram malorum 8). *Hesychius* ἀγαθὴν τύχην, per *Nemesin*, interpretatur. Cuique etiam amanti ueteres Theologi *duas Nemeses* adsignarunt 9).

In eadem Tabul. XV. n. 2. duae exhibentur Nemeses aliae, adspici dignissimae. Ornantur *Nemeses*, quasi Deae maiorum gentium, diademate, inauribus, torquibus et bullis, alisque in humeris maioribus. Vestes insuper sunt ornatissimae et gemmis distinctae. Nemesis *bona* uidetur ea, quae a dextris est, utpote grandior ornatiorque: altera uero *mala*, quae statura habituque corporis minor adparet. Hymenaeum, nuptiarum Praesidem Deum ita calceatum inuocat Catullus 10).

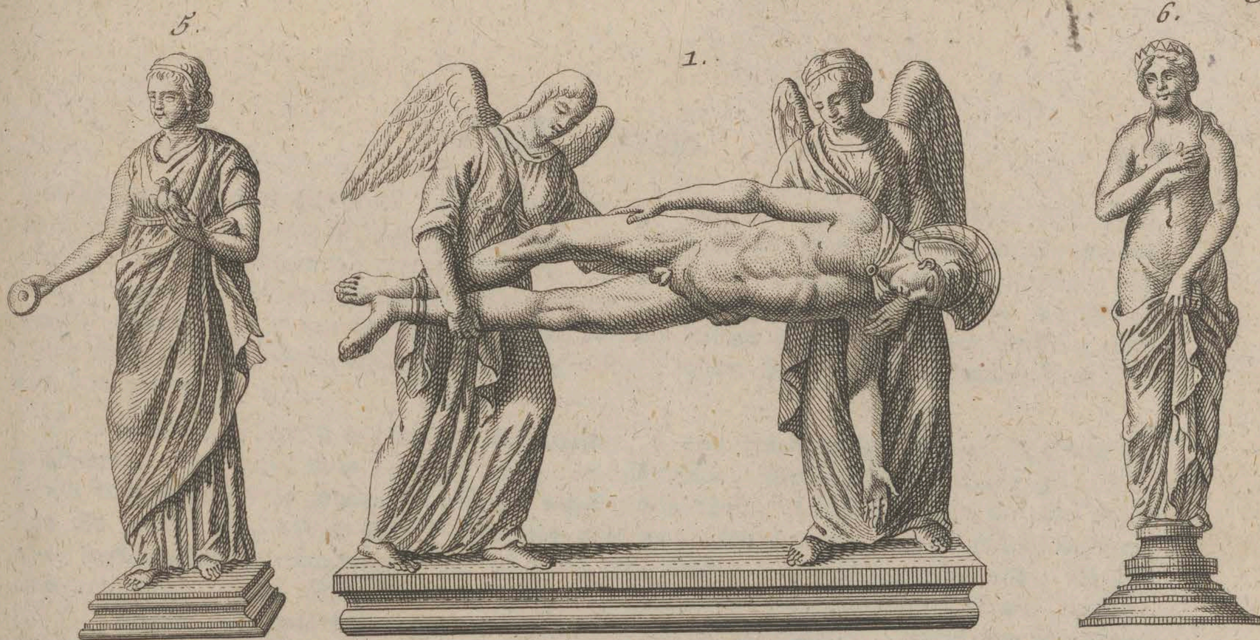
Socci muliebres grandioris formae, qui gemmis et margaritis et auro ornari solebant, *Nemesi bonae* tributi declarant, eam hominibus fausta ac laeta omnia adferre 11). Ea etiam *Fati* siue *Necessitatis* dirum caput pedibus calcat, quam adeo ueteres MELIOREM 12) et *respicientem* appellarunt.

GRATIAE VENERIS COMITES,

ab Etruscis cultae.

Charites, Deas beneficas, repraesentat patera Etrusci operis antiquissimi, ut sculpturae genus declarat. Dea in medio nuda uidetur esse *Venus*, quae et ipsa una e *Gratiarum* numero fuit habita; circa quam aliae Deae *Gratiae* ludunt saltantque. Manibus tenent instrumentum, quod referre potest guttum, ex quo unguentis et oleo Veneris corpus ungere solent: nisi malis musicum esse instrumentum in choreis ab Etruscis adhibitum. Nam duae Charites demissis elatisque brachiis hilari uultu ac gestu tripudiare uidentur. De Gratiis plura uide in notis ad Monumentum

1) Historiar. L. XIV. cap. XI.
2) Tom. III. p. 606.
3) P. LXXX. 1.
4) In Achaic. L. VII. c. 5.
5) P. XCIV.
6) Vid. Inscription. Donian. T. VII. p. 56. 57.
7) In obseruationib. ad Numis. max. mod. p. 223.
8) Conf. Fuluium Vrsinum in famil. Rust. p. 442.
9) Seruius ad Virgil. Aeneid. L. IV. u. 120.
10) Carm. LX. u. 9.
11) Balduinus de calceo c. XVI.
12) Inscriptiones Donian. Cl. II. n. 140.

1. 2. Duae nemeses bona et mala. 3. 4. Gratiae Veneris comites. 5. Venus Sponsa. 6. Venus caelestis. 7. 8. 9. Hymenaeus. 10. Atys. 11. Tab. XVI. 2. 3. bonus Euentus.

mentum libertorum et seruorum Liuiae Augustae 1). Sequitur in eadem Tabula XV. n. 3. aerea lamella, quae cum sit superne perforata, pro bulla uidetur gestata, in qua *Gratiae* quatuor (uariat enim earum numerus) repraesentantur. Gratiae non, ut in Graecorum monumentis cernimus, auersam; sed anteriorem corporis partem nudam ostendunt; seque mutuis brachiorum nexibus amplectuntur, quarum duae extremae paruam bullam e loro pendentem manibus praeferunt forte Veneri donandam, nisi tamen sit cestus, quem manibus tenent eaedem Deae, uti alibi exhibentur 2).

Non alienum prorsus a praesenti loco uidetur, si duo praestantissima *Veneris* simulacra hic exhibeamus. *Venus* una, quae Tab. XV. n. 5. repraesentatur, uirginea palla stolaque est amicta. Capilli sunt elegantissimo artificio comti, ac regali fascia uincti. Obseruari etiam meretur cingulum seu cestus, qui omnes amoris illecebras continet. Dextra manu, quod nullibi cernitur, more sacrificantium pateram tenet, quae alias Diis seruatoribus et salutaribus tribui solet. Sinistra tenet columbam, quam superstitiosa antiquitas, ob maximam generandi uim, Veneri consecrauit 3). Brachia sola nuda sunt, quorum laeuum armilla condecoratur. Forsitan hoc simulacrum *Venerem*, cognomento Νύμφαν seu *sponsam* designat, ideoque more uirginum collect.s capillis et uestibus est efficta. Patera monet, coniugium sine praeuiis libationibus et sacrificiis non esse contrahendum. Apud Hermionenses, teste Pausania, 4) ea fuit religio, ut uirgines pariter ac uiduae ante nuptias rem diuinam facerent.

Alterum Veneris simulacrum n. 6. Deam superiore corporis parte nudam, inferiore uelatam exhibet, capillis circa humeros et pectus eleganter sparsis, ac superne in orbem collectis, qualem describit Claudianus 5) Veneris comam a Nymphis partim in hunc modum comtam, partim neglectam. Obseruatione praeterea dignum est, quod Etruscus artifex in honorem Deae, oculos fecit argenteos, insertis ex argento globulis: pupillae interciderunt, quarum loco parua foramina adhuc uisuntur, in quibus pupillas e pretiosissimis lapillis insertas fuisse manifeste apparet.

Venus hoc modo expressa, superne nuda, infra uestita, quae alteram manum leuat, altera, purum et corporum cupiditate uacantem amorem significans, 6) contegit pudenda, VRANIA siue *caelestis* esse creditur, 7) quam uetustissimorum populorum exemplo Etrusci quoque diuinis honoribus coluerunt.

HYMENAEVS

cum IVNOE et VENERE pictus in Vase Etrusco, quod exstat in Bibliotheca Vaticana.

In uase hoc, quod *Iunoni* et *Pronubae* et *Veneri sponsae* pro Donario dicatum uidetur, Hymenaeus πάρεδρος exhibetur alis magnis atque augustioris tomae instructus, sandaliis calceatus. Deae, inter quas sedet, sunt *Iuno*, cui aliquid offerre, uel ab ea accipere uidetur; et *Venus* insidens scopulo, utpote ex mari orta, quae dextra speculum tenet, quod intuetur. *Iunonis* et *Veneris* caput mitra est reuinctum, uelatis inferioribus partibus corporis, supernis nudatis. Quod autem magnis Deabus hisce adsidet, summa eius potentia indicatur, quem adeo, ut faustum atque auspicatum faceret connubium, inuocarunt 8).

Sedens quoque cum Venere pictus est *Hymenaeus* in operculo perinsignis Vasis Etrusci: quam in rem conferre licebit egregium Philippi d'Arnaud commentarium de Diis παρέδροις siue *Adsessoribus* et *coniunctis*.

N GANY-

1) Mus. Etrusc. 10. seqq.
2) u. Tom. I. Inscription. ant. Etrur. urb. Tab. XVI. n. II.
3) Goropius Saxon. L. VI. p. 593.
4) In Corinth. L. II. c. 32. et 34.
5) Nupt. Honor. et Mar. u. 99.
6) Pausan. Boeot. L. IX. c. 16.
7) V. Musei Florent. T. XXX.
8) Tibullus carm. LX. et LXI.

GANYMEDIS ET ATYS

uetustissima sigilla ex aere, Etrusci operis.

Tab.XVI. Singularis et eximia est icuncula aenea, quae exhibetur in Tab. XVI. n. 1. atque, nisi me omnia fallunt, *Ganymedem*, Iouis pocillatorem refert, qui ob egregiam formam in caelum aquilae ministerio raptus, Ioui ceterisque Diis Ambrosiam ministrauit, atque in Deorum consortio beatum aeuum transegit. Corona regia eaque radiata, quam Etrusci primi inuenere, est ornatus: indutus ueste succincta, quo pocillatoris munus expeditius obiret; cothurnis decoratus, saltanti similis, quod nimirum saltatione Musica Deos oblectaret. Sinistra tenet urceolum ad liquores miscendos, dextra uero elata poculum in os leonis desinens ostentat.

In Tabul. XV. n. 10. Etrusco opere sculptus est ATYS, Phrygius puer, Cybeles magnae Deum Matris amasius, praestantissima forma praeditus. Insistit leonis pedi; nam leones eidem Deae sacri fuere: Caput Phrygia tiara est amictum. Aliqui *Atyn* faciunt fratrem Tyrrheni, natos ex Hercule et Iole 1).

DII DEAEQVE

felicitatem et bonum euentum rebus donantes ab Etruscis cultae.

Tab.XVI. Pulcherrimum aheneum sigillum, quod exhibetur in Tabul. XVI. num. 2. uidetur Deum, repraesentare, quem Romani, Etruscorum forte exemplo, BONVM EVENTVM uocarunt. Velatus togatusque cernitur, pateram et copiae cornu manibus tenens, qui habitus declarat, oblatis DEO muneribus et sacris libationibus demum homines felicem et bonum rerum euentum consequi posse. Etruscum esse hoc signum, ostendunt pedes Tyrrhenis calceis induti.

Fortunam bonam, quam Graeci ἀγαθὴν τύχην uocant, referre uidetur simulacrum in eadem Tabul. n. 3. prolatum. Dea uirginea se inuoluit palla, sinistra torquem tenet, e quo tres bullae dependent. Basi insistit, et ad tribuendam ei maiestatem, Aegyptiorum exemplo 2) capitulum capiti eius imposuerunt.

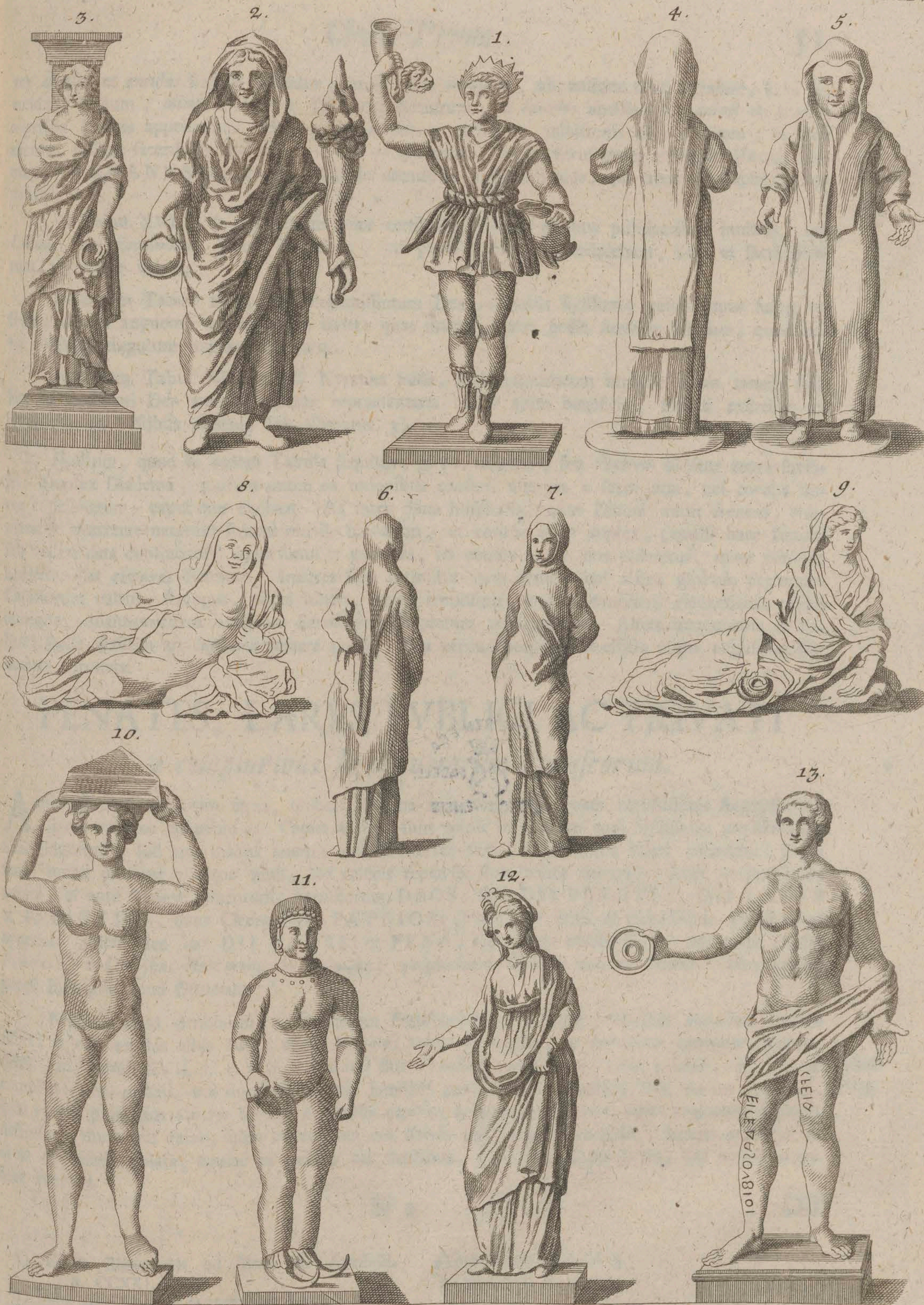
In Tabul. XV. n. 11. aheneum Deae caput conspicitur aerea casside, loro sub mento religata, auribus apertis, quali tectum uidemus aurigarum caput in ludis Circensibus. Forte refert imaginem Deae EPONAE uel *Campes*, ἀπὸ τῦ κάμπτειν, a *flectendo* dictae, quae legitur in antiquo lapide apud Gruterum 3). Vtramque coluere aurigae; quarum illa stabulis et equis; haec equis bene flectendis praeesse credebatur.

DII IGNOTI

ab Etruscis culti.

Tab.XVI. Aheneum signum, quod Tabul. XVI. n. 4. 5. ostendit, Deum aliquem, in cuius tutela serui erant, uel Numen rusticorum proprium uidetur referre. Indutus est hic Deus tunica arctiore, ad pedes usque demissa, qui lunatis calceis sunt ornati. Caput capucio est opertum, ad umbilicum usque demisso; quod a tergo longius descendit, integrum quidem, nec dispertitum. Quo uestis genere seruos usos fuisse, urnae cinerariae ueterum Etruscorum declarant. Eodem etiam rustici induti exhibentur in antiquis monumentis, ad arcendas in opere faciendo aëris tempestatisque iniurias 4). Seruas in tutela fuisse *Iunonis Feroniae*, cuius templum Tarracinae fuit, colligitur ex uerbis Liuii, 5) quae Fabrettus exponit 6). Dea in hoc signo, ancillarum more, palliolo, quod totum caput et corpus operit, est amicta. Deos seruilibus uestibus indutos ueteres

1) u. N. Comitis Mytholog. L. IX. c. V.
2) Musei Florent. Tom. I. Tab. LIII. LIV.
3) P. LXXXVII. 5.
4) Vid. Sponium in Miscell. erud. antiqu. Sect. IX. p. 308. n. X. XI.
5) L. XX. c. I.
6) Inscript. antiqu. c. IV. p. 454.

1. Ganymedes. 2. 3. bonus Euentus. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Dii Etruſcorum ignoti. 10. Echo. 11. Iuno ſeu Venus. 12. Iuno, deae ignotae Etruſcorum. 13. Deus ignotus Etruſcorum.

res *anculos* et *anculas* uocasse uidentur, quasi dicas *ministros*, ab antiqua uoce *anculare*, i. e. secundum Festum, *ministrare*: unde Dii *Genii* seruorum, et *Iunones* ancillarum, *anculi* et *anculae* a priscis Latinis appellantur. Hinc etiam *anclabrem* mensam, ministeriis diuinis aptam; et uasa ahenea, quibus sacerdotes utebantur, *anclabria* dixerunt. Eodem Etruscorum exemplo Vernae Romani, VERNANVM coluerunt, cuius sit mentio in antiquo lapide, qui nunc in Capitolio seruatur 1).

In Tabul. XVI. n. 8. praepinguis puer cernitur, in lecto duobus puluinaribus innixus, qui *Lallum*, uel *Fabulinum*, Deum infantium, cui pueri, cum fari incipiebant, uota et sacra fecerunt, 2) referre uidetur.

In eadem Tabul. n. 9. est elegantissimum Deae cubantis sigillum; pallio caput habet tectum; dextra anguem, uel cingulum tenet: quae imago referre possit *Iunonem Cinxiam*, quod initio coniugii cingulum nuptae soluebatur.

In eadem Tabul. XVI. n. 10. Nympha nuda, saxi fragmentum utraque manu tenens sublata, *Echo*, Pani Deo amicam uidetur repraesentare. Eius enim beneficio, Bacchi exercitus ab imminenti ab hostibus periculo fuit liberatus 3).

Sigillum, quod in eadem Tabula sequitur, n. 11. *Iunonem*, seu *Venerem* uidetur repraesentare. Duplex Diadema, quorum unum ex unionibus constat; alterum e sacra uitta, uel corona aurea concinnatum, caput eius exornat. Ea inter dona hospitalia, quae Didoni mittit Aeneas, enumeratur maximae natarum Priami monile baccatum, et corona regia duplex, (qualis haec Iunoni seu veneri data conspicitur) aurea simul et gemmea, ita contexta, ut una uideretur, quae coronae λιθοκόλλητοι ςέφανοι dicuntur. Inaures sunt rotundae cum gemma uel aureo globulo perforato. Capillorum cultus, stroppus, calcei lunati, tunica tenuissima, omnem continent elegantiam, ostenduntque, quantum fuerit artificum Etruscorum ingenium artificiumque. Altera imaguncula n. 12. haud facile dixerim an *Iunonem* referre possit. Dea cernuo corpore est effecta atque augustiori diademate coronata.

PENATES, LARES PVBLICI AC PRIVATI

e compluribus signis ueterum Etruscorum.

Antiquissima Etruscorum signa, quibus Numina repraesentantur, cum uetustissimis Aegyptiorum signis maxime conueniunt. Capita ornata sunt mitra in speciem coni fastigiata: arctissima tunica cinguntur, sub qua manus latent; uel si exertae sunt, utplurimum lateri adhaerent; pedes simul iuncti uisuntur, neque nudi, sed calceis repandis siue lunatis decorati. Inter antiquissimos autem, et ante Aeneae aduentum, Etruscorum DEOS, sunt DII PENATES, DII LARES et INDIGETES, quos Cicero Deos PATRIOS; 4) nec non urbis ac reipublicae praesides 5) appellat. Iidem adeo sunt DII PATRII et PENATES: unde etiam *Virgilius* eos uocat *patrios Penates* 6) et *Dionysius Halicarnassensis* πατρῴους, γενεθλίους a Graecis uocatos scribit. Huc referri potest Inscriptio apud Gruterum 7).

Nigidius apud Arnobium, 8) secundum Etruscorum disciplinam, quatuor *Penatium* genera affert; et esse ex his alios *Iouis*; alios *Neptuni*; *inferorum* tertios, et *mortalium hominum* quartos, dixit. In Tabul. XVII. n. 1. 2. 3. *Dii Lares* siue *Praestites* exhibentur, cum publici, qui uiis et compitis; tum priuati, qui domibus et rei familiari praesidebant. Bullatae sunt eorum imagines, quia egressi pueritiam *Laribus* bullam et tonsos capillos dedicarunt. Eorum signa unguentis legimus delibuta, thure aut farre, uino et coronis uel floreis uel spiceis exornata. Iisdem primitiae et dona de mensa oblata, epulae in patellis uel fictilibus, quae antiquiores fuere; uel aeneis adpositae fuerunt. Tabul. XVII.

N 2 DII

1) Edidit Blanchinius ad Tom. II. Anastasii. p. CCXXI.
2) Varro apud Nonium de proprietat. Sermon. c. XII.
3) Polyaen. Strateg. L. I. c. II.
4) Orat. pro Sextio c. XX.
5) pro Domo sua c. LVII.
6) Aeneid. L. II. u. 718.
7) P. II. 9.
8) L. III. aduersus Gentes.

DII INDIGETES AVERRVNCI. HEROES

diuinis honoribus ab Etruscis culti.

I*ndigetes* Deos et *Heroas* quidam esse censent, qui ob eximia merita diuinos honores consecuti fuerunt. 1) Hos urbium, familiarum domorumque custodes semper propitios crediderunt; eosque armatos exhibuerunt Etrusci, ut omnia mala *auerterent*, unde etiam eosdem *Auerruncos* appellauerunt.

Tabul. XVII. Eiusmodi *Heroa* refert Tabul. XVII. n. 8. quasi a bello reuersum more militum iter facientium. Post humeros suspensum habet clypeum, e cuius loro ante pectus bulla dependet: sinistra tenet parazonium, dextra clauam seu baculum. Ocreae sunt loris, et quidem duplici ordine reuinctae; galea praealtis utrimque cornibus instructa, quae pelle bubula contecta uidetur, qualis fere galea Vlyssis apud Homerum 2) describitur.

Signum in eadem Tabula n. 9. *Larem* domesticum humana forma maiorem; uel e numero *Lemurum* unum, quem Genii mali administrum habuerunt: uel ipsum *Genium* malum potest referre, quem Bruto ante fatalem diem, humana specie eminentiorem adparuisse, Plutarchus testatur. 3)

Indigetem Auerruncum, ut quidam censent, IOVEM INDIGITEM; uel patrium Deum Alpium, in quibus inuentum hoc signum, forte Praesidem, quemque postea PENINVM dixere 4) exhibet Tabul. XVII. n. 10. Nomen habet a Celtica uoce *Pen*, quae cuiusque rei summitatem denotat, unde etiam *Alpes Penninae* dictae. Cultum sollennibus sacrificiis fuisse probat ara a Sponio edita, in qua, ut Iupiter, *Deus optimus maximus* appellatur. 5)

In sequentibus Tabulis exhibentur *Heroum* imagines, ex pluribus Museis delectae. *Heroes*, qui nudo sunt corpore effícti, capite uel aperto, uel ad terrorem hostibus incutiendum ferarum pellibus tecti, sunt omnium antiquissimi; insequentium enim temporum Heroes armis instructi conspiciuntur.

Signum, quod est in Tabul. XVII. n. 11. referre potest *Iolaum*, quem cum Hercule Sardi Montani, qui et ipsi Etruscorum coloni, diuino honore coluerunt.

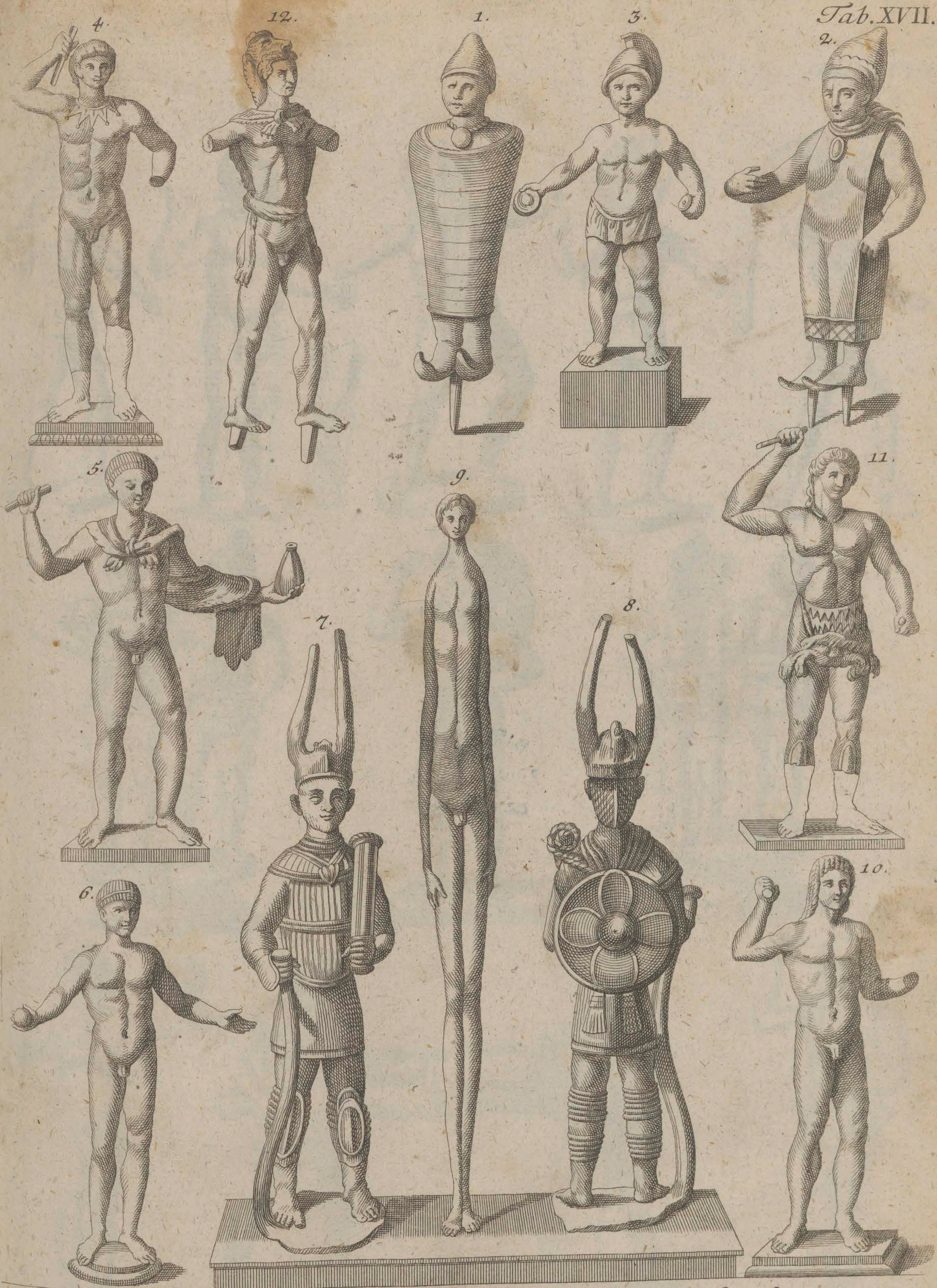
Alterum signum n. 12. possit repraesentare *Tyrrhenum*, Herculis filium, quo duce Tyrrheni siue Etrusci has in Italia regiones occuparunt. 6)

Perinsigne porro est simulacrum Herois, quod sistitur in Tabul. XVIII. galea, thorace et ocreis armati, iaculantis gestu; cum propter magnitudinem, tum propter inscriptionem βεςεοφηδον in dextro latere insculptam, quae forte nomen eius declarat. Galea altiori tutulo est ornata. Sub thorace pendet subligaculum quadratum. Nudipedes fere hi Heroes sculpti sunt. Inter Etruscorum Heroas maxime celebres fuerunt, Halesus, qui sacra Iunonis ex Graecia in Italiam intulit, quique *Faliscos* et *Alsium* ciuitates condidit: *Fontus* Iani filius: *Aunus*, *Malaeotus*, *Rhaetus*, qui propter uirtutem atque res praeclare gestas, diuinis post mortem honoribus consecrati fuerunt; quorum simulacra in Tabul. XVIII. et XIX. exhibentur.

MVSEI

1) Vide Gyraldum Syntagm. Deor. I.
2) Iliad. L. X. u. 266. Vid. Fabrettum de column. Traiani c. VII. p. 222.
3) Lib. de animi tranquillitate.
4) Decad. I. L. I.
5) In Miscellaneis erudit. antiquitat. Sect. III. n. XXX. p. 85.
6) conf. Theodor. Ryckium Dissertat. de primis Italiae colonis c. VI. p. 422.

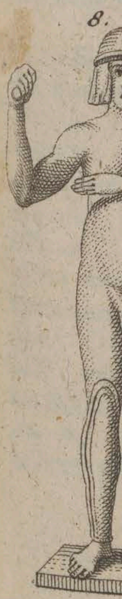
Tab. XVII.

1.2.3. Dii praestites Etruscorum. 4. Deus auerruncus Etruscorum ornatus torque radiato. 5.6. Dii patrii praestites Etruscorum. 7.8.9. Dii indigetes. 10. Deus patrius auerruncus Etruscorum. 11. Heros. 12. Tyrrhenus herculis filius.

1. 2. 3. 4

ductus

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *Heros etruſcus.* 9. 10. *Heros uulneratus in caſtra re,ductus.* 11. *Heros etruſcus elatus a militibus.*

MVSEI ETRVSCI
CLASSIS SECVNDA.
FABVLAS
EX ANTIQVIS TVSCORVM MONVMENTIS
EXHIBENS.

De Mythologia ueterum Etrufcorum.

Philofophiam, illam optimarum artium parentem, quam prudentiffimae gentes maximo femper ftudio coluerunt, cum Aegyptii; tum Graeci et Etrufci, qui eius praecepta atque inftituta ab ab illis didicerunt, multis fabularum figmentis inuoluerunt; ne ab imperito uulgo, ut fieri folet, contemneretur, uel temerario iudicio perturbaretur. Primis mundi initiis unum eumque uerum Deum huius rerum uniuerfitatis conditorem coluerunt homines: deinde eorum mente corrupta, Solem, Lunam et fidera, aliasque res, quibus diuini quid ineffe putarunt, diuinis honoribus profequi coeperunt; innumerasque fabulas finxerunt: quas infequenti tempore Aftronomi, Philofophi ac Poetae mirum in modum auxerunt. Plurimum quoque ciuiles magiftratus, parentes ac nutrices in puerorum educatione, itemque fculptores et pictores ad prauam fuperftitionem contulerunt, qui in primis fabulas aeri ac marmori infculptas ad pofteritatis memoriam transmiferunt. In illis fculpturis ueterum Aegyptiorum, Graecorum et Etrufcorum omnis hiftoria facra et ciuilis continetur. Fabulae expreffae funt, quae fecreta naturae, dogmata et exempla ex Philofophiae fontibus fuppeditant, quibus animi ad ferendos utriusque fortunae cafus, inftruerentur Igitur eruditionem, prudentiam, fummamque utilitatem ex fabulis hauriri poffe, ueteres exiftimarunt. Fabulae autem illae uarii generis fuerunt; aliae enim ad originem Deorum pertinent: aliae fignorum caeleftium hiftorias; aliae naturae arcana; aliae Herorum gefta praeferunt; aliae morales et politicas ueritates, quibus ad uirtutem excitantur et a uitiis reuocantur hominum animi, complectuntur.

Sicuti autem plures gentes communes quasdam fabulas fecutae funt; ita quoque peculiares fibi quasdam et proprias habuerunt; quales e. g apud Aegyptios fabulae de *Iside*, *Osiride*, *Horo*, *Typhone*, *Harpocrate*, apud Graecos, de *Mineruae* cum *Neptuno* contentione, uter obtinere deberet Atticam; de *Deucalione* et *Pyrrha*, de *Cadmo* aliisque fuerunt. Praeter fabulas, quas cum Graecis communes habuerunt Etrufci, aliae quoque propriae eorumdem fuerunt; quales de *Iani* in Italiam aduentu; de nouem *Diis Consentibus*, quibus undecim generum fulmina, unicuique fua ac propria tribuunt, 1) de *Baccho*, qui, cum Tyrrheni in naui captiuum eum facere tentarent, omnes in delphinas conuertit, 2) in antiquis monumentis memorantur. His addi poffunt celebratiffimi illi apud Homerum in Tyrrheno potiffimum mari errores et pericula: fabulae *Sirenum*, *Scyllae*, *Circes*, *Calypsus*, *Cyclopum*, quas princeps ille poetarum ex uetuftiffimis Etrufcorum monumentis uidetur deriuaffe, cuiusmodi nos quaedam in lucem proferemus. Veniffe autem Homerum in Etruriam, et has fabulas ab Etrufcis didiciffe, *Strabonis* 3) et *Heraclidis Pontici* 4) teftimoniis conftat. Multa ibi de *Auerno*, de *Acheronte*, de animarum immortalitate, de umbris mortuorum apud inferos, de damnatorum fuppliciis, de piorum beatitudine in Elyfiis cognouit. Cum enim haec, quae Homerus defcripfit,

1) Plinius Natur. Hiftor. L. II. c LII.
2) Ovid. Metam. II.. v. 629. fqq.
3) Geograph. L. V. 224.
4) Libr. de Politiis in Cephaleniis.

scripsit, in pateris et sepulchralibus urnis Etruscorum reperiantur, non sine ratione colligitur, Poetam ex hisce monumentis eas fabulas deriuasse.

Dictorum ueritatem comprobare possunt Etrusca monumenta, quae aeri uel marmori incisa, uel in elegantibus uasculis in Demsterianis uoluminibus exhibentur, quorumque sunt praecipuae fabulae *Volta* monstrum, quod milites interficere conatur: *Tages* puer, qui ex Tarquiniensi agro prorupit; Minerua e capite Iouis oriens: Paridis iudicium: Perseus, adiuuante Minerua, Gorgonem obtruncans: Apollo Marsyam ad arborem reuinciens: Circe poculum Vlyssi offerens: Pugna Centaurorum: Chimaera a Bellerophonte interfecta: Amazonum pugna pro Troianis aduersus Graecos: Deorum pugna cum Gigantibus: Scylla homines occidens, uel cum iis pugnans: Damnatorum supplicia apud inferos: Fabulosa Bacchi aduersus Indos expeditio: Iouis pugna aduersus Typhonem, quem ad Tartara detrusit. Vt alia multa silentio hic praetermittamus.

MINERVAE NATIVITAS

quomodo ab Etruscis expressa, ex insigni patera ostenditur.

Antiquissimi Pictores eorum, quos pingerent, nomina adscribere consueuerunt, 1) quod ab Etruscis opificibus factum, praeter alias antiquas pateras, omnium maxime insignis ostendit, quae
Tab. XIX. *Mineruae natiuitatem* exprimit, quamque nos in Tab. XIX. n. 3. exhibemus.

Hanc fabulam Etrusci aliter, quam Graeci, expresserunt, qui praeter Vulcanum Iouis caput securi aperientem etiam Deas obstetrices exhibuerunt, ut hic uidemus. Iupiter hic adparet superiore corporis parte nudus; inferiore tecta pallio; atque in nube radiata, tamquam in throno, sedet. Dextra fulmen tenet, quale frequens est in Tuscorum sculpturis: sinistra sceptrum gerit. Ex eius capite prodit *Minerua* optimarum artium praeses Dea; et quidem galeata, scuto et hasta ornata: prosilit cum furore quasi quodam ad pugnandum parata. 2) Eam quoque nubes utrinque inuoluunt. Induta est tunica et chlamyde, quam fibula in dextro humero subnectit. Non habet in pectore, ut alias, Gorgonis caput, utpote nondum suo auxilio a Perseo obtruncatum.

Ioui Sapientiam in lucem edenti duae Deae magno studio obstetricantur. Vna quae manibus partum est susceptura, uidetur esse *Iuno Lucina*, a puerperis ter inuocari solita, *Leuana* etiam a Latinis appellata. Esse eam Iunonis sororem et coniugem indicat diadema augustius latiusque, quo eius caput cingitur, quodque supra frontem gemma maiore distinguitur. Habet etiam inaures et armillas, quibus altera Dea caret. Ad pedes est elegantis plantae ramusculus.

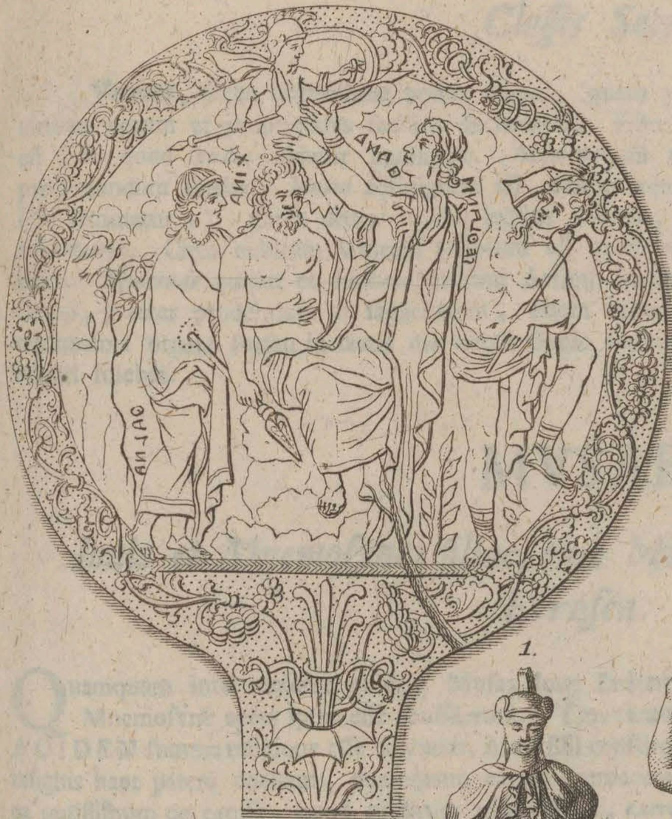
Altera Dea, inferioribus corporis partibus uelata, superioribus nudata, minus lato diademate coronata, quae praeter inaures monile habet ex unionibus compositum, quo Iuno caret, sandaliisque calceata, est VENVS, cuius uirtute omnia generari et oriri testatur Lucretius 3). Eadem Dea Iouis pectus complectitur, tenetque, quo facilius partum enitatur. Hanc Deam esse Venerem, indicat columba eidem sacra arbori mali punici insistens.

Adstat quoque in hac patera *Vulcanus*, miraculum huius partus ipso gestu indicans: dextro nimirum brachio supra caput eleuato, manu laeua tenens bipennem, qua Iouis caput aperuit. Quia uero claudus fingitur, altero infirmo pede altiori scopulo insistit, ut ita uitio corporis sui consulat. Punicam arborem ideo addidit artifex, quod illa Diis gratissima, eiusque poma radiatam coronam, supremae potestatis symbolum, praeferunt; insuperque mulieres iuxta arbores parere consueuerunt, ut iis adprehensis facilius eniterentur. 4)

Vete-

1) Plinius L. XXXV. c. III.
2) Ita describit Lucianus in Dialog. Iouis et Vulcani. T. I. p. 196.
3) L. I. de Rerum natura u. 22.
4) Vid. Ezech. Spanhemii Obseruat. in Hymn. Callimachi in Delum u. 210. p. 452.

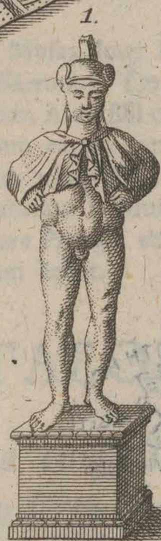
3.

4.

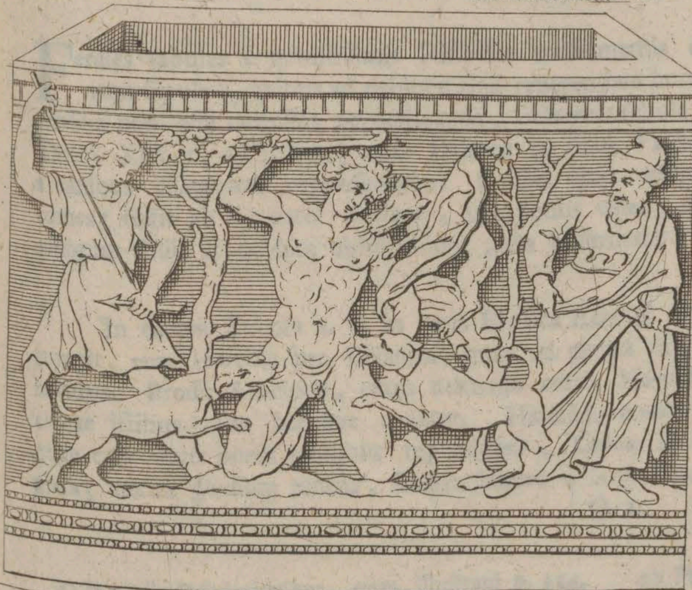
1.

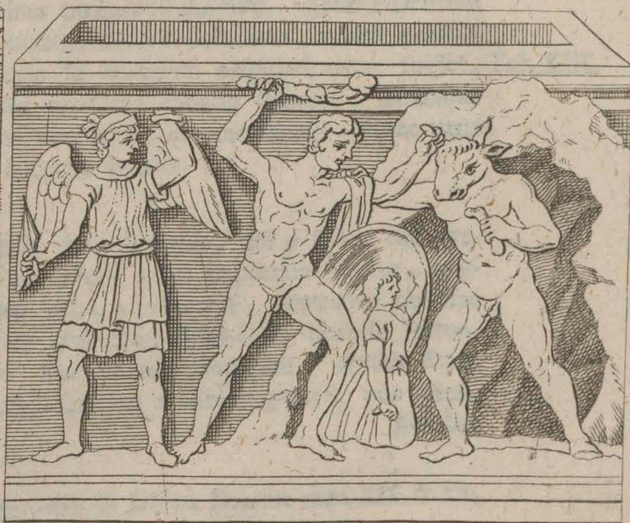
2.

5.

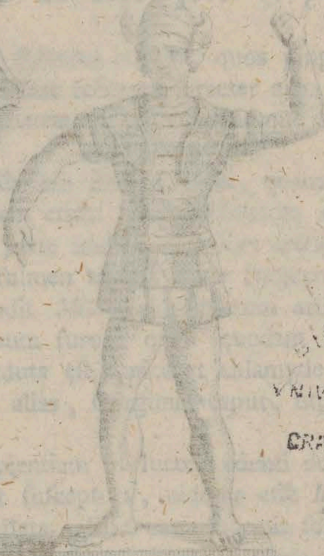

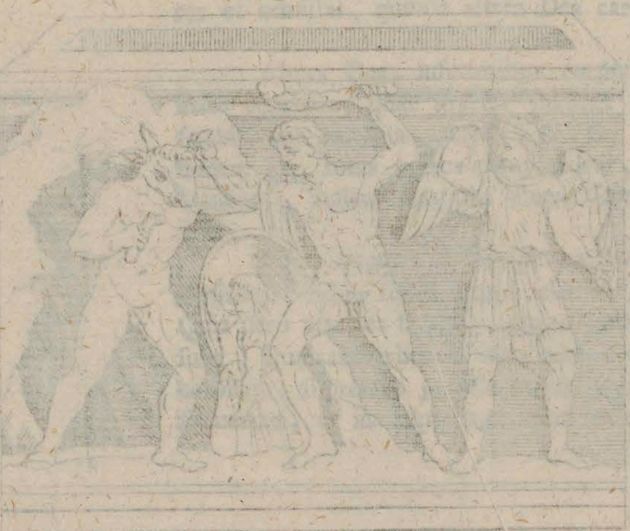
6.

1. *Heros etruscus forsitan Rhaetus.* 2. *Heros Etruscus forsitan Aunus.* 3. *Mineruae natiuitas.* 4. *Minerua cum musis.* 5. *Actaeonis nex.* 6. *Herculis pugna cum Acheloo.*

Veteres, Deos cognomine potius aliquo, quam proprio nomine uocare consueuerunt, ut uirtutes eorum et proprietates facilius declararent. Hinc Etruscis litteris circa Iouis caput scriptum est *Tina* quod *tonans* uidetur significare. *Mineua* nil adscriptum habet, utpote nomen in ipso partu nondum sortita. *Iunoni* adscriptum est, extrita uero tertia littera, *Thana*, qua uoce Θέαινα, *Dea* denotatur 1). Circa crura *Veneris* legitur *Thalna*, quam uocem cl. Bourguet interpretatur *refocillatrix*. Circa cubitum Vulcani scriptum est *Sethlanm*, qua forte adpellatione *ignis Deus* denotatur. *Mineruae* autem et *Vulcano* plurimi Artium inuentionem tribuunt; 2) siquidem ad multas earum, praeter prudentiam et sagacitatem, etiam ignis requiritur. Haec patera foliis eleganter circumcirca ornata forsan in sacris die natali Genio faciendis, fuit adhibita, qui magna laetitia celebrari solebat.

MVSAE

Iouis et Mnemosynes filiae, cum Minerua sculptae in patera Etrusca.

Quamquam inter ueteres quidam Musas Ioue faciunt antiquiores: plurimi tamen ex Ioue et Mnemosyne ortas ipsas esse tradiderunt. Tres tantum Musas, MELETEN, MNEMEN, AOIDEN summa religione esse colendas, Aloei filii constituerunt 3). Quod ab Etruscis quoque factum insignis haec patera declarat, quamquam earum numerum postea auctum fuisse satis constat: idque ea potissimum de caussa, quod nimirum tribus hisce, *exercitatione*, *memoria*, et *Harmonia* ad sapientiae cognitionem peruenire posse arbitrabantur. Musae eodem, quo Minerua, cultu uestium, sunt ornatae: duae ex his nudum; tertia tiara Phrygia exornatum caput habet. Minerua Gorgonis caput non in pectore, sed in clypeo sculptum habet. Tab.XIX.

ACTAEONIS NEX

et ACHELOI pugna cum Hercule, e sepulcralibus Vrnis ueterum Etruscorum exposita.

Ferales fabulas e uetustissimis Historiae monumentis depromtas, frequenter praeferunt Tuscorum sepulcra, quibus ad debitam Diis reuerentiam homines excitare studuerunt. Arcana Deorum consilia non esse curiosius perueſtiganda, *Actaeonis* fabula ueteres docere uoluerunt, quam exhibet Tabul. XIX. n. 5. in qua, cum Dianam in fonte Parthenio se lauantem adspicere ausus fuisset, a canibus dilaceratus repraesentatur. Frustra canes rabidos repellere conatur uenator, Actaeonis comes; fugit ab eo pater *Aristaeus*, uel potius uates, qui hoc fatum ei praedixerat. Haec urna arborum foliis et quidem uiridi colore picta obseruatur, auroque intecta. Tab.XIX.

In eadem Tabula n. 6. in urna Etrusca Acheloi fatum repraesentatur, qui e specu suo prorumpit, cum Hercule pro Deianira, quae ad genua eius prouoluta opem implorare uidetur, pugnaturus. Prodit Achelous, cuius dextrum cornu Hercules laeua adprehendit, dextraque nodosae clauae ictibus eum occidere conatur. Hercules cornu illi detractum Naiadibus donasse fertur, quae cum illud bonis omnibus repleuissent, *Copiae Deae* siue *Fortunae* donarunt. Adstat Furia alata, dextra gladium tenens, sinistra laqueo a Ioue summo fatorum arbitro impedita, quo minus Acheloo

1) In uariis Inscriptionibus, quas illustraui p. 114. 115.

2) Phurnutus de Natura Deorum num. XIX. & XX.

3) Pausanias in Boeot. L. IX. c. XXIX.

Acheloo in pugna opem ferret. Hanc fabulam in primis memorant Pausanias 1) et Philostratus Iunior 2).

Veritas autem hac fabula inuoluta uidetur fuisse, quod Hercules in Oenei gratiam Acheloum fluuium aggeribus et aquaeductibus compescuit, camposque foecundos reddidit; unde Amaltheae cornu fingebatur; pro illa uero opera Deianiram, eius filiam, in matrimonium accepit. Forma autem taurina Acheloo, aeque ac aliis fluminibus tribuitur, quod murmure et flexu alueorum, tauri mugitum et cornua imitentur 3).

ANDROMEDA

ceto exposita, a Perseo liberata.

Fabulae fingunt, *Andromedam* a Cepheo patre scopulo adligatam, et monstro marino fuisse expositam, quam postea in matrimonium sibi promissam *Perseus* liberauit. Fabulae huius origo inde uidetur deriuanda, quod Cepheus filiam formosissimam Principi cuidam re piratica nobili despondere coactus est, si mare ciuibus suis liberum praestitisset. Cumque piratae cetis aliisque marinis monstris solerent iam olim comparari; inde ceto exposita Andromeda fingebatur 4). Perseus chlamydatus cum Gorgonis capite et harpe exhibetur: ab altera parte stat Furia, quae Andromedae opitulatur. Cepheus Andromedae pater prope littus in saxo sedet, ac propter ingentem animi moerorem manum capiti supponit. Elegantissimam fabulae huius descriptionem habet Manilius 5).

FATA CASSANDRAE ET POLYNICIS

in sepulcrali urna Etrusca expressa.

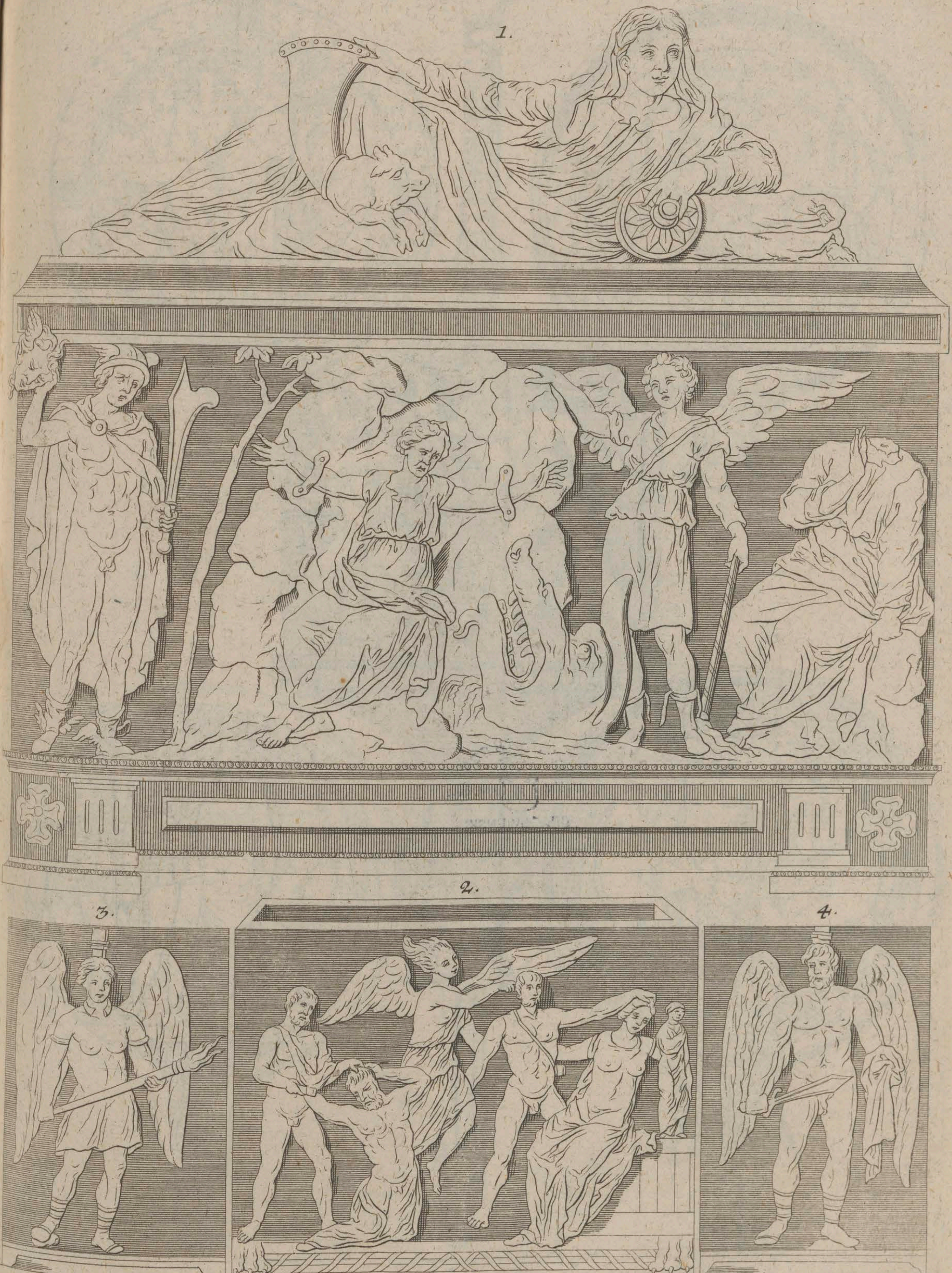
Tab. XX. Fata *Cassandrae* et *Polynicis* exhibet urna omnium rarissima, quam exhibet Tabul. XX. n. 2. 3. 4. Conuenit cum iis, quae in quarto latere arcae Cypseli Pausanias obseruauit, et adcurate descripsit 6). Dextra parte conspicitur *Eteocles* ex Oedipi filiis, qui *Polynicem*, apprehensis capillis, occidere molitur. Laeua sistitur *Cassandra*, quae Mineruae signum arae impositum complectitur: quam Aiax ab ea auellere, ac stricto gladio interficere conatur. A tergo adsistit femina, aeque ac in arca illa Cypseli, ac MORTEM, Parcarum unam repraesentat: expansis stat alis, cum tunica bis succincta, eiusque pedes et brachia nuda sunt. Capilli tantorum scelerum horrore arrecti rigent. Dextra minitari uidetur Aiaci, ipsum Mineruae ultrici poenas sceleris daturum.

In altero urnae latere est *Furiarum* una, FVRINA, quae alata, et ornata tutulo in capite, torque et armillis, facem accensam manibus tenet, quasi eam iaculatura. In altero latere uir alatus, cum capite eodem modo tutulato, expressus est, qui gladium intentat, quasi necem illaturus, FVROREMque referre uidetur.

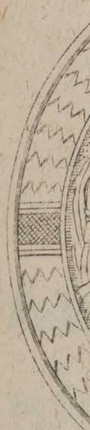
1) In Eliacis poster. L. VI. c. XIX.
2) In Iconibus p. 843. 844.
3) Strabo Geograph. L. X. p. 458. 459. et eius enarratores. Fabrettum de Columna Traiani c. VI. p. 177. 178. Vossium de Physiol. et Theolog. gent. L. IX. c. XXXV.
4) Vid. Cononis Narrat. XL. Vossium de origin. et progress. Idololatr. L. I. c. XXIII. et c. XXX.
5) L. V. a. u. 538. ad 630.
6) In Eliacis prior. L. V. c. XIX.

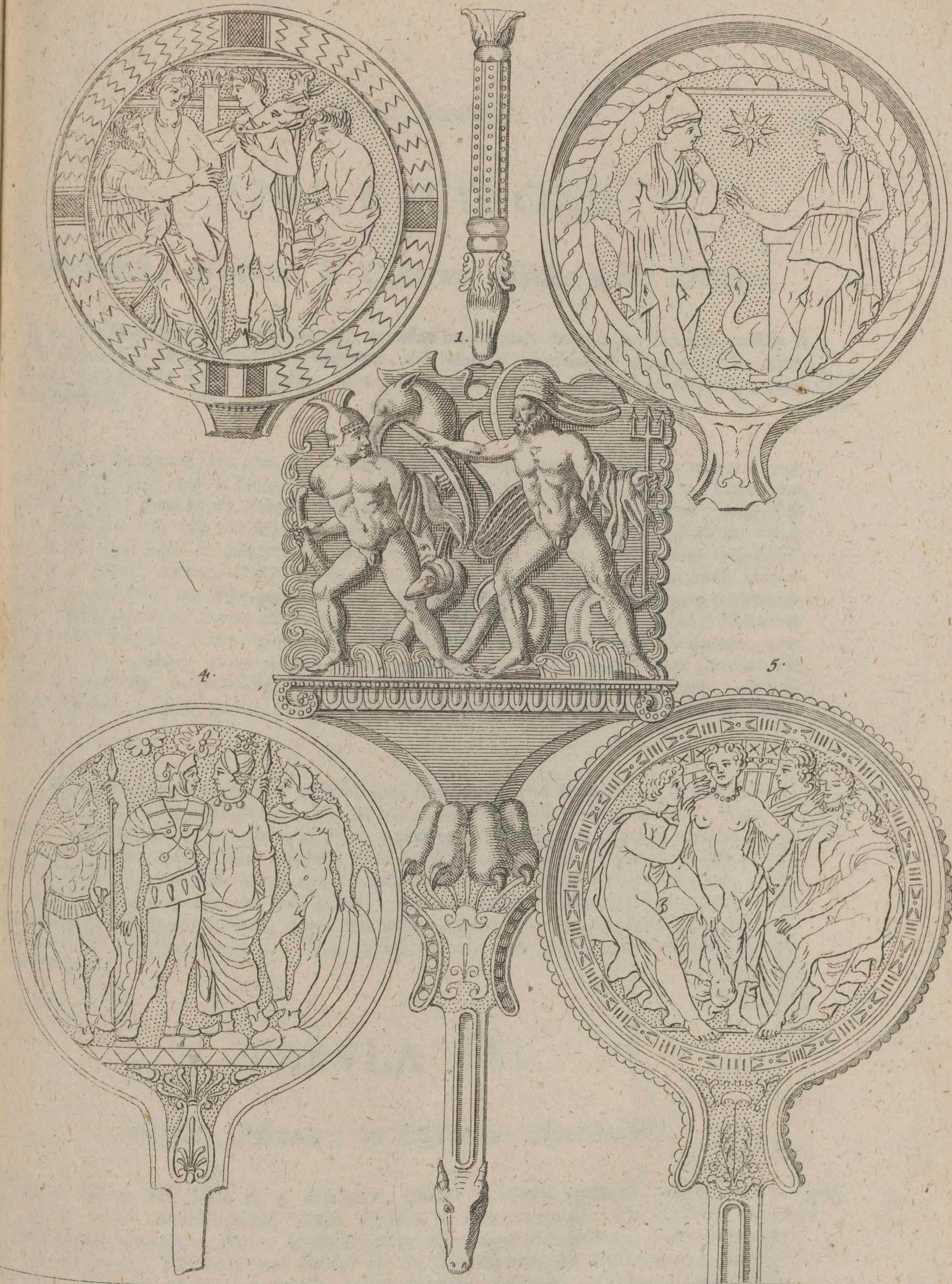

1. *Andromedae fatum.* 2. 3. 4. *Fata Casſandrae et Polynicis.*

1. Neptun
rum or

1. Neptunus laomedontem persequens. 2. Apri calydonii fabula. 3. Castorum ortus. 4. Helenae et Menelai apotheosis. 5. Paridis iudicium.

APRI. CALYDONII

Meleagri, Atalantae & Castorum fabulae notae Etruscis.

Apri Calydonii fabulam, qua ingeniosa uetustas omnia mala hominibus, Deorum consilio et uoluntate, uel ob religionis contemtum, uel ipsorum improbitatem euenire finxit, priscis Etruscis non ignotam fuisse, ex insigni aerea patera, quae in Tab. XXI. n. 2. exhibetur, manifeste colligitur. Tabul. XXI.

Oenus Aetolorum rex, cum ob fertilissimam uineam Diis quotannis primitias offerre soleret, neglecta ab eo Diana adeo ira fuit accensa, ut aprum mira magnitudine mitteret, qui agrum Calydonium uastaret. Quam saeuissimam feram cum plures nobilissimi heroes frustra interficere conati fuissent, Meleagro licuit esse tam felici, ut uenabulo eam confoderet. Quo facto, uti ex hac patera perspicitur, Apri caput et pellem, non Atalantae, ut quidam uolunt, sed Dianae θηροφόνῳ, *ferarum interfectrici* donauit. Sistitur enim in ea Meleager cum aprugno capite in laeuo humero sacerdotem consulens, qui sedet capite laureatus, baculum fatidicum tenens dextramque protendens, quasi indicet, caput apri Dianae offerendum, quae adstat luna bicorni in capite insignis, suique numinis praesentia fauet. Altera figura, quae e regione uatis sedet, uidetur referre Atalantam, quae moerorem suum, cubito capite suffulto indicat, pharetramque sagittis uacuam gerit, ut laborem suum in uenatione, et promissum sibi a Meleagro Apri caput ostendat. Meleager uenatoriis cothurnis indutus, capite aperto, nudo corpore, cum chlamyde uenatoria retro pendente conspicitur.

Meleagri comites in uenatione apri Calydonii fuerunt *Castor* et *Pollux*, quos cum eo sculptos exhibet Tab. VII. edita apud Dempsterum, additis nominibus litteris Etruscis inscriptis, *Castor* et *Pultuke*. Alia eximia patera *Castorem* et *Pollucem* pileatos, breui tunica et chlamyde amictos, cum cygno, et superne adposito astro exhibet, unde non male coniicitur, *Castorem* et *Pollucem* ab Etruscis Iouis et Ledae filios habitos fuisse, quos Iupiter uel in cygnum conuersus; uel, ut alii uolunt, in stellam mutatus, eum Leda genuit. Aris siue sepulcris innixi, 1) de commutanda immortalitatis sorte colloqui uidentur; quare alter nudis pedibus; alter loris reuinctis repraesentatur, quasi iam iter ad inferos facturus. Haec patera ad mittendas Diis Manibus inferias uidetur fuisse adhibita. Tabul. VII.

TABVLA XXI.

Helenae, Menelai, et Castorum Apotheosis.

Patera, quae in Tab. XXI. n. 4. exhibetur, *Helenae* et *Menelai* apotheosin uidetur referre, qui in medio Castorum sculpti blando amplexu se inuicem tenent. Praeter sidera, quae utriusque capiti imminent, alteri e Dioscuris nubes circa caput sunt positae, quod alterna uiee apud inferos lateat. *Menelaum* uero *Helenae* ope in Deorum numerum fuisse relatum, Isocrates testatur. Eamdem Menelai apotheosin probat quoque delubrum eiusdem, quod fuit, teste Tabul. XXI.

1) Pausanias in Laconicis L. III. c. 13.

teste Pausania 1) ad Therapnen, ubi cum Helena dicitur sepultus. Helenae, cum Castore et Polluce immortalitatem memorat Euripides 2) Helena seminuda hic exhibetur, mitelli, inauribus, armillis et torque, e quo tres bullae Etrusco more pendent, ornata, singulorum pedes calceis sunt induti.

TABVLA XXII.

Ad Paridis judicium Iuno, Minerua et Venus a Mercurio deductae.

Quamquam ne *Homerus* quidem Poetarum antiquissimus *iudicii Paridis* facit mentionem 3): Tusci tamen mortalium uetustissimi, istud in sacris uasis, quibus maxime ad inferias *Diis Manibus* faciendas usi sunt, expressum repraesentarunt. Paterae a nobis primum hic prolatae hanc fabulam clare luculenterque illustrant. Etrusci operis eas esse ornamenta Tuscanicae artis propria, nec non uestes et calcei probare possunt. Praeterea Mercurius cum claua stat coram Paride sola chlamyde amictus, nudo corpore, aperto capite, absque talaribus et petaso: Venus exhibetur nudo corpore, ueste studio proiecta, ornata corona radiata, inauribus, torque; adhaec calceis in speciem cothurnorum confectis: Iuno et Minerua sunt intecto capite, pallio inuolutae ac Minerua quidem solo diademate, nulla uero cum galea ornata hic conspicitur, quae omnia in Graecorum et Latinorum monumentis aliter reperiuntur. Paris ab Ioue delectus iudex ornatus est torque, e quo quatuor bullae dependent, atque pileo Phrygio tectus. In Tab. XXII. n. 1. sub pedibus Paridis et Veneris expressa esse uidetur *Discordia* Dea, quae alata est et pedibus trunca. Sub umbilico in folia quaedam maiora desinit corpus nudum; collum uero torque est ornatum. Quod ad ipsam fabulam attinet, qua *Discordia*, eo quod cum aliis Diis ad Thetidis et Pelei nuptias non fuerat inuitata, malum aureum in medium proiecisse fingitur a Poetis, litteris inscriptis, ut pulcherrimae daretur, uarias eius explicationes afferunt *Rhodiginus* 4) *Aueranius* 5) et *Fulgentius* 6).

Tabul. XXII.

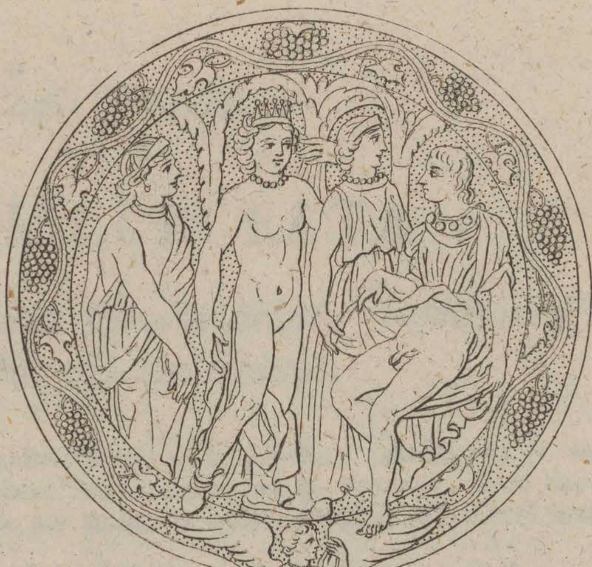
In patera relata in Tabul. XXI. n. 5. post Venerem conspicitur aedificium quoddam columnis subfultum, quod forte fuit Veneris Μιγονΐτιδος, *coniugalis.*

Haec fabula significare uidetur, eos demum felices esse habendos, qui sapientiam ac uirtutem, relicta turpi uoluptate, sectantur: contra ea infelices, qui libidinem et lasciuiam complectuntur.

ACHIL-

1) in Helenae Encom. p. 319.
2) in Laconic. L. III. c. 19.
3) Macrob. L. IV. Saturnal. c. 16.
4) L. IV. c. XIX.
5) Differtat. XXVII. et XVI.
4) Mythol. L. II. c. I.

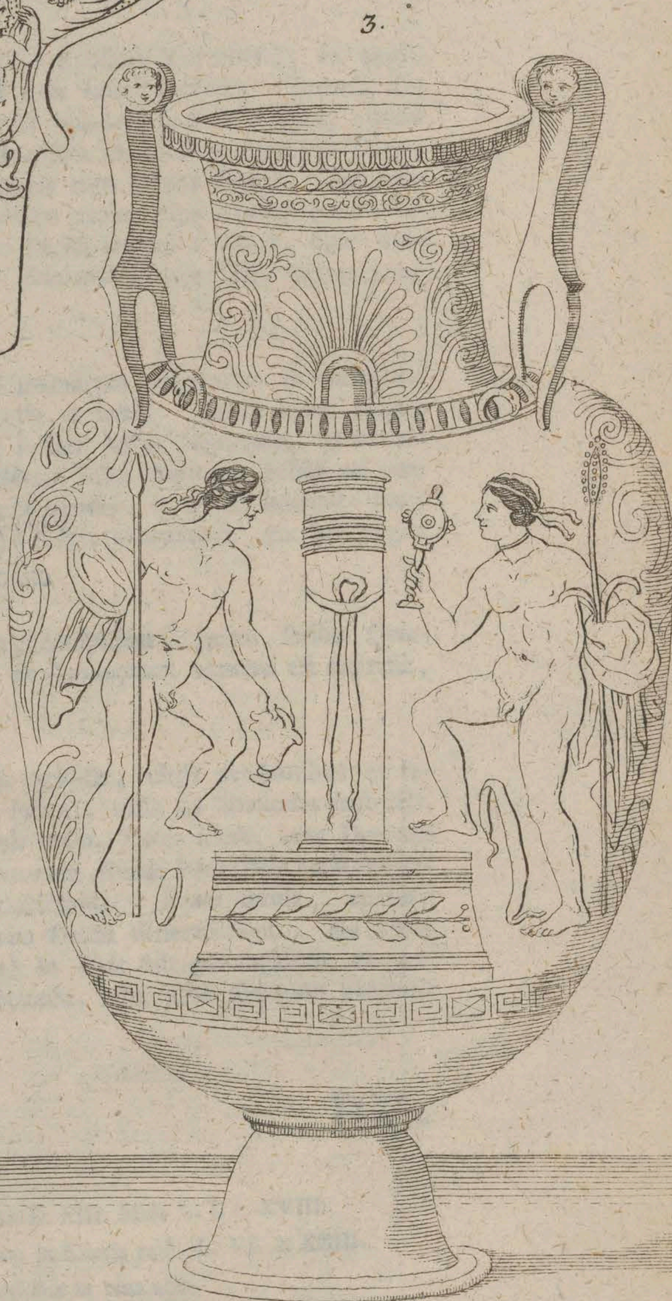
1.

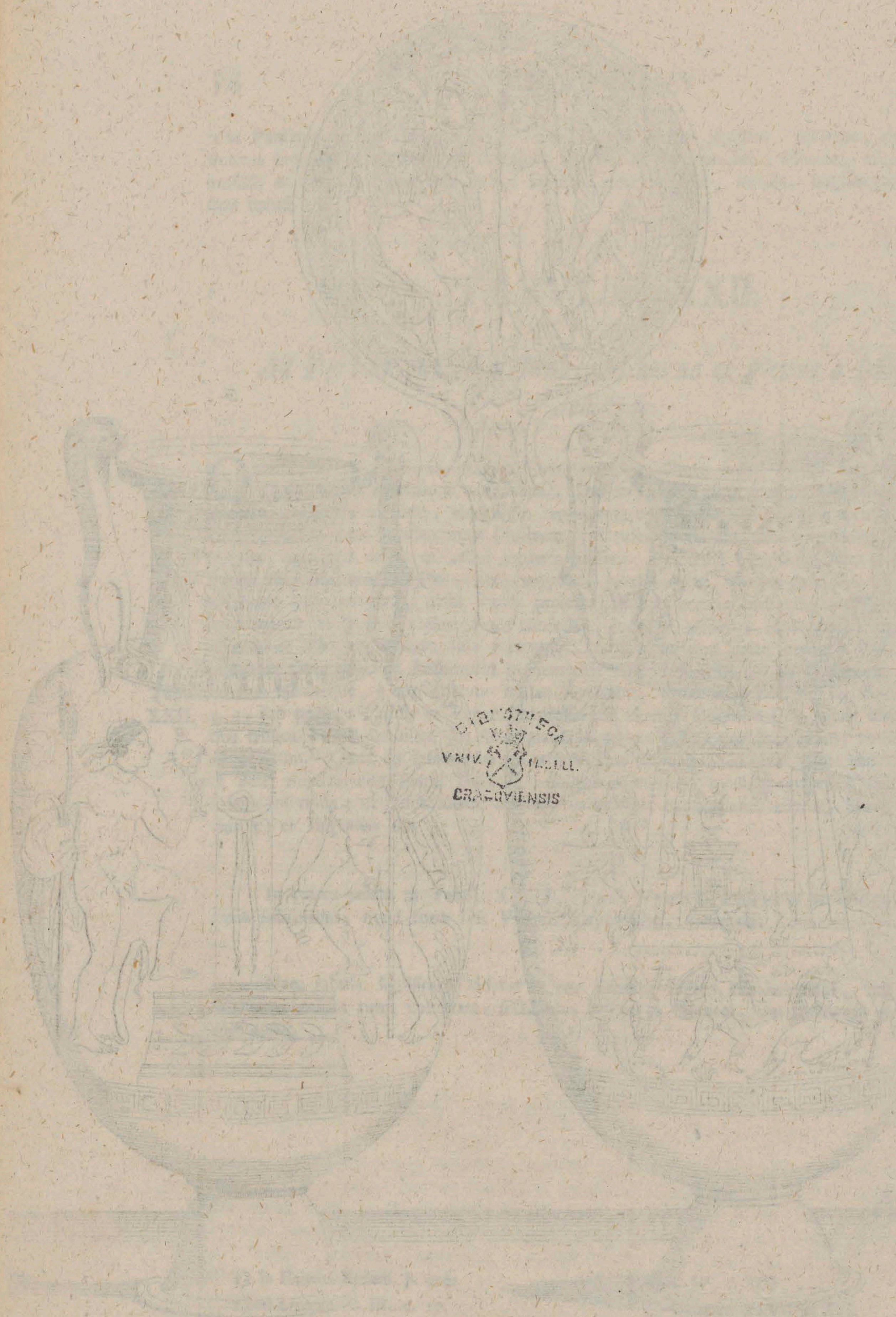
2.

3.

1. Paridis iudicium. 2. Achilis fata. 3. Postica eiusdem Vasis etrusci.

ACHILLIS FATA

et post mortem diuini honores delati, e pictura Vasis Etrusci exhibentur.

Insigne uasculum fictile, quod Tabul. XXII. n. 2. praefert, *Achillis fata et diuinos honores* referre uidetur: constat enim, hunc heroa, amore captum *Polyxenae*, ac de eius nuptiis cum Priami legatis collocutum, a Paride per insidias in templo Apollinis Thymbraei interfectum. Tabul. XXII.

Achillis cadauer humi iacet ante aram in templo tetrastylo Apollinis Thymbraei, ex omnibus partibus aperto. *Paris* cernitur armis instructus, qui eum hasta confodit. Iuuenis ille chlamydatus, qui fert humeris ingentem lapidem, forsitan est ejusdem Achillis umbra, juxta quam Satyrus pictus est. Vasculum arae impositum ostendit sacrificia in honorem Apollinis Thymbraei facta ab Achille, ante quam de nuptiis Polyxenae ageret cum Priami legatis. Superne duae Deae sedentes in aere adparent, quarum altera cum uelato capite atque radiata corona uidetur esse Venus, quae dextrae manus gestu necem Achillis Paridi imperat: altera, quae dextra manu crateram cum donis praefert, et *Nemesis bona uel Aeternitas*, quae uiris uirtute praestantibus diuinos honores et immortalitatem largitur.

Infra templum Apollinis Achillem ad Xanthum siue Scamandrum pugnantem et collapsum erigit Neptunus, cuius uelum, diuinitatis insigne aura adtollit et inflat. Caput habet radiata corona et nimbo ornatum. Non tridentem, ut alibi, sed hastam habet Neptunus, in terram defixam. Secundum Homerum *Neptunus* et *Minerua*: hic autem solus *Neptunus* Achilli ad consurgendum opem praestat. Contra Achillem pugnaturus accedit Aeneas, et ictum intentat: hunc excitat Apollo, qui sinistra tibiam praefert, caputque nimbo habet exornatum. Ex hac pugna ereptum Achillem ab Neptuno canit Homerus. 1)

In collo uasculi eiusdem Achillis pugna cum Memnone conspicitur, quam scribit *Quinctus Smyrnaeus* 2) Iuxta equum, cui Achilles insidet, una ex Amazonum numero est expressa, quae cum aliis ad opem Troianis ferendam, aduenerat.

In postica huiusce uasis parte erecta est ara sepulcralis Achillis, uittis pendentibus et ferali fronde redimita; ad quam duo iuuenes accedunt sacra facturi, uasis ad libationes instructi. Ambo ramum arboris, hastae loco, manibus praeferunt; ramis enim, Tusco more, arae Deorum manium contegi et coronari solebant. *Achillem* autem post mortem diuinis honoribus consecratum et in *Semonum* numerum relatum fuisse, non est, quod dubitemus. *Leuce* insula, auctore *Strabone*, 3) ei sacra fuit, ubi etiam incolae eum, tamquam Deum uenerati sunt. Ad littus Sigaeum fuit Achillis monumentum, templum et asylum. 4) In *Elide* fuit cenotaphium, ex oraculo eidem dedicatum. 5) *Alexander Seuerus* in larario secundo, inter alias clarorum uirorum imagines, Achillis quoque simulacrum dicitur habuisse. 6)

 PV-

1) Lib. P. u. 318. & seq.
2) L. II. u. 480. seq.
3) L. VII.
4) Strabo L. XIII. Mela L. I. c. XVIII.
5) Pausan. in Eliacis post. L. VI. c. XXIII.
6) Lampridius in eius uita.

PVGNA GRAECORVM CVM TROIANIS AD PORTAM SCAEAM

ab egregio Etrusco artifice in urna marmorea sculpta, Volaterris eruta.

Tabul. XXII. Haec urna sepulcralis Tab. XXIII. n. 2. tanto artificio est facta, ut ob summam eius elegantiam, recentiores pictores siue belli imaginem campumque cadaueribus stratum; siue Heroas uulneratoset semianimes, uel strenue pugnantes exprimere uelint, pro Archetypo ob oculos sibi proponere possint.

Graecorum autem cum Troianis pugnam ad Portam Scaeam in hac urna repraesentari, euincit porta, in quam irrumpere Graeci milites conantur. Inter pinnos apparent capita galeata Troianorum, quae etiam in tabula Iliaca uisuntur. Fatalis fuit haec porta, iuxtaque eam, teste Homero, 1) Achilles Hectorem interemit. Per eam quoque in urbem tractus est fatalis ille equus *Dureus.* Iuxta eam situm est sepulcrum *Laomedontis* regis. 2) Qua re Etrusci hanc portam praeliumque Graecorum et Troianorum circa eam commissum, pro ferali emblemate huius sepulcri exhibuerunt.

In media pugnantium acie *Bellona*, uel *Iuno Martialis* gladium ancipitem dextra ostentat 3), maxime uero Iuno esse potest, quia Troianis aduersa fuit, Graecosque ad Scaeam portam conuocauit, ut canit *Virgilius.* 4)

—— Hic Iuno, Scaeas saeuissima portas
Prima tenet, sociumque furens a nauibus agmen
Ferro accincta uocat.

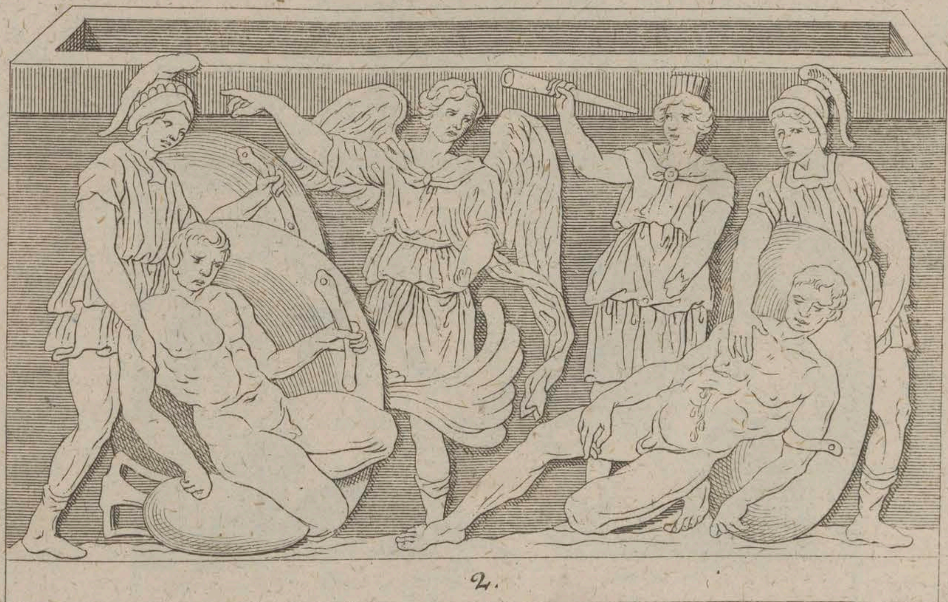
PATROCLI FVNVS ET PVGNA DE EIVS CADAVERE

feralia Etruscorum sepulcrorum emblemata.

Tabul. XXIII. Antiqua Etruscorum monumenta satis euincunt, Troici belli historiam Tuscis illis non fuisse ignotam. In Etrusca urna marmorea Tab. XXIII. n. 2. Heros ille, qui semianimis iacet, et manum amphorae inuersae opponit, uidetur esse *Patroclus*, ab Hectore caesus, armisque spoliatus; cuius cadauer *Menelaus*, siue *Meriones*, Aiacis iussu, protegit et in castra referre conatur: ipse licet morti proximus, retinet clypeum. *Patroclum* amphorae incumbentem sculpsit Tuscus artifex, quod amphora, in qua defunctorum cineres condi solebant, penes Etruscos quoque mortis symbolum fuit. Iuxta Patroclum adstat saeua necessitas siue fatum, seu mors alata ac uolanti

1) Iliad. L. X. u. 147. 272. 289.
2) Seruius ad Virgilium L. II. Aeneid. u. 612.
3) Vide Oiselium ad Num. Sel. p. 274.
4) Aeneid. L. II. u. 612.

1.

2.

1. Pugna graecorum cum Troianis ad portam scaeam. 2. Patrocli funus.

1.

2.

3.

1. *Patrocli funus.* 2. 3. *Pugna de patrocli cadauere.*

Carm. Disc. Conv. Czernen

lanti similis, cum ueste succincta, ad celeritatem eius indicandam. Prope mortem siue fatum adstat Bellona cum capite turrito et ueste bis succincta, quae, reiecta in humeros chlamyde classicum canere uidetur. Alter Heros uidetur esse *Acamas* a *Merione* occisus, cuius fatum prope Patrocli fatum sculptum conspicitur in tabula Iliaca, quam *Fabretus* et *Begerus* erudite illustrarunt. Cum Argolicis clypeis sculpti sunt hi fortissimi heroes, forte quod eorum corpora in iisdem clypeis ad sepulturam fuerunt delata, sepulcroque clypei suspendi solebant.

In Tabula XXIV. n. 1. cernitur noua nupta in geniali thoro locata, ad quam *Mors* accedit, quasi thorum conscensura, quae se totam, praeter faciem et manus, pallio inuoluit. Tabul. XXIV

In Tabula XXIV. n. 2. ex urna exhibetur Heroum Graecorum et Troianorum *Pugna de Patrocli cadauere.* Patroclus mortuus iacet, cuius corpus ideo a Tusco sculptore humana forma amplius effictum est, quod umbras defunctorum humana specie augustiores ueteres crediderunt. *Menelaus* Patrocli corpus, uti Homerus quoque canit, clypeo protegit, ac strenue tuetur. Prope *Menelaum* e Graecorum exercitu adstat *Glaucus*, uel *Idomeneus*, uel *Meriones*, ac sublatis ad caelum manibus moerorem suum indicat. Patrocli pedem laeuum uinculis lorisque constringere conatur e Troianis forte *Hippothous*, uti idem Homerus exponit, qui postea ab Aiace occisus est. Cernitur enim *Aiax* terribili uultu auertere Troianos a Patrocli cadauere, ac districto gladio, caedem atrocissimam minitari. Heros ille, qui *Patroclum* ad Troianorum castra trahere uidetur, est Hector, eiusdem Patrocli interfector, quem Apollo egregie in hac pugna adiuuit; quam *Homerus* luculenter describit. 1)

Mortem et Fatum designat altera urna in Tab. XXIV. n. 3. in qua expressus est Heros ex equo pugnans, quem alter Heros conatur interficere, alius uero adcurrens tuetur. Quod Heros hic, nullo fere Graecorum uel Troianorum exemplo, singulari equo insidens pugnansque repraesentatur, id Tusco artifici uidetur esse tribuendum. Forte refert Menalippum, quem Antilochus, ut canit Homerus, occidisset, nisi Hector aduenięns eum eripuisset.

Patroclum Myrmidones omnes luxerunt sollennesque inferias et funebres ludos in eius honorem celebrarunt. Achilles duodecim iuuenes patrio ritu ad eius sepulcrum mactauit, comamque suam, quam Sperchio amni uouerat, totondit; cuius exemplum etiam reliqui omnes Graeci secuti fuerunt. 2)

AMAZONVM CERTAMINA

cum Hercule et Theseo et ad Troiam pro Troianis, e sepulcris ueterum Etruscorum declarantur.

Inter alios labores ab Eurystheo Herculi impositos fuit quoque, ut Hippolytae Amazonum reginae cingulum ad se adferret: quae cum Herculis aduentum audiisset, ipsum adiit, ac zonam se daturam, promisit. *Iuno*, sumta Amazonum unius forma, multitudinem adiit, nuncians, regi-

1) Iliad. L. XVII.

2) Homer. Iliad. L. XVIII. et Aueranius Dissert. XXVII.

reginam ab aduectis hospitibus rapi. Tum illae, captis armis, in nauem equo uectae decurrunt. Hercules, ut Amazonum armatas copias prospexit, ratus id non sine dolo fieri, Hippolyten necauit., et zonam abstulit.

Tabul. XXV. Hanc fabulam exhiberi puto in urna elegantissima, Tab. XXV. n. 1. in qua Dea inter pugnantes Amazonas adparet, redimita caput radiata corona, et peplo exornata. Amazones perbreue iaculum contra Herculis hospites iam paene deiectos e curribus intorquent strenuissimeque praeliantur. In medio Amazonum adest *Necessitas* uel *Mors*, uel una e Parcis. In utroque sepulcri latere sculptae sunt Furiae alatae, quae gladium stringunt et necem minitantur. Hoc sepulcrum ideo uidetur esse rarissimum, quod superne duae defunctorum imagines, nempe uir et uxor, conspiciuntur; cum alia unam tantum imaginem habeant.

Amazonum pugnam cūm Theseo refert marmorea urna relata in Tabula XXV. n. 2. Tres uero in hoc marmore Amazones sculptae sunt, quae in bello contra Athenienses cum uirtute, tum bellandi scientia principes fuere. Ea, quae equo pellibus strato inequitat, in speciem uiri efficta, forte est *Antiopa*, quae Thesei mariti sui partes defendit, et a ceteris Amazonibus caesa fuit. Hanc Theseus, imposita capiti eius manu, tutatur. Altera, caput diademate reuincta, Amazonum reginam refert, obnixo in terra altero genu, districto gladio, quo cladem hostibus minitatur. Belli Amazonici historiam multis fabulis esse refertam, notat Plutarchus. 1)

In laevo huiusce urnae latere sculptus uidetur *Coroebus*, qui Cassandrae iniuriam non ferens cum eius nuptias pactus esset, ultimum post Amazonas Troianis praesidium aduenit; quem *Diomedes*, uel, ut auctor est Pausanias, 2) Neoptolemus occidit. Amazones capite aperto, sine hasta, sine pelta, sine iaculis uel sagittis, uel etiam bipennibus, solo gladio pugnant, quod est maxime notatu dignum. 3)

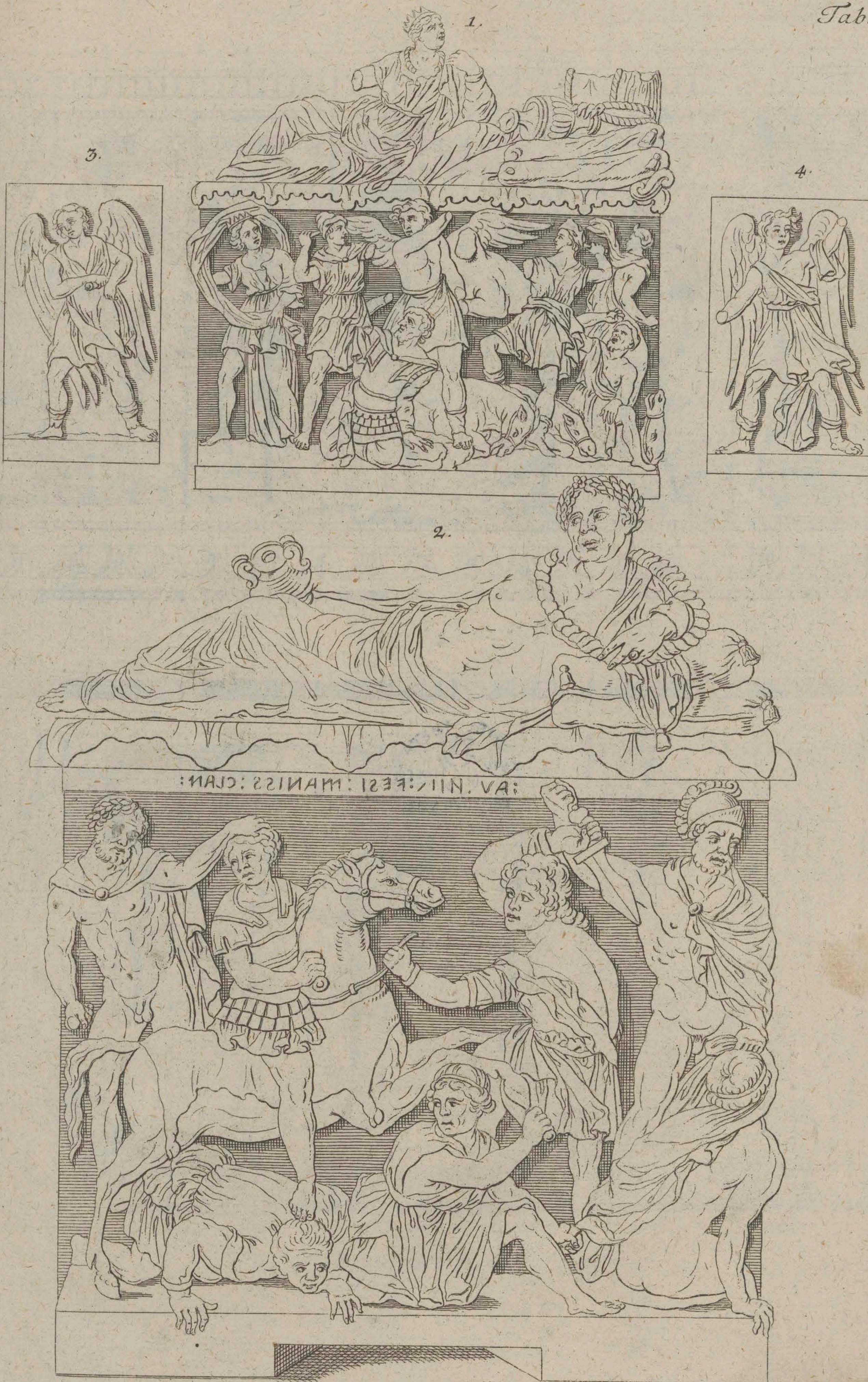
HERCVLES CROTONEM

ex imprudentia occidens, Etruscae sponsae, immaturo funere raptae sepulcrum adfertur.

Tabul. XXV. Etrusca urna cineraria, quae exhibetur in Tab. XXV. n. 3. 4. uidetur referre *Herculem*, qui, cum post uarios sublatos impios tyrannos, ex Sicilia redux, *Lacinium*, qui boues nonnullos ei abstulerat, interfecisset, *Crotoniatem* quoque ex imprudentia interemit. Cuius facti poenitentia cum postea funere ac splendido monumento honestauit. 4).

In eadem tabula conspicitur urna elegantissima, quae inscripta est Etruscis litteris, operculum uero Latinis iisque antiquissimis, ex qua feminam praenomine insignitam notare possumus, qui mas forte primum ab Etruscis ortum habuit: legitur enim A. THORMENA. A. F. PIST. i. e. *Aula Thormena*, Auli Filia, Pist. - - - forte Piste. Expressa est imago nuptae, ornata inauribus et

1) In uita Thesei.
2) Vide Begerum in Tab. Iliac. n. 61.
3) Vid. Petitum in Diss. de Amazonibus.
4) Diodor. Sicul. L. IV. p. 161.

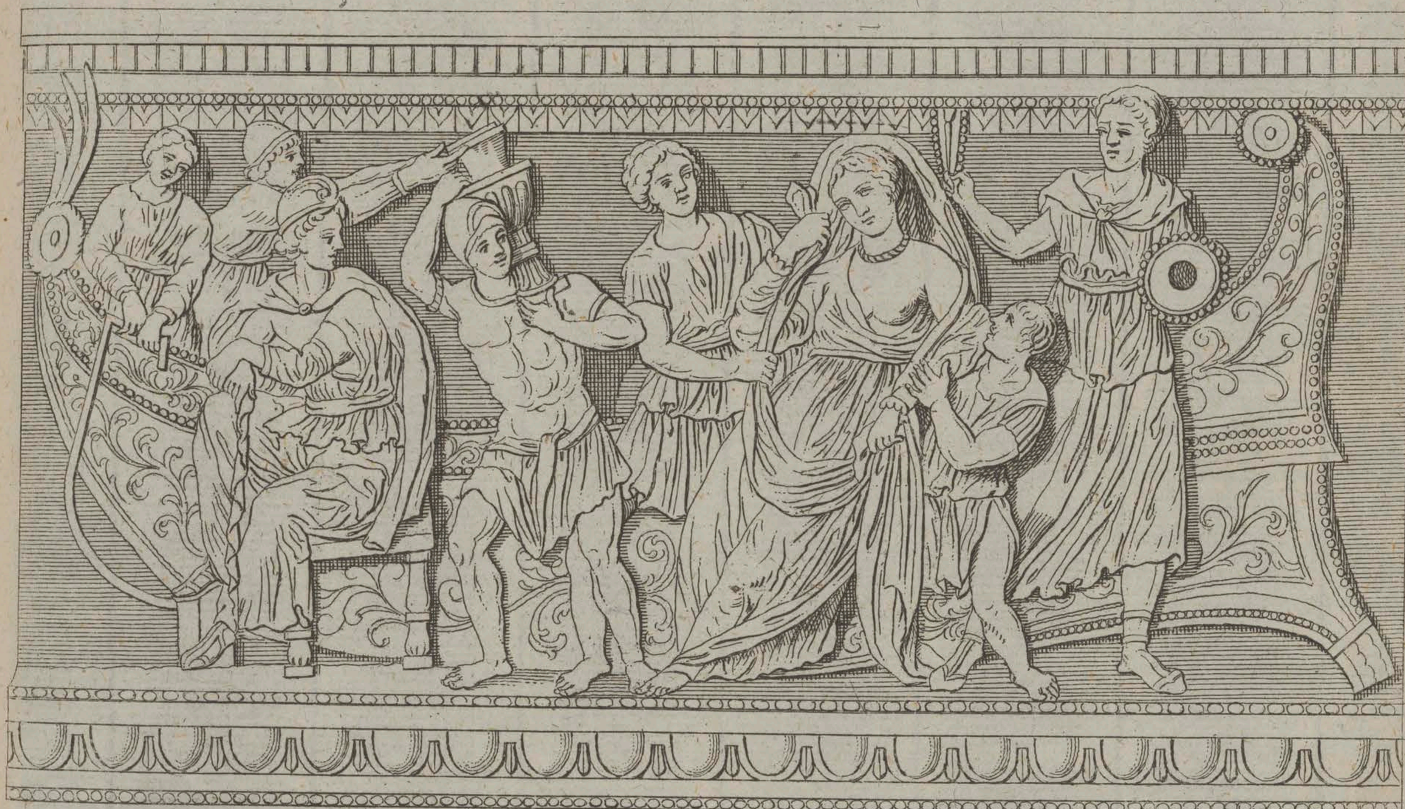

1. 2. Amazonum certamina. 3. 4. Latera urnae.

1.

2.

1. 2. *Auges et telephi fatum.*

et armillis: sinistra speculum tenet Venereum, in quo uultum suum considerat. Inprimis notari meretur, quod caput flammeo uelatum habet, eo enim uel matronae uel nouae nuptae, boni ominis causa, sollemni nuptiarum die amiciebantur. Graeci quoque, quo die sponsa in publicum prodibat, peplo seu flammeo eam tegere solebant. 1)

AVGES ET TELEPHI

fabula, Etruscorum sepulcrorum emblema.

Quod ad fabulam Tab. XXVI. n. 1. 2. *Auges* et *Telephi*, quam ueteres Etrusci ad excitandam spectatorum miserationem aptissimam crediderunt, in ea ueteres Mythologi, Hyginus, 2) Diodorus Siculus, 3) Apollodorus 4) aliique non concordant. Quae uero memorantur a Pausania 5) cum Etruscorum sculpturis magis conuenire uidentur. *Aleus* filiam habuit *Augen*, cum qua Hercules concubuit, cum forte Tegeam uenisset. Id ubi resciuit Aleus, matrem cum puero exinde nato, in arcam inclusos in mare abiecit. Arca hac ad *Teuthrantem*, qui ad Caicum amnem imperabat, delata, is puellae forma captus, eam sibi matrimonio iunxit. Tabul. XXVI.

Qui in hac urna in littore sedens repraesentatur, est *Teuthrantes*, Mysiae Dynastes, qui uero arcam defert, est Nauplius Neptuni filius, cui Pater Aleus filiam demergendam tradidit. Is uero Nauplius Augen in Naupliam adduxit, ubi ea in silua, uel in templo Mineruae puerum dicitur peperisse, qui a cerua nutritus, Telephus fuit appellatus. Etrusci autem non a cerua, sed a femina aliqua lactatum crediderunt, eaque forsan est, quae in naui iuxta puppim relicta est. Prope eam in eadem naui adest Nauplii famulus, qui urnam ab alio famulo uult accipere.

Reliqui extra nauem Etrusco opere ornatissimam dispositi ordine conspiciuntur. In littore regia in sella sedet *Teuthrantes*, qui adtonitus Augen cum Telepho puerulo ad se uenientem intuetur. *Augen*, dum linqui animo et submittere genu incipit, Nauplii alter seruus et Telephus ipse sustinent, ne collabatur. Multa Telepho infortunia postea acciderunt, multa etiam Augae, quae narrat Hyginus 6) qua re Etrusci, eorum fata, feralia sepulcrorum emblemata esse uoluerunt.

Carm. [illegible] Czerzen

1) Pollux L. III. c. 3.
2) Fabul. XCIX. et C.
3) Bibl. Histor. L. IV. p. 166. 167.
4) Biblioth. L. II. c. VI. §. 4. et L. III. c. IX.
5) In Arcadicis L. VIII. c. IV. et c. XLVI.
6) In Tabul. C. et CI.

HECVBAE SEV CASSANDRAE

fatale connubium, pro ferali Emblemate sculptum in sepulcro Etruscorum uetustissimo.

Fatorum imperio Troia incendio absumta, Graeci Heroes non contenti immensa praeda, Troianas quoque feminas lectissimas uxores sibi abducere studuerunt. Andromache obuenit Neoptolemo; Polyxena Pyrrho, quam uero ad placandos Achillis manes, ad eius aram mactarunt. *Cassandra* forte contigit *Agamemnoni*; *Vlyssi* uero mater omnium infelicissima *Hecuba*. Hae igitur ex summo fortunae fastigio in seruilem conditionem delectae, uitam longe luctuosissimam exegerunt.

Tabul. XXVII. In hac urna quam refert Tabul. XXVII. n. 1. *Hecuba* forte aliis repraesentari uideatur, quam Talthybius ui ad Vlyssem adducendam propellit, iaculoque se illam percussurum minatur, ni pareat. Hunc duo socii chlamydati sequuntur, quorum alter securim; alter praelongam hastam tenet. Sequitur alius, qui canem adlatrantem uinculo ligatum ducit, forte miles incendiarius, quod in humeris exstincta taeda indicare uidetur. Prope hunc puella, ueste sublata ad fugam se parare uidetur, ne foedo connubio iungeretur. *Hecubam* ui tractam ad Vlyssem, ita Q. Calaber describit 1) ut eius descriptio cum hac sculptura mirifice conueniat. Cum autem Hecuba iam grauis fuerit aetate, eam feminam potius crediderim esse *Cassandram*, ui a Talthybio ad Agamemnonem regem ductam, qui in regia sella sedens dubitare uidetur, accipiat eam, nec ne. Tuscus artifex ingeniosissime, eam ita expressit, ut regem sinistra manu amplecti uideatur, non amore quidem ducta, sed ut aliquando morte Agamemnonis cuersam suam patriam ulcisci posset, ut canit Euripides. 2)

Nec absurdum uidetur, si quis eam pro *Bryseide* habeat, quam rex Agamemnon ab Achille abduci sibique reddi imperauit, quam sibi raptam doluit Achilles, sicuti et ipsa Bryseis ab eiusdem amplexu se diuelli aegerrime tulit, ut rem omnem exponit Homerus. 3)

POLYXENA

ad Achyllis tumulum immolata, ex anaglypho Etrusci sepulcri.

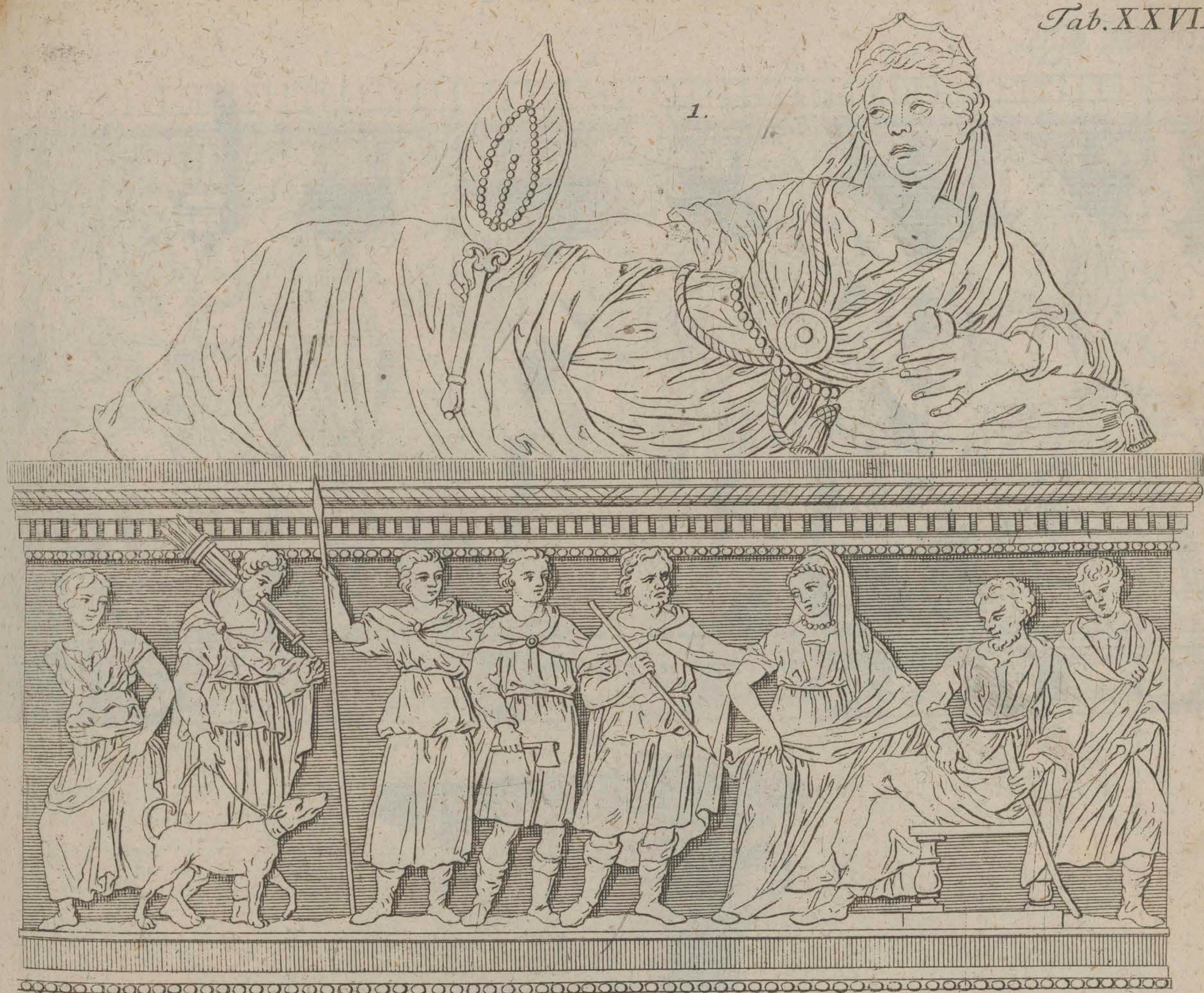
Achyllem amore captum *Polyxenae*, Priami filiae formosissimae, cum in templo Apollinis Thymbraei, quo ad agendum de Nuptiis sororis conuenerant, Paris et Deiphobus fratres ex insidiis interfecissent: eiusdem umbra sub grauissimis minis Graecos admonuit, ut Polyxenam sibi

1) In Princip. L. XIV.
2) In Troad. u. 353.
3) Iliad. L. I.

1. Hecubae ... Heroum p...

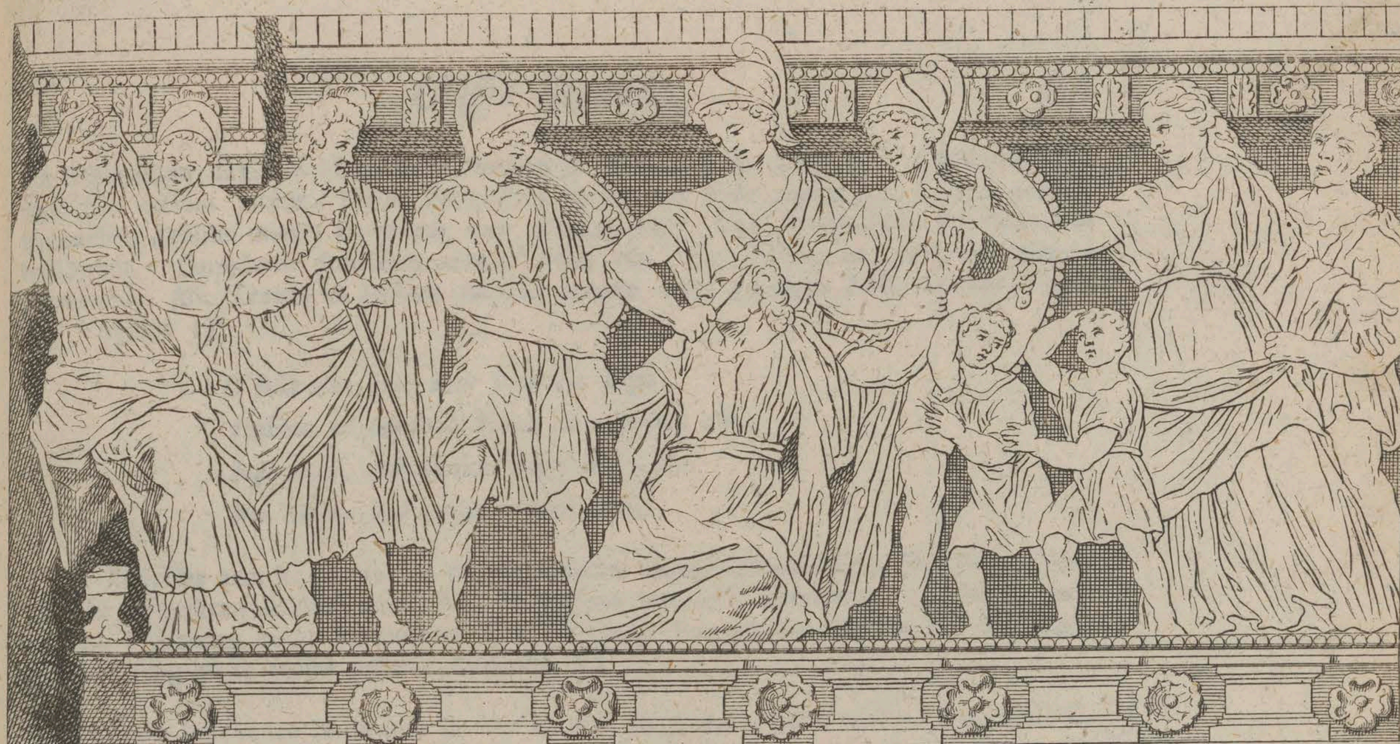
1. Hecubae seu Cassandrae fatale connubium. 2. Polyxenae fatum. 3. Heroum pugna.

1 Polymestor
potus.

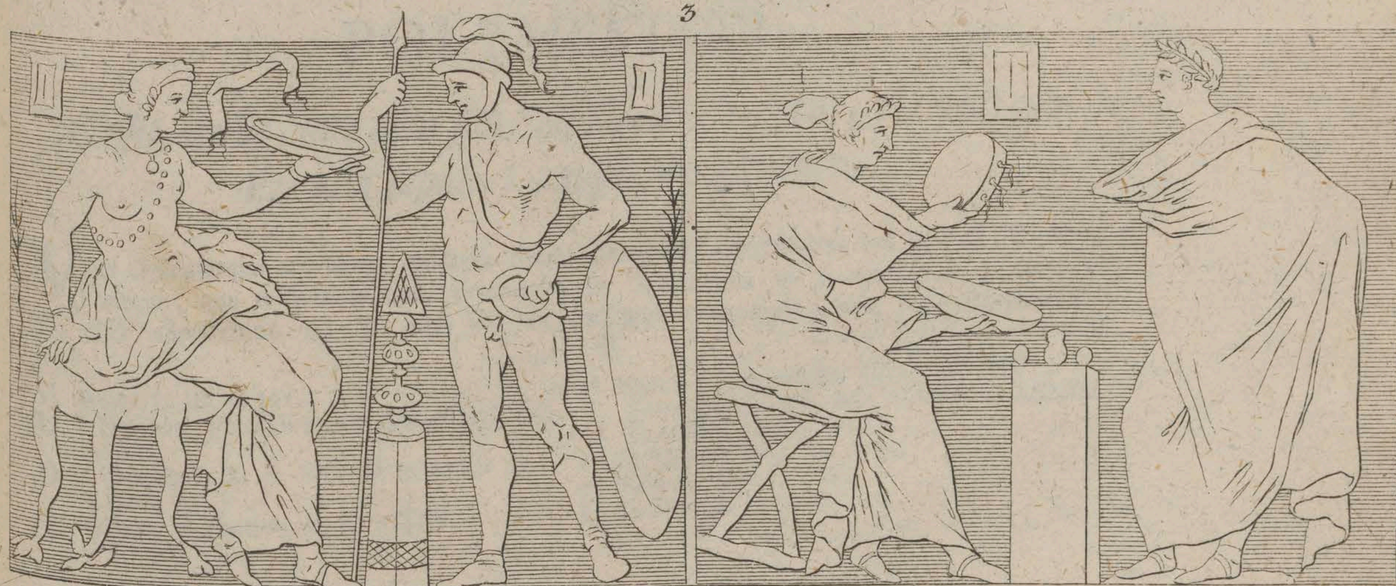
1

2

3

1 Polymestor cum filiis ab Hecuba necatus. 2. 3. Vlisses apud Circen potus.

BIBLIOTHECA
VNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS

sibi desponsatam uirginem immolarent, manesque suos eo facto placarent. Quamquam immane hoc factum multis, iisque Principibus Graecorum haud probaretur: tandem tamen, uincentibus Achillis minis, in necem eius consenserunt, atque Neoptolemo interficiendam tradiderunt. Complures scriptores nomen illius uiri, qui Polyxenam mactavit, silentio praetereunt. Alii Troade ad bustum Achillis caedem hanc peractam fuisse scribunt, quos inter Virgilius 1)

O felix una ante alias Priameia uirgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis.
Iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
Nec uictoris heri tetigit captiua cubile.

Euripides eam in Chersoneso ad cenotaphium Achillis immolatam; Philostratus uero ultro ad sepulchrum Achillis sponsi sui, in gladium incubuisse adfirmant. 2) Hunc acerbissimum Polyxenae casum ad mentem Homeri pinxit Polygnotus, tabulamque cum Athenis, tum Pergami se uidisse testatur Pausanias. 3)

Fatale Polyxenae sacrificium in hoc Etrusco fragmento, quod exhibet Tab. XXVII. n. 2. modo a Graecis artificibus diuerso repræsentatur. Hic nimirum iuxta Polyxenam *Fatum*, seu *Parca*, seu *Nemesis*, siue e *Furiis* una, alis expansis sedens, conspicitur, quae, ne atrocissimam caedem adspiceret faciem oculosque auertit. Neoptolemus, ornatus torque et bullis, laeua crines puellae retro, more uirginum collectos tenet: 4) dextra uero gladium per iugulum eius adacturum minatur. Polyxenam ad columnam constituta, genuque collapsa curam habuisse uidetur, ut, inferiore corporis parte uelata, honestius caderet: id quod alias quoque honestiores feminas uirosque curasse antiqua monumenta testantur. 5) Nouissimam Polyxenae sanctitatem uerba Talthybii, narrantis eiusdem uocem, memorans apud Euripidem 6) cuius dicta ita interpretatur Ouidius 7) Tabul. XXVII.

Tunc quoque cura fuit partes uelare tegendas
Cum caderet, castique decus seruare pudoris.

Tabul. XXVII. n. 3. Heroum pugnam refert Etruscis characteribus notatam; quae Hectorem forte ab Achille, uel Acamantem a Merione interfectum repraesentare uidetur, ut docet Iliaca Tabula num. 15. et 62. et 63.

POLYMESTOR

effossis oculis, una cum filiis ab Hecuba necatus, ex antiquo Etrusci sepulcri anaglypho ostenditur.

Vere sapienterque auaritiam, prauam illam alienorum adpetitionem uel profani scriptores uitium, quo nullum tetrius, praesertim in Principibus et rempublicam gubernantibus uiris adpellarunt. 8) Id cum alia ex antiquitate exempla; tum illud Polymestoris immane

R

1) Aeneid. L. III. u. 321.
2) In Heroicis. Vide Turnebum Aduersar. L. XI. c. XIX.
3) In Phocicis L. X. c. XXV. et in Atticis L. I. c. XXI.
4) Pausanias in Phocicis. L. X. c. XXV.
5) Plinius L. IV. ep. XI. Iustinus L. XIV. c. VI. Suetonius in uit. Iulii Caesaris c. LXXXII. Lucanus L. VIII. u. 613.
6) In Hecuba Act. III. u. 86.
7) Metamorphos. L. XIII.
8) In Hecuba. v. 1116.

immane facinus, comprobare possunt. Hic enim Thraciae rex, cum Ilionam, Priami et Hecubae filiam in matrimonio haberet; ab Achiuis tamen, qui, capta Troia, omnem Priami stirpem exstirpare uoluerunt, magno auri pondere, atque Electra, Agamemnonis filia in coniugium promissa, corruptus, Polydorum Priami filium, quem se educaturum ac diligenter cum Troiea seruaturum promiserat, contra fidem datam atque affinitatis iura obtruncauit, atque in mare abiecit. Quod ut Hecuba cognouit, Polymestorem, dissimulato dolore, ad se arcessit, eumque sceleris conuictum ac luminibus priuatum, una cum filiis interficiendum curauit. 1)

Cernitur Hecuba regio solio insidens, quam ira furentem quidam cohibet. Adstat non longe Agamemnon, regiam praeferens uirgam, cuius opem implorauit Hecuba, ut apud Euripidem legitur. Polymestorem in utrumque genu collapsum milites summa ui tenent, quorum unus crinibus prehensum sursum attollit, quo facilius oculos confodere posset. Duo filii Polymestoris, cum duabus Hecubae ancillis adstant, eiulantesque pro miseris opem implorant.

VLYSSIS apud CIRCEN potus

e pictura Etrusci uasis Bibliothecae Vaticanae.

Homerum a Tyrrhenis plures didicisse fabulas, quibus Vlyssis uitam exornauit, *Strabo* recte adnotauit. 2) Quem heroa uti Homerus exemplum patientiae prudentiaeque inter tot errores atque pericula proposuit: ita Etrusci eumdem, auctore *Tzetze*, 3) Νάνον, uel, ut alii censent, πλάνον, i. e. *uagum*, uel *errantem* cognominarunt; eumque inter *Semonas* coluerunt. In pictura Etrusci uasis coram Circe Vlysses adstans exhibetur. Ipsa Circe in sella sedens, seminuda, calceis, armillis et inauribus ac pulcherrima mitra exornata repraesentatur. Vlysses, more Heroum, toto corpore nudus; ornatus hasta et ocreis, cristatam galeam gerens capite conspicitur, iuxtaque eum cernitur ingens clypeus. Ex humero dextro balteus pendet; sinistra manu fert torquem siue coronam, tamquam aram coronaturus, quae ante ipsum est posita. Circe auream pateram offert Vlyssi ad bibendum ea pharmacum. Herba, quae iuxta Circen pariter atque Vlyssem picta notatur, *moly* herbam, a Diis Heroi contra Circes ueneficia datam, uidetur referre. In auersa parte eiusdem uasis femina palliata sedens, pateram sinistra, et uannum dextra tenens apparet, quae Circe esse uidetur. Ante eam super mensa, seu ara pharmaca posita cernuntur. Coram Circe stat iuuenis palliatus, cum capite laureato, qui Vlyssis personam refert: atque non sine ratione creditur, Etruscos Deorum Heroumque res gestas in scenicis ludis repraesentasse.

CIRCE

Vlyssis socium feris obiiciens: Perseus Medusam interimens.

Cum ex ingeniosae antiquitatis figmentis constet, Circen suos hospites, quod item Vlyssis sociis accidit, in belluas conuertisse; eosque saepe lupis leonibusque laniandos deuorandosque obiecisse: 4) mihi perquam uerisimile uidetur imaginem, quam Tab. XXIX. n. 1. refert, *Circen* exhibere, quae uel hospitem; uel e sociis Vlyssis unum leoni et urso uoran-

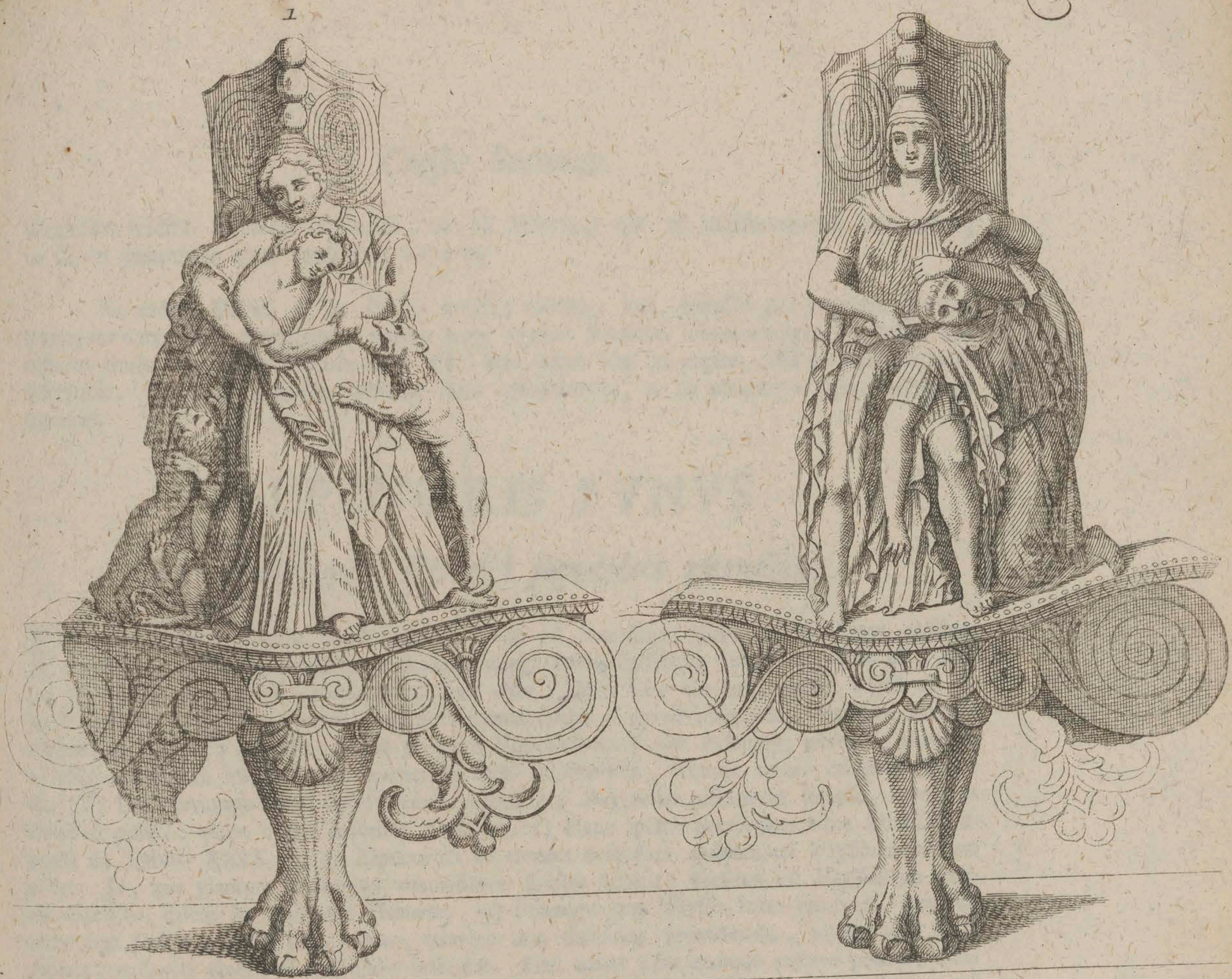
Tabul. XXIX.

1) Hyginus Fab. CIX.
2) Geographicor. L. V. n. 224.
3) vid. Cuperus in Apotheosi Homeri p. 53.
4) Homer. Odyss. L. X. v. 212.

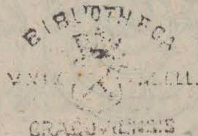

1. Circe Ul...
...imens

1. *Circe Ulyssis socium feris obiiciens.* 2. *Perseus Medusam interimens.* 3. *Elpenoris funus.*

BIBLIOTHECA
CRACOVIENSIS

uorandum tradit; siquidem est uultu, nec ad dolorem; nec ad uociferationem composito, ut Circes pharmacis quasi consopitus uideatur.

In eadem Tabul. n. 2. *Perseus* effictus uidetur, qui, traiecto per iugulum gladio, Medusam interimit. Peculiarem autem hunc typum Perseum obtruncantem Medusam exhibere, multa suadent. Medusa alata est: alae uero non in capite, sed in humeris conspiciuntur. Perseus chlamyde ornatus eam reluctantem, et in utrumque genu collapsam interficit.

ELPENORIS FVNVS

ex Anaglypho Etrusci sepulchri ostenditur.

Elpenor, absente Vlysse apud Inferos, cum ad tumultum sociorum in Circes aedibus factum attonitus adcurrisset, e scalis praeceps ruit, fractaque ceruice mortuus est, cum per scalas retrogradum se descendere oblitus esset. Cum uero eiusdem umbra Vlyssi ab inferis reuerso triste hoc fatum narrasset; utque corpus, quod insepultum iacebat, tumulo reddendum curaret, rogasset: heros precibus eius obsecutus rite exsequias peregit, quaeque ad eius memoriam ad posteros transmittendam pertinebant, summa animi religione perfecit. 1) Celeberrimam hanc apud Græcos fabulam, *Polygnotus* pictam in templo Apollinis Delphici posuit, quam etiam describit *Pausanias.* 2) Hanc ipsam perelegans urna Etrusca expressa in Tabul. XXIX. n. 3. Elpenorem in terram delapsum quidam ex Vlyssis sublatum effert. Is, qui gladium in uagina reconditum sinistra tenent, forsitan est Vlysses ab inferis reuersus, quem ita memorat *Homerus.* 3) Praeeunt tres Vlyssis forte remiges, quorum unus fert scalam; ceteri uero urnas, quarum una cineribus recondendis, altera uero aqua repleta, defuncti cineribus lustrandis inseruiat. Hae urnae illas quoque referre possint, quas lacte, melle et oleo plenas in inferiis mortuorum fundere solebant, quem ritum apud Graecos et Etruscos usitatissimum, Romani quoque receperunt. 4) De Vlysse apud Circen, eiusque cultu apud populos Latii multa erudite affert *Corradinus.* 5)

VLYSSES SIRENAS PRAETERVEHENS.

Etruscorum sepulcrorum ferale emblema.

Philosophiae moralis maximam partem complectitur fabula Sirenum, quae frequenter occurrit in cinerariis urnis ueterum Etruscorum. Ea enim Tusci Philosophi, eorumque exemplo Homerus, qui ab ipsis hanc et alias fabulas accepit, in mentibus rudium hominum altius infigere uoluerunt, solum sapientem eum esse, qui noxias uoluptates, malorum omnium caussam contemnit et fugit: quique prudentia et animi summa contentione, quemadmodum Vlysses patriam, solam uirtutem adsequi studet.

In hisce uero omnium uetustissimis monumentis obseruandum est, Tuscos tres tantum proposuisse Sirenas longe pulcherrimas feminas, omnique cultu, inauribus, armillis, torquibus et peplo ornatas. Homerus eas fingit in pratis sedentes: Etrusci uero in scopulis

1) Homer. Odyss. L. XII.
2) in Phocicis L. XII. C. XVIII. & XXIV. Vide etiam Hyginum Fab. CXXV. & Ovid. L. III. Eleg. IV.
3) Odyss. L. XI.
4) Vide Norisium in Cenotaph. Pisan. Dissert. III. C. V.
5) Veteris Latii prof. & sacri L. III. C. V.

lis petrisque. Quae in Tabul. XXX. n. 1. 2. exhibentur, Vlyssem in naui praeter uectum demulcere conantur, quarum una in medio sedens canit fistula e septem calamis compacta; altera lyram plectro pulsat: tertia unica tibia concinit, omnesque simul harmonicum melos condunt. In altera figura n. 2. una Sirenum, cum nullum praeferat musicum instrumentum, uoce tantum intercinere uidetur. Homerus Sirenes uocales tantum fingit; grata praetereuntibus cantare solitas. Sirenum nomen sacris quoque scriptoribus notum fuisse probat Bochartus. 1) Proserpinae 2) comites, Musarumque aemulae finguntur Sirenes, Acheloi et Melpomenes, siue, ut alii dicunt, Calliopes filiae 3). Iunonem in manu sua Sirenas gestantem describit *Pausanias.* 4) His responsum ferunt, tamdiu uicturas, quamdiu eas cantantes audiens nemo esset praeteruictus. Vlysses a Circe edoctus fallaces Sirenum cantus, obturatis sociorum auribus, ipseque malo nauis adligatus fefellit, praeteruexitque: quare fabulantur, eas se in mare praecipitasse, atque in saxa fuisse conuersas. Vlysses, cum insidias Sirenum euasisset, aedem sacram Mineruae dedicauit. 5)

SCYLLA et CHARYBDIS,
in Sepulcris ueterum Etruscorum.

Circe Vlyssem, ut post Sirenas, *Cyanea* quoque in mari *saxa*, et infames scopulos in freto Siculo, *Scyllam* et *Charybdim* omni studio vitaret, monuit, ut fingit Homerus; qui etiam utramque, ut monstra horrenda atque praeternauigantibus periculosissima describit. 6) Formam earumdem docent antiquissima monumenta, Etruscis litteris adiectis conspicua, in Tabul. XXX. n. 3. et 4. Virginea forma, nudoque corpore illa monstra sunt expressa, sub pube perizomate, ex caprifico confecto, uelata. *Scyllae* pedes, in altera urna n. 3. mirae sunt longitudinis, quibus duo miseros homines complectitur, pugnatque cum duobus militibus, iaciens torrem uel facem. *Charybdis*, alatos habet humeros, instar nocturnarum auium, quae altius ferri non possunt. Alatum quoque habet caput, eo prorsus modo, quo ab Etruscis *Tempestatem* Deam effictam exhibent antiqua monumenta. Cum hac quoque duo milites nequidquam pugnant, ut eam interficiant. In describenda *Scylla*, Virgilius non Homerum; sed has Etruscorum sculpturas uidetur secutus, utpote ex Mantua, Etruscorum colonia ortus. 7) Monstra autem haec ideo a ueteribus Etruscis in cinerariis urnis expressa uidentur, ut ineluctabilem esse Fati uim; nulloque modo, nullis uiribus ei resisti posse, declararent. Praeterea *Virgilius* memorat, monstra haec de impiis apud inferos ac sceleratis hominibus poenas sumere acerbissimas. 8)

Tabul. XXX.

TELEGONVS
ignarus Vlyssem, patrem suum interficiens: BELVS gladii inuentor, sculpti in sepulcris Etruscorum.

Quemadmodum Vlyssis errores antiquis Tuscis non ignotos fuisse paullo ante uidimus: ita Telegoni quoque cruentam caedem, qua patrem suum Vlyssem ignarus interfecit, 9) eosdem cognitam habuisse, non est, quod dubitemus. Idque indicare uidentur urnae Etruscae in Tabul. XXXI. n. 1. et 2. expressae; quibus procul dubio Etrusci declarare uoluerunt, mortuorum fata esse deflenda; funerisque eorum et parentalium curam a superstitibus esse habendam. Idem Telegonus Tusculi aedem sacram et festa promeruit; nam ferunt, Tusculum ab eo conditum fuisse. 10)

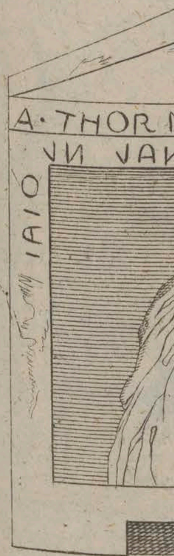
Tabul. XXXI.

In

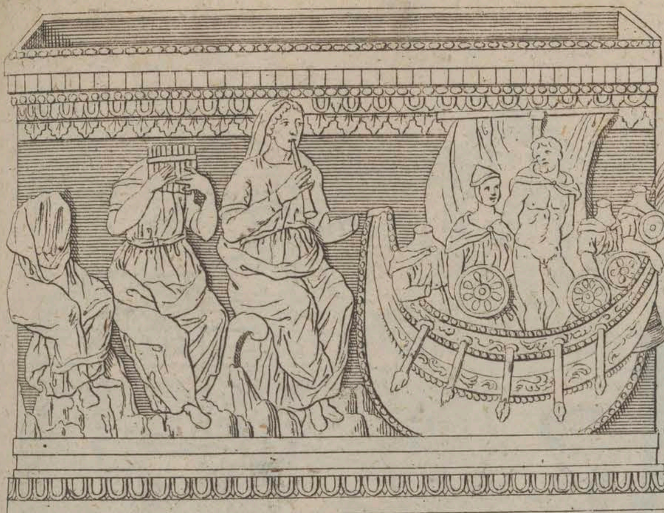
1) in Hierozoico L. VI. C. VIII. p. 830.
2) Ovidius Metamorph. L. V. Fab. XII.
3) Hyginus Fab. CXLI. Apollodor. L. I. Biblioth. C. IV.
4) in Boeotic. L. IX. Cap. XXXIV.
5) Plinius L. III. C. 5. & Statius Sylv. L. II. 2.
6) Odyss. L. XII. in principio.
7) Aeneid. L. III. v. 434.
8) Aeneid. L. VI. v. 285.
9) Hyginus, Fab. CXXVII.
10) Ovidius Fast. L. III. Silius L. XII. Horat. Carm. L. III. Od. XIX.

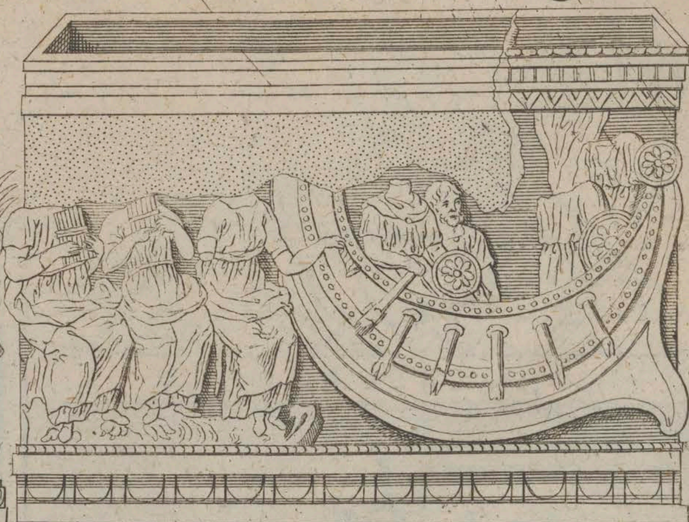

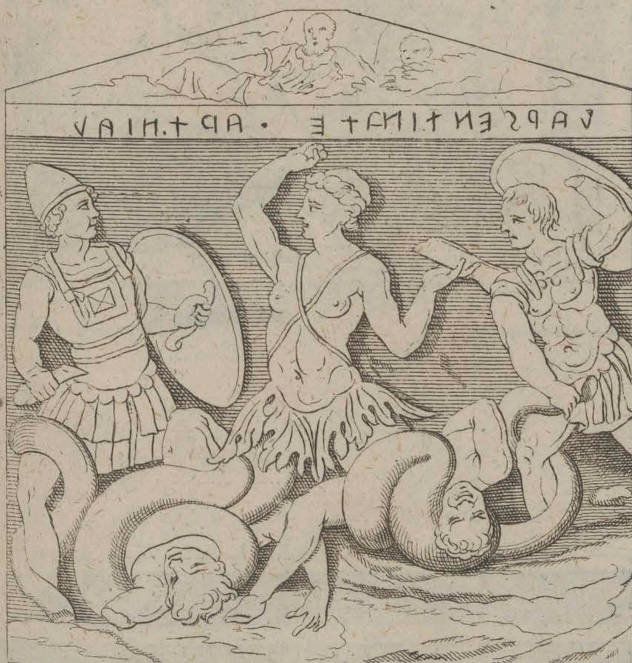
1.

2.

3.

4.

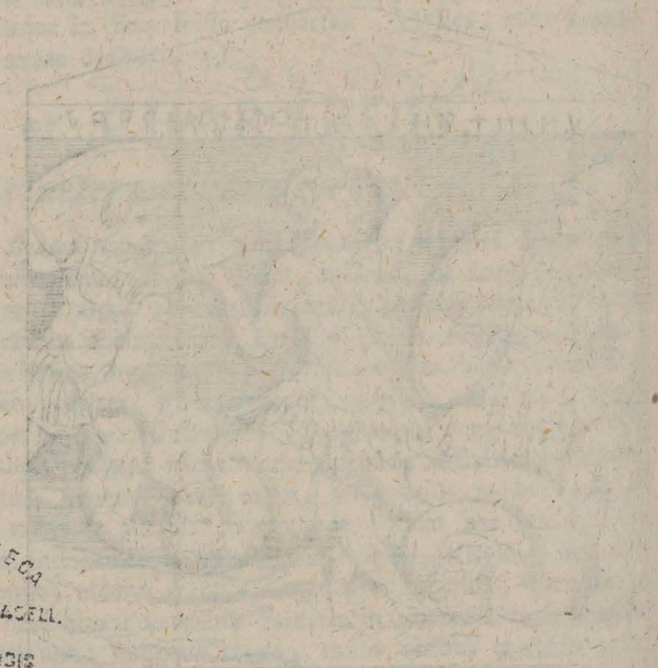
5.

6.

1. 2. Ulyſſes Sirenas praetervectus. 3. Scylla. 4. Charybdis. 5. Telegonus Ulyſ-ſem patrem ignarus interficiens. 6. Belus fertei gladii inventor.

Tab. XXXI.

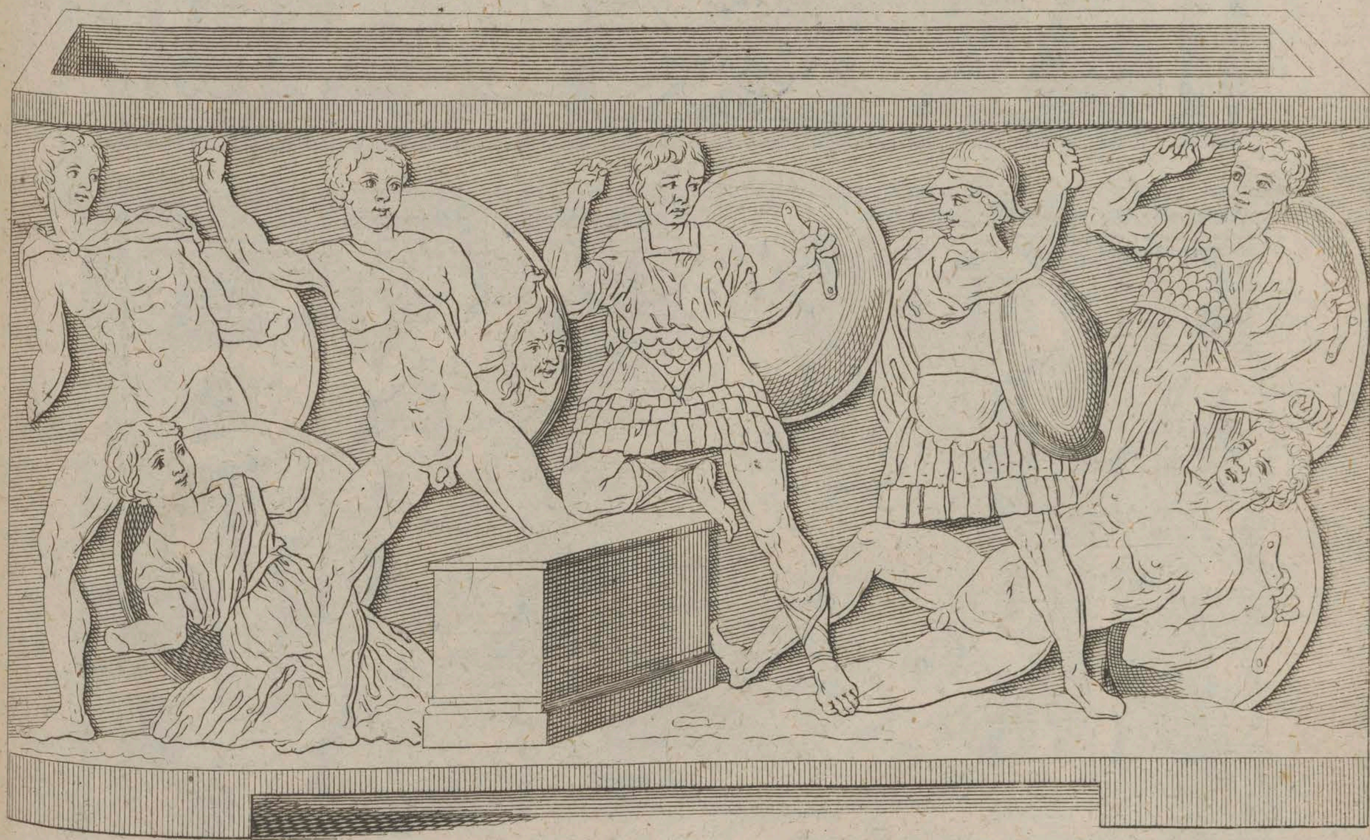
1.

2.

3.

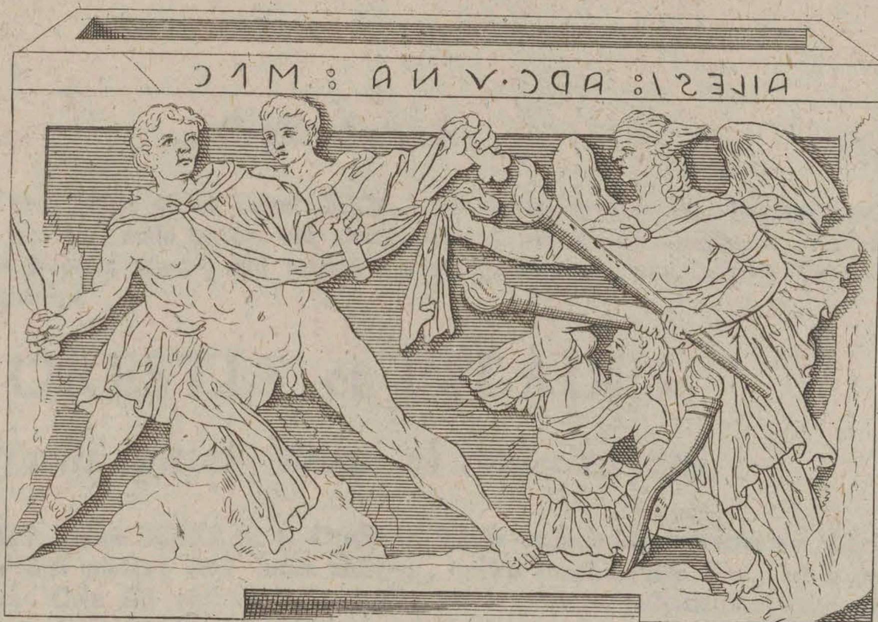
1. *Telegonus Ulyssem patrem ignarus interficiens*. 2. *Telegonus Ulyssem occidens*. 3. *Orestes et Pyladis expiatio*.

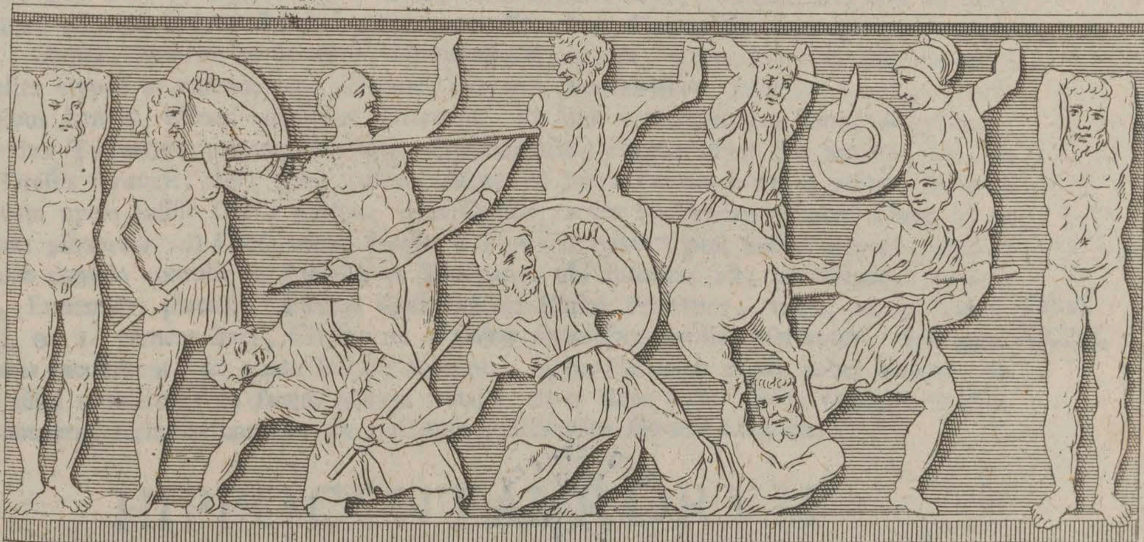

1. Orestes…
tialis p…

1.

2.

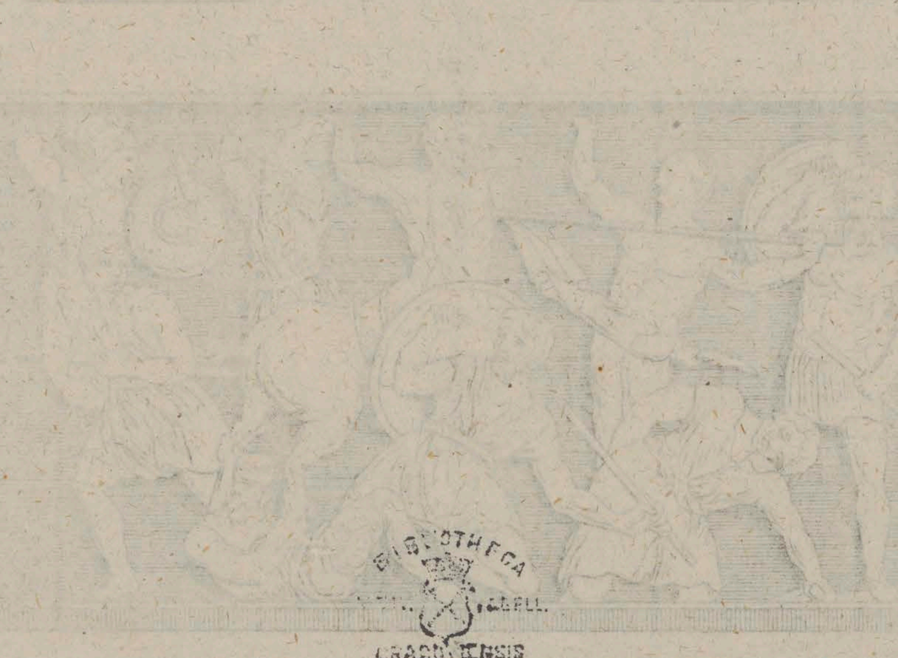

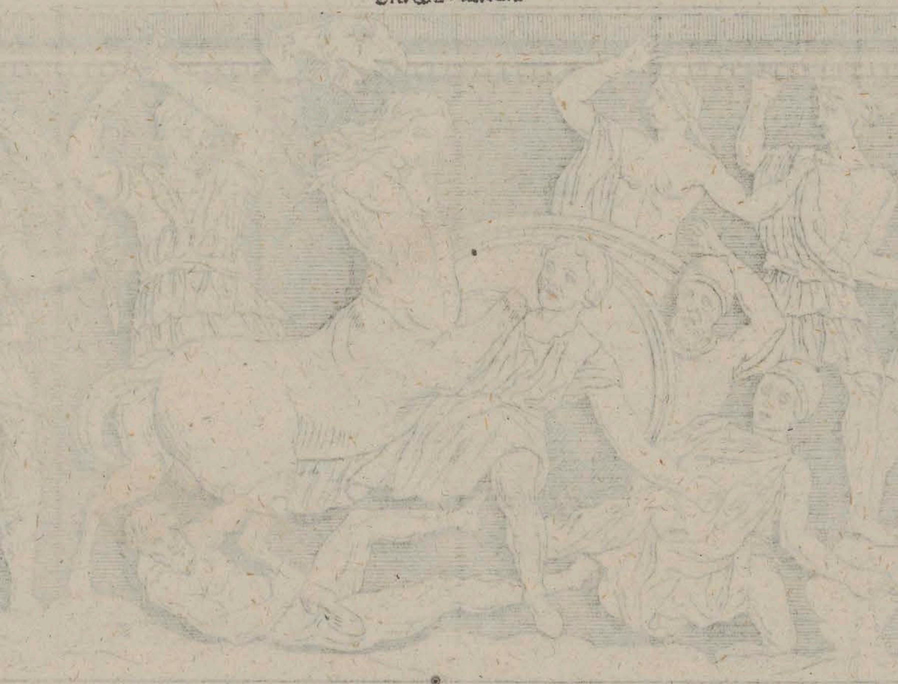
3.

1. *Orestes et Pylades a furiis agitati.* 2. 3. *Hippocentaurorum exitialis pugna.*

In altera urna, quae est in Tabul. XXX. n. 6. obuia, cernitur uir, Hippocentauri specie, chlamyde amictus, nudo capite, qui dextra sicam, siue gladium ostentat. Forsan repraesentat *Belum* Neptuni filium, qui primus ferreum gladium produxit, cum fustibus et sudibus antea pugnassent.

ORESTES et PYLADES

a furiis agitati, deinde ob caedes expiati.

Figura, quam sistit Tabul. XXXI. n. 3. *Orestis* et *Pyladis* expiationem repraesentare uidetur, quorum alter nudus; alter lorica armatus, prisco supplicantium ritu, 1) aram flexo genu tangunt. Cum isti post multas peractas caedes, sacris lustrationibus pristinae puritati integritatique fuissent restituti, tandem apud Scythas commune templum, aram et sacrificia obtinuerunt. 2) Is, qui obtruncatum caput, una cum clypeo, sinistra manu gestat, est ipse *Orestes*, Agamemnonis filius, cum abscisso capite, forsitan Aegysthi adulteri: alter uero est eius amicus *Pylades*, cuius pater Strophius Phocensium princeps eum educauerat. *Orestes*, paternae necis ultor, *Clytemnestram* matrem, quam ad pedes eius iacentem ac frustra clypeo se defendentem uidemus; nec non *Neoptolemum*, itemque *Aleten*, acceptis uulneribus iam in terram collapsum interemit. Persona iuxta Orestem stans, Aegysthum, uel potius Tyndarum patrem interfectae Clytemnestrae; femina autem illa armata, uel *Electram* Orestis sororem; uel, quod malim, *Mineruam* lorica hamata indutam refert; siquidem Mineruam opem tulisse Oresti constat. Has Orestis caedes celeberrimi pictores *Theon* 3) et *Theodorus* pinxerunt. 4) Caesa matre *Orestes* a Furiis exagitatus post uarios errores, tandem Mineruae consilio contulit se Athenas et Troezena, ubi lustratus est; profectusque tandem Argos, Eumenidas placauit. Etrusci duas tantum Furias finxerunt, quae, ut in Tabul. XXXII. n. 1. cernere licet, *Orestem* et *Pyladem* ardentibus taedis insectantur. Ipsi genu flexo arae incumbunt, ad quam lustrati fuerunt. Altera Furiarum caput habet alatum, ac duplici uitta reuinctum: ea facem unicam iactat; altera uero duas. Hoc exemplo ueteres Tusci docuere, scelestos homines die noctеque conscientiae stimulis exagitari. Tabul. XXXII.

HIPPOCENTAVRORVM

et

Hippocentauridarum exitiales pugnae.

Ex uetustissimis hisce Etruscorum monumentis constat, *Centauros* monstroso corpore, humano nimirum umbilico tenus; reliquo uero equino, cauda et quatuor pedibus equinis fuisse ab iisdem effictos, uid. Tabul. XXXII. n. 3. in qua non Centauros solum; sed Centauridas quoque, saxis, uel torribus uidemus pugnare, uti etiam docet *Apollodorus*. 5) Quamquam haec figura bellum Centaurorum cum Pirithoo ac omni Lapitharum gente uidetur referre posse: cum tamen hic unus tantum Hippocentaurus exhibeatur; uerius haec feralia emblemata, prater *Lapitharum cladem*, *Mortem* ipsam, uel *Fatum malignum*, quibus omnia obnoxia esse arbitrabantur, uidentur designare. Figura relata n. 2. sistit homines multos diuerso cultu, diuersisque armis, aduersus teterrimum Hippocentaurum pugnantes. In eadem Tabul. XXXII. n. 3. *Furiae* pugnae uirorum cum Hippocentauride, quae ingens Tabul. XXXII.

 et

1) vid. Saubertus de sacrif. vet. p. 92.
2) Lucianus in Toxeri s. de Amicit. fere in princip.
3) Plutarch. de audiendis Poet.
4) Plinius L. XXXV. c. 11.
5) Bibliothec. L. II. C. IV. §. IV.

et peracutum saxum inculari nititur, adsunt omni cultu ornatae; palmas dextra praeferunt, quasi eas fortibus horum monstrorum uictoribus daturae sint. Forte ex sacrae scripturae libris ad notitiam ueterum Etruscorum peruenit, Angelos, Dei ministros hominumque custodes iuste pugnantibus adesse: iniuste uero pugnantibus ad poenam infligendam esse paratos.

HIPPOCENTAVRIDES

monstris marinis comites additae ab Etruscis in sepulcris defunctorum sculptae.

Tabul. XXXIII. Tusci, uti colligimus e sculptura Vrnae marmoreae in Tabul. XXXIII. n. 3. relatae, *Hippocentauridas* cum *Scylla*, seu potius cum *Tempestate* Dea coniunxerunt: omnes impexis crinibus ac passis sculptae sunt, ut oculis spectantium horrorem incutiant. Peltae iacent sub ipsis: singulis rosa addita, quasi muneribus et corollis placari uelint. Etruscorum exemplo Romani quoque in sepulcris marinos Deos, ac monstra, *Hippocentauros* et *Hippocentauridas* sculpserunt. 1)

CHIMAERA et GRYPS

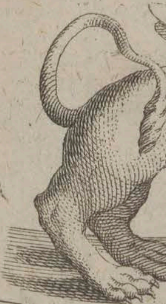
insignia ueterum Etruscorum monstra, litteris Etrusci inscripta.

Inter fabulosa Etruscae nationis monstra *Chimaera* quoque est referenda, quae ex *leone, capra & dracone* composita, multa eaque recondita apud Tuscos significasse uidetur. *Bellerophon* Pegaso uectus monstrum hoc dicitur confecisse. 2) *Homerus* 3) et *Hesiodus* 4) omnium primi huius Chimaerae meminerunt, eiusdemque imaginem egregie expresserunt. Capra peculiaris est figurae: praelongas habet aures, cornua satis oblonga, aucta et ualde retorta; sub mento barba: collum laeue, non hispidum dextra et sinistra uulneribus confossum. Ipsa paene iam moritura caput in laeuam partem demittere uidetur. Eius descriptionem dedit quoque *Lucretius.* 5) Quamquam Aegyptii uaria monstra commenti sunt: *Chimaeram* tamen, nec in Mensa Isiaca; nec in aliis eorum monumentis licet reperire. De origine quoque huius monstri uariae feruntur sententiae. *Heraclitus*, 6) censet antiquissimis temporibus fuisse mulierem, regionis cuiusdam, cum fratribus *Leonte* et *Dracone* dominam, quam ob suam crudelitatem, qua peregrinos mactauit, Bellerophon creditur trucidasse. *Pierius Valerianus* 7) et *Natalis Comes* 8) putant, potentissimos hominum affectus, *amorem* et *iram*, hoc monstro designari. Litteras Etruscas adiectas cl. Bourget interpretatur, *ad uindictam paratus*; censetque, *Chimaeram* ab Etruscis fuisse fictam, ut diuinam uindictam ea declararent. Hanc sententiam probabilem reddit *Virgilius*, 9) qui Chimaeram cum aliis monstris, ad inferni portas, tamquam ultionis diuinae indicem, collocauit. Eadem haec inscriptio, iisdemque plane litteris legitur etiam in dextro armo *Gryphis* Etrusci ahenei, quem *Coratius*, Patricius Cortonensis in suo Museo, eximiis antiquitatis monumentis referto, seruat. Sicuti uero sacra et mystica animalia in sacro Codice Iudaeis cum ad ornatum; tum fue-

1) Mus. Flor. T. II. Class. IV. pag. 146.
2) Hyginus Fab. LVII. CLI. Servius in Virgil. Aeneid. L. VI. u. 288.
3) Iliad. 2. u. 181.
4) Theogon. u. 319.
5) L. V. u. 902.
6) de Incredibil. n. XV.
7) Hieroglyphic. L. I. uersus finem.
8) Mytholog. L. IX. c. 3.
9) Aeneid. L. VI. u. 285. vide etiam Servium ibid.

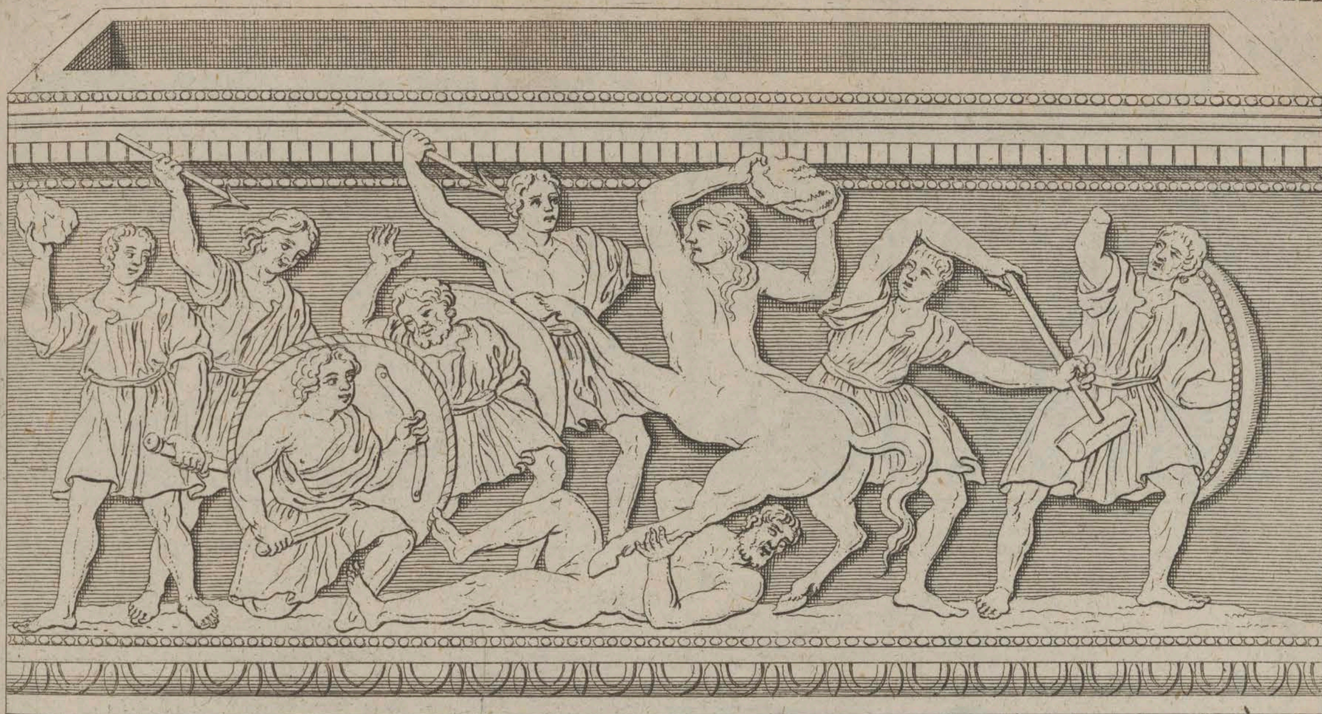

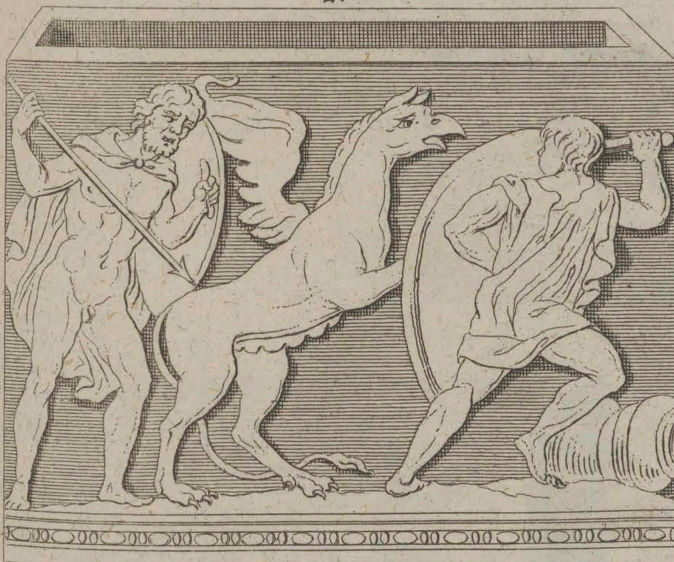

1. Hippoce...
seu Tempe...

1.

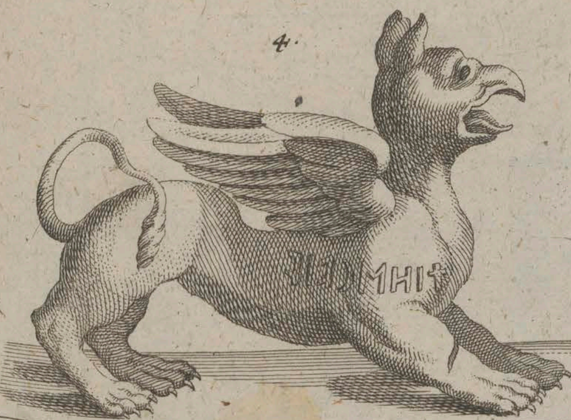
2.

3.

4.

5.

1. *Hippocentauridum exitialis pugna.* 2. 3. *Hippocentaurides Scyllae comites seu Tempestatis Deae.* 4. 5. *Chimaera et Gryps.*

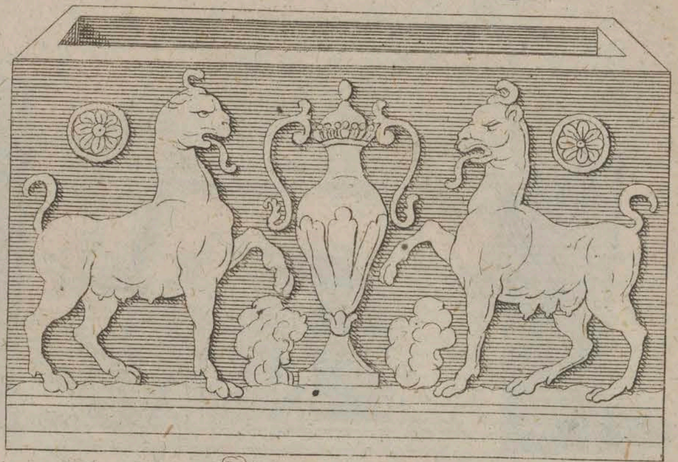

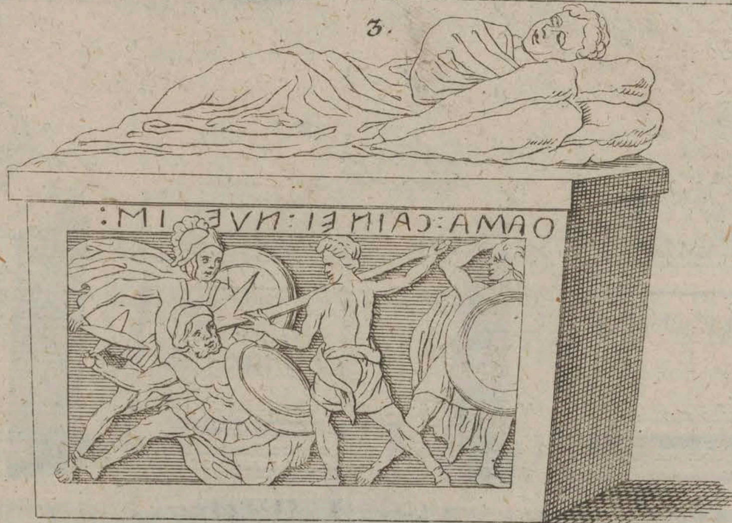

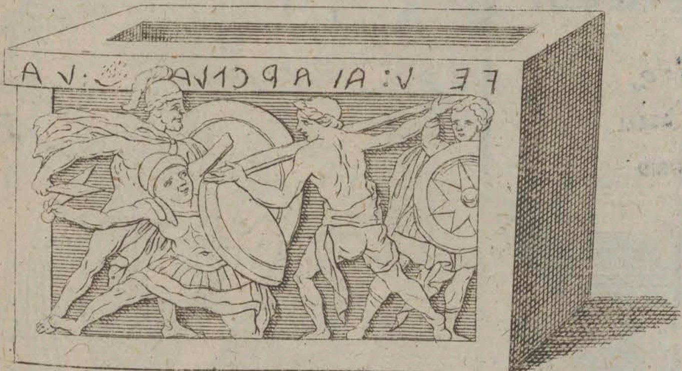

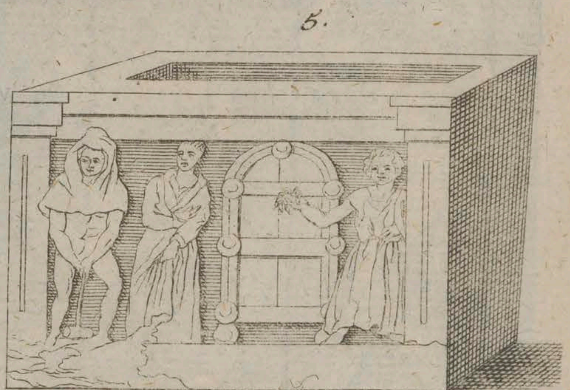
1. 2. *Draco*

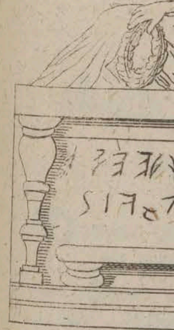

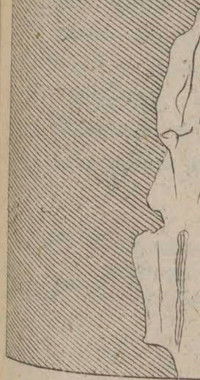
1. 2. *Draco leaena*. 3. 4. 5. 6. 7. *Fictilia Etruscorum sepulcra*.

Carm. Disc. Conv. Czern

1. 2. 3. 4. 5. T

1. 2. 3. 4. 5. *Fictilia Etruscorum sepulcra*

fuerunt proposita: 1) ueri perquam simile uidetur, hoc animal ab Etruscis quoque, iuxta Deorum templa fuisse positum, ut scelestos homines a templorum aditu et uiolatione arcerent.

In Etrusca Vrna, in Tabul. XXXIII. n. 2. expressa, Gryphem frustra armati milites perdere nituntur, quae in his urnis *Mortem* et *saeuam Necessitatem* designat. Ad pedes militis fugientis conspicitur urna proiecta, quae forsitan uel *Acherontis* fluminis; uel *Stygis* aquas; uel potius *urnam fatalis sortis* mortalium omnium denotat. 2) Rostrum terrificum huius Gryphis et immaniter hians, lingua exserta, alae aduolandum expansae; crines arrecti, et pedum uelocitas expressa, paullo ante allatam interpretationem, *ad uindictam pronus*; siue *ad uindictam paratus*, hic quoque confirmare uidentur: ut adeo suspicari liceat, hunc quoque pro Donario in templo uel Apollinis; uel potius Deae Nemesis, quae Numina Cortonenses praecipuo honore coluerunt, positum fuisse. Tabul. XXXIII.

DRACO, LEAENA

aliaque monstra Tuscorum, de suppliciis apud inferos, et de Elysiorum beatitudine opiniones illustrantur.

Praeter alia permulta monstra, quae fabulosa Etruscorum antiquitas uel excogitauit, uel uariis additamentis uariauit auxitque: Draconem quoque monstrosum horribilemque reperimus, tribus alis instructum, cum rostro pariter ac barba, maximeque uentricosum, quem exhibet Tabul. XXXIV. n. 1. Hic iuuenem complexus eum enecat, quamquam duo milites armati aduersus eum pugnant, atque eum interficere conantur. Huic addi possunt duae *leaenae*, quae, ut cernimus in eadem Tabula n. 2. cinerariam urnam custodiunt. Immanem ex ore linguam exserunt; uel ut uiolatores sepulcrorum terreant; uel quia Etrusci ab hisce monstris apud Inferos noxios homines torqueri arbitrati sunt. Leonis caput in eadem Tabula n. 6. maleficum *Fatum*; uel *Mortem* potest designare. Ibidem n. 7. Vrna sistitur, quae in lateribus atras habet cupressos, in medio autem caput *Deae Tempestatis*, mitra et cornibus instructum. In Vrna n. 5. expressa, diuortium innui uidetur, cum solus genius, quem *Zelotypiae Praesidem* esse putat *Bonarrotius* 3) capite cucullato adsistat. Nuptiae autem ideo frequenter in sepulcris ueterum Etruscorum sculptae reperiuntur, quod mortem magnam cum nuptiis similitudinem habere Tusci crediderunt. 4) in Tab. XXXV. n. 1. Coniuges in manum conueniunt, stante prope uxorem cum harpe *Discordia*. In eadem Tabula n. 2. ligatis post terga manibus, seruus, uti ex habitu uidetur, ab alio conseruo in orcum sempiternumque carcerem truditur: nisi forte sit Charon, in carcerem iussu Plutonis coniectus, quia Herculem ad Infernum deduxit. 5) Tabul. XXXIV.

Multa memoratu digna de Inferni poenis ac suppliciis, itemque de Elysiorum beatitudine, sedibusque amoenissimis piis ultra Oceanum discretis, in fabulis ueterum reperimus, quas primi omnium Aegyptii, qui ea forsan ab Israelitis acceperunt, docuere; et alis gentibus, inprimisque Etruscis, tradiderunt. Id manifeste apparet cum ex aliis ueterum Tuscorum monumentis; tum ex uase Tuscanicis picturis ornato, quod in Tabul. XXXV. exhibetur. Picti pisces et undae, Mercurium et Herculem, Deos animarum ductores per Oceanum ambulare, aperte declarant. Herculis caput leonina pelle contectum uidetur. Qui gestat in humeris *Herois* animam, tenentem copiae cornu, Elysiis fructibus repleadum, Tabul. XXXV.

1) Villalpandus de Altari Hebraeorum Caussinus in obseruat. de Symb. Aegypt. Sap. p. 189.
2) vid. Ciampini vet. monum. P. I. C. III. p. 31. & 32.
3) ad monum. addit. Demster. §. XXXIV.
4) ibidem loco citato.
5) Averan. in Anthol. Diss. LXXXII. 7.

pro ipso Herois genio non sine ratione possit Liberi. Ex quo monumento colligitur, ueteres Etruscos, Homeri et antiquissimorum Philosophorum sententiam secutos, credidisse, in aquam, ex qua omnia nata, omnia rursus resolui. Femina illa, quam relinquere uidentur, quaeque sceptrum praferens, scopulo insidet, Tethyn repraesentat. In postica eiusdem Vasis picti sunt tres Comoedi: scenicos siquidem ludos in parentalibus mortuorum fuisse exhibitos, uetusta marmora testantur.

MVSEI ETRVSCI
CLASSIS TERTIA.
SACRA FESTA

Ministros Sacrorum et Donaria Tuscorum exhibens.

De religione ueterum Etruscorum in sacrificiis faciendis seruata.

Quamquam allata hactenus complura Etruscorum Deorum simulaera satis probant, Fabulas apud Homerum et Graecos Mythographos obuias et ubique celebratas, iamdiu Etruscis cognitas fuisse: haud pauca tamen adhuc supersunt de religione quoque eorumdem dicenda, quae summam antiquissimamque Tuscorum superstitionem declarare possunt. 1)

Etrusci, quos alii origine Lydos 2); alii Pelasgos 3); alii denique indigenas fuisse arbitrantur, 4) impellente eos Pastorum in Aegyptum inferiorem incursione ob nimiam multitudinem postea alias sedes quaesiuerunt; tandemque ex Aegypto in Italiam peruenerunt, uti egregiis argumentis probat Bonarrotius. 5) Hic ueterum incolarum mentibus ad humanitatem Deorumque cultum, Iano potissimum auctore, efformatis, qui eam ob causam postmodum ante omnes Deos in sacris appellari, Paterque uocari meruit, singulis quoque Diis sacras cerimonias, templa, aras, sacra ac Festa, nec non sacrorum Ministros constituerunt: quae omnia ex antiquissimis gentis huius monumentis possunt comprobari.

Primo hic memoranda sunt Etruscorum *Sacra Consentia*, quae Etrusco uocabulo ita appellata censet *Pompeius Festus*, quod ex multorum consensu essent statuta. Nomina *Deorum maiorum gentium*, in quorum honorem ista sacra fuerunt celebrata; quosque proprio nomine, ex-

1) Arnobius aduersus gentes L. VII.
2) Demster. de Etrur. Reg. L. I. c. 1.
3) Dionysius Halic. Antiquit. Rom. L. I.
4) Idem, ibidem.
5) Ad monument. addit. Demster. Operi §. XLVII.

II

I

III

I. II. III. Choreae in Honorem Deorum Satatio Saliorum et Saliarum.

exemplo forsan ab Ebraeis uel Aegyptiis ducto, efferre nefas habebant, his uersibus exposuit *Ennius* 1)

Iuno, *Vesta*, *Minerua*, *Ceres*, *Diana*, *Venus*, *Mars*.
Mercurius, *Iouis*, *Neptunus*, *Vulcanus*, *Apollo*.

Singulis menses singulos, in quibus colerentur, adsignarunt: quod quidem ita factum, quia illi nihil aliud fuerunt, quam duodecim Zodiaci signa, quibus anni cursus disponitur. 2)

Ianus, ueluti Parens, ut ait *Festus*, 3) in Sacris primus ante omnes Deos meruit inuocationem; ejusque sacra apud Etruscos principem locum obtinuerunt. Arae duodecim ei fuerunt consecratae, quia annum in duodecim menses, et in dies trecentos sexaginta quinque, secundum statuam a Rege *Numa* eidem dedicatam, distribuit, quam *Plinius* describit. 4) Primitiae frugum totius anni ei oblatae: thure et uino litatum. 5) *Libum* aris impositum a sacerdote in Iani honorem, Etrusca uoce Ianuai fuisse dictum, memorat Festus. Virtutem ac potestatem Iani cum in caelo, tum in terra describit Ouidius 6) Procedente tempore, praeter liba et molam salsam, aries quoque ei fuit immolatus, ut *Festus* testatur: cumque ipse fuerit coronarum inuentor, sub noui anni auspicia, laurea corona eum coronare consueuerunt; 7) id quod etiam factum, cum Consules nouum annum aperuerunt, inque eius templo Consularia ornamenta acceperunt. In sacris hymnis, quos in *Iani* laudem cecinerunt *Salii* sacerdotes, inter alia peculiaria cognomina, *Deus Deorum* et *Pater* fuit appellatus 8)

Quia porro Ianus pacis bellique arbiter cultus est ab Etruscis; ac ualuae eius templi bello apertae; pace uero erant clausae: *Clusius* quoque hinc fuit appellatus. 9) Auctor est *Seruius*, Ianum foederibus quoque praefuisse, perque eum iurare solitos.

Ianus mythice *Mundus*, uel ut alii uolunt, *Annus* siue *Sol* est. 10) Hunc supremum omnium Deorum Ethnici antiquissimi Ἰάω, *Iao* uocarunt; inde forsan Etruscis et Latinis *Ianus* dictus. Eum, uti et *Saturnum*, uiri doctissimi esse ipsum Noam arbitrantur. 11)

V*ertumnalia*, siue *Vortumnalia* aeque antiquissima, ac longo ante Romam conditam tempore, ab Etruscis, eorumque exemplo a Sabinis atque Latinis fuerunt celebrata. *Vertumnum* Deum cum Romani, deuictis Volsiniensibus, euocassent, eiusque signum Romam deduxissent; Sacra, templa, aras, sollemnesque ferias ei constituerunt. Eius simulacrum, quod illud ipsum Volsiniensium esse uidetur, egregie describit *Propertius*. 12) *Varro* hasce ferias Octobri mense celebratas fuisse tradit: 13) *Vertumnalia a Vertumno, cuius feriae Octobri mense*. Spiceas coronas ac floreas, aliosque ruris honores ab agrorum hortorumque aultoribus, sacro ritu fuisse oblatos, ex Propertii descriptione elucet: siquidem memoriæ proditum, *Vertumnum* uinearum, agrorum, hortorum, itemque arborum rationem docuisse. *Aurigas* quoque, ut in ludis Circensibus uictoriam obtinerent, nec non *Mercatores* Vertumno sacra fecisse, ex Propertio non obscure colligitur.

T *Pomo-*

1) Apud Marcian. Capell. C. XV.
2) Diodor. Sic. L. III.
3) in uoce *chaos*.
4) Histor. Natur. L. XIV. C. VII.
5) Cato de R. R. C. CXXXIV.
6) Fastor. L. I. u. 125.
7) Athenaeus L. V. C. IV.
8) Tertullian. in Apologet. C. X.
9) Macrobius Saturn. L. I. C. IX.
10) Arnobius adu. gent. L. III.
11) Boehartus Geograph. L. I. C. I.
12) L. IV. Eleg. II.
13) Lat. Ling. L. IV.

Pomona pomorum arborumque pomiferarum Praeses Dea, eodem fere honore eum coniuge suo Vertumno ab Etruscis, deinde a Romanis fuit culta. In eius sacris pomorum omnium temporum primitiae fuerunt oblatae. Locus ei sacratus in agro Solonio, inter Laurentinum & Lanuuinum agrum, a ueteribus *Pomonal* fuit appellatus. Flamen eius dignitate omnium fuit postremus, *Pomonalis* dictus. Nouas fruges ac uina ne degustabant quidem, antequam primitiae *Pomonæ* fuissent oblatae. 1)

Nortia, honoris caussa etiam *Magna Dea* dicta, eadem ac *Fortuna* esse censetur a *Marciano Capella.* 2) Antiquissimis iam temporibus, a *Volsiniensibus* maxime et *Volateranis*, templis et aris fuit honorata; quod probat simulacrum in Tab. editum. *Volsiniis* in templo *Nortiae* singulis annis, clauus annalis in parietes figebatur, quibus iunctis Epocha ueterum Etruscorum indicabatur. 3) Hunc morem, per eiusmodi clauos annales numerum annorum colligendi, apud Latinos atque Romanos diu obtinuisse ex *Festi* uerbis colligere licet. 4)

Ancharia; quae et ipsa fuit *Furina*, a Faesulanis et Asculanis diuinis honoribus fuit culta. Sacerdotes eius *Ancharii* dicti, furore ab eadem Dea correpti, futura uaticinabantur. Sacra eius, quia Pontifices ea arcana, aeque ac aliorum Deorum Etruscorum, esse uolebant, a uetustis scriptoribus, qui ea ignorabant, silentio transiguntur.

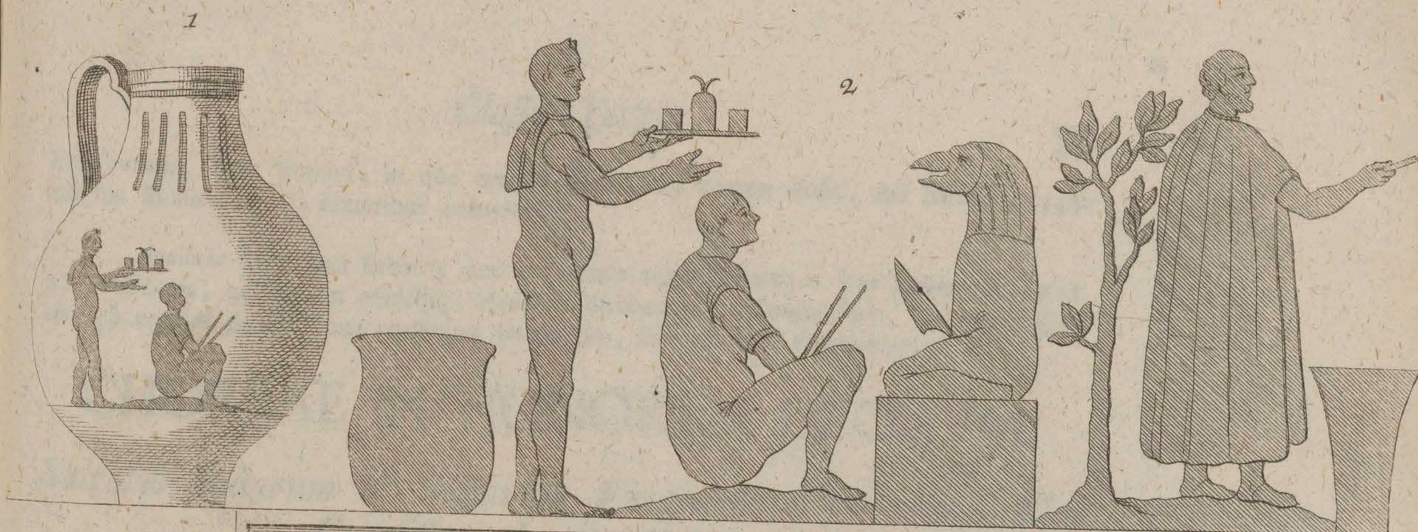
Voltumna templum habuit in Etruria antiquissimum, in quo de rebus grauissimis, post sacrificia et supplicationes de more factas, 5) Tusci consultarunt.

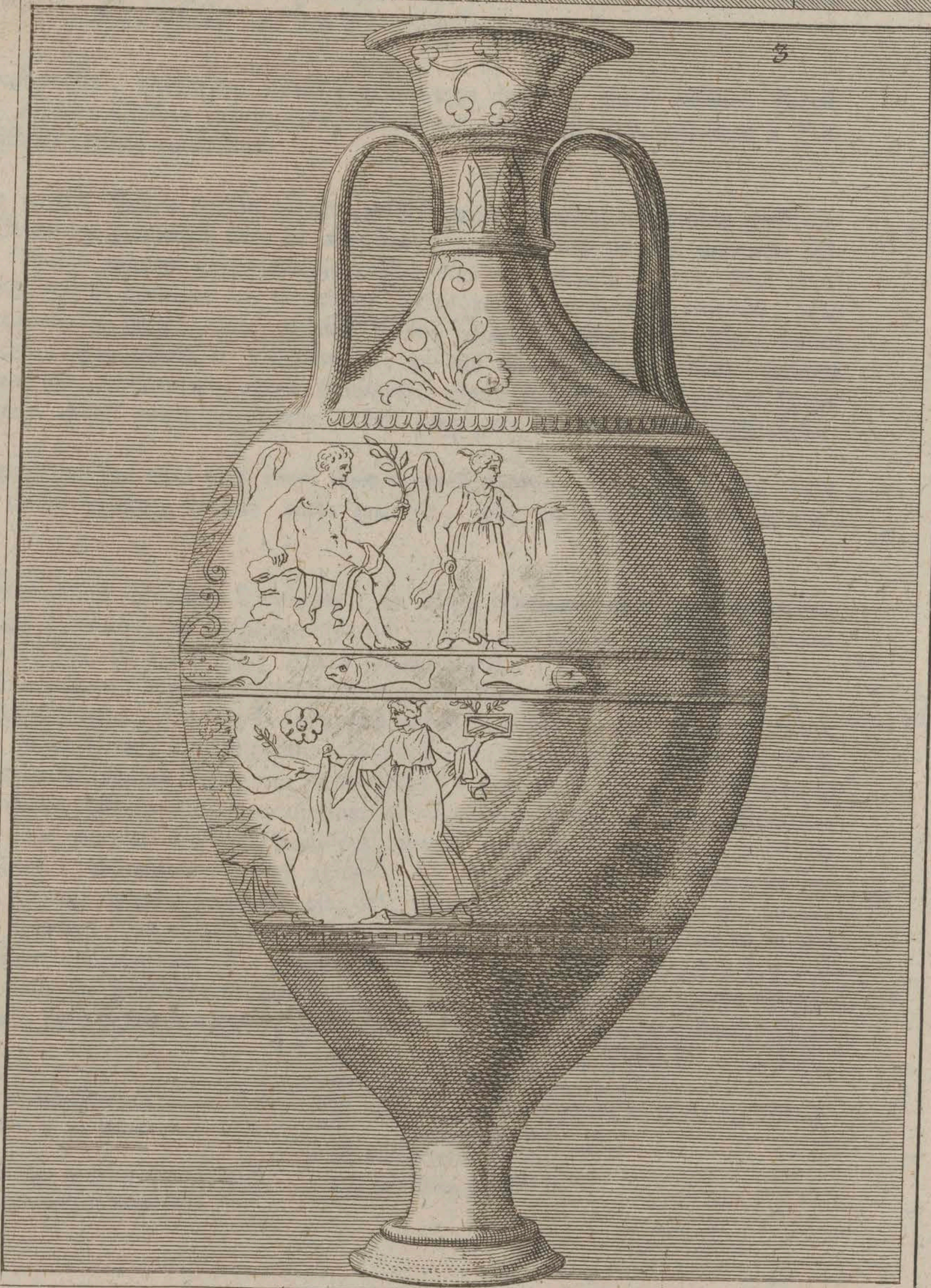
Furinalia, dicta sunt sacra in *Furinae* Deae honorem celebrata; in quibus uino, lacte ac melle eidem litarunt. Ilex arbor ei, ex ueterum monumentorum auctoritate, sacra censetur. Quia uero haec Dea scelerum uindex habebatur, uerisimile quoque est, ad eius aram sceleribus obnoxios se expiasse, ac suo sanguine eius aram conspersisse.

Tagetica sacra, quorum ex Cincio meminit *Macrobius* 6) a *Tagete*, qui sacra Acherontica et Haruspicinæ disciplinam Etruriae populos docuit, nomen habent. Romulus in condenda urbe Tageticis Sacris usus est; arcessitis Etruscis Auguribus et sacerdotibus, quo auspicato urbem conderet.

Terminalia in honorem Termini, Iouis Terminalis, et Deorum, qui finibus agrorum tuendorum praeerant ab Etruscis celebrata fuerunt. *Iuturnalia* sacra ii, qui artificium aqua exercebant, celebrabant in honorem *Iuturnae* Etruscae Nymphae, quae Italiae populis summa beneficia contulisse ferebatur. *Manturnalia* coniuges celebrabant, ut *Manturna Dea* coniugium stabile ac concors ipsis redderet. *Vacunalia*, agricolae post peractos ruris labores, fructibus perceptis, *Vacunae* post focum sedentes agebant. *Clitumnalia* in honorem *Citumni*, in cuius templo oraculum et sortes fuerunt, 7) ad *Septimii Seueri* usque tempora fuerunt celebrata. Ferunt, Clitumni aquam potatam candidos boues fecisse, quos inde petebant triumphantes, ut Ioui Capitolino sacrificarent. 8) *Tiberinalia*, *Tiberino Patri* facta procul dubio ab Etruscis originem habent; siquidem non solum ipse Tiberis rex Etrusco-

1) Plinius Histor. Nat. L. XVIII. C. II.
2) de Nuptiis Philolog. C. IX.
3) Liuius Decad. I. L. VII.
4) in u. Clauus annalis.
5) Suetonius in August. C. XXXV.
6) Saturnal. L. V. C. XIX.
7) Plinius L. VIII. epist. VIII.
8) Virgil. Georg. L. II. u. 146.

1. Vasculum Etruscum In Bibl. Vat. 2. Arbores Diis Sacrae apud Aegypt. et Tuscos. 3. Aliud uasculum In Bibl. Vat. Ioris Testum et Sacrum.

Etruscorum, huic flumini, in quo mersus periit, 1) nomen dedit, sed Etrusci quoque insignia flumina diuinis honoribus coluerunt.

Aquilicia sacra Ioui fiebant, cum in siccitate aquam elicere a *Ioue Pluuio* opus esset. 2) Sacerdotes, qui aquam eliciebant *Aquilices* dicebantur. *Manalis lapis*, de quo *Fulgentius* 3) consuli potest, tunc perlimites trahebatur, cum pluuiae exoptarentur.

CHOREAE IN HONOREM DEORVM.

Saltatio Saliorum & Saliarum Virginum circa aras. Mos Etruscis arbores consecrare.

Marmorea columella, anaglypho opere, artificioque insigni, quam exhibet Tabul. XXXVI. in agro Clusino fuit reperta, probatque adeo, esse monumentum a Tusco, eoque peritissimo artifice confectum.

Personae partim stant; partim alterno pedum motu, uariaque manuum gesticulatione saltant. Choraules penulatus fere in medio stans, fistula sex calamis compacta saltantibus accinit. Prope eundem Choraulem in medio stat Coryphaeus, totius sacri chori moderator, cuius gestui manuum in dexteriore parte respondet mulier riciniata, quae iuxta eumdem Choraulen saltat. Inde cernitur Salius saltans, cuius caput, more Saliorum, est tutulatum; quo tutulo et Coryphaeus, et alii duo Salii sunt ornati. Salium duae feminae saltantes comitantur, altera seminuda, altera succincta Bacchantium specie corpus circumagens. Adest etiam χορολέκτης, *chori congregator et ductor*, qui gesticulatur.

Parte laeua feminae cum alio chori duce repraesentantur. Femina puellae iuxta arborem stanti capite uelato, crotala aerea porrigit, quae in sacris Deorum fuerunt adhibita.

Duae erant apud Etruscos saltationes, in sacris Deorum caelestium celebres; *Saltatio armata* siue *Pyrrhicha*, ad numeros tibiarum peracta, qualis in opere Demsteriano refertur Tabul. LXXVII. & LXXVIII. Altera *saltatio pacifica*, cuius meminit *Plato* 4) Tabul.
quam Diis inprimis gratam, hoc anaglyphum opus repraesentat. Omnes cum *Salii*, tum LXXVII.
Saliae nudis pedibus saltant, ritu apud Aegyptios maxime usitato, quem ostendit *Mensa* LXXVIII.
Isiaca, in qua et ipsos Deos, et sacrificulos nudipedes effictos uidemus. Sicuti Aegyptii et Persae inter primos inuentores chorearum in honorem Deorum referuntur: 5) ita Romani quoque in sacris choris agendis Aegyptias uirgines et Choraulas plurimi fecerunt, pretioque conduxerunt. 6) Sic populus quoque Israeliticus, prauis Aegyptiorum moribus imbutus, conflato aureo uitulo, choreas circa eum agitauit. 7) Quia uero Salii et Saliae in hac figura per gyrum choreas agunt, uerisimile est, saltationem κυκλικὴν, *orbicularem*, in honorem caelestium Deorum, ad eorumdem aras celebrasse, quo uarium siderum motum, gressum ac regressum exprimerent. 8) Quemadmodum autem constat, Etruscos uer nouum solemnibus uotis ac sacrificiis celebrasse: 9) chorus hic in honorem Iani, qui temporibus anni praeerat, 10) peractus uideri possit; idqne eo magis, quod huic Deo, quem

1) Festus in u. Tiberis.
2) Tertullianus in Apologet. C. XI.
3) Exposit. serm. ant. in u. *Manalis.*
4) L. VII. p. 815. 874.
5) Bulengerus in Eclog. ad Arnobium p. 327.
6) Petronius in Fragm. Sat. p. 669. 670.
7) Exod. Cap. XXII. u. 19.
8) Spanhemius in Callimachi Hym. in Delum u. 242. 266. sqq.
9) Dempsterus de Etrur. Reg. L. I. C. V.
10) Macrob. Saturn. L. I. C. IX.

Etrusci maximum habuerunt, primum *Salii* adsignati fuerunt. Inter alias uero caussas, cur Etrusci uer Iano sacrum celebrarent, ea haud postrema uidetur, quod uerno tempore eum in Italiam uenisse, a maioribus traditum acceperunt. 1) Vestigia antiquissimi huius Etruscorum festi per omnem fere Etruriam adhuc deprehenduntur; siquidem exortum uer, Calendis Maiis, totoque hoc mense, praesertim apud rusticos, choreis ad Musicos concentus factis cantilenisque celebratur. Alia celeberrimi huius Etruscorum festi caussa uidetur, quod ueteres Ethnici Theologi mundum uerno tempore conditum fuisse crediderunt; quod *Virgilius* rituum Etruscorum peritissimus docet. 2) Suspicari forte etiam liceat, choreas in hac columellae sculptura expressas, in dedicatione arboris illi Deo sacrae fuisse peractas. Vt enim singulis Diis proprias arbores consecrare solebant; ita quoque circa easdem choreas ducere solebant, eas unguentis ungebant, uino sacro conspergebant: Deorum et simulacrorum in morem coronabant; uittis uelabant, omnique superstitione colebant; quas etiam oracula edere aliquando fabulati fuerunt. Litteris quoque arbores religiosas fuisse inscriptas, quo magis ab omnibus colerentur, dissertissimum testem habemus Plinium. 3) Arbores, si essent de caelo tactae, ne parum castae haberentur, ab Haruspicibus sacrificiis expiabantur; dicebanturque *fulguritæ*, atque etiam *fanaticæ*. teste *Festo*, quia forte more fanaticorum mala ominabantur. 4) Morem consecrandi arbores Diis; iuxtaque easdem erigendi aras et aediculas Deorum, Etrusci ab Aegyptiis acceperunt; quod adparet ex antiquissimi uasculi fictilis pictura, in Tabul. XXXVII. quod exstat in bibliotheca Vaticana.

IOVIS FESTVM ET SACRVM

pictum in uase Etrusco Bibliothecæ Vaticanæ. Deorum Epiphaniæ. Ioui plures Genii ab Etruscis adsignati. Dii in Festis omni cultu exornati.

Tabul. XXXVIII. In Tabul. XXXVIII. exhibetur uasculum Etruscum ab eximio Tusco pictore pluribus coloribus ornatum, in quo multa notatu digna continentur, ac pro Donario dedicatum fuisse uidetur. *Festum* et *Sacrum* Etruscorum repraesentat, tum a uiris, tum a feminis factum. Nam ipse Iupiter, habitu sedentis in aere adparens, dextra pallium remouet e capite; sinistra sceptrum aureum tenet. Arae eiusdem Iouis innititur femina, quæ dextra speculum; sinistra flabellum, uel folia concinnata Ioui donanda praefert, unde bos adductus, non mactandus, sed tantum Ioui offerendus a feminis. Has sequitur iuuenis tibicen chlamydatus cum petaso uiatorio post tergum religato, qui adfert corollam. Genius, ut uidetur, eiusdem Iouis, superne adparens, alteram feminam, quae bouem procumbentem adprehendit, dextra manu coronat; sinistra ramum sacrae plantae defert et uittam, forsitan rite sacrificantibus praemia daturus. In eodem uasculi segmento Tabul. XXXVIIII. allato, picti sunt duo iuuenes, quorum alter sedet in scopulo, habetque caput coronatum; sinistra tenet ramusculum: alter iuuenis stans, innixus baculo coronam peculiari modo contextam ostentat. Inde sacra facturae adsunt tres feminæ, quarum una coronam e rosis et uittam adfert suspendendam: altera stans speculum ostentat, uestemque expandit: ea uero, quae in medio sedet, craterem et caulem plantae seu arboris tenet.

In angustiori uasculi fascia picti sunt pisces uarii generis, quibus abundat mare Tyrrhenum. Nec uero est, cur ideo censeamus, Neptuni sacra hic designari, cum in alio

1) Seruius in Virgil. Aeneid. L. VIII. u. 600.
2) Virgilius Georg. L. II. u. 336.
3) Natur. Histor. L. XVI. C. XLIV.
4) Virgilius Ecl. I. 17. et Festus.

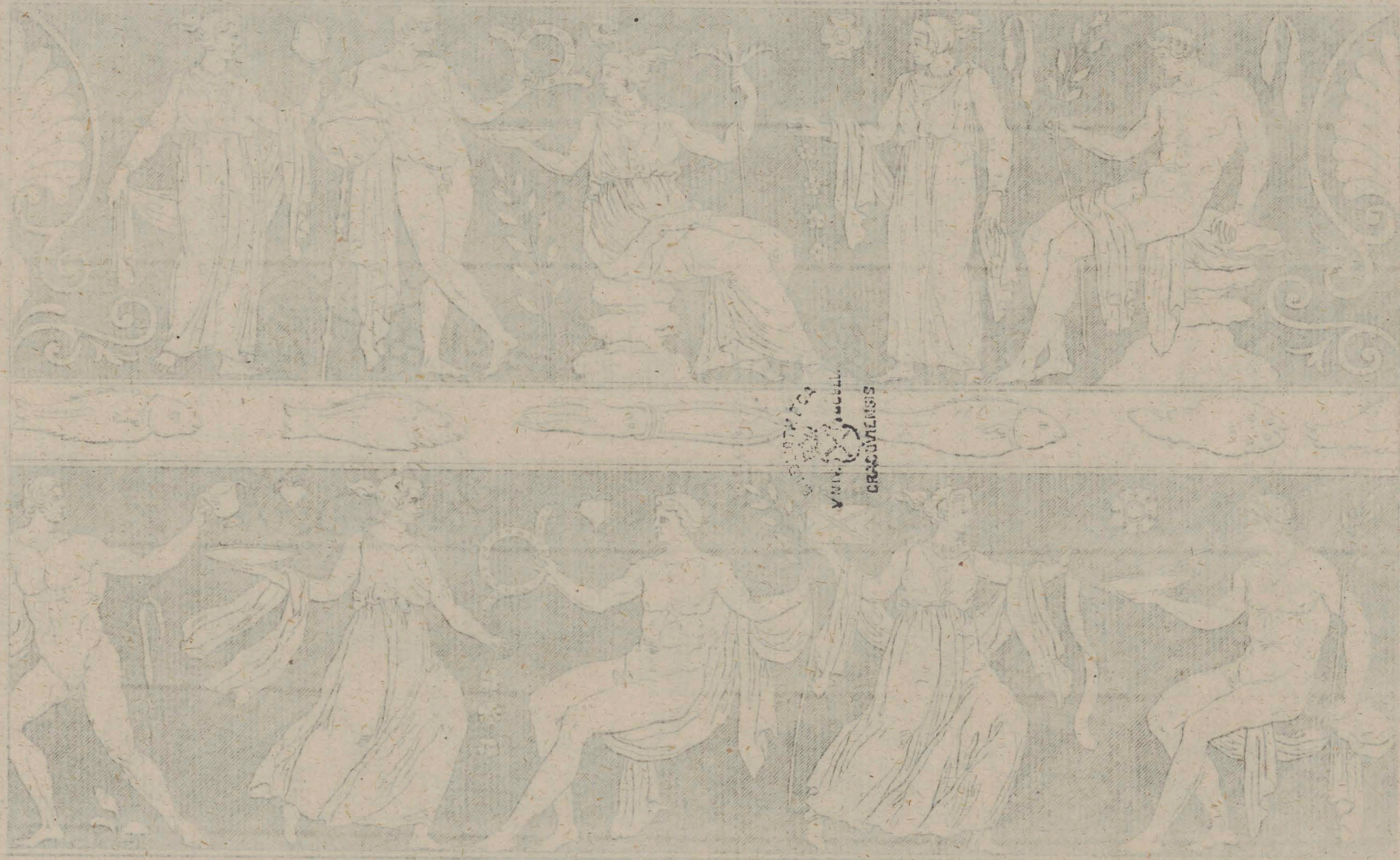

Altera facies eusdem Vasis Etrusci

Altera facies eiusdem Vasis Etrusci.

alio uase Etrusco, in quo Heroum res praeclarae exhibentur, eodem modo pisces picti conspiciantur. Exinde coniicere licet, pisces Ioui oblatos fuisse: uti etiam Vulcano pro animis humanis eos datos *Festus* testatur. 1)

In inferiori huius uasculi parte picti sunt duo iuuenes: ex his alter ramum et lancem praeferens sedet: alter cursitat, ramusculum et diotam tenens ad libandum forte Ioui. Iuuenibus mulieres quinque eleganter cultae iunguntur, ut sacra peragant. Ex his duae sedent: nam prisco more adoraturi, sacraque facturi, interdum etiam sedentes supplicabant, qui teste Suida, βωμολόχοι dicebantur. Scala, corollae, crateres, lances siue disci, quae manibus tenent, munera uidentur esse Geniis oblata, qui sacra rite facientibus adesse credebantur.

Mos enim apud Etruscos fuit antiquissimus, ad Deos non accedere, nisi tenentes manibus uittas et ramos, quod etiam pacem petituri, Etrusco more, fecerunt, ut Virgilius indicat. 2) Ioui singulis Idibus Tusci publica sacra facere consueuerunt; 3) et quidem antiquissimis temporibus incruenta, 4) in quibus uictimas obtulerunt quidem, at non mactarunt.

Ex hoc igitur Etrusco uase ἐπφάνειαι seu adparitiones Deorum colliguntur, quibus pictae in eo feminae munera offerunt. Apollinis ἐπιδήμια mentionem facit *Virgilius.* 5) Credebant etiam delubra insolito splendore collustrari, eoque praesentiam Dei testari; ut liquet ex *Claudiano.* 6) Hanc gentilium de Deorum aduentu et praesentia opinionem ex sacris Hebraeorum ritibus ortam censet Spanhemius. 7) Sic celebres sunt Dei adparitiones Iacobo 8) et Mosi 9) factae.

Sicuti aliis Diis ueteres Etrusci unum uel duo genios tribuerunt: ita Ioui tres fuisse adsignatos ex hoc uase adparet. Genii boni ac benefici, non secus ac *Iupiter Elicius*, e caelo euocabantur atque eliciebantur, ut *Suidas* docet. 10) Specula, quae duae feminae præferunt, declarare uidentur, ad exornanda Deorum simulacra, quae omni cultu ornata, in thensis ad delubra, sollemni pompa, cum hymnis & choreis deducta fuerunt, specula fuisse adhibita. Certe Diis quoque, humano more, *ornatores* et *ornatrices* fuisse adsignatas, ut eos in festis comerent ornarentque, probat Augustinus: 11) *Sunt, quae Iunoni ac Mineruae capillos disponunt, longe a templo, non tantum a simulacro stantes, digitos mouent, orantium modo: sunt, quae speculum teneant.* quibus *Tertullianus* 12) quoque et *Apuleius* adstipulantur. 13) Exinde etiam colligere licet, ea quae in pompis Deorum deferebantur, corollas, cistas, lances, specula, taenias, in templis eorumdem Deorum, quorum Festum agebatur, pro donariis relicta fuisse.

Scala, quam una ex mulieribus in hoc uase pictis, tenet uel ad donaria suspendenda; uel ad comandum ornandumque simulacrum Dei, adhibita fuisse uidetur.

In eodem uase solum conspicitur uariis floribus sparsum, qui ex eo quodammodo nati uidentur. Siquidem uiae, per quas in pompis Dii deducebantur, floribus et ramusculis conspergi solebant, ut de Cybele canit Lucretius. 14)

V SACRA

1) In u. *piscatorii ludi.*
2) Aeneid. L. VII. u. 137. L. VIII. u. 128. 664.
3) Macrob. Saturnal. L. I. C. 15.
4) Saubertus de Sacrif. C. XXI.
5) Aeneid. L. IV. u. 143.
6) de raptu Proserp. L. I. u. 7.
7) in hymn. in Apollin. u. 13.
8) Genes. C. XXXII. u. 30.
9) Exod. C. XIX.
10) in u. γοητεία. T. I. p. 490.
11) de ciuitate Dei L. VI. C. 10.
12) de ieiuniis C. XVI.
13) Florid. C. XV.
14) L. II. Vide Geuartium in Stat. Sylu. L. I. p. 54.

SACRA CEREALIA ET LENAEA

ex Anaglypho antiquissimae ollae fictilis illustrantur.

Vasculum, siue olla, quam Tabul. XL. exhibet, Adriae Venetorum, quae olim celeberrima fuit Etruscorum colonia, Anno cIↄIↄccxxv. fuit effossa. Vnicam habet ansam, os latum, estque colore subrubro, figuris undique e plastico opere uetustissimo ornata.

In altera huius ollae parte sunt duo uiri, quorum alter nudus: alter tunica sine manicis indutus, contum agitantes, e quo utrimque in summo ligati pendent ueluti lances, quae panes esse uidentur. Alii item duo uiri nudi, et ipsi uario modo gesticulantur.

Pileum in capite gerunt in acumen definentem, qui in usu apud ueteres Adriae populos fuit. Mos fuit ueterum Etruscorum, panes et placentas in honorem Deorum suspendere. Hi panes duobus lineis diuisi sunt, quae crucem quodammodo referunt; quos *quadras* dixerunt ueteres Latini, quod in quatuor partes erant diuisi. Igitur Etruscos nostros panes ita confecisse, et in quatuor partes diuisisse, ac in honorem Deorum suspendisse, cum ex his, tum aliis monumentis constat. Panem in hunc modum factum uel placentam saepe manu tenens Etrusca Ceres conspicitur in antiquis Etruscorum monumentis.

Quare quidem crediderim, in hac ollae facie, sacra in honorem Cereris a quatuor uiris celebrari, Saliorum more tutulatis, quod sacrum cum ludicra saltatione, ac panum agitatione et suspensione, de qua Suidas, peractum uidemus. In medio eorumdem quatuor uirorum adstat femina cum ueste succincta, quae pectori sinistram manum admouet, altera canistrum gestat; ni forte sit μύλλος, ex sesamo et melle factus. 2) Cum sacris Cereris sacra Lenaea in honorem Bacchi uindemiarum tempore fieri solita, coniunguntur, expressa in altera ollae parte: nam uir porcellum Cereri immolandum in humeris ferens, dextra manu tenet uasculum, quod capedunculae figuram habet. Alter uir sacrificulus utrem uinarium in sinu defert. Sequitur deinde uictimarius, qui caprum, Bacchi uictimam, adprehensis eius cornibus, ictu fusstis mactare uidetur. Inde uenit, ut uidetur, femina temulenta, quae duas lagenulas uino plenas deferens puellum altera inebriat. Forsitan uero quis priora quoque illa non Cereris sacra, sed Bacchi Orgia esse censeat, eo quod in illa pertica non panes, sed oscilla potius suspensa uideantur, quem Bacchi lusum per pagos et compita fieri solitum perbelle describit *Virgilius*. 3)

GENII SACRVM

hymnis, suffitu, musicis modis et saltatione a feminis celebratum.

In dicta iam Tab. XL. repraesentatur etiam Vasculum Etrusca pictura praenobile, in quo tres feminae sistuntur, GENIO forsitan NATALI, uel si mauis *Amori* sacra facientes. Omnes certe gentes, e diuini uoluminis historiis, persuasum sibi habuerunt, esse spiritus

1) in u. Ειρεσιώνη. T. II. p. 29.
2) Athenaeus Deipnosoph. L. XIV. et Vossius de origin. Idolol. L. II. c. 59.
3) Georgic. Lib. II. v. 389.

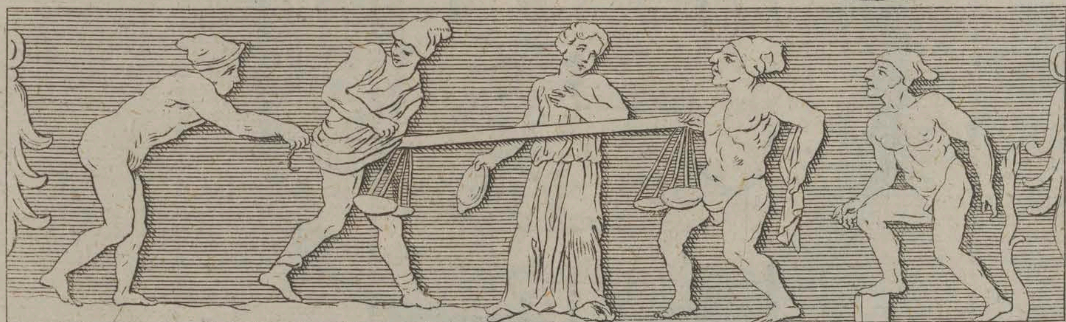
1

4

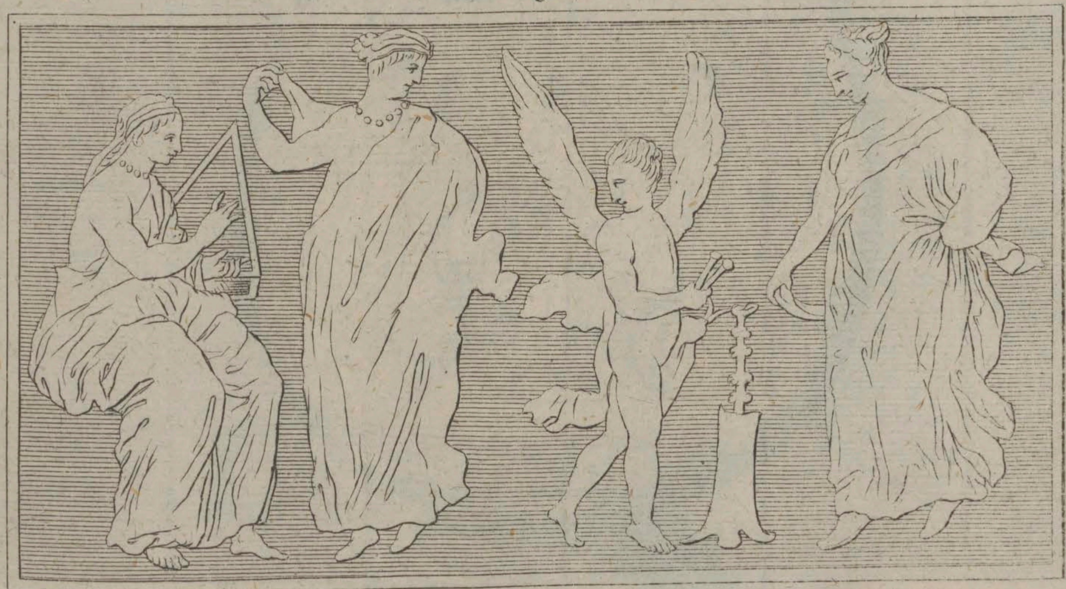
2

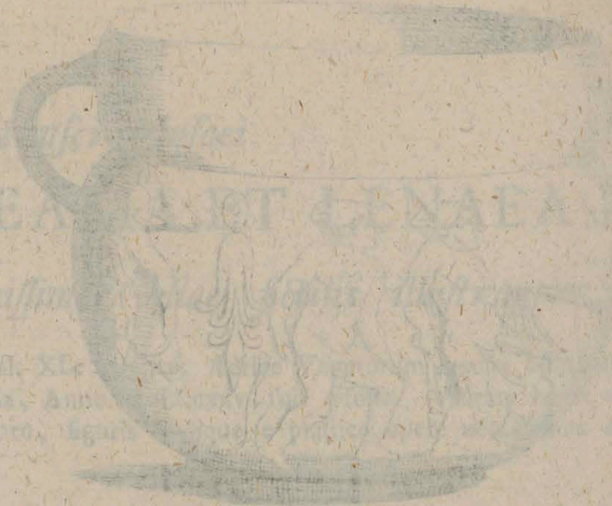
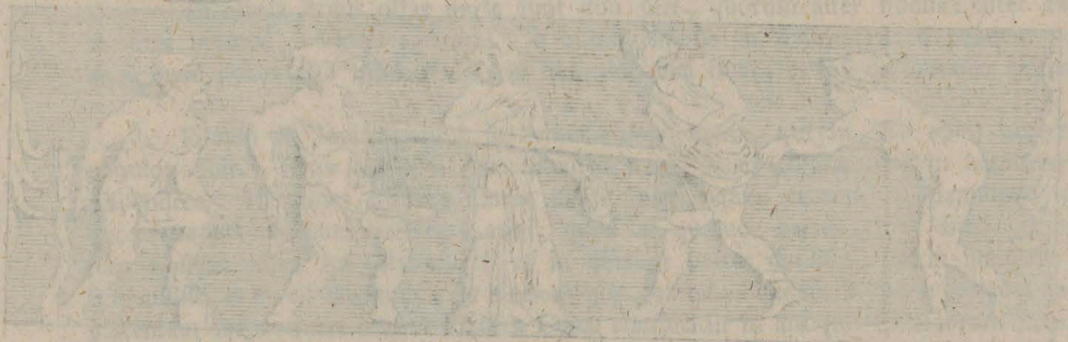
3

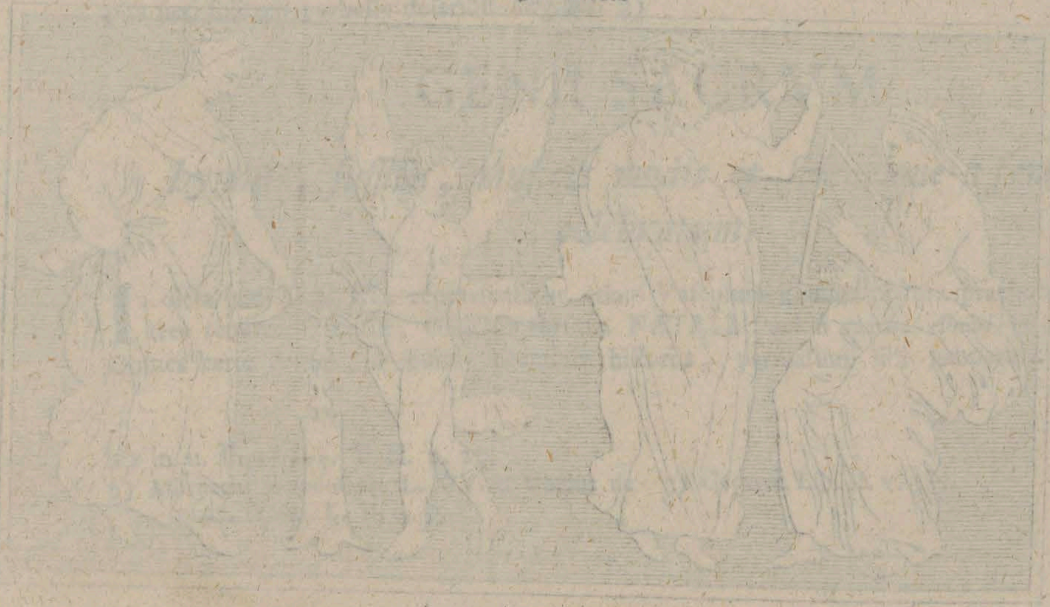

5

1. 2. 3. Sacra Cerealia et Lenaea. Alt. uno IV lat. uno IV et V. 4. 5. Genii Sacrum.

1

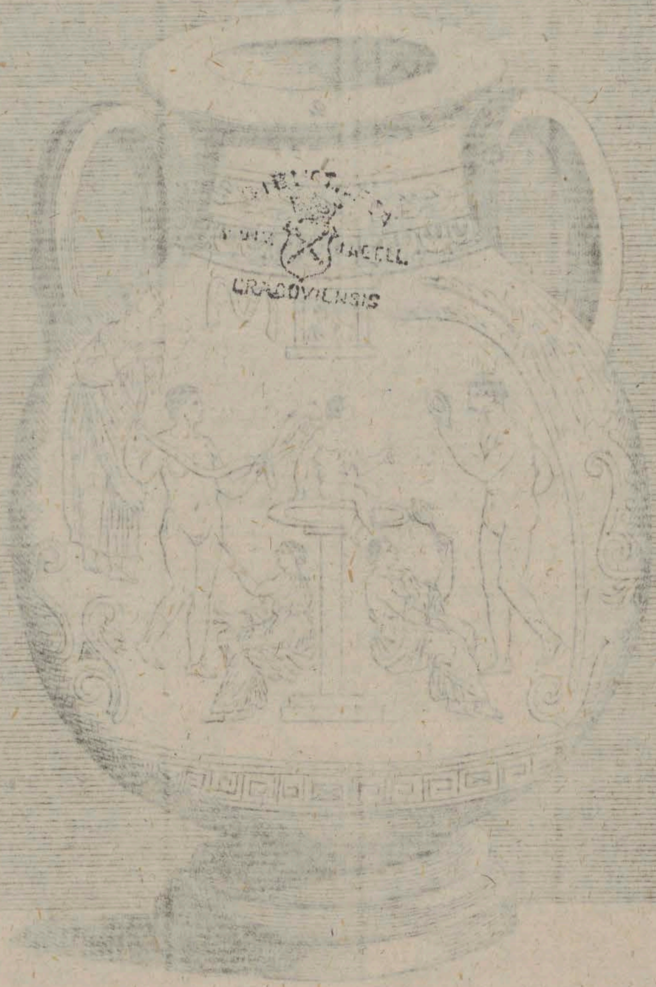

2

1. Veneris. et Hymenaei Sacrum. 2. Amoris Sacrum.

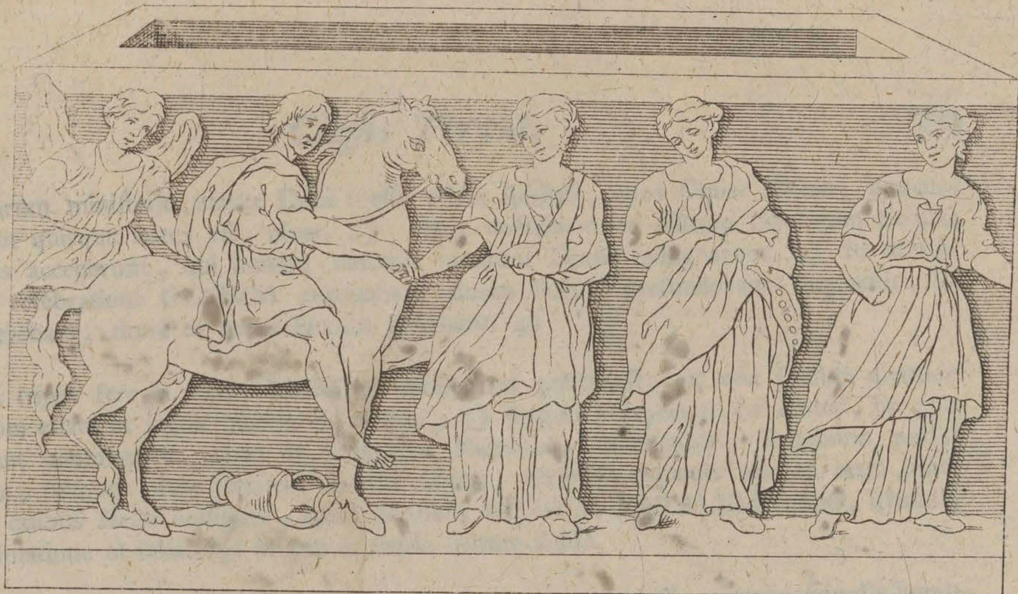

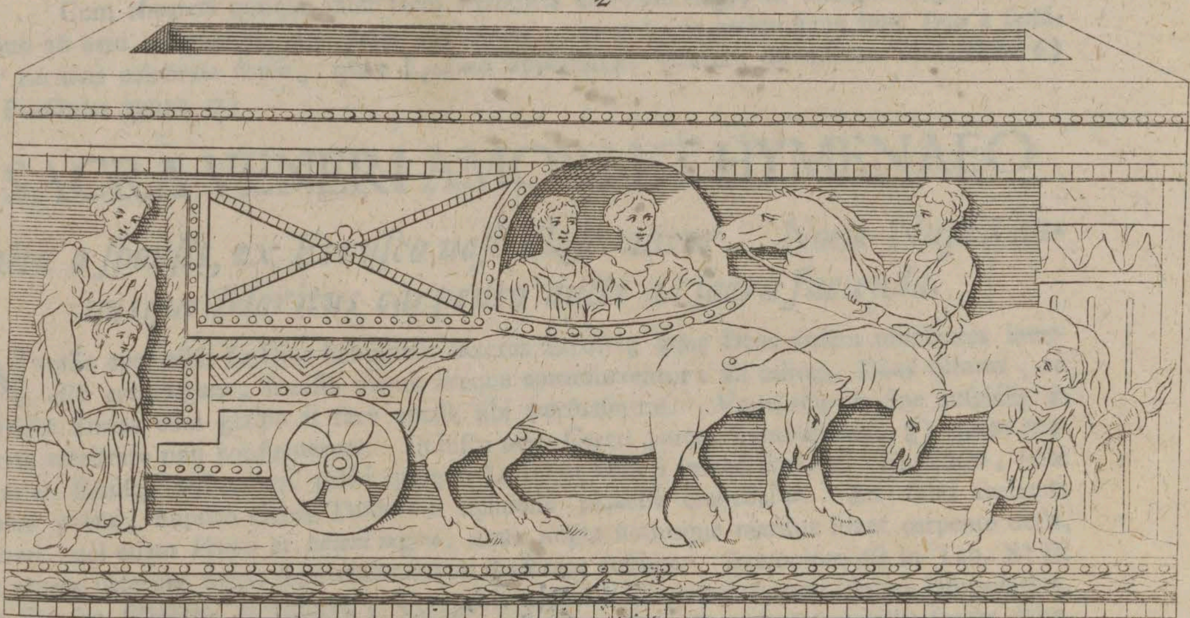

1.2. Sponsi

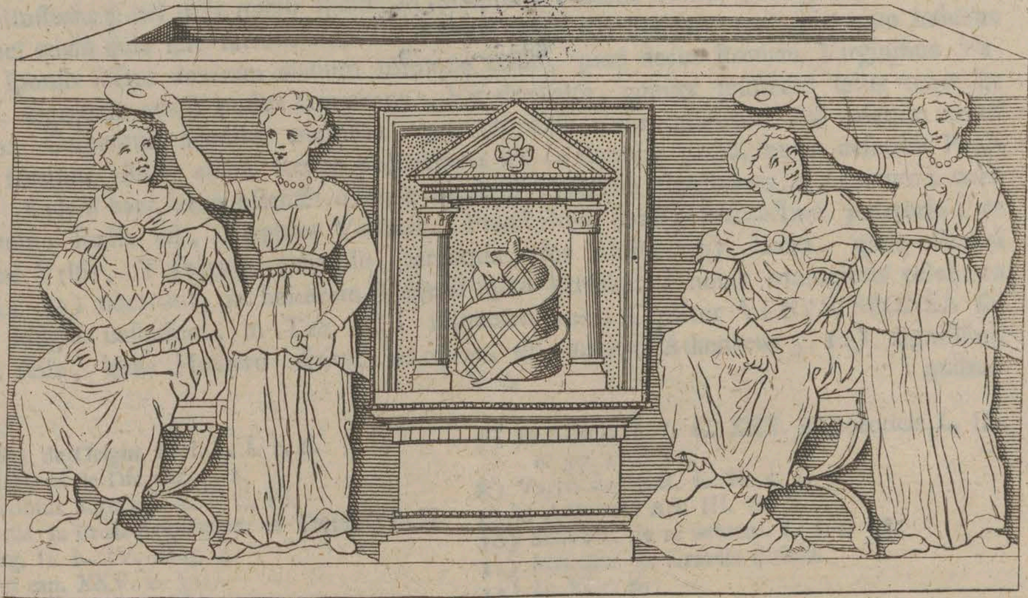
1

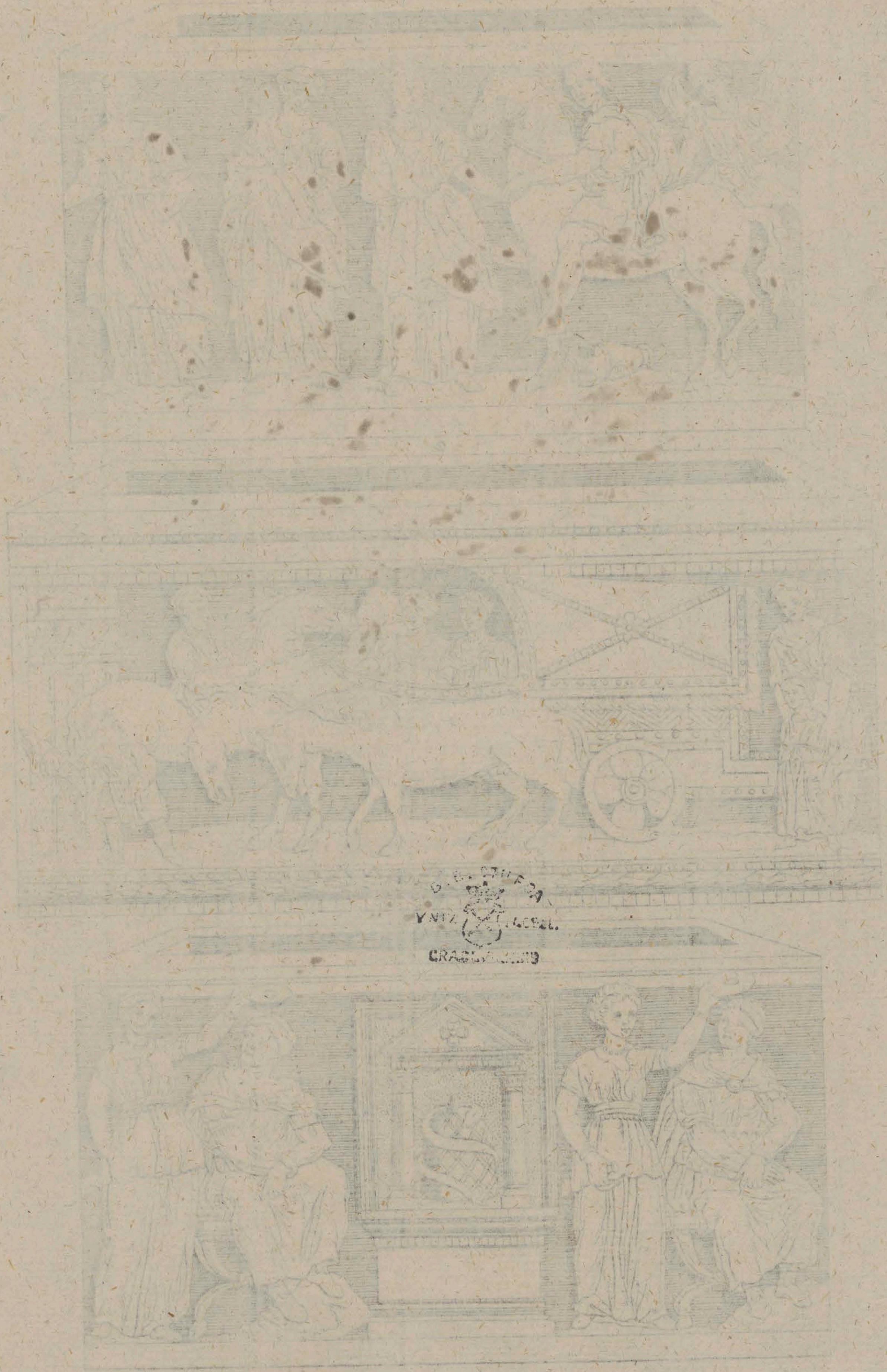
2

3

1. 2. *Sponsi Carpento ad Sacra ducti.* 3. *Sacris Etruriae initiati.* et no. 1. Tab. XLIII.

tus 1) quorum ministerio utatur Deus: esse etiam spiritus, quos *Genios* dixere, quorum in tutela, ut quisque natus est, uiuat. 2) Hanc doctrinam et cultum Geniorum Etrusci ab Aegyptiis acceperunt, qui homini nascenti quatuor *Genios* adsignarunt. 3) In annua diei natalis celebratione GENIVM coronabant floreo serto, perfundebant unguentis, libum ei offerebant, thure et mero sacrum faciebant. 4)

Ara tripes fere in medio saltantium feminarum posita est: ex qua sursum quatuor lilia, quorum etiam in sacris paginis fit mentio, 5) surgunt; superque iis crater, in quo poni solebant adoramenta, quae in honorem Numinum adolebantur. Trigonum pulsat Sambucistria, reliquae duae feminae choreas agunt, GENIO expansis alis ad aram praesente. Ex quibus facile colligitur, apud Etruscos GENIVM NATALEM suffitu, hymnis, musica modulatione et saltatione in annuis sacris cultum fuisse.

Cum *Amorem* quoque inter Deos Praestites coluerint Aegyptii, eumque singulis hominibus ab ortu adsignarint, non male suspicemur, eadem Sacra antiquissimo huic Deo a feminis Etruscis celebrata fuisse, quae Ἐρωτικὰ appellarunt Graeci, de quibus Plutarchus 6) et Pausanias agunt. 7)

SACRA VENERI AMORI ET HYMENAEO

facta a sponsis, ex Etrusco uase illustrantur. Noua Nupta nouusque Maritus carpento ducti ad sacra facienda.

Nuptiis cum nihil sanctius habuissent ueteres Etrusci, ipsos Deos iisdem praesentes interesse crediderunt, si casta mente riteque contraherentur: sin minus, Deos ultores, ac ultrices Furias cum gladio et face adesse sibi persuaserunt. Vnde nuptias sine auspiciis et sacris celebrare non consueuerunt. In hisce uero Cereri porcus immolabatur, 8) quem morem ab Etruscis deriuatum, prisci quoque Latini et Graeci imitati fuerunt. Siquidem, teste *Caluo* poeta, nuptiis Ceres Tuscorum opinione praeesse credebatur. Ad sacra facienda *Cereri*, uel etiam *Veneri* et *Iunoni iugali*, noua nupta nouusque maritus ibant carpento uecti, ut plures ueterum urnae sepulcrales adhuc declarare possunt. Exemplum est in Tab. XLII. ex Etrusco sepulcro marmoreo, Volaterris eruto. Carpentum praeit seruus lampadarius, uiam collustrans; uel quia noctu sponsi ad templum Veneris euntes peruigilia facere debebant; uel etiam quia sine facibus nuptiae minime auspicatae habebantur. Vir equo insidens obuiam sponsis factus dextram manum uiamque cedit: quod decus Romani Virginibus Vestalibus, dignitatis caussa postea sanxerunt. Vir dextrum, coniux sinistrum latus tenet in carpento. Carpentum sequitur ancillula, quae in aliis urnis capistrum seu calatum tenet Veneri sacrum. Adest etiam seruus pedissequus ex ea familiae turba, quam describit Plautus. 9) Eadem haec urna ostendit quoque carpenti Tuscanici structuram et ornatum; uerique omnino simile est, Virgines Vestales, Praefectum urbis, Praefectum praetorio, et Vicarium Vrbis, Tuscorum exemplo, carpentis usos fuisse. 10) Sacra, quae Graeci προτέλεια 11) uocarunt, in honorem Veneris apud Etruscos a nouis coniugibus celebrata exhibet insigne uasculum, in Tab. XLI. repraesentatum; Cernitur VENVS SPONSA sedens in sella, quae Homero dicitur κλισμός, ut aduertit Athenaeus, 12) dignissimis quibus-

1) Vossius de Origin. Idol. L. I. c. 6.
2) Censorinus de Die nat. c. 1.
3) Macrobius Saturnal. L. I. C. 19.
4) Plautus in Prol. Aululariae. et Tibullus L. II. Eleg. II. L. IV. Eleg. 4.
5) Exodi cap. XXV. u. 31.
6) In Erotico, in principio.
7) In Atticis L. I. C. XXX. in Boeoticis L. IX. c. 27. et c. 31.
8) Varro de R. R. L. II. c. 4.
9) in Aulularia Act. III. sc. V.
10) Scheffer. de re uehicul. L. I. c. 18.
11) Meursius in Graecia feriata.
12) L. V. c. 6.

quibusque adponi solita, peculiaris tamen figurae; nam tripes est, utrimque anconibus, fuleris brachiorum instructa: cuius pluteus ad humeros et caput reclinandum, figuram crucis habet, eiusque extremis, tamquam ansae quaedam adiunctae sunt, quo facilius loco moueri posset. Pedibus eius subiectum est mobile scabellum, in quo, ut uidetur, deposita est zona uirginea, quam Etruscae nouae Nuptae Veneri consecrabant. Coram Venere conspicitur noua Nupta, flammeo uelata, ornataque monili, armillis et pretiosis uestibus, quae dextram cum dextra Veneris coniungit, quasi spondeat se iura connubialia seruaturam. Insidet capiti Veneris columba ei sacra, coniugalis amoris insigne, corollam, ut uidetur, ferens myrteam. Adstant duae feminae Nymphae uel Charites, Veneris famulae, quarum altera arculam muliebris mundi eiusdem Veneris aperit: altera Cestum eius praefert. Cernitur quoque iuuenis pectorali fascia cum bulla in medio eminente, et ueste picturata amictus, qui duas faces accensas atque erectas praefert: qui forte est *Hymenaeus*, *boni coniugator amoris: qui rapit teneram ad uirum uirginem*, *ut canit Catullus.* 1)

Superne inter Venerem et nouam Nuptam uolitant duo *genii*, eiusdem Deae indiuidui comites et famuli. Ex hisce alter taeniam nuptialem, uel eiusdem Veneris cingulum: alter dextra uasculum olei adorati, quasi Deae capiti infundat, et sertum myrteum praefert, quo eam coronet.

In altera eiusdem uasculi parte, sacra *Amori* facientes Sponsae, toto corpore nudae, pictae sunt, quarum altera speculum, altera cingulum solutum tenent: stant iuxta aram, in qua adparet *Amor*, qui dextra auiculam caudatam, hirundinem forte, ostentat: haec enim auis contubernii hominis amica atque amoris symbolum perhibetur. 2) Palmae ramos taeniis maioribus ornatos non procul positos uidemus, qui forte Etruscorum mos fuit, cum huiusmodi ramis ad sacra Ἐρωτικὰ accedere. Ara *Amoris* celsissima est, qualis Diis caelestibus poni solebat. 3) Impositus est columellae, quae a duabus basibus sustinetur, crater satis latus ac rotundus, in quo sacra libamina infundebantur, lectaque adoramenta cremabantur; quod etiam fecisse Romauos, uetus inscriptio, in qua *Ara odoribus repleta* legitur, declarat. 4) Frequentem esse hanc arae figuram in ueterum Etruscorum monumentis, Dempsterus docet. 5) Iuxta eamdem aram *Amoris* sedent duae feminae, *Veneris* ornatrices, quae templo eius seruiebant: quarum altera speculum; altera strigilem praferre uidetur. Ad sacra accedit alia femina, quae arculam cum donis portat, forsitan una e Psecadum numero, quarum cura erat, crines coloribus, gemmis, auroque eleganter disponere atque ornare, ut luculenter probat Sphanhemius. 6) E fenestella caput profert femina, quae nescio an Veneris, au uero sponsae imago uideatur.

SACRA ETRVRIAE

Cista et mysteria Bacchi a Cabiris seu Coribantibus in Etruriam delata et Etruscorum initiationes ex antiquis monumentis illustrantur.

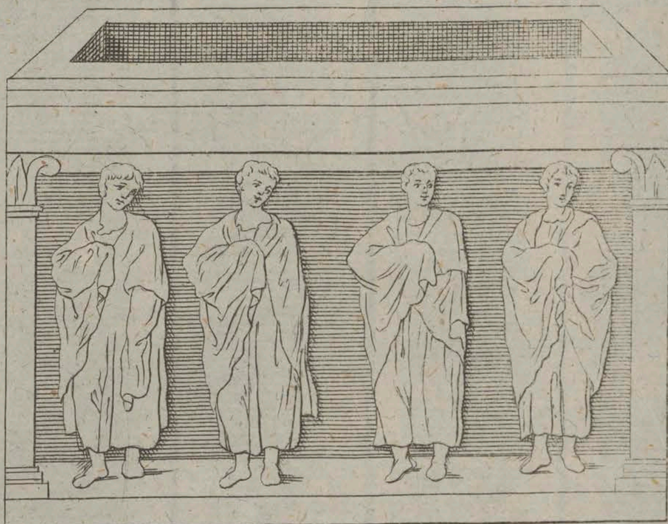
Recondita et arcana fuere *Sacra Etruriae*, et a Scriptoribus ethnicis magno silentio inuoluta, eo quod Sacris hisce initiati iurare cogebantur, nemini ea se ullo umquam tempore uulgaturos esse. Valde ueri simile uidetur, ea Sacra fuisse Bacchi mysteria, ad quae non nisi *iuratos* admissos fuisse *Liuius* testatur; 7) quaeque ab Etruscis Romani accepere.

1) Carm. LX.
2) ex Aeliano de Animal. L. I. c. 52.
3) Vitruuius de Architect. L. IV. c. 8.
4) Fabret. Inscript. antiqu. c. 11. p. 79.
5) in Tab. XVI. et LXXVIII.
6) in Hymn. Palladis u. 22.
7) Decad. IV. L. VIIII.

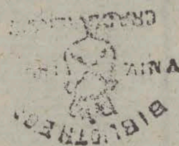

1. *Sacris etruriae initiati* 2. 3. *Sacra Cabiria*

pere. Laconum coloni, qui in Italia plurimi, iam ante Troiae excidium fuerunt, omnium primi Italos ea docuere. 1) Ex allato supra in Tab. XXXV. uetustissimo simulacro unius e Diis Cabiris, ac Clementis Alexandrini testimonio clarissime apparet, Etruscos sacra Bacchi mysteria, initiationes et mysticam cistam a *Cabiris* seu *Corybantibus* accepisse, qui non nisi homines *Rheae* et *Baccho* initiati fuerunt, horumque Deorum sacra et cultum in Etruriam inuexere. 2) Cista ipsa euincit, quanto honore Bacchum coluerint Etrusci; nam in aedicula eam repositam cernimus; in aediculis uero praeter simulacra Deorum, nil aliud Etrusci collocare consueuerunt. De cistae eiusmodi sacris, et Bacchicis Orgiis erudite disserit *Lamius.* 3) Cistae huic, non ut in aliis, semiapertae, sed clausae penitus sinuosus serpens aduoluitur, ipsumque Bacchum, eiusque uirtutem et diuinitatem exprimit, cui etiam sacer habetur. Adsimilem aediculam elegantissimam expressam sistit Tabul. XLII. cuius uero postes clausi sunt; neque in ea cista reposita conspicitur: sacrae tamen initiationes eodem ritu peraguntur a feminis, quae adstant, monili, armillis et zona unionibus distincta, admodum ornatae. Sinistra gladium tenent, qui e balteo zonae adnexo, dependet: dextra manu e patera, nescio aquam, an sanguinem super caput uirorum, in sella curuli ante aediculam sedentium effundunt; qui initiati uota concipere uidentur. Sic Numa Pompilius, in lapide sedens, ab Augure Rex inauguratus est. 4) Gladius, quo accinctae sunt Etruscae Antistitae tenentque, dum eos uiros initiant, persuadet; sanguine uel sacrae uictimae, uel potius eorumdem sontium hominum cruore perfusos fuisse. Neque mirandum, id muneris initiandi sacris Bacchi, penes Etruscas feminas Antistitas extitisse, cum, teste Liuio, occultis Bacchi mysteriis, tum uiri, tum feminae initiauerunt. 5) Initiati manus decussatas, uinculisque constrictas, pedes uero cothurnis habent ornatos, qui maxime Baccho tribuuntur; ac praeterea chlamyde, quam bulla in medio adstringit, amicti uisuntur. Ex sella autem curuli, cui insident, calceisque patriciis, quibus sunt calceati, non sine ratione colligitur, uiros hosce initiatos primarios Etruscorum fuisse. Miseri siquidem illi, eiusmodi initiationibus, se non in hac solum uita; sed post mortem quoque felices beatosque futuros arbitrabantur. Denique lapides, quibus pedes imponunt, pellibus tecti apparent: siquidem, auctore *Suida*, 6) caesarum uictimarum pelles substratae fuerunt pedibus eorum, qui piaculo polluti lustrabantur.

SACRA MITHRIACA

fuso sanguine suscepta, sacra Acherontica.

Sollemnis Etruscorum baptismus, quo ritu quibusue ceremoniis traditus ac susceptus ex antiquissimis monumentis ostenditur.

Sollemnem apud Etruscos *Baptismatis* traditionem per manus sacerdotis diabolus, infensissimus humani generis hostis excogitauit: qui, ut insanas gentes in sui seruitium redigeret, complura lustrandi genera, aere, aqua, igne, sanguine monstrauit, ut tamquam simia sapientissimum Deum aemularetur, quod *Tertullianus* monet: 7) *Diabolus ipsas quoque res Sacramentorum, in idolorum mysteriis aemulatur. Tingit et ipse quosdam, uti-*

X que

1) Dionys. Halicarn. L. II. et Plutarchus in Numa.
2) Aegyptius in explicat. S. C. de Bacchanal. p. 137. 138.
3) Dissertat. VI. inter ceteras Academicorum Etruscorum Corton.
4) Liuius L. I.
5) Decad. IV. L. IX.
6) in u. Διόςκώδιον. Tom. I. p. 604.
7) De Praescript. adu. Haeret. C. XL.

que credentes et fideles suos, expiationem de lauacro repromittit, et sic adhuc initiat Mithras; signat ille in frontibus milites suos: celebrat et panis oblationem, et imaginem resurrectionis inducit, et sub gladio redimit coronam. Etrusci compluribus ante Numam Pompilium saeculis baptisma in usu habuerunt. Constat quoque, initiatos complura probationum genera experiri debuisse, antequam ad Sacra Deorum ac praesertim Mithrae admitterentur.

Baptismi origo apud antiquiores gentes, ex magno illo diluuio, quo Deus orbem hunc sceleribus corruptum perdidit, profluxisse quibusdam uidetur, quod S. *Petrus* Christiani orbis baptismum diluuio ἀντίτυπον dixit. 1) Praecipuum hoc antiquissimae religionis caput apud Etruscos paucis in praesenti prosequemur. Inter figuras, quae in sepulcro marmoreo in Tab. XLIV. relato sistuntur, iuuenis conspicitur, qui initiatur, nudo capite, prae longa ueste sine manicis indutus, cinguloque praecinctus; quem susceptor eius militari habitu amictus tenet eleuatque, ut arae encarpiis coronatae incubare faciat, et ut aqua superfusa e capite eius in ipsam aram defluat. Ad sinistram sacerdos, dextra manu pateram super caput eiusdem iuuenis inuorgit, sollennique ritu eum baptizat. Hinc inde circumstant Mystae, inter quos unus praelongo conto ad aram admoto omni conatu uel aram fulcit, ne collabatur; uel ipsum sacerdotem, qui fugam moliri uidetur, impedit retinetque. In aliis monumentis baptismum referentibus, ut in figura eadem Tab. XLIV. relata, arae quadratae exhibentur, quarum etiam in medio ardet ignis, qui in terram decidit, quod ueteres mali ominis habuerunt. Susceptorem tres *Mystae* circumstant, quorum unus in terra prostratus, pedes initiati retinere uidetur. Inter Mystas duae feminae adstant, officium suum implentes, uel agnum deferunt, uel cymbalum pulsant. In medio Vates adstat, tabulam utraque manu sublatam tenens, e qua axamenta, siue carmina, ut opinor, in laudem eius uiri, qui *baptisma* suscipiebat, canit; de quibus *Festus* in u. *Axamenta.* Adsunt quoque sacro huic ritui *Fidicen*, qui citharam plectro pulsat, et *Tibicen*, qui canit paribus tibiis, quibus in canendis clarorum uirorum laudibus Etrusci uti solebant: quorum exemplo apud Romanos quoque sacris ac maxime publicis fidicines et Tibicines adhibiti fuerunt. 2) Cum *Perusiae* fere tantum, nec in aliis Etruriae urbibus eiusmodi monumenta conspiciantur, ibi fere magnus Sacerdos et Rex huius sacri sedem habuisse uidetur. In altera illa urna iuuenis initiandus manus expandit orantis ritu; ex cuius sinistro brachio corolla e laurii foliis conserta dependet: nam lauri rami in sacris expiationibus adhibiti fuerunt. 3) Accedit ad sacrum femina, ouem in ulnis ferens, tamquam expiationis λύτρον, quod offerre tenebantur. Aqua autem marina potissimum ad eiusmodi lustrationes adhibita fuisse uidetur, quod illa salis particeps, magnam ad purgandum uim habere credebatur. 4) *Baptismum* ad sacra Mithrae mysteria pertinuisse, Tertullianus probat: 5) *Nationes*, inquit, *sacris quibusdam per Lauacrum initiantur, Isidis alicuius aut Mithrae. Ipsos etiam Deos suos lauationibus efferunt: Caeterum uillas, domos, templa, totasque urbes adspergine circumlatae quae expiant passim. Certe ludis Apollinaribus et Eleusiniis tinguntur: idque se, in regenerationem et impunitatem periuriorum suorum, agere praesumunt.*

Haec Sacra in honorem Mithrae instituta, quem Etrusci eumdem cum Sole crediderunt, a Persis, Chaldaeis, uel etiam Aegytiis originem habuerunt. Nam in Isidis quoque sacris *Baptisma* celebratum fuisse, prater Tertullianum supra laudatum, Apuleius quoque declarat. 6) *Sacerdos stipatum me religiosa cohorte deducit ad proximas balneas, et prius sueto lauacro traditum, praefatus Deum ueniam, purissime circumrorans abluit.*

Mithrae initiati ac Mystae, tamquam nouo militiae sacramento auctorati, milites DEI INVICTI dicebantur; quare in his Etruscorum sculpturis, cum initiandus, tum susceptor cum Mystis, militaribus ornamentis insignes conspiciuntur.

SACRA

1) Epistol. I. C. III. u. 21. Coll. Genes. C. VII. u. 11.
2) Rosinus Antiqu. Rom. L. III. c. 31.
3) Theocritus Idyll. XXIV.
4) Proclus et Homerus L. I. Iliad. u. 313.
5) De Baptismate C. V.

1

2

3

1. 2. *Sacra Mithriaco. Solemnis Baptismus Etruscorum* 3. *Sacra Mithriaca igneperacta.*

Carm. Lisc. Univ. Cerneri

SACRA MITHRIACA

apud Etruſcos etiam igne peracta, ad purgationem et expiationem animae, et quo ritu, ex Etruſco uaſe declarantur.

In igne non minorem, quam in aqua purgandi uim ineſſe ueteres Etruſci crediderunt. E quibus elementis cum omnia conſtare arbitrarentur; nec ignorarent, aquis diluuii mundum purgatum, et in fine ſaeculorum igne renouandum: 1) homines ideo criminibus obnoxios ad puritatem uitae per aquam et ignem perducere ſtuduerunt. Per quinquaginta dies ieiunare, uerſari in ſolitudine, biduum flagris caedi, in niues uiginti dies immitti, et alia huiusmodi per gradus perpeti uoluerunt. 2) Immo, teſte *Gregorio Nanzianzeno*, in Sacris Mithriacis cruciatus, ſtigmata notasque, aut etiam myſticas uſtiones initiati ſuſtinuerunt. 3) Quomodo uero iſtae uſtiones factae fuerint, oſtendit uaſculum, quod exhibetur in Tab. XLIV. ubi cernitur DEI MITHRAE ſimulacerum impoſitum baſi et faſtigio ualde eminenti, reconditumque in aedicula, duabus columnis ſuffulta. Nec ſerupulum moueat barba huic imagini addita, quam uetuſtiſſimo exemplo ei Perſae et Chaldaei tribuerunt: 4) ſicuti Aegyptii quoque *Bacchum* illum antiquiſſimum, cum talari ueſte, 5) et *Mercurium*, barbatos effinxere. Eodemque modo *Ianum* etiam Etruſci expreſſerunt; qui Dii, uti et Mithras, idem ac ſol habiti ſunt. 6) Maxime uero peculiaris eſt cultus ueſtium; nam iisdem fere, quae etiamnum apud nos in uſu ſunt, Sacerdotum ueſtibus, palla ad imos pedes demiſſa, et pallio, ueluti ſuperhumerali, amictus cernitur. His ueſtibus *Deus Mithras* exornatur, uel quia princeps Sacerdos ea Sacra inſtituiſſe creditus eſt uel quia Dii ita in Sacris adparere cenſebantur. 7) Ibidem duo uiri ante imaginem *Mithrae* ad focum accenſum ſimul expiantur. Qui ad dextram eſt, toto corpore nudus, uelatis tantum pudendis, iacet in carruca, ligatis manibus ac pedibus, quos ad ignem admotos habet, itaque expiatur. Tabul. XLIV.

Alter indutus tunica oblonga, pariterque ſuccincta et manuleata, laeuo tantum genu humi flexo, dextro incuruato innixus, Mithram ſuſpiciens, iunctas manus ad extremum flammae apicem adurit. Id autem faciebant miſeri deſiderio beatitudinis poſt mortem conſequendae, utpote qui ita initiati ſtatim ad Elyſias beatorum ſedes admitti crediderunt. Qui ea de cauſſa Herculem in Oeta monte combuſtum ad Deos migraſſe, Deorumque in numerum receptum tradiderunt. 8) Nocentes uero homines, qui ſine luſtrationibus ex uita diſceſſerunt, apud inferos pati ſupplicia et poenas adſimiles luſtrationibus cum aere, aqua et igne inſtitutis credebant, quas deſcripſit Virgilius. 9) Fiebant autem eiusmodi luſtrationes non ſolum igne, ſed etiam fumo et ſulphure et taedarum ardentium mutua per manus traditione, quarum frequenter mentionem facit Lucianus. Interdum etiam peractae memorantur titione ardente ex ara ſumto, cum uictima adolebatur, eoque in uaſe luſtralis aquae merſo, qua, ut docent Euripes 10) et Athenaeus 11) eos, qui adeſſent, conſperſos purificabant. Quod uero poſitus ille uir cernitur, ea eſt cauſſa, quod ſacris myſteriis initiandos, ſedentes in curru deduxerunt, ac ſollenni comitatu honorarunt. Memorant nobiles ſcriptores, inprimisque Virgilius, 12) Strabo 13) Plinius 14) et ex

1) uid. Scriptorum ueterum loca apud Lomeierum de luſtrationibus uet. gentilium C. XIX.
2) Phil. a Torre de Mithra. C. V.
3) Orat. III. in Iulian. uid. cl. Montfaucon. in Diar. Ital. C. XIV.
4) a Torre de Mithra C. III.
5) Diodorus Sicul L. III. et IV.
6) Ex Macrobio Saturn. L. I. c. 18. et 19.
7) Tibullus L. III. Eleg. IV. u. 35. Propertius L. II. Eleg. XXI. u. 16. Virgilius Aeneid. L. I. u. 404.
8) Lucianus in Hermotimo T. II. p. 182.
9) Aeneid. L. VI. u. 739. et Seruius ibidem.
10) in Hercule fur. u. 928.
11) Deipnoſ. L. IX. c. 18.
12) Aeneid. L. XI. u. 785.
13) Geographic. L. V. p. 226.
14) Hiſtor. Natur. L. VII. c. 1.

eo Solinus, 1) fuiffe in Falifcorum agro aliquot familias, quas Hirpias dicebant, quae ad Soractem montem, annuum facrificium facientes Apollini, per ignem ambulare confueuerunt, quae tamen non adurebantur. Salitio quoque per flammas, piaculi cauffa fiebat ad placanda Numina, quod a Romulo ante conditam urbem factum nouimus. 2) Parentes quoque filios fuos ac filias per ignem transducere confueuerunt, ut eos purgarent, et idolis fuis confecrarent. 3)

SACRA MITHRIACA

cum effufione fanguinis fufcepta apud Etrufcos: an id etiam factum in honorem VENERIS, HECATAE, MATRIS DEVM, et FVRIARVM. De uictima humana; iuuenum puerorumque immolatione.

Mithriaci illi initiati, quos *milites* uocat Tertullianus, 4) diaboli fraudibus feducti, non alieno fed proprio fanguine in honorem Mithrae fe expiarunt. Ex quo apparet, infenfiffimum illum noftri Seruatoris hoftem, multis ante chriftianae religionis initia faeculis, turpiffima calliditate facra illa myfteria corrumpere ftuduiffe. Quia enim praefenferat humani generis per Chrifti fanguinem, redemtionem a) ipfe quoque fe fuis cultoribus, *Mithrae* nomine, fanguinisque profufione colendum adorandumque propofuit. Ac ficuti IEfus Chriftus, Dominus ac Deus nofter, *Sol*, *Ignis*, *Leo*, *Victor* in facris litteris appellatur: ita etiam uaferrimus hoftis, *Sol*, *ignis*, *Leo*, atque etiam *inuictus* appellari uoluit; 5) et ubique gentium *Mithriaca* facra inuexit. Sic facrofanctum Baptifmi myfterium praeuertere cupiens, expiationem delictorum et interioris hominis renouationem, ut Tertullianus loquitur, 6) de lauacro repromifit. Infuper facrae Euchariftiae imaginem ingeffit, propofito in iisdem facris pane et poculo aquae, iudice *Iuftino* Martyre. 7) Denique etiam publicam exegit fcelerum confeffionem, igneque fuo initiatos probari praecepit: quibus obferuatis, pater ille mendaciorum fuis cultoribus fummam poft hanc uitam felicitatem promifit, quam neutiquam dare potuit. Inter alios fuppliciorum gradus fummum fuit *cruentum martyrium*, quod fubire cogebantur, qui *Mithriaca* Sacra perficere uoluiffent. Hinc
Tabul. XLV. in Tab. XLV. n. 2. confpicitur iuuenis, qui laeua palmam, quafi uictoriae praemium; dextra uero diftrictum gladium tenet, quo fe percufiffe indicat, et fuo fanguine aram *Dei Mithrae* confperfiffe, cui flexo dextro genu innititur. Praeter palmam uero pileum quoque, fiue mitram et tiaram Perficam eiusmodi initiatis datam fuiffe, praeter Etrufca monumenta, etiam Tertullianus innuere uidetur. 8) Mirum uideatur, cur diabolus feminas ad nafarium hoc martyrii genus non inftigerit, fiquidem nullibi eiusmodi cruentis facris initiatae reperiuntur, quamquam folemni baptifmati caeterisque luftrationibus praefentes faepius repraefentantur. Iuxta initiatum ftat praealta columella fuperne nuce pinea ornata, quae, tefte *Clemente Alexandrino*, 9) inter praecipua myfteriorum Symbola locum habet. Ad eamdem columellam adligata eft ueftis; quam initiati Deo fufpendere folebant. 10) Peractis facris laeti clamabant: ἔφυγον κακὸν, ἕυρον ἄμεινον: *effugi malum, inueni melius*: uti ex Demofthene notarunt uiri eruditi. 10) Hinc etiam in titulis initiatorum frequenter occurrit uox: *feliciter*: quae etiam ab Epoptis et Myftis, initiatis faepius adclamabatur.

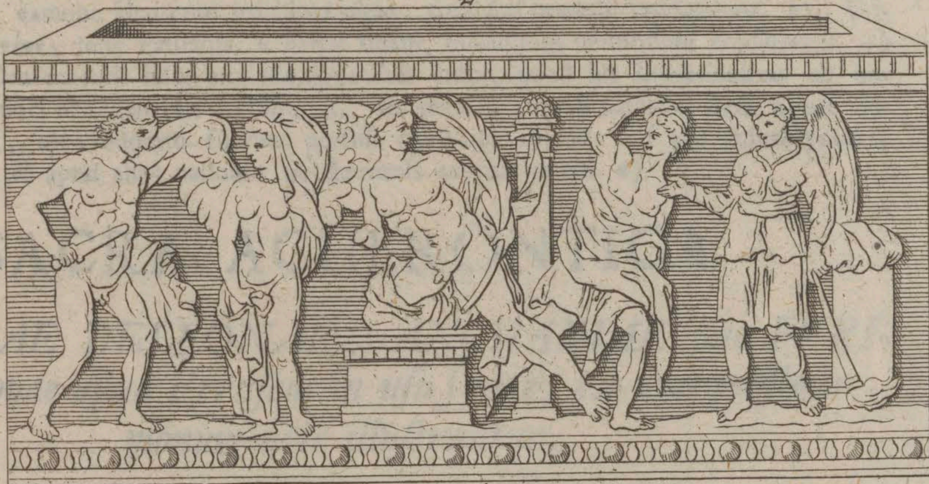
Non

1) Cap. II. et Salmafius p. 60.
2) Ex Dionyfio Halic. L. I.
3) Regum L. IV. c. 16. et 17.
4) de Baptifmo Cap. V.
a) Vid. Auguftinum in cap. I. Ioannis Tract. VII.
5) Phil. a Torre de Mithra. C. V.
6) De Praefcript. C. XL.
7) Apologet. II. p. 98. edit. Parif. Gr. Lat.
8) de Corona milit. in fin.
9) in admonit. ad Gent. p. 11. et 12.
10) Van Dale id ex Ariftophan. fcholiaft. probat ibid. p. 50. et 51.

1

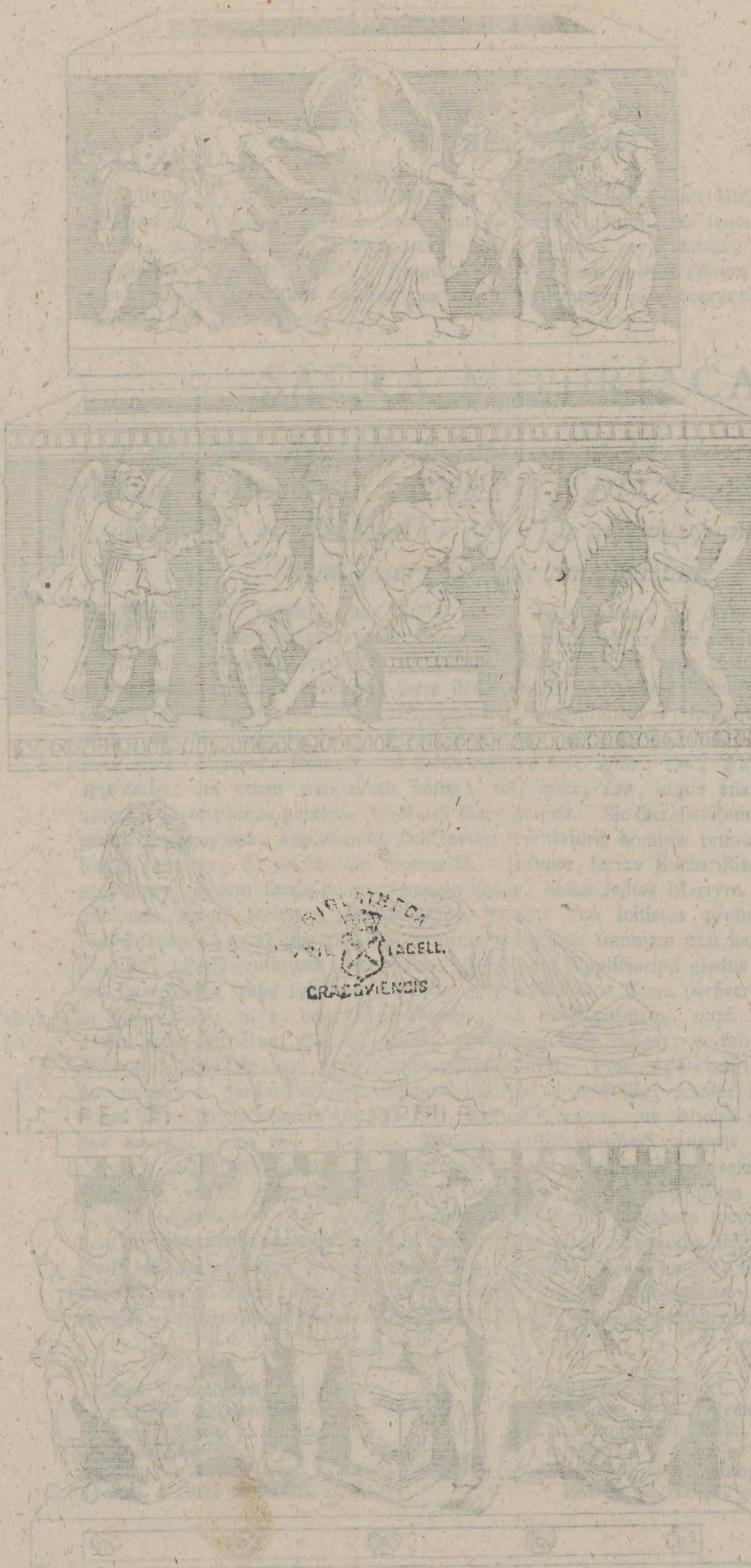
2

3

1. 2. *Sacra Mithriaca fuso sanguine suscepta.* 3. *Sacra Acherontica.*

Non longe a Mithriaco milite Dea adſtat alis expanſis, nudoque corpore, ad iuuenem, qui gladio pectus ſuum caedit, blando ore conuerſa; quae facile *Venus Mithra* credi poſſit, cuius meminit Herodotus 1) niſi eum errore quodam *Mithrae* nomen, quod Solis erat, Veneri tribuiſſe credamus; cum nullam *Mithrae* Solis fecerit mentionem. Veri tamen ſimilius uidetur, eam eſſe *Venerem inferam*, ſiue, ut Romani dixerunt, *Libitinam*, Proſerpinam, ſiue Hecaten, cuius imagines ſupra exhibuimus. Hanc *Argiui* Τυμβωρύχον dixere, quod ſepulcra effodiat, reique funerariae praeſit, ut docet *Clemens Alexandrinus.* 2) Etiam ἐπιτυμβία fuit uocata, cuius templum pulcherrimum fuit Delphis, ad quod inter libandum manes defunctorum euocarunt. *Venus Libitina* Lunam ſignat, quatenus eſt corruptionis cauſſa, eamque ideo cum principio uitae, tum fini praeeſſe crediderunt. 3) Vnde *Venerem* Οὐρανίαν, teſte Pauſania, e Parcis unam, mortalium uetuſtiſſimi crediderunt. 4) Ideo uero haec Dea cruentis hiſce expiationibus fuit culta, quod his luſtrationibus ad nouam uitam ſe renaſci et regenerari crediderunt. Iis peractis, quaſi natalem diem nouae militiae celebrarunt, oleo odorato fuerunt perfuſi epulisque refecti: 5) nec ſolum palma, ſed etiam mitra, et apud alias nationes pulcherrimis coronis ornati. 6)

SACRA ACHERONTICA

Sacra DEAE BELLONAE, ANCHARIAE ſiue FVRINAE, quae apud Etruſcos in uſu fuere, ex antiquiſſimis monumentis illuſtrantur.

Iam *Acherontica Sacra*, quorum auctor Tages creditur, eorumque ritus et caeremonias, auctoritate uetuſtiſſimorum marmorum paucis perſequemur, quorum diſerte meminit Seruius, 7) traditque, ut rite fierent, Acheronticos libros a *Tagete* compoſitos Etruſcos habuiſſe, qui Sacro Deorum inferorum et Fatorum ſortes continebant. Sacra Acherontica ad placandos Deos inferos, et pro defunctorum manibus inſtituta fuerunt, ut docet Arnobius. 8) Fuſo circa aras et ſepulcra Diis Manibus ſanguine, animas ex inferis euocari, et ad beatorum ſedes transferri, ueteres Etruſci ſibi perſuaſerunt. Antiquiſſimis temporibus id humano ſanguine fuiſſe factum, monumentum in Tab. XLV. n. 3. allatum luculenter probat; in quo apparent homines militari habitu, qui mutua caede digladiantur; ex quibus duo ſemianimes in terram collapſi cernuntur. Tabul. XLV. Eiusmodi uero digladiationes circa ſepulcra factas, cum apud *Syros Scythasque*; tum apud alias barbaras gentes in uſu fuiſſe, antiqua monumenta haud ſinunt dubitare. 9) Idem apud Graecos obtinuiſſe, *Homerus* probat duodecim illis adoleſcentibus, quos *Achilles Patrocli* Manibus mactari iuſſit. Qualia etiam a Deo Iudaeis uetita ſacrae litterae teſtantur. 10) Inſequenti uero tempore, cum id nimis immane ſaeuumque uiſum fuiſſet: uel ſontes homines, uel captiuos perditosque ſeruos; ac denique atrociore humanitate illud officium temperaturi animalia adhibuerunt. 11) De Acheronte apud Tartarum fluuio, eiusque origine ac ſitu luculenter agit *Tucranius.* 12) Morem conducendi gladiatores ad munera funebria, qui ſuo ſanguine manibus defunctorum parentarent, ab Etruſcis ad Romanos perueniſſe, probat Bonarrotius. 13) Praetera libationibus

Y

10) Orat. de Corona.
1) L. I. C. 331.
2) in admonit. ad gent. p. 24.
3) Voſſius de Idol. L. II. c. 27.
4) In Atticis L. 1. c. 19.
5) Ex Iulio Firmico.
6) uid. Suidam in u. Λέυκη.
7) ad L. VIII. Aen. u. 398.
8) L. II. aduerſus Gentes.
9) Plutarchus in Conſolat ad Apollonium; Lucianus de luctu.
10) Leuitici C. XIX. u. 28.
11) Tertullianus libr. de ſpectaculis.
12) diſſertat. LXXXIII. in Anthol n. 14.
13) ad monumenta add. Dempſtero §. XXVI. p. 39.

bus quoque, lacte, uino ac melle factis, Diis inferis litarunt, Deosque Manes ex orco euocare studuerunt. Cum uero *Bellona* maximum ac praecipuum fuerit Etruscorum Numen, suosque habuerit ministros et Hierarchas; itemque orgia eius ac mysteria magna religione celebrata, haud erit improbabile, si *Sacra Bellonae* hic repraesentari credamus, quae etiam sub Caesarum imperio adhuc uiguerant: cum uiros hosce militaribus armis ornatos, choreis aram Deae circumire uideamus. Haec sacra describit et ridet *Prudentius.* 1) Eadem saeuitia obtinuit in Sacris *Deum Matris Ideae*, *Isidis*, *Dianae Tauricae*, quas unum idemque Numen ueteres crediderunt. 2) Si quis censeat, in *Sacris Acheronticis* Etruscos humano cruore placare consueuisse non solum Bellonam; sed etiam *Furias*, earumque maximam *Furinam Deam*, quae eadem est *Anchatia*, non repugnabo.

Imaginum honorem a Diis ad homines quoque illustres fato functos cum Etrusci tam Romani transtulerunt; siquidem et uiros omnibus laetitiae signis, non secus ac in laetissimis conuiuiis, expressos; feminas uero omni cultu ornatissimas in istiusmodi sepulcris recumbentes obseruamus. Non raro etiam malum punicum tenent, *Veneri*, *Iunoni* ac *Proserpinae* similes, quibus Etrusci hoc immortalitatis symbolum dedere.

ETRVSCA ARVLA TRIPES

ex aere, in agro Cortonensi nuper eruta: serpente et auiculis exornata. Cuinam Deo suffitibus adolendis fuerit dedicata, inuestigatur.

Tabul. XLVI. Insigne Tuscanicum opus est *arula tripes*, quae in Tabul. XLVI. n. 1. exhibetur. Pedes eius recurui, qui gryphi simillimi sunt, et folia, serpens miro artificio absolutus, egregie expressis internitentibus undique maculis, structura denique ipsa et ingenium, non aliam, quam Etrusci opificis manum perspicue declarant. Suffitibus in honorem Dei, cui dedicata erat, inseruiisse manifestum est: nam in summo quadratae mensae cernitur cratera, odorum capax, qui a sacra facientibus incendi solebant. In quatuor mensae angulis sunt quatuor auiculae, quae columbas referre possunt. Vna auicula sursum ascendere nititur. Veneri Genetrici, cui columbae sacrae fuerunt, 3) sacra uideri posset, nisi serpens circumuolutus aduersaretur, quem Veneri sacrum esse nusquam, opinor, reperitur. Hinc potius cornices esse dicamus, ipsamque arulam Aesculapio dicatam, in cuius tutela serpentem esse omnes sciunt. Cornix uero Aesculapio tribuitur, quia est animal longaeuum, et quod quatuor aetates superat; indeque optimae ualetudinis symbolum. Hanc certe auem praefert manu Aesculapius in gemma penes Fabretum. 4)

1) Peristephan. u. 1056.
2) Apuleius metamorph. L. XI.
3) Aelianus de animalib. L. IV. c. 2.
4) ubi de columna Traiani disserit. p. 211.

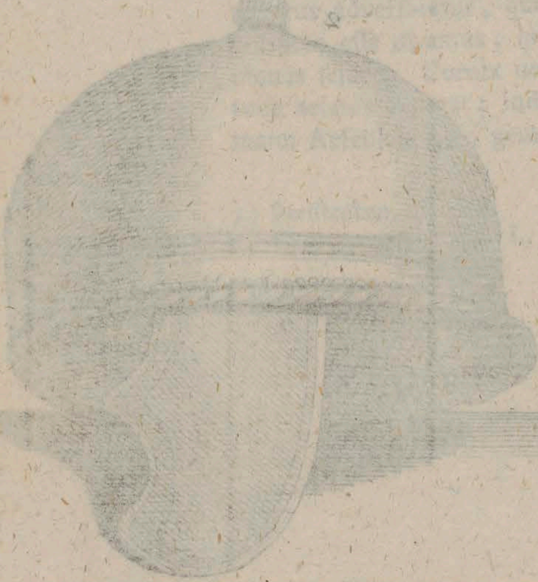

MVSEI

1. Cortoné apud Equitem Galeottum de Corazziiſ. 2. Aenea Caſis, Etruſca inſcriptione ualde inſignis, apud antiquas Cannos, nunc Conoſa in Apulia, Romani exercitus dade celeberimus, reperta olim aſeruata in Muſeo A. V. Abatis Petri Andreae Andreinii nunc in Mediceo. 3. Ludi Equestris.

MVSAEI ETRVSCI CLASSIS QVARTA.

Etruſcorum militiam, foedera, triumphos, ludos, uenationes, nuptias, conuiuia, Muſicam et funera complectens.

DISSERTATIO IIII.

De moribus inſtitutisque Tuſcorum, quorum Ethologia illuſtratur.

Quantum fuerit terra marique Tuſcorum imperium, *Liuii* teſtimonio conſtare poteſt. 1) Aucta Etruſcorum potentia, Iano regnante, ultra Etruriae fines terra marique imperium proferre auſi ſunt. Siquidem proximas Siciliae regiones, complures inſulas in mari Tyrrheno ſitas, Sardiniam, Liguriam, Campaniam fere totam, Picenum, Rhaetiam, Galliam Ciſalpinam, Vmbriam, occuparunt. Poſt multa cum uariis gentibus geſta bella, Romulo contra Sabinos ad internecionem usque pugnanti ea auxilia praebuerunt, ut uictor diſcederet, cum dextro cornu *Romulus*; laeuo *Lucumo* Etruſcus, uir rei militaris peritiſſimus, praeeſſent. 2) A Tyrrhenis autem Romanos omnem ſcientiam militarem atque diſciplinam didiciſſe, ex Atheneo haud difficulter colligi poteſt. 3) Inita cum Carthaginenſibus ſocietate, ſexaginta nauibus inſtructi aduerſus Phocaenſes pugnarunt, eorumque potentiam fregerunt. 4) Naualibus praeliis, inuentis ancoris, gubernaculis, roſtris ac nauium munimentis, utrumque mare, Hadriaticum et Tyrrhenum ſub ſuam poteſtatem redegerunt. Cum Romanis, qui decimas quotannis Etruſcis ſoluere tenebantur, per quingentos annos aequo Marte bella geſſerunt, donec armis inuicti, luxu tandem nimiaque rerum ſuarum felicitate uicti, Romanis ſeruire coacti fuerunt. Singulis nimirum diebus lautiſſimae menſae ipſis poſitae fuerunt, lecti floridi, pocula argentea, ſumtuoſae ueſtes, ludi, hiſtriones, aliaque ſpectacula mille ipſis in deliciis fuerunt. Quod ad eorum arma attinet, ueſtes militares, thoraces, clypeos, ocreas, galeas, haſtas, lanceas, contos, uncos praegrandes, gladios, ſecures, faces, quaeque alia in bellis uſui eſſe ſolent; ea omnia luculenter et erudite expoſuit uir doctiſſimus Philippus Bonarrotius, quem conſulere non poenitebit.

 GALEA

1) L. I.
2) Dionyſius Halicarn. Antiquit. Rom. L. II.
3) L. IV. c. 8.
4) Herodotus L. I.

GALEA EX AERE

non Phoeniciis, sed Etruscis characteribus inscripta illustratur.

Galea ex aere, Etrusco opificio et raritate maxime insignis, quam refert Tab. XLVI. n. 2. constat ex aere non percusso, sed fuso, quod ualde est mirandum. Inuenta est apud *Cannas*, Romani exercitus clade celeberrimas, ac pondere sex libras Florentinas aequat. Inscriptio litteris Etruscis addita, est: *Pul Kerna*. *Pul*, si e Graecis fontibus Etruscarum uocum originem petamus, potest idem significare, quod πολεων, *urbium*: *Kerna* autem uidetur ortum ex κεραυνός, *fulmen*, i. e. *urbium fulmen*, uel si ἀπὸ τȣ͂ πολέμȣ ducendum sit, sonat *belli fulmen*. Hoc nimirum titulo forte decorari merebatur dux ille fortissimus; qui hac galea in bellis usus fuit: quamque a suis ciuibus, inter dona militaria, tamquam insigne suae uirtutis praemium atque ornamentum accepit. 1) Ita uero et *Virgilius* 2) et *Lucretius* 3) *Scipionem* utrumque *Africanum*, *belli fulmen* appellant. Apud *Pausaniam Ptolomaeus* cognomento κεραυνος dictus est, propter eximiam in bellicis rebus gerendis celeritatem; 4) ut alia exempla non afferamus. Si haec non placeant, ducis quoque nomen poterit notare: quod cum galeis, tum clypeis frequenter fuit inscriptum, ut ab aliis dignosci posset.

FOEDVS

ab Etruscis ictum iunctis dextris, ex anaglypho urnae emortualis illustratur.

Tabul. XLVII. Etrusca urna marmorea emortualis, quam refert Tabul. XLVII. n. 1. foedus indicare uidetur, ictum. Ita uero in foederibus sanciendis iurantes non per superos solum et terrestres; sed etiam per *inferos Deos* uidentur iurasse. Id certe fecerunt, cum bellum indicerent, ut *Liuius* declarat: 5) *Iupiter, et tu Iuno, Quirine, Diique omnes caelestes, uosque terrestres, uosque inferni, audite: ego uos testor.* Fiebat autem a Feciali, dum iuraret, etiam *sepulcri* mentio, ut ex illo foedere icto inter Carthaginenses et Romanos, apud Liuium patet. 6) Proinde equidem fidei erga defunctos seruandae, utque inferiae statis temporibus mitterentur, hoc existimo esse monumentum. Ex eo uero apparet, Etruscos in bello uexillum in hasta suspensum elatumque gerere consueuisse. Id insigne praefert miles ille, qui freno cohibet equum, cuius pectus gemmato duplici monili, uel pectorali uariis bullis ex ebore undique distincto, ornatur.

Forsitan hic equus dono dandus ducitur, cum in praeliis Heroes non singulari equo; sed biiugis uel quadriiugis curribus apud Etruscos usi fuerint, exemplo Aegyptiorum et Graecorum, apud quos mos hic obtinuit. 7) Etruscus uero hic uexillarius hasta suspensum gerit uelum quadratum, in quo uel ducis, uel cohortis, seu phalangis nomen suspicor scriptum fuisse, uel symbolum, quod milites adspicientes sequerentur. Hoc uexilli genus, quod insecutis temporibus *labarum* dixere, ab Etruscis Romani accepisse uidentur. Quid? quod *Plinii* 7) auctoritate, et uasis Etrusci Bibliothecae Vaticanae, sceptrum regium et consulare,

1) uid. Bonarrotius ad monum. add. Demster. §. XXVII.
2) Aeneid. L. VI. u. 843.
3) L. III. u. 1047.
4) In Atticis.
5) Decad. I. L. I. uid. RosinumAntiqu. Rom. L. X. c. 2.
6) L. XXII.
7) loca affert Teithius Antiqu. Gr. Homeric. L. IV. c. 11.
8) Hist. natur. L. 8. c. 48. et L. 9. c. 39.

1. F

1

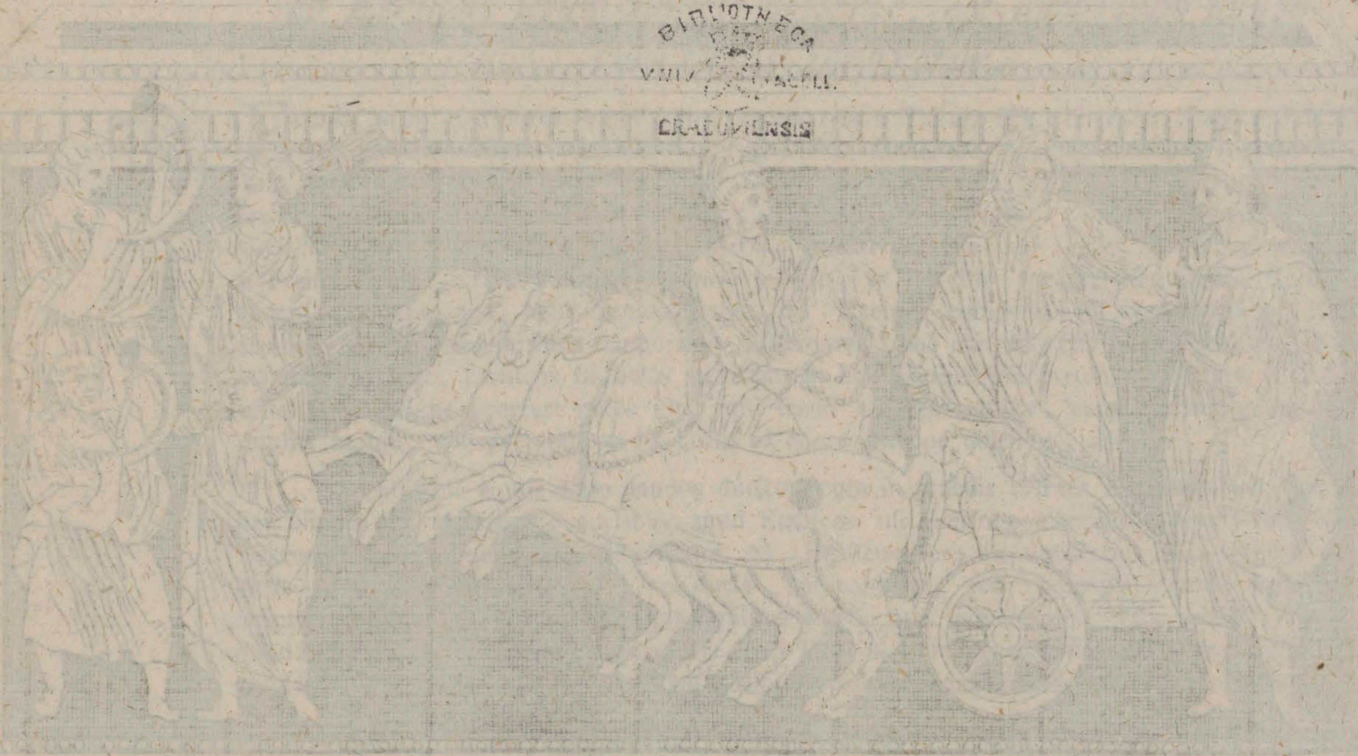

2

1. *Foedus iunctis dextris ictum.* 2. *Triumphus et ouatio Etruscorum.*

lare, aquila praepeti ornatum Etrusci monstrarunt, quos etiam Romani hac in re imitati fuerunt.

Non solum milites, sed etiam duces, more priscae militaris disciplinae, nudis pedibus adstant: duces breui tunica et trabea siue chlamyde ornantur, quam fibula seu bulla in medio pectoris adstringit: ac reliquorum militum chlamydes in humero dextro fibula subnectuntur. Singuli cingulo insignes sunt, clauis gemmisue distincto, cuiusmodi strenuis militibus ex auro donabantur, ut docet *Virgilius* 1) et *Claudianus.* 2) Duces hi ac milites uelitares hastas praeferunt: gladium tectum uagina gerunt. Buccinatores primi minores; secundi ordine maiores adparent. Tubam bellicam, ut notant Athenaeus 3) et Isidorus 4) Etrusci inuenere; eiusque usum primus omnium Tyrrhenus, Herculis filius monstrauit, ut docet Hyginus. 5) Duplex fuit, *recta*, qualis Bellonae classicum canenti tribuitur; et altera *reflexa*, qua hi buccinatores concinunt, qualem etiam in triumphali pompa Etrusci adhibuerunt. Canentibus buccinatoribus dextras iungunt Dux exercitus et Fecialis. Toga calceisque indutus Fecialis laeuam manu tenet: Feciales enim publicae fidei praeerant, bellaque concipiebant iusta, iidemque omnium gentium consensu sacrosancti erant. Ab Homero θεῖοι κήρυκες frequenter appellantur. Feciales eorumque ceremonias, Romani ab Etruscis, a Persis Etrusci accepisse uidentur. Quoniam uero nil sine ratione in monumentis ueteres insculpere consueuerunt, in hac eineraria urna foedus illud memorandum, quod Romulus cum Tito Tatio fecit: quo confecto, Iani simulacrum duplicis frontis effictum esse memorat *Seruius*, 6) quasi ad imaginem duorum populorum, qui foedere, (cui Ianus praeesse credebatur,) simul coiere. Potest etiam huic sepulcro congruere, quod de Mezentio Etruscorum rege memorant *Liuius*, 7) *Iustinus*, 8) aliique ueteres scriptores: 9) ideoque uir ille togatus erit Mezentius, qui cum Turno de coniungendis cum Rutulis, quibus ille imperabat, armis suis, data dextra paciscitur.

TRIVMPHVS ET OVATIO

Etruscorum inuentum: eius pompa siue adparatus e uetustissimo Vrnae sepulcralis emblemate elucidatur.

Ducibus post partam uictoriam in patriam reuertentibus *Triumphum* Etrusci Reges perquam prudenti consilio decreuerunt. Triumphalem currum omni ornatu elegantissimum lictores precedere iussi; quibus insignibus declararunt, triumphantem optime de republica meruisse. Fasces uittis sunt colligati, haud ornati securibus. Bulla et torque aureo triumphantis collum ornari; annulum tamen ferreum in digito praeferre imperarunt: seruumque in eodem curru uehi placuit, ut se hominem esse meminisset. Aequam triumphantis et serui fortunam adnotauit *Plinius* 10) et *Tertullianus*, 11) cuius haec sunt uerba: *Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur: suggeritur enim ei a tergo: Respice post te: Hominem memento te.* Eaque de caussa in pulcherrimo hoc sepulcro triumphans cum triumphali pompa sculptus uidetur, ut id spectantes uiatores humanae conditionis, humanaeque gloriae uanitatis admonerentur; et Elysiorum perpetua gaudia post fata exoptarent. Triumphator obtutu defixus respicit seruum, caputque panno habet obuolu-

Z

1) Aeneid. L. IX. u. 359.
2) L. II. de laudibus Stiliconis.
3) L. IV. Deipnos. uersus finem.
4) L. XVII. c. 4.
5) Tabul. CCLXXIV.
6) in Virgil. Aeneid. L. XII. u. 198.
7) L. I. Dec. I.
8) L. XLII. c. 2.
9) Ouidius L. IV. Fastor.
10) L. XXXIII. c. 1.
11) in Apologet. C. XXXIII.

uolutum, ne forte plaudentium laetis uocibus delinitus ſupra mortale faſtigium ſe efferret, nimiaque felicitate inſoleſceret. Triumphantem Ducem ſequitur pediſequus ſeruus, breui tunica ſine manicis et pallio indutus, qui e manubrio pendentem arculam tenet; in qua faſcinum, inuidiae triumphantium medicum, ut ait *Plinius*, 1) fuiſſe arbitror; ſicuti alias triumphantes amuleta bullae incluſa contra inuidiam e collo dependentia geſtare ſolebant. Duo tantum in hac urna tubicines et duo lictores cum faſcibus puris, nec laureatis omnem hanc Etruſci triumphi pompam conſtituunt. Deinde ſequuntur quatuor equi, elegantiſſimis pectoralibus ornati, iunctique ornato currui, in quo ſculptus gryphus, animal Soli ſacrum.

Denique triumphantem monitor in eodem curru ſtans, et alter ſeruus pediſequus comitantur. Mediocris hic adparatus triumphalis ſpecimen exhibet triumphi modeſtiſſimi, cuiusmodi Etruſci multis ante Romam conditam annis inſtituerunt. Splendidioris exempli triumphum exhibet Dempſterus in Tabul. XLVIII. Inſecutis temporibus, quam omnem modum exceſſerint Romani in triumphis, luxu atque ſplendore, antiqua monumenta teſtari poſſunt. Verum non triumphi ſolum; ſed Ouationis quoque auctores exſtitiſſe Etruſcos, notat Dempſterus. 2) Sex millibus hoſtium interfectis, uel minimum quinque, ex lege triumphali, moris erat apud Etruſcos *triumphare*: *ouare* uero iis conceſſum, qui minus inſigni cauſſa hoſtem in acie profligaſſent. Primum ouantes urbem pedibus ingreſſi fuerunt, ut notat *Plinius*; 3) deinde aucto ouationis honore, equis inuehi ouantes conſueuerunt. Hinc in urna hac dux alter Victor prope triumphantis currum, ornatus galea, equo monili gemmato freniſque inſigni inequitat. *Ouare* ab *oue*, qui poſt peractam ouationem mactari ſolebat, deriuatum docet *Plutarchus* in Marcello: *Feſtus* autem ueriſimilius ab o o gemina littera, nimirum a fauſta adclamatione deriuat. Ouantibus uirtutis ergo datam coronam myrteam obſeruat idem *Feſtus*. Ouatio denique concedebatur, cum bella non fuerunt indicta, aut ſine ſanguine confecta. Ex hac igitur ſculptura colligi poteſt, quis fuerit apud Etruſcos uetuſtiſſimus omnium *Triumphi* et *Ouationis* adparatus et pompa; a quibus haec omnia Romani acceperunt ac porro ampliarunt. 4) Denique uictores bellica ſpolia et arma, itemque triumphalia ornamenta in templis Deorum conſecrata ſuſpenderunt. 5)

LVDVS TROIAE

ludi equeſtres, curules et gladiatorii Etruſcorum ex antiquis ſculpturis illuſtrantur.

Tuſci uictores triumphantes, amicti triumphali ueſte, ludos quoque in ſempiternam rerum geſtarum memoriam edere conſueuerunt. Variae autem uidentur eſſe cauſſae, cur hoſce ludos in ſepulcris quoque ſculptos uoluerint. Prima fuiſſe uidetur, ut hominum uita fragilis ludo per omnia ſimilis, 6) itemque fatum et mors, quae omnes manent, declararentur: nam exultantibus gaudio ſpectatoribus, laudis et gloriae cupidi decurſores ex equo deiecti mortem oppetebant, ut in hac urna cernimus, idque etiam aurigis, athletis, gladiatoribus et beſtiariis accidebat: quare publica illa uoluptas, beatorum apud Elyſios laetitiam: luctus uero mortem atque humanae uitae uiciſſitudines deſignabant. Horum ludorum origo ab Etruſcis, iam ab Heroicis inde temporibus petenda uidetur, ac Heroes, ut *Hercules*, *Theſeus* aliique gymnicis certaminibus operam dederunt. a) Prima illorum ludorum

1) L. XXVIII. c. 4.
2) De Etrur. reg. L. III. c. 37.
3) L. XV. c. 29.
4) uid. Dempſter. de Etrur. Reg. L. III. c. 36.
5) Idem Tab. XXVIII. et XXXII. et Bonarrot. ad monum. add. §. XXV.
6) Terentius in Adelph. Act. IV. Sc. VII.
a) Diodorus Sicul. L. IV. p. 155.

rum caussa fuit religio, qua ut rite Deos colerent, etiam Musicam, uariaque Musica certamina inuenerunt, atque animum uirtutis studio, corpus uero ludis exercuerunt, ut ex *Strabone* 1) colligi potest. Haec sacra certamina ludosque Etrusci primi omnium in Italiam inuexerunt. Hi ludos theatrales, scenicos, athleticos, gladiatorios, funebres, equestres, pedestres, curules docuere; a quibus Romani acceperunt. Id Liuius testatur: 2) *ludicrum, equi pugilesque ex Etruria maxime acciti.* *Tacitus* quoque adfirmat, 3) a Tuscis non histriones tantum, uerum etiam equorum certamina Romanos esse mutuatos. Id non nisi religionis caussa factum docet *Tertullianus.* 4) *Ludos equestres equorumque certamina* exhibet insignis urna cineraria in Tabul. XLVIII. relata. Cernimus in ea Tabul. acies bifariam diuisas concurrere ad simulacrum pugnae: quod etiam insecutis temporibus XLVIII. seruatum docet *Liuius.* 5) Ex his aliqui equis insidentes cursu quam ocissimo decurrunt: alii pedestres pugnant partim nudo capite, partim galea tecto et clypeis armati. Alii equites amicti chlamyde equum ducunt, ut alteris equitibus decursione sua functis succedant. Nudus ille uir, qui conspicitur in caput praecipiti lapsu deiectus, equorumque pedibus protritus, haud dubie defuncti fatum supremum, ludosque funebres circa sepulcrum celebratos designat. Hunc *ludum Troiae*, non in funeribus tantum, sed etiam ob memorandum aliquod factum celebrare consueuerunt; ut de *Ascanio* constat, cum *Albam* moenibus cinxisset. 6) *Virgilius* parem laudem *Aeneae* ac *Tarchonti*, in celebratione ludorum in honorem defuncti Pallantis tribuit; unde potest colligi, hosce ludos in Etruria in usu fuisse. Vetus fuit lex, praesertim in ludo Troiae, ut equites peditesque armati laeuos orbes agerent, circumque sinistram primum motu facto, deinde ad dextram decurrerent: 7) idque etiam in circorum decursionibus obtinuit. 8) Id etiam ab Etruscis usurpatum in hoc equestri certamine, manifeste ostendit sculptura huiusce urnae, in qua equites a laeua in dextram decurrunt. Decursio ut accuratius in orbem fieret, in dextra urnae parte turris praealta rotunda adsurgit, superne pinnis coronata. Circi et Circensium ludorum exemplum a Tuscis ad Romanos uenisse, uel exinde colligi potest, quod, teste *Liuio* Tarquinius Priscus, Tarquiniis Etruscorum urbe profectus, primus omnium Romanis monstrauit circenses ludos, equis pugilibusque ex Etruria accitis.

Ludos curules et *agonalia* Etrusci quoque, mense Ianuario, ob laetitiam ineuntis anni, in honorem Iani, cuius numen maxime coluere, ediderunt; eiusque in festo munera inuicem miserunt, quod etiam a priscis Latinis factum constat. 9) Gladiatores quoque ludosque gladiatorios inuenere Etrusci, 10) quos cum in funeribus et conuiuiis, tum in publicis ludis et theatris exhibuerunt. Ad Tabulam XLVII. reuertor, in qua notandum, alterum tantum lictorem gerere etiam bacillum, quo a dextris populum submoueret, ne uiam impediret.

SALTATIO ARMATA

Ludi gymnici et uenationes ueterum Etruscorum; In natali NOVI SOLIS Mithriaci celebrati, ex anaglyphis sculpturis marmoreae cathedrae arcuatae illustrantur.

C*oelium* montem antiquitus Querquetulanum a quercuum copia dictum, olim Etrusci occuparunt, et a Coelio Vibennio, duce, Coelium appellarunt. 11) In eius cliuo

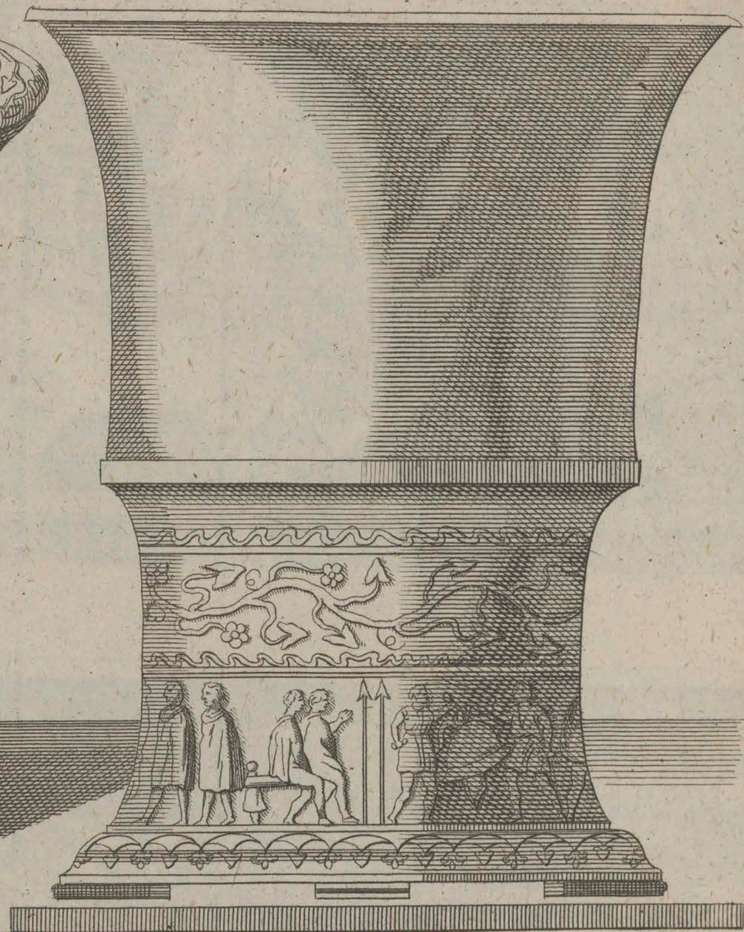
1) L. X. p. 467.
2) L. I. Dec. I.
3) Annalium L. XIV. n. 21.
4) de spectaculis C. II.
5) L. X. de bello Macedonico.
6) Virgilius Aen. L. V. u. 596.
7) Statius Theb. L. VI. u. 213. Turnebus aduers. L. V. c. 8.
8) Fabretus de col. Traian. C. VI. p. 144. 146. 147.
9) Corradini uet. Lat. L. I. C. 25.
10) ex Nicolao Damasceno apud Athenaeum L. IV. p. 155.
11) Varro L. IV. L. L. Festus L. III. Dionysius Halic. L. II. Antiq. Rom. Tacitus L. IV. Annal.

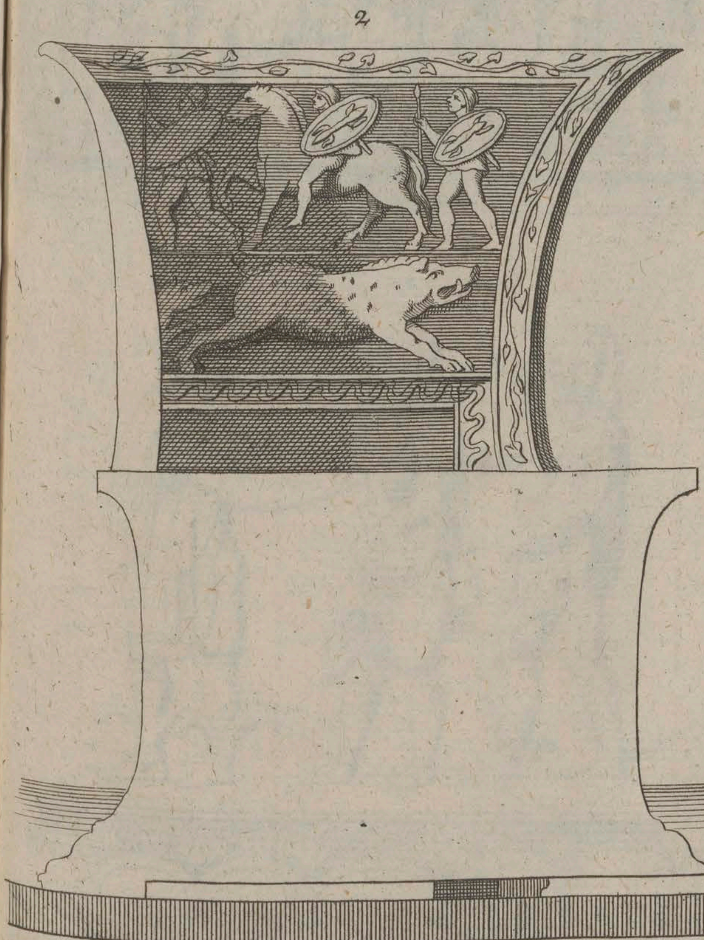
Tabul. XLVIII.

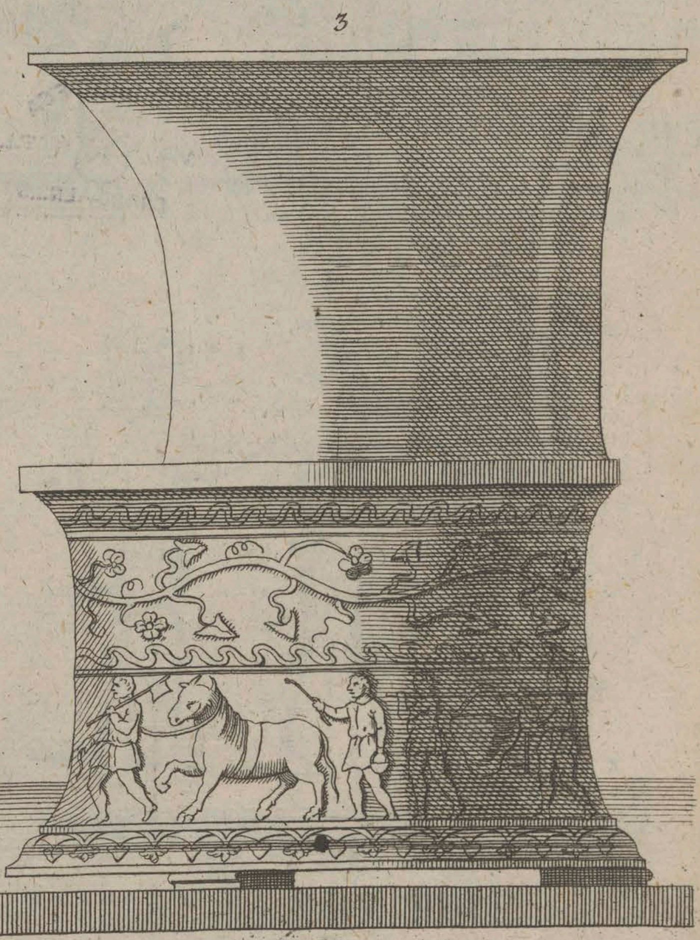
A. cIↃDCCXXXII. effoſſa eſt marmorea Cathedra arcuata, anaglypticis ſculpturis inſignis, quae exhibetur in Tabul. XLVIII. Hanc cathedram, *Mithrae inuicto* dedicatam, Etruſci operis eſſe exinde auguror, quod praeter Coronides et Maeandra, alia quoque habet ornamenta, quae etiam in uaſculo illo argenteo, Etruſcis litteris inſcripto occurrunt, quod exhibetur apud Dempſterum in Tabul. LXXVII. In ſuperiore zona, quae anaclinterium intrinſecus ornat, ſex equites cernimus, equis inſidentes, quos, antiquo more, nec frenis, nec uelis regunt. Armati ſunt galea, clypeo, et gladio, induti uero breui tunica. Singulis equitibus praeeunt pedites iisdem armis, ac praeterea haſta lati mucronis, inſtructi. Hi, ut puto, proficiſcuntur ad ludos in honorem *Dei Mithrae* celebrandos. Siquidem ita armati decurrere ſolebant, et circa aram, in qua ſacer ignis ardebat, Deo ſacra facientes, ſaltabant ſaltatione armata, quam Pyrrichen dixere. In altera zona, qua anaclinterium eiusdem marmoreae cathedrae ornatur, inſculpta eſt uenatio. Tres apros diuerſa uia fugientes uenatores cum canibus, armati ſagittis et uenabulo, ut eos confodiant, perſequuntur. In tertia zona, quae inferiorem partem ornat, nil notatu dignum, praeter flores et folia, occurrit. In infima uero zona, uir eſt magnae ſtaturae, nudus corpore, breuibus brachiis, ingenti capite, qui in aram ita incumbit, ut ex ea paullatim adſurgere uideatur. Veriſimile mihi uidetur, eum poſſe referre *Deum inuictum Mithram*, cuius natalem diem ueteres Etruſci, ac deinde Romani, Perſarum atque Aegyptiorum exemplo, equorum decurſione ludisque circenſibus celebrare conſueuerant. 1) Natalis eius cum multa celebritate agebatur VIII. Calendas Ianuarias, nimirum uiceſima quinta die Decembris. Siquidem Sol, integro Zodiaci circulo per anni tempeſtates decurſo, tunc quaſi ab imo et profundo loco emergens ad ſuperiora reuertitur, nouumque curſum inchoando, quoddammodo renaſci uidetur. Id etiam adnotauit *Iulianus* de hoc natali Mithrae diſſerens. 2) Cum igitur Sol nouum curſum inſtaurat, quaſi in nouam uitam prodit, isque *dies* eius *natalis* appellatur. 3) Recte uero factum uidetur, ut Sol giganti ſimilis ex ara ſe attollens exprimatur, ut oſtendatur ex inferiore hemiſphaerio ad ſuperius eo tempore adſurgere. 4) Prope aram *Naſcentis Solis* adſtat iuuenis aperto capite, breui tunica amictus, qui dextra ſublata eum euocare uidetur: ſiniſtra uero breue iaculum tenet, quaſi radiorum Solis in nouo ortu exiguam uim notet. Hiemis tempus indicant apri in altera zona ſculpti, quos uenatores occidere conantur. Nam Adonidis fabula ab apro interemti, Solem, cum in hiemalibus ſignis moratur, praefigurat. 5) *Ianus* maximus primusque omnium Deorum idem ac Sol a Macrobio cenſetur; ideoque *Patuleius* et *Cluſius* dictus, quod ortus mundum aperire uideatur, occidens uero claudere. 6) Interim *Sole naſcente* iuxta eius aram in ſignum publicae laetitiae, ludi gymnici duplicis generis ſpectantur; iisdemque duo Gymnaſiarchae praeſunt ſedentes, ut oſtendit Tabul. XLVIII. Ante eosdem Gymnaſiarchas duae haſtae humi defixae uiſuntur, quae luctatorum praemia eſſe poſſunt. Infima cathedrae zona oſtendit, in celebrando *Natali die Solis* ſacrificium ſollenni ritu peractum fuiſſe. Primum iuxta arborem, quatuor tantum foliis frondoſam iisque maioribus, ad indicandam temporum inſtaurationem, ara ſublimior ſacro igne accenſa eſt. Inſunt in eadem ara inſtrumenta quaedam ſacrificalia ignota. Ad ſacrificium accedit iuuenis, qui, quod notatu dignum, hoc tantum in loco, equum frenis ac loris moderatur. Forſitan is eſt ſacerdos *Solis inuicti Mithrae*, elegantiore prae ceteris ueſtium cultu inſignis, qui honoris cauſſa, ad hoc ſollenne ſacrum peragendum equo uectus proficici ſolitus; uel potius eumdem Solem exprimit, qui praeparato ſibi ſacrificio praeſens aduenit. Nam Etruſci quoque ſingulis actionibus, maxime uero ſacris peracti, Deos praeſentes eſſe crediderunt. 7) Victima in hoc ſacrificio immolari ſolita, taurus fuit, quem uitta

1) Philipp. a Torre de Mithra Cap. VI. p. 225.
2) in Orat. IV.
3) Macrobius L. I. Saturnal. C. XVIII.
4) Philipp. a Torre de natali die Solis.
5) Macrobius Saturn. L. I. c. 21.
6) Idem L. 1. c. 9.
7) Bonarrotius ad monum. addit. Dempſt. §. XXII. p. 30.

1. *Thronus Mithriacus etruscus.* 2. *Eiusdem throni Mithriaci etrusci prospectus laeui lateris superioris.* 3. *Eiusdem throni prospectus laeui inferioris.* 4. *Eiusdem throni prospectus Posticae partis.*

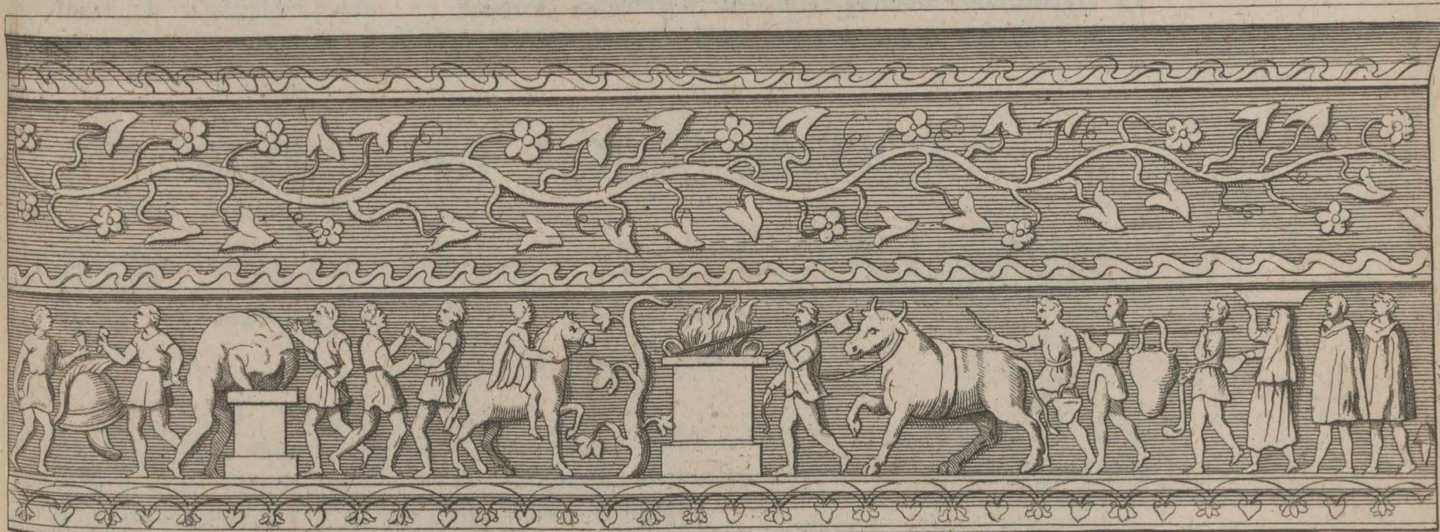

1.2. Om

1

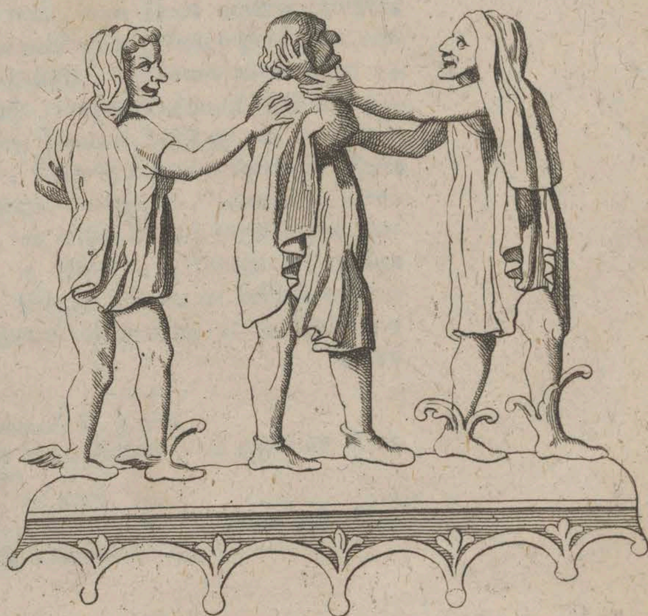
2

3

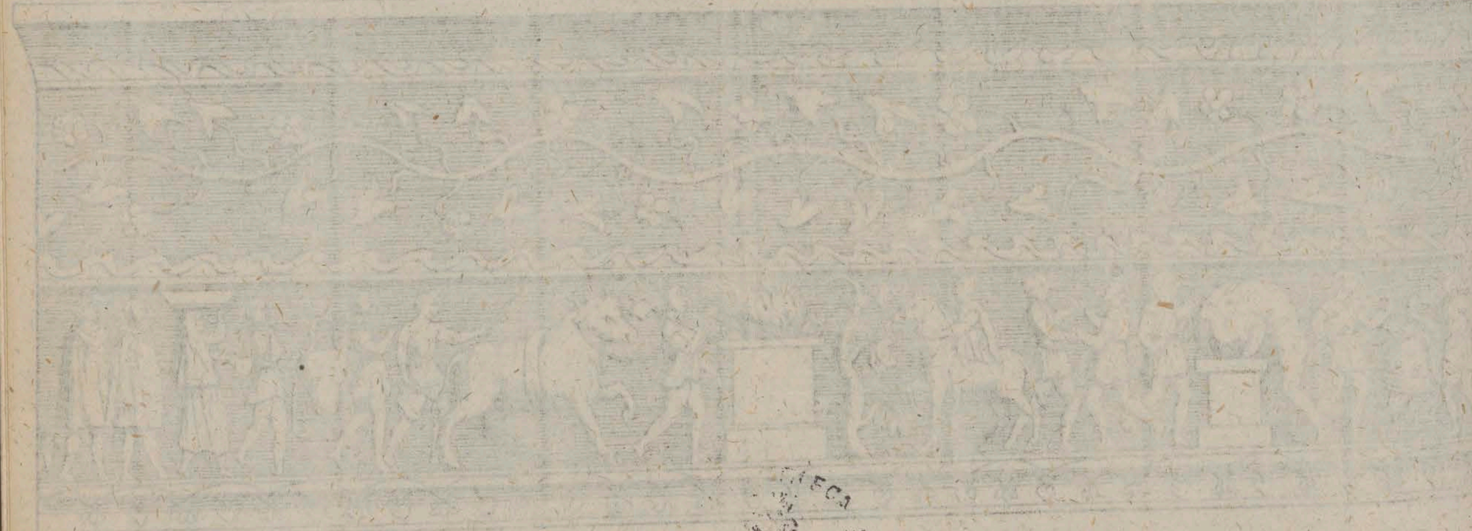

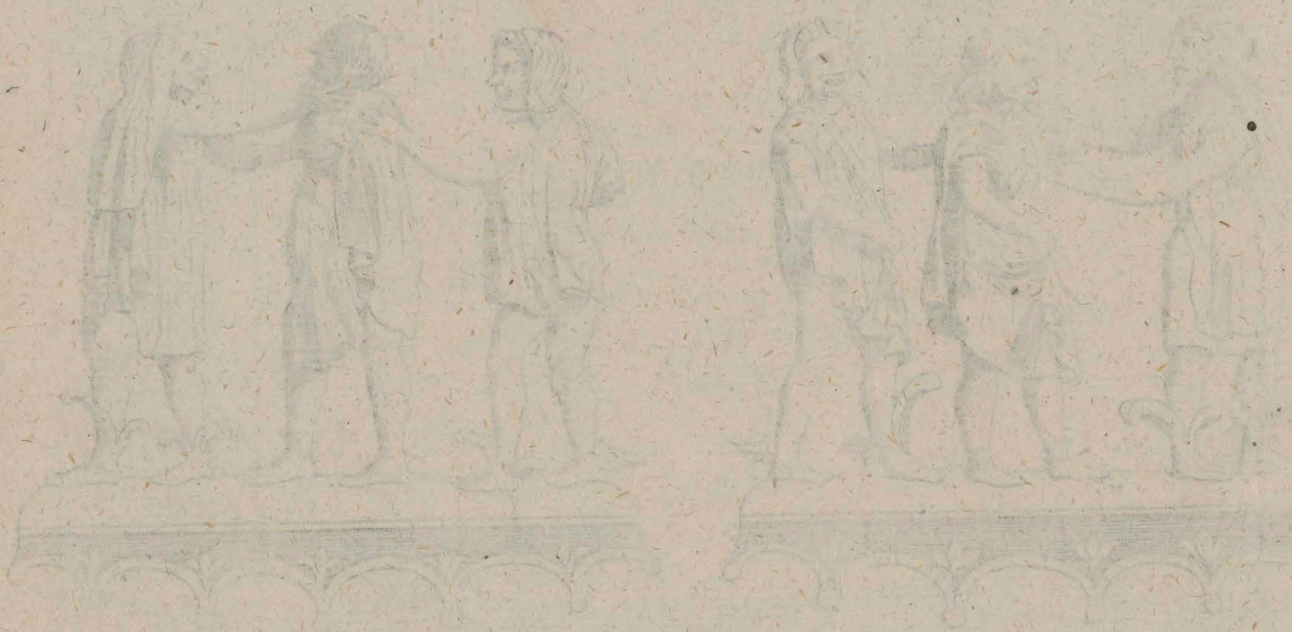
4

1. 2. Omnis Anaglyphi throni Mithriaci etrusci prospectus. 3. 4. Histriones mimi etruscae scenae.

uitta sacra coronatum, ac forsan etiam cornibus inauratis, uictimarius, qui laeua securim defert, ad aram immolandum adducit; taurum sequitur alter iuuenis e sacro Mithrae famulitio, dextra stimulum, laeua cymbium, forte ad colligendum taurinum sanguinem portat. Sequuntur alii duo, lagenam ad fundendum uinum, humeris suspensam ferentes; posterior gerit etiam capedunculam. Hos sequitur *Canephora* uelato capite, amicta stola succincta, quae cistam sacris plenam capite fert; dextra uero uasculum portat. Agmen claudunt duo uiri simul euntes, ornati palliolo, latitantibus brachiis, qui forte sunt hymnologi, uel mimi et histriones, qui in aliis quoque Etruscis uasculis palliati repraesentantur. Sacrificuli hic quoque rem diuinam nudis pedibus peragunt. In his annuis sacris, ut opinor, erat aliquis, qui ad aram, ut in hoc marmore exhibetur, solis persona indutus, eum gestu nisuque e profundo emergentem *nascentemque* repraesentabat. Hanc uero cathedram *Soli inuicto Mithrae* sacram fuisse arbitror. In hoc solio etiam initiatos collocabant ὁμοθρόνους, *Diis aequales sessores*, qui ritus dictus est θρονισμὸς siue θρόνωσις, ut obseruat *Meursius*, 1) ac meminit *Plato*, 2) *Dio Chrysostomus* aliique. 3) Ritum huius in solio collocationis descripsit *Orpheus.* 4) Praeterea initiatorum caput oleae germine coronabatur; 5) uenter fascia purpurea circumligabatur. Horum sacrorum arcanorum meminit *Arnobius.* 6)

MVSICA ET POESIS ANTIQVA

Etruscorum; Ludi Scenici, Tragoedi, Comoedi, Ludiones personati, Histriones, Mimi, Saltatores, ceterique artifices illustrantur.

Musicam, diuinum inuentum, Romanos a Tuscis accepisse *Strabo* testatur. 7) Cum enim Etrusci hac arte ualde excellerent, eorum exemplo Romani, Numa auctore 8) Collegia Fidicinum et Tibicinum instituere, qui publicis Sacris praesto essent. 9) Caelestem Musicae originem credidisse Etruscos exinde colligitur, quod simulacris Deorum musica instrumenta addiderunt, Italisque gentibus monstrarunt. Ex allatis enim iam signis constat, eos *Apollini* et *Musis* citharam ac plectrum; *Pani* tibias et fistulam; *Baccho* quoque et eius famulis pro insignibus musica organa tribuisse. Quam ob rem, cum Deos musicis cantibus delectari; hominesque iisdem ex agresti feraque uita ad humanitatem primum perductos credidissent: Musicam in sacris Deorum adhibendam esse sanxerunt. Omnium musicorum instrumentorum antiquissimum fuit *fistula*, ex pluribus calamis compacta primum paribus, postea imparibus, ad cuius sonum sacras choreas in honorem Deorum instituerunt. Neque etiam sacros conuentus habere, pompas Deorum celebrare, sacra libamina et sacrificia offerre sine musicis instrumentis consueuerunt. In his lyram, tibias, buccinam, tympana, cymbala, crotala, scandulas aliaque hormonica organa fuisse, ex antiquissimis Etruscorum monumentis illustrat *Bonarrotius* 10) In conuiuiis quoque, in nuptiis, in funeribus, musica instrumenta adhibuisse Etruscos exploratum est. In bello quoque Heroes et milites pugnarunt ad buccinae strepitum; pugiles ad concentum tibiarum certarunt, ut antiquissimae Etrus-

A a

1) L. IV. Graeciae feriat. p. 175.
2) In Euthydemo.
3) Orat. XII.
4) Apud Suidam Tom. II. p. 719. in u. Ὀρφεύς.
5) Proclus in Platon. de Republ.
6) L. IV. aduers. Gentes.
7) Geographic. L. V. p. 220.
8) Plutarch. in uit. Numae et in quaestion Rom. p. 277.
9) Gruterus CLXXV. 10.
10) Vid. etiam Etrusc. uasc Dempstero addit. Tab. XI. XII. XVII. et XVIII.

Etruscorum picturae et sculpturae probant, et Eratosthenes apud *Athenaeum*. 1) In funeribus Tragicam saltationem ad grauiorem maioris fistulae cantum exhibitam fuisse docet urna a Dempstero edita in Tabul. LXXIII. Quae omnia primum ad uirtutem comparata, postea in luxum conuersa fuerunt. Musicos quoque ludos habuisse ueteres Tuscos antiqua monumenta extra omnem ponunt dubitationem. Cum ipsa religione et Musica, Poesis quoque nata uidetur. Saliorum carmina, quae saltantes canebant in honorem Deorum, id probant ac 2) *Macrobius*, et Tabula Eugubina Etrusce scripta, quam *Gruterus* primum edidit. 3)

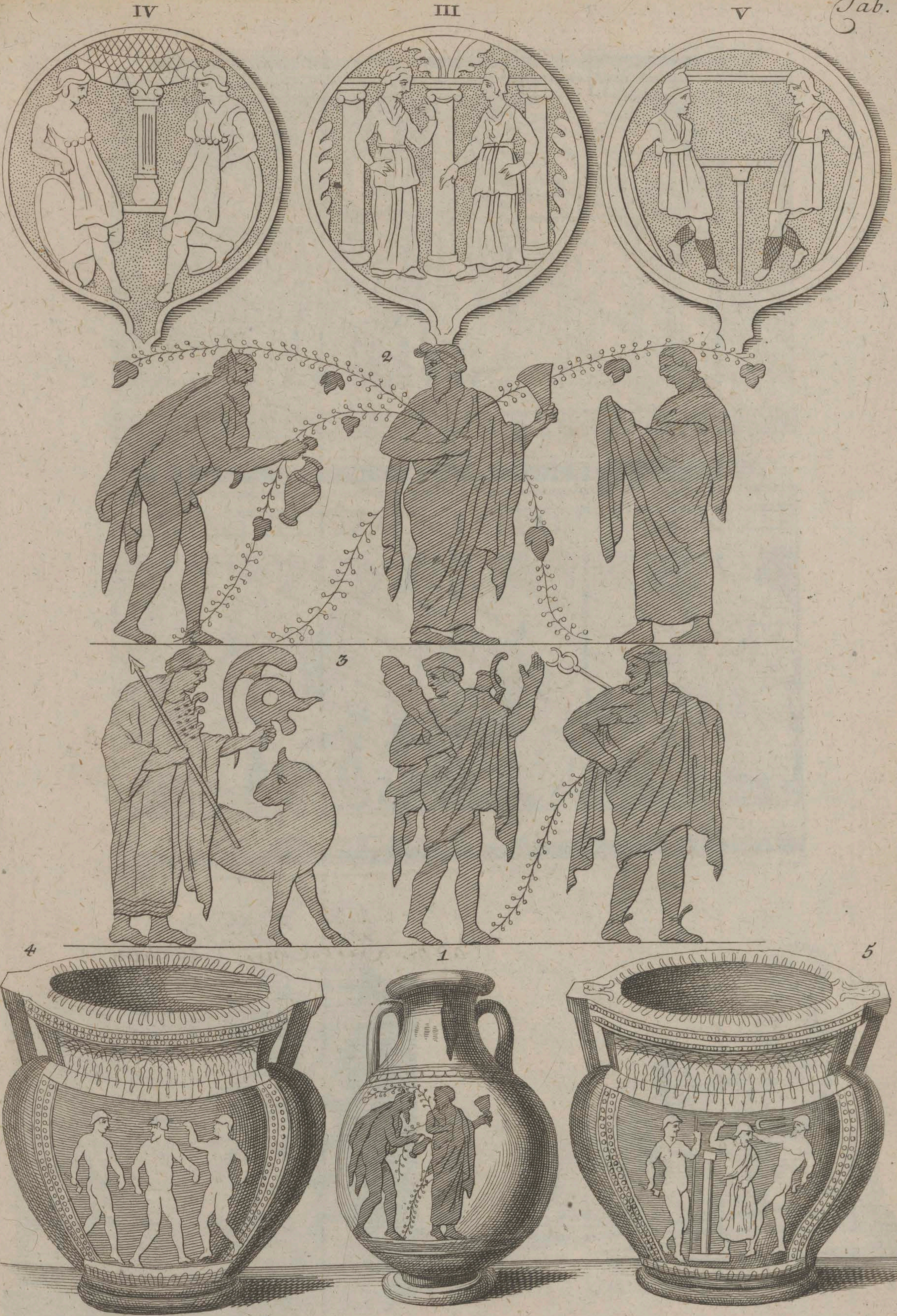
Etruscos histriones ac Mimos personatos in pulpito fabulas et diuerbia egisse perspicue declarat Etruscum uasculum, editum in Tabula XC in fine Dempsteriani operis. Siquidem Mimi duo, nani personati, nudipedes, cum fictitio gibbo et uentre, in pulpito rem agunt, iocis, et facetiis spectatores ad risum excitantes; in altera eiusdem uasculi parte duo uiri palliati adstant, fabulamque agunt; uti in aliis quoque uasculis Comoedi palliati conspiciuntur. Horum exemplo etiam Rhapsodi in theatris et in conuiuiis carmina Homerica recitantes, uel nugas et garrula uerba effutientes, uirgas et baculos praeferebant. 4) Pulpitum Etrusco

Tab. L. opere ornatissimum in paruis sigillis ex aere confectis repraesentatur in Tabul. L.

Personatos Deos et Heroas induxere Etrusci in pompis et in orgiis Deorum, in sacris conuentibus et festis, itemque in triumphis, in conuiuiis et theatris, quod ostendunt complura uascula, quae apud Dempsterum proponuntur; et in eo, quod in Tabul. L. n. 2. et 3. exhibetur. In altera huius uasculi parte personati ludiones referunt Bacchum, cornu et ramos manibus praeferentem. Baccho *Silenus* siue *Satyrus* uinum offert, paratus miscere e uasculo, quod gerit. Adstat *Ceres*, ni fallor, uelatis manibus. In altera parte personati item tres ludiones Deos comites referunt; Mercurium cum caduceo et talaribus in pedibus: Herculem cum claua, arcu et pharetra: demum Mineruam cum aegide et fimbriata ueste, quae dextra hastam; sinistra galeam praefert: ad pedes animal, forsitan cerua, obseruatur. Inter Proscenii Etrusci decora fuerunt columellae et arae excelsae, utpote Diis caelestibus sacra: *Ioui* primum, quem histriones in scenam prodituri inuocarunt 5): deinde *Baccho*, cui praesertim ludi scenici sacri fuerunt. 6) Ponebantur etiam arae *Apollini* in comoediis, et quidem ad dextram: ad laeuam uero ei Heroi Deoue uel Deae, in cuius honorem ludi celebrabantur. Hae arae coronis decorabantur 7) alias: apud Etruscos uero omnes erant purae, nulloque ornatu, ut uidere licet in Tabulis XI. XX. LXXXVIIII. XC. apud Dempsterum. Visuntur tamen interdum uela parua suspensa; seu sacrae uittae; itemque placentae et panes in quatuor partes diuisi, quae quidem omnia lusus pictorum credi possunt. Conspicitur hic tabula oblonga; tribus chordis instructa, quibus plectrum insertum est, quae ueterum Assyriorum *Panduram* referre uidetur, 8) nisi potius pro cithara omnium antiquissima trium chordarum, quae ἀσιάδις dicta est, eam habere uelimus.

Tab. LI. Insigne uasculum est, quod exhibetur in Tabul. LI. n. 4. et 5. in quo sex ludiones planipedes picti sunt: tres in antica; tres in postica parte, Ille, qui fuscinam uibrat, Retiarius esse uidetur, reliqui secutores et cum his etiam pugnantes Myrmillones. Secutorum arma, uti ea describit *Isidorus*, 9) cum hac pictura ualde conuenire uidentur. Non enim sola fuscina, sed etiam rete, arma retiariorum fuere. Pugnante retiario cum secutore prope columellam, siue aram adstat alter secutor, qui, ut opinor, uicit, praemiaque consecutus est, nempe torquem, qui ex eius collo dependet, et hastam puram. In postica parte huius Etrusci uasculi pictus est secutor cum Myrmillone pugnans. Ex hoc igitur intelligi

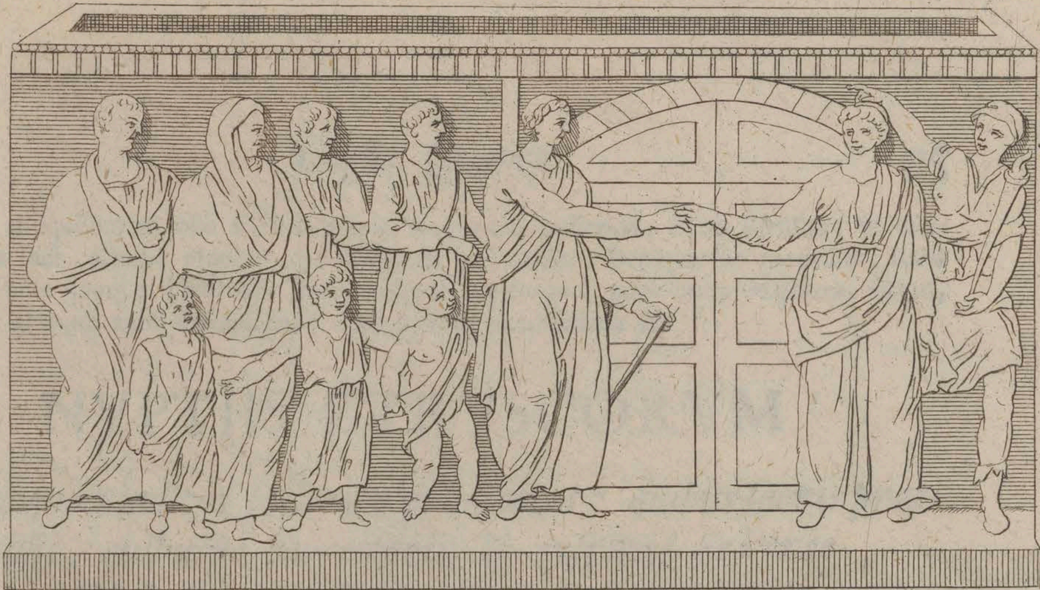
1) Deipnos. L. IV. c. 13.
2 Saturnal. L. I. c. IX.
3) Pag. CXLII.
4) Suidas T. III. p. 254. in u. ῥαψῳδία.
5) Plautus in Prolog. Amphitr. u. 91.
6) Donatus in Andriam Terentii Act. IV. Sc. III.
7) Ibid. Act. IV. Sc. III. u. II.
8) Pollux L. IV. n. 60.
9) Etymolog. L. XVIII. c. 55.

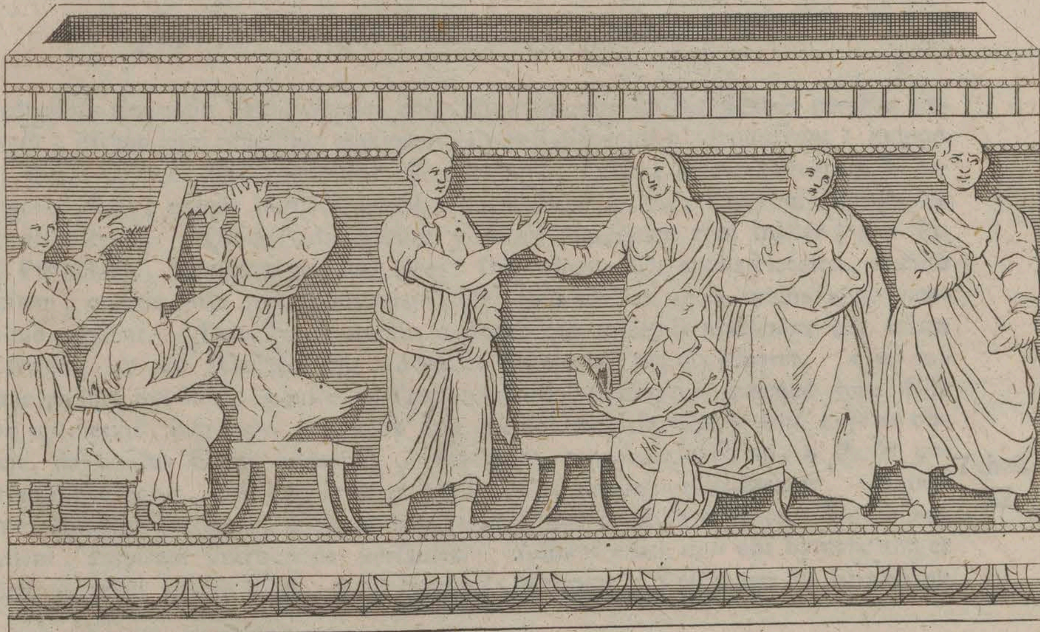
VI. Pars antica. V. Pars postica. 1. in Mus. Barber. alt. ped. I. 2. 3. Ludiones Deorum personam gerentes. 4. 5. Petiarii et Myrmilionis etrusci pugna.

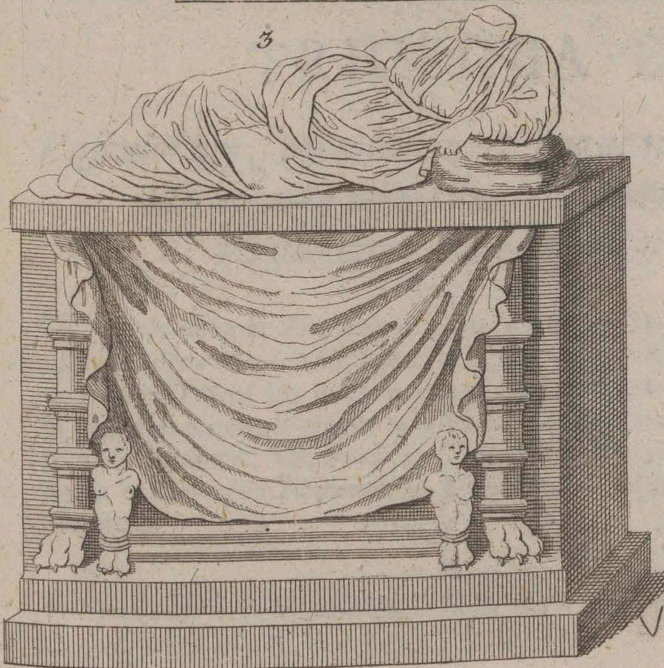
1

2

3

4

1. 2. *Nuptiae etruscorum.* 3. 4. *Tricinia etruscorum.*

ligi potest, antiquissimum esse Retiariorum et secutorum ludicrum, et ab Etruscis, ut talorum et pilae ludi, aliaque plurima, ad Romanos peruenisse. Denique hic notandum, Italis et Romanis hinc quoque innotuisse Bacchanalia et Personas, quas nunc *Mascheras* dicunt, quod ex his aliisque apud Dempsterum monumentis manifestum est.

NVPTIIS ETRVSCORVM

Dii Deaeque uindices scelerum praesentes: quibus sacris praemissis, quibusue caeremoniis & auspiciis dextrae iunctae: Augures ac Pronubae mulieres, pueri patrimi et matrimi adesse soliti.

Tusci in plurimis cinerariis Vrnis *Nuptias* ante ostium domus iunctis dextris peractas expresserunt; easque cum funeribus maximam habere similitudinem crediderunt: quippe tam nuptias, quam mortem fines hominibus esse uidebant. Quanta fuerit Tuscorum in celebrandis nuptiis religio, exinde perspici potest, quod Deas Furias, scelerum ultrices iis adesse, sibi persuaserunt. Quibus adiunxerunt Genium familiarem cum malleo; siue Pilumnum uel Picumnum, coniugum auspices Deos: Discordiam, seu potius Hecaten, nudato gladio terribilem, quibus forte numinibus etiam sacra fecerunt, ut mala omina auerruncarent, mitesque adessent. Deos bonis nuptiis castaque fide susceptis praesentes esse etiam Graeci crediderunt, ut ex fabulosis illis *Cadmi* et *Harmoniae* nuptiis adparet. Quo comitatu, quaue pompa Sponsi et Sponsae ad sacra nuptialia accesserint; quaeque dona Diis coniugialibus obtulerint, iam supra docuimus. Inprimis hic auspicia captata ante nuptias obseruanda sunt, de quibus Cicero adeundus, antequam more antiquissimo, a Persis accepto, dextrae iungerentur, quo concordia et mutua fides coniugum declaratur. Omnia ex aequo inter coniuges partienda, indicant serui trabem per medium secantes. Duo etiam Augures sedent, auspicata instrumenta uersantes. Adstant etiam duo uiri hymenaeum et nuptialia forte carmina canere soliti, quae *Fescennina* dixerunt, Fescenniae in Etruria inuenta. 1) Tabul. LI.

TRICLINIA ETRVSCA

Vasculorum, coronarum et unguentorum luxus: Serui epulas et uina ministrantes: acroamata in conuiuiis; Vrnae cinerariae Etruscorum illustrantur.

Triclinia ueterum Etruscorum pretiosis stragulis et lectis fuisse instructa, ex allatis duobus sepulcris Etruscis in Tabul. LI. n. 3. 4. potest intelligi. *Athenaeus* 2) diserte testatur, apud Tuscos bis quotidie sumtuosas mensas parari solitas; seruos autem pretiosis uestibus indutos poculis argenteis ministrasse. Aderant quoque Saltatores et Psaltriae, Comoedi, Mimi, Histriones, Citharoedi et Citharistriae, Symphoniaci et Poetae, qui carmina cecinere, qualia exstant apud Homerum in Demodoco et Virgilium in topa, quibusque conuiuas exhilarabant.

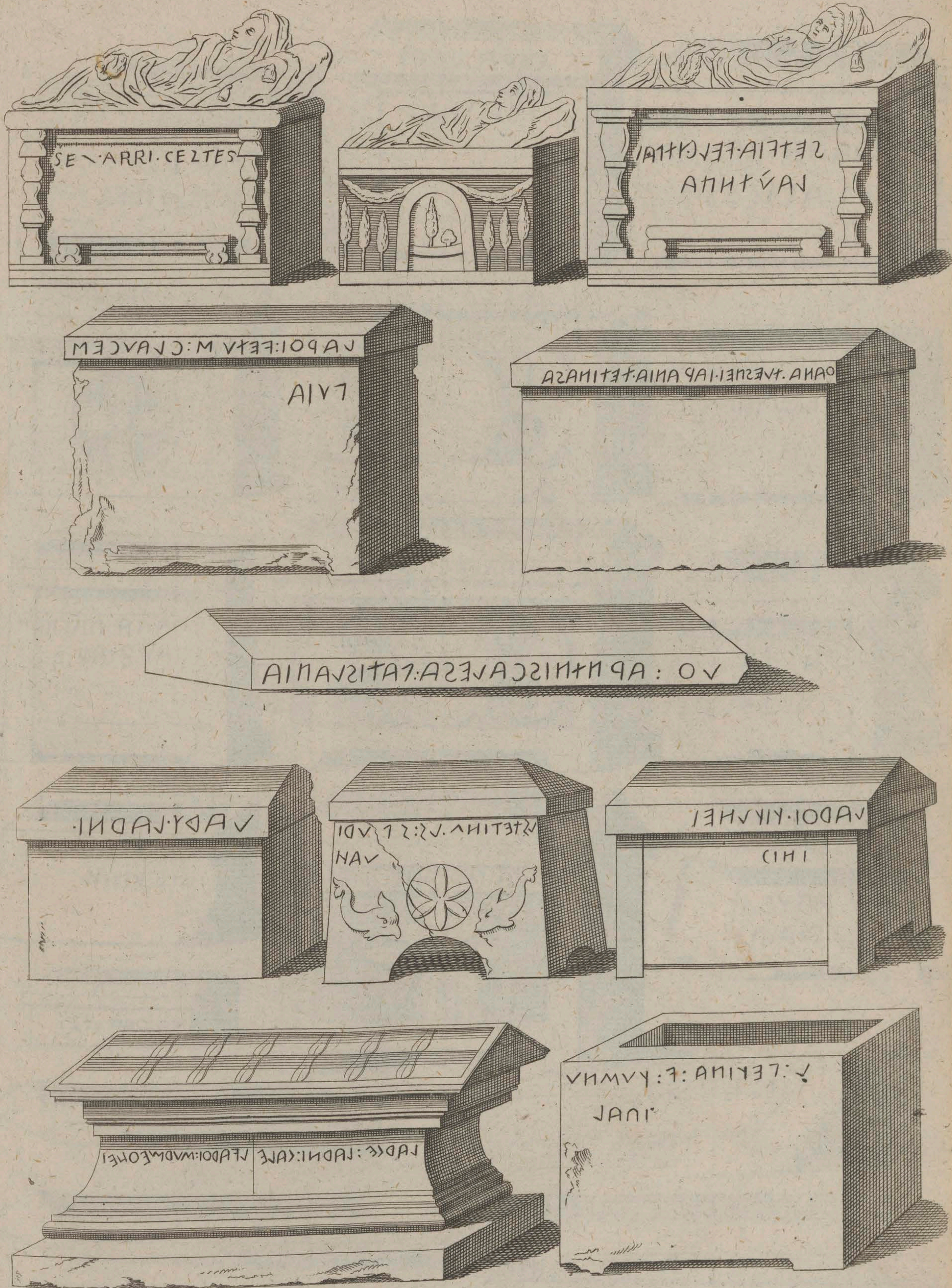
1) Vid. Dempster. de Etruria regal. L. IV. c. XLVI. 2) Deipnosoph. L. IV. c. 13.

Tuſcorum phialas ex auro ſculptas laudat Critias apud Athenaeum. 1) Pocula inſigni artificio in capita diuerſorum animalium deſinebant: Conuiuae myrto redimiti, ſertis et corollis ornati, tenuibus ueſtibus amicti diſcumbebant. Vxores non ad pedes, aut in gremio, ſed pari gradu ad latus uirorum, quorum amantiſſimae erant Tuſcae, diſcumbebant Tuſci Genio lautius indulgebant; hinc lecti diſcubitorii in cinerariis urnis conſpiciuntur, quales exhibet Tabul. LII. n. 1. 2. 3.

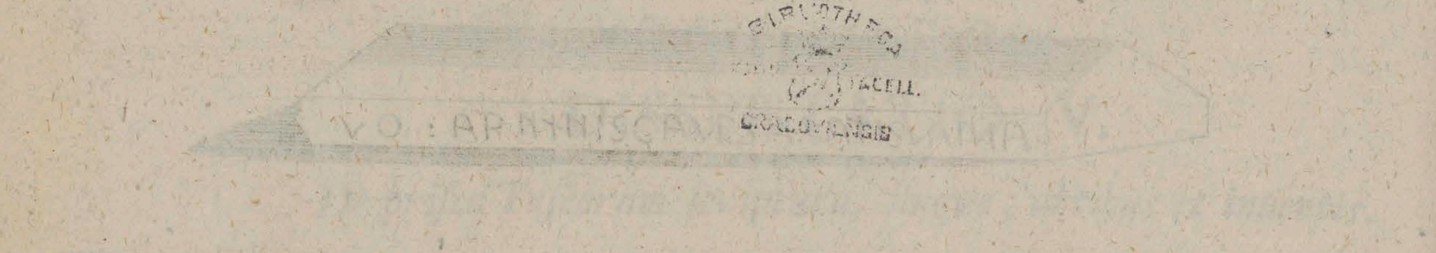
MVSAEI ETRVSCI
CLASSIS QVINTA.
Etruſcorum litteras, gemmas, artes, inuenta inſigniora complectens.
DISSERTATIO V.
De priſca Tuſcorum ſcriptura, lingua, artibus et inuentis.

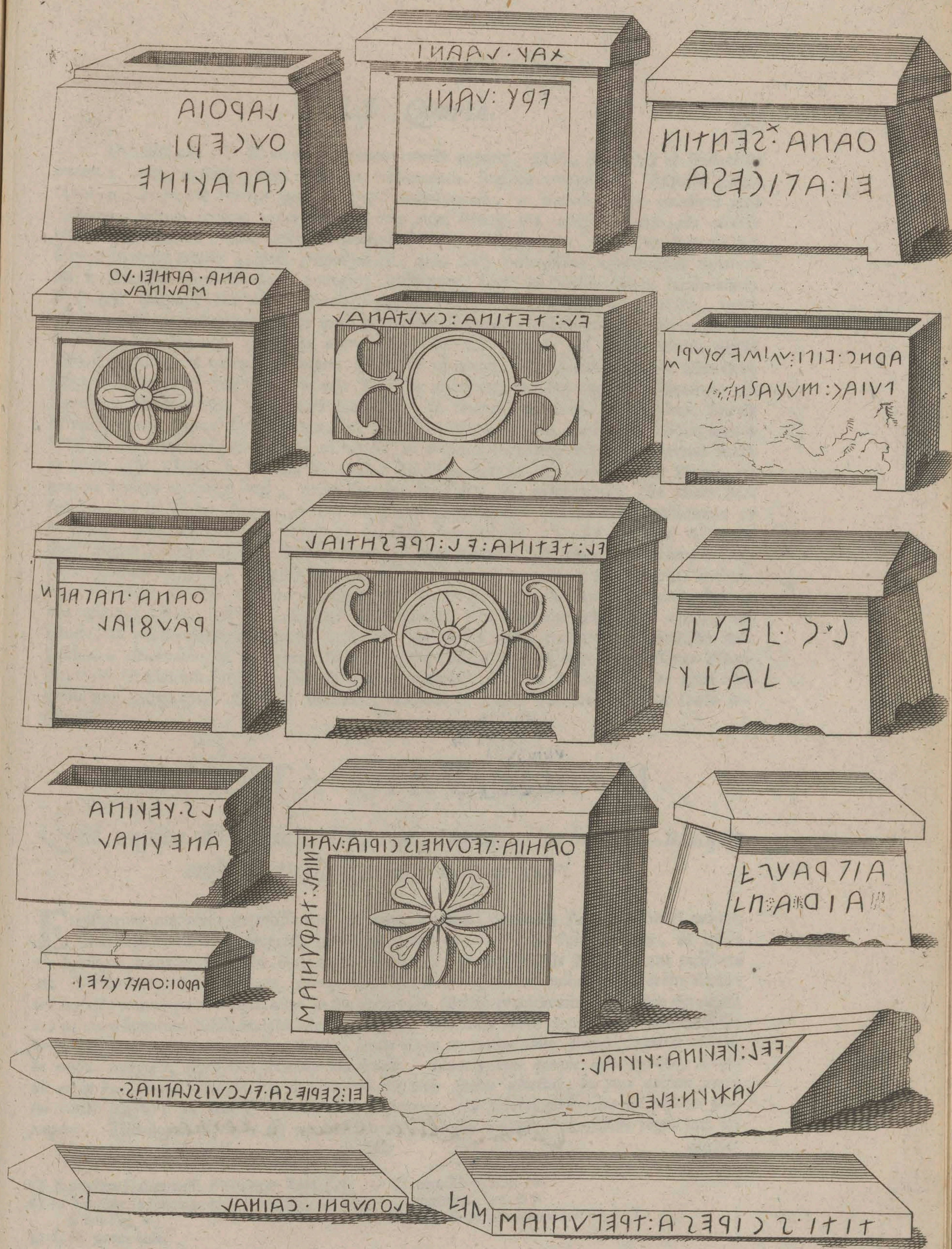
Res Etruſcorum et *Armis* et *Litteris* mirifice auctae fuerunt. Religio litteris adeo inclaruit, ut Romani non ab aliis, quam a Tuſcis ſacras caeremonias, ritus cultusque Deorum didicerint, miſſis ab urbe Roma condita, ut plures Scriptores teſtantur, ſex nobiliſſimis pueris, qui eorum litteris ſtudiisque imbuerentur. De Etruſcorum litteris teſtatur Diodorus ſiculus. 2) Tuſcos dudum ante Troiana tempora proprias litteras, dialectum, moresque habuiſſe, ſatis ſuperque conſtat. 3) Ilicis litteris Etruſcis inſcriptae ac religione cultae meminit Plinius 4); et Cenſorinus 5) laudat rituales Etruſcorum libros et Hiſtorias. De *Tagete*, *Bacchetide*, *Bygoe* Haruſpicinae auctoribus, de libris fulguritarum arborum, ſacrorum Acheronticorum, deque caeteris praeclaris diſciplinis ſuperius iam diſſeruimus. Praeterea Romani iura Fecialia et ſupplementa duodecim Tabularum ab Etruſcis accepere. 6) Aſtronomiae eosdem fuiſſe peritos, ex Plinio colligi poteſt. 7) Conſtat etiam, annorum, ſaeculorum et magni anni reuolutionem eos obſeruaſſe. 8) Nec dubitandum eſt, Numam regem numerandi ſcientiam ab Etruſcis didiciſſe; ſiquidem in conſtituendo anno trecentis quinquaginta quatuor diebus, eoque partiendo in duodecim menſes, obſeruato non Solis, quod Graeci fecerunt, ſed Lunae curſu motuque, Tuſcos ſecutum fuiſſe. Id etiam apparet ex Tuſcis nominibus *Iduum* et *Nonarum* 9) Quam eximia naturae rerum ſcientia Etruſci praecelluerint; quantum etiam Philoſophiae ſtudio, cum ex Etruria, Italicae Philoſophiae parens, Pythagoras prodierit, perſpici poteſt. 10) Vetu-

1) Idem L. I. c. 12.
2) Bibl. Hiſtor. L. V. p. 219.
3) Dionyſ. Halic. L. I. c. XXX. Strabo L. V.
4) Hiſtor. nat L. XVI. c. XLIV.
5) de Die natal. c. XI. et XVII.
6) Ex Seruio in L. VII. Aeneid. Virgil. p. 479.
7) Hiſtor. natur. L. II. c. 53.
8) Cenſorinus de Die natal. c. V.
9) Macrobius Saturnal. L. I c XV.
10) Clemens Alexandrin. Stromat. L. I.

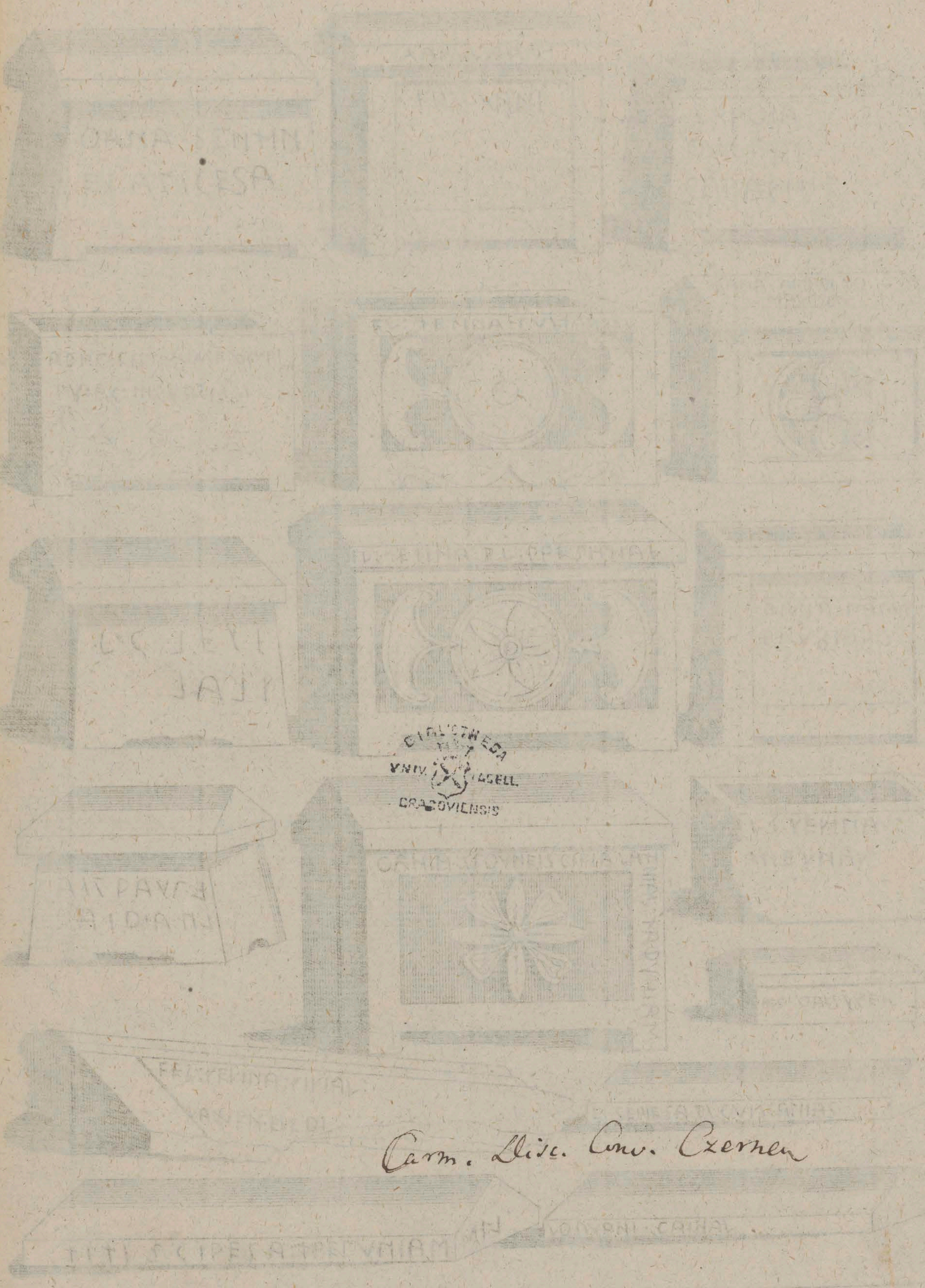

Cineraria Etruscorum marmorea et fictilia: extant in Museo Bucellio Montispolitian.

Cineraria Etruscorum marmorea et fictilia: extant in Museo Bucellio Montispolitian.

Carm. Disc. Conv. Czernen

Vetustissimas esse Etruscorum litteras exinde apparet, quod, Aegyptiis et Phoeniciis exceptis, nulla exstant litteris inscripta monumenta, Etruscis antiquiora. Tabulae Eugubinae aeri inscriptae tantam prae se ferunt antiquitatem, ut duabus ferme aetatibus ante Troianum bellum scriptae credi possint; cum enim Pelasgi illa tempestate maximis calamitatibus premerentur, quas descripsit Dionysius Halicarnassensis 1): uota precesque in iisdem ueterrimis tabulis scriptas proposuerunt, quae statis sollennibus conuentibus canerentur a Pontifice eiusque sacro collegio, quibusque Iouis et Martis opem implorarunt. Nec aeri tantum; sed etiam plumbeis laminis, sepulcris, cinerariis marmoribus, urnis fictilibus litteras inscripserunt, ad quas pingendas frequenter colore rubro, uel nigerrimo atramento usi fuerunt, quod ita adhuc uiget, ut litterae heri, uel nudius tertius pictae uideantur. Gemmas quoque annulares epipraphe ornarunt, ut sequentes tabulae ostendunt. Eburneam tesseram insignem, litteris Etruscis inscriptam erudite explicat Oliuerius. 2). Simulacra Deorum tum aerea, tum marmorea, in femore, cruribus, et uestibus, litteris Etruscis notata, apud *Dempsterum*, et in hoc Musaeo Etrusco occurrunt. Simulacrum Sesostris ab Herodoto memoratur ex altero ad alterum humerum litteris inscriptum fuisse in Ionia. 3) Cicero in Verrina V. laudat Apollinis signum, in cuius femore litteris argenteis nomen sculptum fuit, quod superius in Tabul. V. exhibuimus. Sic etiam beatus Ioannes in diuina Apocalypsi Dei imaginem pingens ait: Et habet in uestimento et in femore suo scriptum: *rex regum et Dominus dominantium.* 4) Ad scribendi rationem quod attinet, notandum est, Tuscos exemplo Aegyptiorum, Phoenicum aliarumque Orientis gentium semper, (si paucissima exempla excipiamus) uersus a dextro latere inchoatos in laeuum duxisse. Litterarum quoque figura in scripturis, uti apud Graecos, Romanos aliasque gentes factum nouimus, pro aetatum temporumque differentia uariat, ita tamen, ut paullo adcuratiori studio facile ad suas classes redigi possint; quod feliciter iam factum a *Bonarrotio*, et *Bourguetio* satis superque constat. Quodsi uero uetustissimas Phoenicum et Graecorum litteras nobis ob oculos ponamus, uti eas in Sigeo lapide apud eruditissimum Edmundum Chishull uidemus, admodum similes Tuscorum litteras fuisse reperiemus.

MONETA ETRVSCORVM

Quid capita Deorum, litterae, notae, orbiculi, aliaque emblemata significent, disquiritur.

Etruscorum monetam uetustissimam et ante Romam conditam fuisse, dubitari nequit. Non autem ex typo expressa percussaue; sed ex aere fuso fuit conflata, id quod ex opificio, notis et symbolis eius argui potest. Ea in amplissimis Museis nunc rarissima est. Memorant quidem ueteres, *Ianum* apud Etruscos signandae monetae auctorem fuisse: sed notas, symbola, emblemata, quae in his occurrunt, silentio praetereunt. Qua uero de caussa aes primum signatum fuerit, declarat Macrobius 5); *Ianus cum Saturnum classe peruectum excepisset hospitio; et ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum et rudem ante fruges cognitas uictum in melius redegisset, regni eum societate munerauit. Dum primus quoque aera signaret, seruauit et in hoc Saturni reuerentiam, ut quoniam ille naui fuerat aduectus, ex una quidem parte sui capitis effigies; ex altera uero nauis exprimeretur, quo Saturni memoriam ad posteros propagaret.* Theodorus Ryckius 6) ex Eusebio ac Dionysio colligit, exordium regni Iani in annum

1) Dionysius Halicarnass. Antiquitat. Rom. L. I.
2) in explicat. ad monumenta Pelasgica, in Tab. in fine Fig. V.
3) L. II. quem uide.
4) cap. XVIIII. u. 16.
5) Saturnal. L. I. c. 7.
6) diss. de primis Italiae colonis c. V.

annum incidere sextum ferme et quadragesimum supra centesimum ante Ilii expugnationem; unde perspicuum est, quam antiquae sint Tuscorum monetae. Saturni effigiem referre uidetur assis, qui adfertur in Tabul. LIV. Littera S. Semissem innuere potest. Possit etiam conuenire Iano, quem classe in Italiam aduectum esse testatur Draco Corcyrensis apud Athenaeum, 1) praesertim cum laurea sit ornatus. Nam Ianus non solum coronarum inuentor habebatur; sed quoque singulis Calendis mos fuit Ianum coronare. 2)

Tab.LIV. Ratem siuenauim expressam refert aes graue, adlatum in Tabul. LIV praefertque cum rate caputDeae galeatum, Romae simillimum, quod cernimus in nummis, qui dicuntur consulares. Galeae iungitur mitella, quemadmodum in simulacro Deae Valentiae superius edito in Tabul. II. obseruauimus. Inter priscam Etruscorum monetam et Romanorum illud interesse discrimen uidetur, quod Etruscorum pondera siue Asses, ex aere fuso conflatoque constant; Romanorum uero percussi cusique sunt; adeoque Etruscae monetae antiquiores censentur, utpote ante artem cudendi conflatae. Apud Romanos signati aeris auctorem alii Numam, alii Seruium Tullium faciunt. 3) Allatae autem a nobis monetae profecto uel longe superant, uel aequant Vrbis originem. Pro antiquissimis omnium illae monetae haberi solent, quae uel ab usitata forma recedunt, ut ea in Tabul. LV. oualis figurae: uel Deorum non imagines, sed notas quasdam et emblemata praeferunt. Occurrit Delphinus seu tyrso, (est piscis Delphino congener) qui cum Tyrrhenorum nomine congruit, quo primum Tyrseni uocati sunt; de quo nomine uidendus Bonarrotius 4). Videre etiam est, in his Etruscorum monetis expressos talos lusorios, qui originem Tyrrhenorum a Lydis, qui talos aliaque ludorum genera inuenerunt, fortasse significant. Accedit musca, apis, seu potius cicada et tridens, ut in eadem Tabula. Bipennis et rota; pariterque rota et ancora ab Etruscis inuenta.

Sunt etiam numismata Etruscorum ueterum, quae caput biceps praeferunt, de quibus suspicatur Bonarrotius, bifrons caput respicere posse urbium peculiare regimen, quae duobus praesidibus gubernarentur. In Romanis caput intectum adparet: in Etruscis uero quodam pileo tegitur, qui etiam, ut in nummo Pembrochiano a Spanhemio allato, in inferiore et extima parte globulis seu gemmis circumornatur, quod pro summae dignitatis ornamento accipit. At enim uero illa sententia aliquid difficultatis habere uidetur, quod antiquissimis temporibus apud Etruscos, uti et apud Graecos, nulla regum et principum, sed Deorum tantum Heroumque capita numismatibus impressa fuerunt. Interdum Etrusci pro ipsis Deorum imaginibus Symbola ipsis propria impresserunt; quod numisma Ikuuinorum seu Eugubinorum, adlatum in Dempsteriano opere Tabul. LIX. num. IV. probat; in quo in altera facie rota radiata, Solis index; in altera Luna silens, et in extimo orbe quatuor astra sculpta conspiciuntur, cum Etrusca Epigraphe, Ikwini, id est, Eugubini. In nummo Tudertium, pro Mercurio sculpta est lyra ἀσιάτις, et lupus dormiens, quem Etrusci Hirpo dixerunt. Iidem Tudertes, quia Dioscuros uenerati sunt, urbis suae tutelares Deos, binas clauas et manum expansam cesto armatam in numismatibus repraesentarunt. Nec insignia tantum et symbola Deorum; sed ipsa Deorum capita in numismatibus expresserunt. In Tabul. LIV. n. 1. in aereo triente expressum est caput biceps barbatum, ornatum pileo umbellato. In altero, n. 2. eodem modo biceps caput, sed iuuenile et imberbe, non secus ac cernitur in altero asse, edito in eadem Tabula num. 11. Forsitan haec capita Herculis et Mercurii bifrontis imagines repraesentant, siquidem Herculem ponderibus praeesse crediderunt, ut notat Fabrettus 5). Pileus ei tribuitur propter itinera, quod orbem fere uniuersum peragrauit. De Liguria ac Tuscia ab eo emensa testa-

1) Deipnos. L. XV. c. 13.
2) Sidonius Apollinaris carm. II. in princ.
3) Plinius L. XXXIII. c. 3.
4) ad monum. addit. Dempster. §. XXXVIII.
5) inscription. cap. VII. p. 527. 528.

I EX ÆR
II
Æ
III EX ÆR.
IV
V
Æ
VI EX AER.
VII
Æ
VIII Æ
IX.
Æ
X
Æ
XI
Æ

I II Æ
A
HAT
III Æ
HAT
HAT
IV Æ
VIII
V
Æ
HAT
VII Æ
VI Æ
XI Æ
XII
IX
ÆR
Æ
X Æ
XIV
XV
XIII

testatur Diodorus Siculus, 1). Accedit claua, uirtutis eius insigne. Ratis etiam ei bene conuenit, quod per mare nauigio uectus, ad multorum urbes adpulerit, et oppressos homines a fraudibus iniustorum regum liberarit. Ratio uero, cur bifrons sculptus sit, ea admodum probabilis esse potest, quod aequissimus utramque partem in contractibus et uenditionibus respexerit. Constat autem, Mercurium quoque qonderibus Romanos praefecisse, quod indicant inscripti lapides, qui eodem modo, ut Herculi, a Magistris uicorum Mercurio quoque, ponderum custodi, 2). mercimoniarum praesidi, et thesaurorum conseruatori uigilantissimo dicati sunt, 3). Ob id etiam marsupium nummis refertum ei tribuit uetustas., 4). Quod etiam ratis, uel ratis rostrum, assium signatorum imagine Mercurii, Herculis et Deae galeatae sit insigne, suspicor, negotiationis, commercii et mercaturae esse symbolum. Tricipitem quoque Mercurium dedicauit uetustas, de quo Suidas 5) uidendus; itemque Macrobius, 6). Praeterea suspicio mihi oborta est, geminum illud caput an forte indicare possit Vertumnum, quem Etrusci inter caetera, praesertim mercaturae Deum, religiosissime uenerati sunt. Sic Romani quoque, Tuscorum exemplo, eius simulacrum pluribus in locis, ubi negotiatores conuenire solebant, posuerunt. 7) Hinc Vertumnum et Ianum coniunxit Horatius 8); et ad eum Acro, interpres: *Vertumnus et Ianus Dii sunt, qui praesunt rebus ementium et uendentium, ante quorum templa erant loca, in quibus cum caeteris rebus etiam libri uenales erant.* Forsitan etiam Tusci in monetis hac de caussa Iani et Vertumni capita coniunxerunt.

Castorem et Pollucem ponderum, mensurarum, nummorumque custodes et praesides ueteres Etrusci crediderunt. Hinc Iuuenalis Castorem appellat *uigilem* 9), notatque ueterem consuetudinem, qua diuites eius templo pecuniam committere solebant.

Vetustiore aeuo non alia, nisi Deorum capita in monetis signata fuisse, et alia pondera, quae ad Pelasgorum et Etruscorum colonias pertinent, testantur. In Numismatibus Hadriensium exhibetur caput Neptuni, ut est in Tabul. LV. num. 1. item Apollinis, ni fallor, ibidem relatum num. 5. Capilli in elegantes tricas implexi, Apollinem coronant, aliudque ex iisdem tricis sertum superne eius caput amplectitur, quod coronamentum praesertim in Apolline Graecorum occurrit. 10) Tab. LV.

Quod sequitur num. 9. expressa exhibet duo capita Dearum: primum uidetur *Opis*, cui messoria falx addita est: alterum, ni fallor, *Mineruae*; eo quod agriculturae et artibus, quibus diuitiae parantur augenturque commercia, praeesse credebantur.

Quod ad litteras, siue epigraphas monetarum attinet, constat, Etruscos ac Pelasgos in his urbium suarum nomina consignasse; declarata urbe uel integro nomine, uel unica syllaba, uel etiam initiali tantum, uel duabus aut tribus litteris. Integrum nomen habes in Tabula LIV. num. II scriptum *Velatri*: quod certe uel nomen urbis, uel Etrusci populi indicat: forsan *Velitras* apud Volscos, Tuscorum coloniam; uel *Velitrenses*. Aliud urbis uel populi nomen unica priori syllaba indicatum occurrit in asse adlato in Tab. LIV. num. 3. in quo scriptum est: *IL.* quod etiam occurrit in tribus aliis apud Dempsterum Tabula LXI. num. II. III. IV. In his sunt ancora et rana. Probabile admodum est, spectare ad Ilienses Sardiniae populos, de quibus Plinius, 11). Sardis, teste Festo 12) et Plu-

1) Bibl. Histor. L. IV. p. 358. sq.
2) Fabreti inscript. c. VI. num. 171.
3) Inscript. Donian. Cl. I. n. 168.
4) Diodorus Siculus L. V. p. 236.
5) Tom. III. p. 303.
6) Saturnal. L. I. c. 17.
7) Dempster. de Etrur. Reg. L. I. c. 15.
8) L. I. Epistol. ult. u. 1.
9) Satyr. XIV. u. 273.
10) ad inscription. Donian. Tab. III. p. 43.
11) L. c. 7.
12) L. XVII.

Plutarcho 1) *Lydorum* fuit primaria urbs: inde in haec loca Lydi migrantes, insulae *Sardiniae* nomen dedere. Ex hisce igitur Numismatibus clarius clucet Etruscorum origo.

Vnica littera urbis nomen indicatur apud Dempsterum in Tabul. LIX. num. V. ubi est Aeolicum Digamma, quo nomen *Velatri* indicatur.

Etruscis sunt rariores aerei asses, qui nunc primum in lucem dantur in Tabul. LV. num. 1. 2., 3. 4. 5. qui litteras non Etruscas, sed Pelasgicas *Hat.* i. e. *Hatriates* praeferunt. Litterae a sinistra ad dextram eunt. Has latini a Pelasgis accepere. Nam, ut memorat Plinius, 2) in Latium eas adtulerunt Pelasgi. Numisma, quod in Tabula LV. num. 1. refertur, exhibet caput Neptuni; quia Hatriatum tutelare Numen Neptunus; quod etiam ex nummis insecutis temporibus percussis adparet, praesertim ex eo, qui describitur ab Holstenio. 3) Alia fuit Hatria in Piceno sita, longe diuersa ab Hatria ditionis Venetorum, quae non solum Etruscorum; uerum etiam Pelasgorum fuit colonia: uti testantur haec numismata, quae circa ea loca eruta sunt. De hac plura habet Dempsterus. 4)

Reliquum est, ut notas quasdam Etruscorum addam, quae in his uetustissimis Etruscorum monetis occurrunt. Prior est obelus, ut in pondere, quod praefert talos lusorios Interdum duo obeli adnotantur, ut uidere est in Tabul. LIV. Postquam obeli forsitan notari desierunt, alia nota ☾, silenti, ut aiunt, lunae simillima usi fuerunt, ut ostendit assis a me productus in Tabul. LIV. num. 10. nec aliter apud Dempsterum; sed notandum utrimque etiam expressam ☽ ☾, cuius rei alia exempla non suppeditant Tabulae Dempsterianae. Notantur etiam globuli siue orbiculi, unus, duo, tres, quatuor, quinque, atque etiam sex. Quid hi significent, exploratum non est. Mos fuit Etruscorum antiquissimus, annorum supputationem ex clauis fixis colligere: id factum a Volsiniensibus in templo Nortiae Deae Etruscae memorat Liuius. 5). Clauus ille quotannis defixus, *annalis* dictus. Festus 6): *Clauus annalis adpellabatur, qui figebatur in parietibus sacrarum aedium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum.* Apud Romanos, qui hanc ab Etruscis numerandi consuetudinem primum accepere, penes praetorem maximum, deinde penes Dictatorem figendi claui munus fuit, teste Liuio. 7). Igitur globuli illi, cum sint clauis longe simillimi, facile indicant annos, quibus monetae fusae sunt; uel etiam saecula: et fortasse ius conflandi monetas iisdem urbibus concessum. Obelus ille singularis, uel duo, idem denotare possunt, Nota uero ☾ seu ☽ forsan centesimum annum designat. Decennium forte significat X, quae nota in maximo pondere adlato in Tabula LIV. num. 6. occurrit: nam X pro *Decem* Pelasgi et Etrusci inter notas numerales usurparunt.

GEMMAE CAELATAE

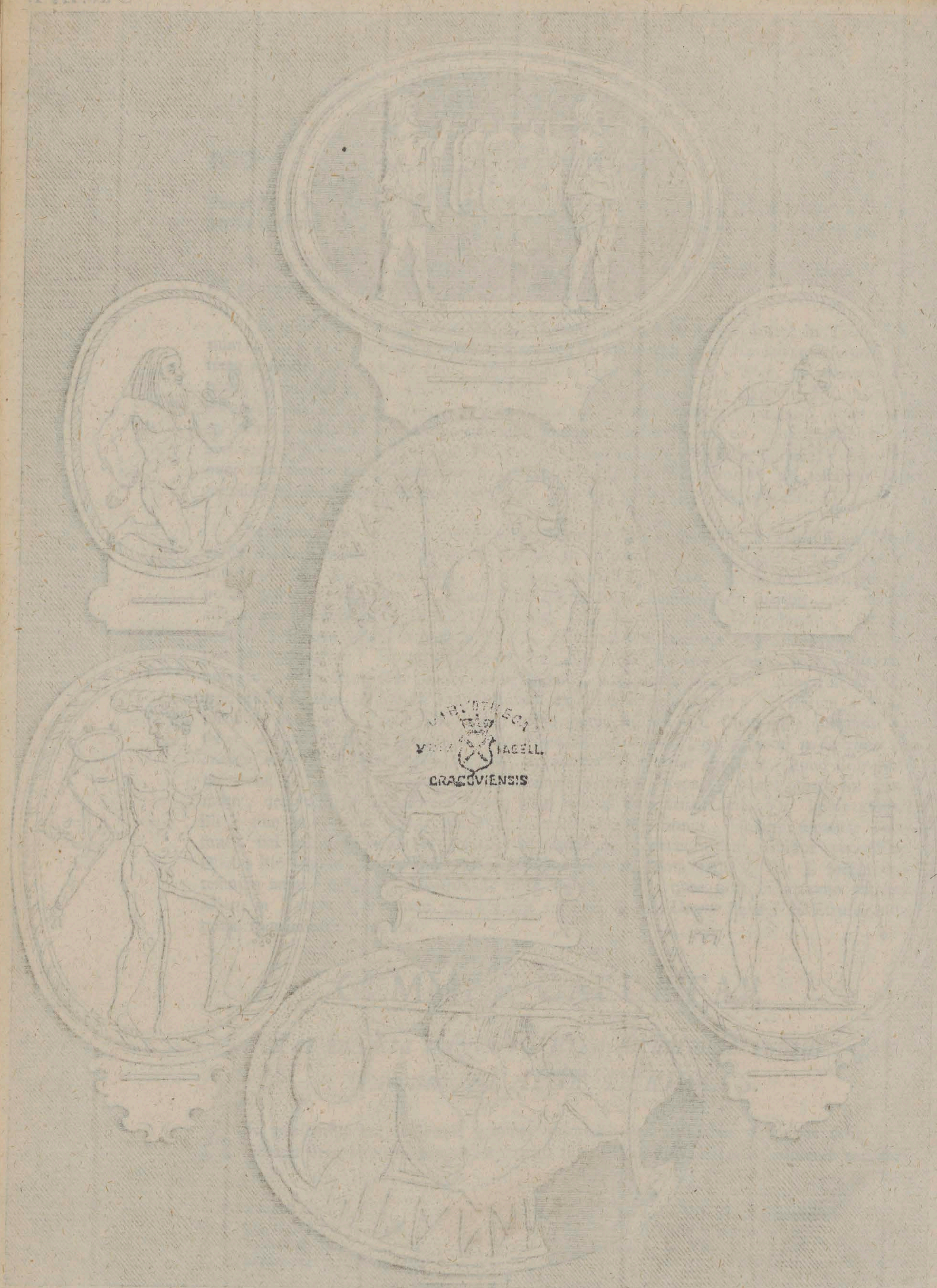
Artes et inuenta insigniora Etruscorum obseruantur; pro Coronide ARATOR ETRVSCVS.

Artis praestantissimae sculpendi gemmas primordia procul dubio Aegyptiis debentur; Graecis uero eiusdem progressus merito sunt adscribendi. Etrusci sculptores antiquissimi

1) Problem. Rom. c. LIII.
2) Histor. Nat. L. VII. c. 56.
3) in Stephanum p. 9.
4) de Etrur. reg. L. IV. c. 117.
5) Decad. I. L. VII. fere in principio.
6) L. III. u. etiam Scaligerum.
7) Decad. I. L. VII.

Gemmae caelatae veterum Etruscorum.

simi Aegyptios imitati sunt. Nam quemadmodum illis mos fuit Scarabeos anaglypho opere insculpere; et inferius in planitie eorum saepissime incidere imagines Numinum, quae colebant: ita hi quoque Scarabeos figuris et litteris ornare consueuerunt: quod ex his, quos nunc primum in lucem mittimus, perspicue intelligi potest. Scarabaeorum frontem gemmis ornabant; pectus et brachia Deorum suorum; hos quoque gerebant Deorum cultui addicti sacerdotes; inde uiris de republica bene promeritis in praemium dati: demum pro amuletis ab omnibus aduersus inuidiam gestati fuerunt. Hi Scarabei in serie sculptarum gemmarum, antiquissimae caelaturae primum gradum tenent ordinemque, quamquam hoc gemmarum genus adhuc haud in magno pretio fuit habitum. Insecutis temporibus Graeci sculpturas felici successu perfecerunt; ipsamque sculpendi artem ad summum pulchritudinis et gloriae fastigium euexerunt. In praesenti quasdam Etruscae sculpturae peculiares notas proponam, queis facilius ab aliis dignoscantur. Prima ac praecipua nota est, figura in Scarabeis incisa, quamuis interdum etiam in gemmis, quae ut facilius in annulis aureis inserantur, sectae e Scarabeis, occurrant. Adde litteras Etruscas, quas perpaucae omnium rarissimae praeferunt. Gemmae uel singulari, uel duplici circulo in extrema ora ornantur. Circulus singularis, cancellis perparuis frequentius intersecatur; uel intercurrentibus paruis globulis, ueluti unionibus continuis distinguitur, ut in gemma IV. Tabul. LVI. et in VI. Tabul. LVII. Circulus duplex itidem quibusdam paruis lineis ita distinguitur, ut torquem referat, ut in gemma edita num. IV. Tabul. LVI. quo Etrusci colla Deorum Heroumque saepe ornarunt. His notis accedit suggestum, in quo stant figurae, eo fere modo, ut in gemma I. Tabul. LVI. et in allatis pateris uidemus. In gemmis Etruscis nunquam uidi insculpta Deorum capita, sed integras figuras. Frequentiora aposphragismata sunt, *Iupiter* siue *Neptunus* agitans quadrigam; *Minerua Gradiua* et *Armata*: *Vulcanus* arma fabricans, sedens in sella curuli, quam Etrusci inuenere 1). *Hercules* claua et arcu armatus 2); *Castores* uel equum ducentes; uel equitantes: *Centauri*, clypeo et bipenni uel trunco arboris armati: *Satyri Faunique* saltantes, tibiis canentes, caudati personatique cum barbis prolixioribus, amphoram gestantes, uinumque fundentes: frequentius uero exhibentur Heroes Homerici, Vlysses, Achilles, Aiax, Diomedes, aliique: Athletae uictores cum palma; milites: Salii cum ancilibus saltantes: uiri equitantes nullo freno, more antiquissimo, equos regentes. Post haec occurrunt Diis dedicata animalia, Sphinx, Gryphus, Pegasus. Accedunt monstra fabulosa, Chimaera, Cerberus, Hydra, Achelous pugnans, aliaque animalia, equi, tauri, rana. Veterum Etruscorum gemmae fere omnes adhuc ineditae sunt, quas nunc primum profero.

In Tabul. LVI. num. I. duo ministri Saliorum, de quibus Dionysius Halicarnassensis 3), sex ancilia conto suspensa ferunt. In ueste eius, qui primus incedit, pictus est equus marinus, in altero Gigas, cuius crura in serpentem desinunt; alter Neptuno, alter Ioui, se consecratum indicat. Etrusca epigraphe: *Apuruks*, *Alkse*; i. e. *Ostensio* siue *circumductio Saliaris*: altera uox Graecae adsimilis, ἀπόδειξις: altera ab ἄλλομαι, *salio*.

II. Heroem Homericum repraesentat, forsitan Achillem, uel Hectorem, quos uulneratos ita in bello cecidisse Iliaca tabula apud Fabrettum et Begerum ostendit.

III. Faunus ebrius, barbatus et capillatus, dextra scyphum, sinistra phialam uinariam gerit.

IV. In hac gemma Vlysses et Achilles sculpti uidentur. Vlysses sedens in sella curuli, peculiari pileo, iratum Achillem placat. 4)

V. Hic tres feminae exhibentur, nudo corpore in sella curuli sedentes, quae hastam tenent, uirginum more collectis nodo crinibus. Parcae forsan sunt; sex autem uiri, in gyrum equum agentes sex aetatis hominum gradus indicant; quos praeit Genius.

1) Dempster. de Etrur. Regal. L. II. c. 2.
2) Adde pharetram, ut in Dempster. Tab. VI.
3) Antiqu. Rom. L. II.
4) Iliad. L. VIIII.

VI. In hac figura uirum in terram collapsum adgreditur Sphinx; quae ineluctabile Fatum declarat: cuiusmodi emblema persaepe in ueterum Etruscorum sepulcris occurrit.

TABVLA LVII. num. I. Haec gemma exhibet tres Bacchas, quae saltantes insistunt arulis, manus pectori admouent, breui tunica amictae, cum capite multis cornibus radiato. Hanc uel amuletum, uel uotiuum donarium fuisse arbitror.

II. III. Valde insignis est annulus aureus, inserta gemma, Achati sapphirino insculpta. Figura uel Cererem; uel eius sacerdotem refert. Dextra facem, uel potius aspergillum tenet, sinistra hamulam. Lustralem aquam facesque in his sacris adhibitas, iam supra adnotauimus. Annulos gemmis insignes, cum uiros, tum feminas Etruscas gestasse, exploratum est. Alter annulus litteris Pelasgicis inscriptus est, quae huius sunt sententiae: *Mars tua sit uirga pastoralis*: qua fausta prece donatum auguror hunc anulum strenuo militi in bellum proficiscenti.

IV. Litterae Etruscae indicant, sculptum esse Heroem Achillem, ocreas dextro cruri aptantem, gladio suspenso.

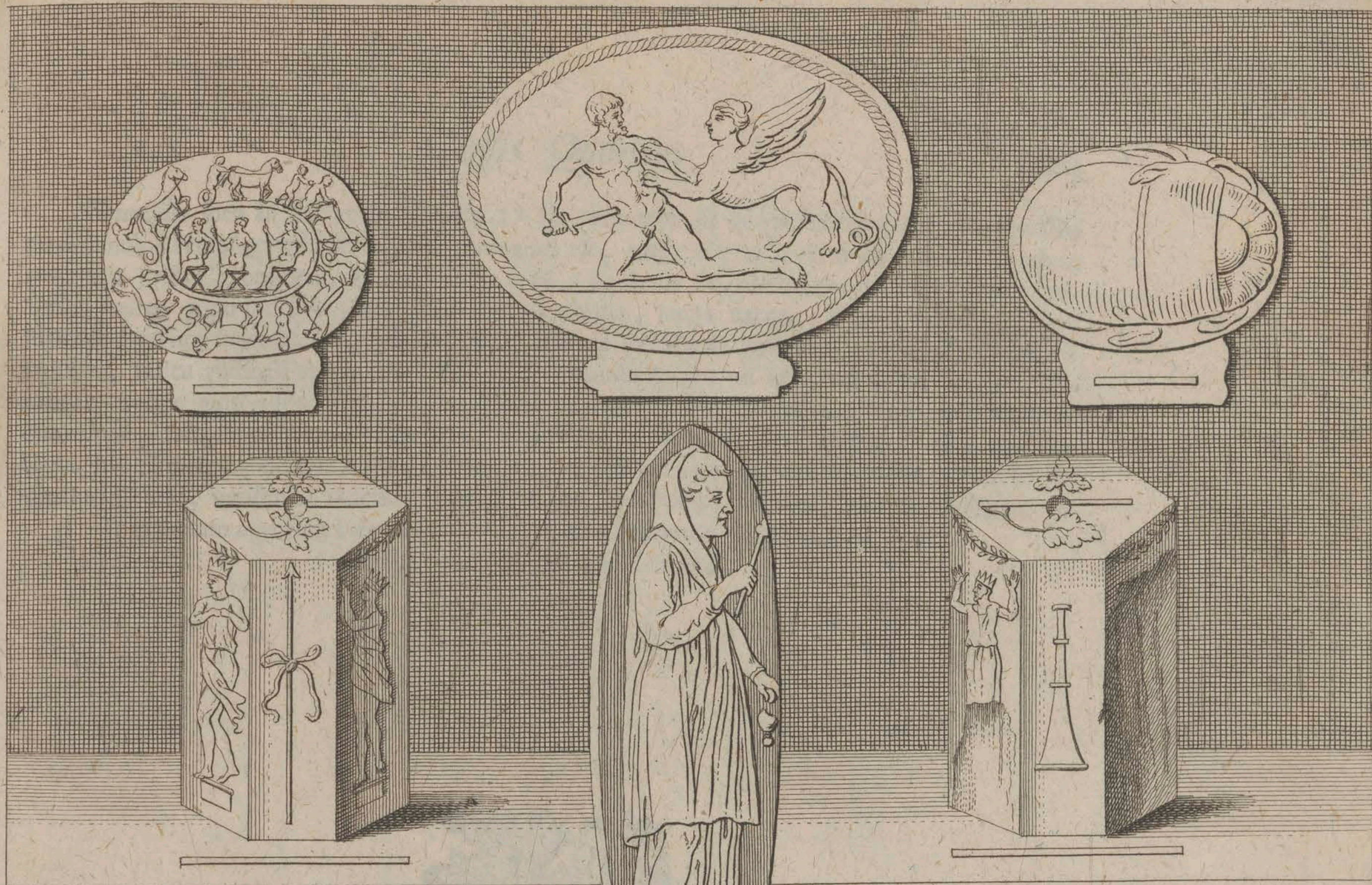
V. In hac gemma cernitur Hercules currenti similis, qui Delphicum tripodem aufert, atque insequenti Apollini necem minitatur. Hanc Herculis cum Apolline, ob raptum tripodem, pugnam Iupiter fulmine diremit, ut prodit Apollodorus, 1). Quomodo tripodem Delphicum expresserint Etrusci, ex hac rarissima gemma conspici potest.

VI. Haec gemma, quam possedit Marcus Tuscher, egregius Pictor et Architectus, ciuis noster, unum e nautis Tyrrhenis, de quibus supra egimus, Bacchi numine circa Naxum in Delphinum conuersum, repraesentat. Occasionem huius fabulae de Tyrsenis in Delphinos conuersis explicat Bochartus, 2). Etrusci pariter atque Romani Delphinum, ferale sepulcrorum emblema elegerunt, quia hoc animal hominum dicitur amantissimum, Fatique et Mortis symbolum olim habitum, 3). Quamuis quidem nulla annulorum apud Homerum mentio occurrat: usum tamen eorum esse uetustissimum, uel sacra Hebraeorum historia perspicue testatur, 4). Romani quoque usum annulorum ab Etruscis acceperunt; eosque in digitis laeuae manus gestarunt, cuius moris rationes docet Macrobius, 5). Cum autem nulla harum gemmarum nomen sculptoris praeferat, facile intelligitur, artifices eiusmodi gemmis sua nomina haud insculpsisse. Hinc inter celebres Tuscos lithographos, nullum praeter Mnesarchum, Pythagorae patrem nouimus, quem Aristoxenus Tyrrhenum fuisse genere memorat. 6)

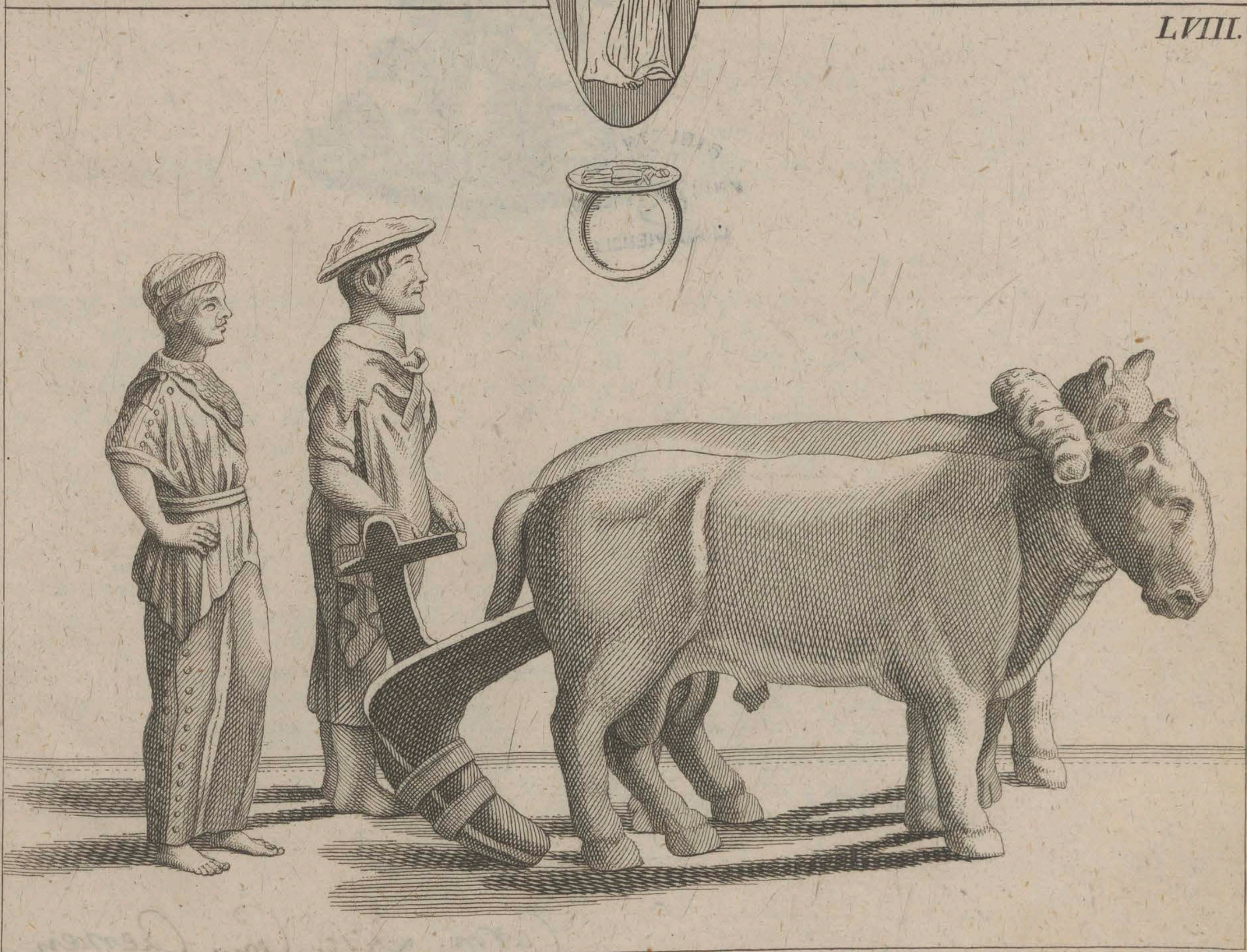
Quam insignes denique artifices in Plastice, Pictura, Sculptura et Architectura fuerint Etrusci, ex allatis in hoc Museo operibus satis superque potest cognosci; eruditissimeque probauit Bonarrotius. De aliis insignioribus Etruscorum inuentis disserit Thomas Dempsterus in praestantissimo libro de Etruria regali, cuius saepe in hoc Museo facta est mentio. Nos quoque in hoc opere, quae ad omnem Deorum peculiarem cultum, ad arma Heroum militumque, ad insignia, uestes et ornamenta Pontificum, Sacerdotum, Regum Ducumque spectant, non pauca ad singula in Tabulis C C allata monumenta adnotauimus. In arte aeris conflandi merito admiratione digni sunt Etrusci Artifices, qui statuas intus uacuas et inanes fecerunt; easque fulgenti auro superfuso induxerunt, ut adhuc pulcherrima exempla luculenter declarant.

Coro-

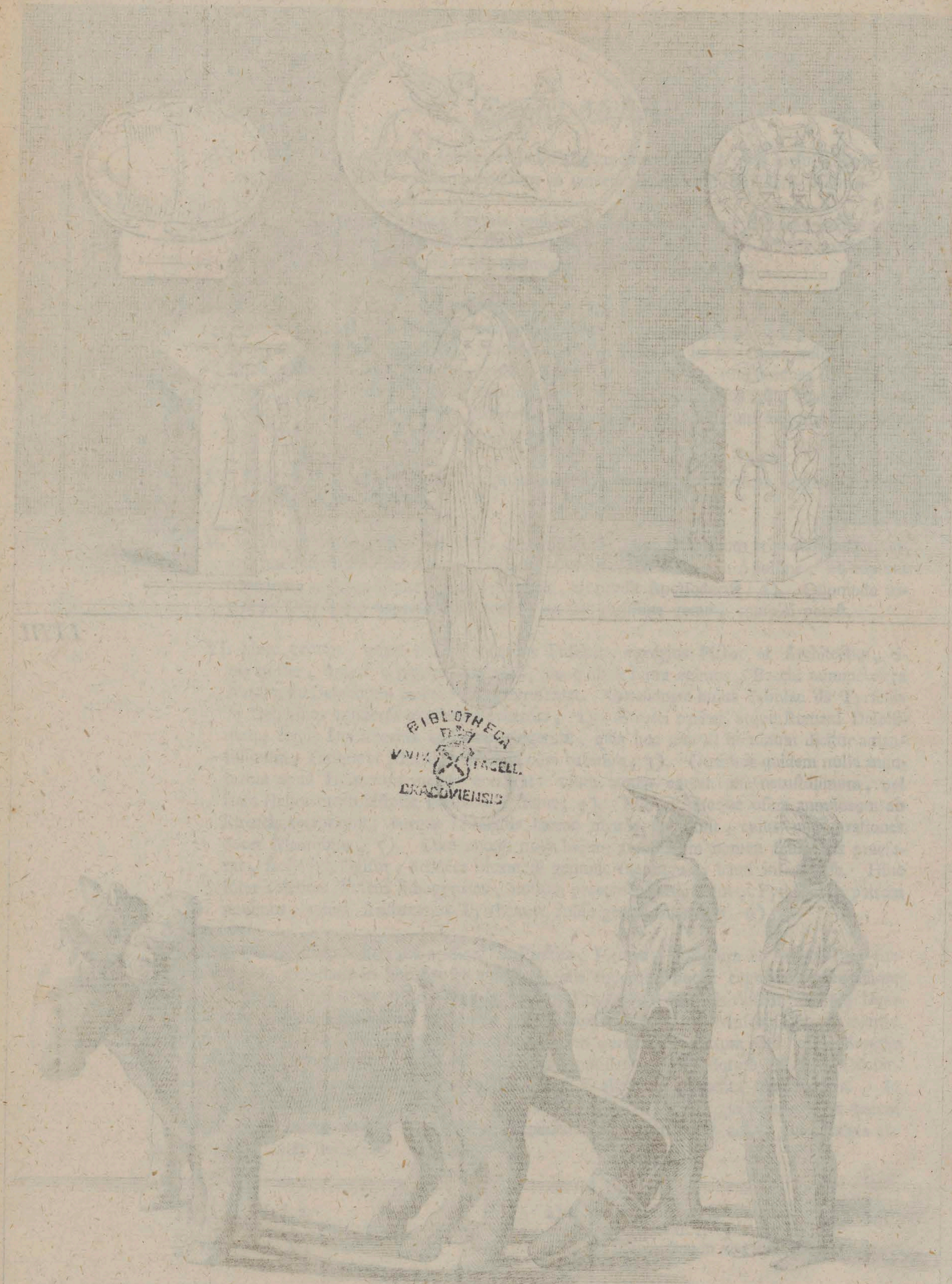
1) L. 2. c. 6. §. 2.
2) Geographiae S. L. I. c. 33.
3) Deipnos. L. XIII. c. 8.
4) Genes. c. XLI. u. 42. et alibi.
5) Saturnal. L. VII. c. 13.
6) Apud Porphyrium in vita Pythagorae.

LVIII.

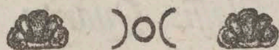
Gemmae caelatae veterum Etruſcorum. LVIII. Arator etruſcus anathema Cereri.

Coronidis loco in postrema Tabula LVII. *Araterem Etruscum* exhibemus. Prospectus perrari huius symplegmatis ab ea parte sumendus est, unde motus initium habet: unde etiam aurigae in ludis Circensibus, et aratores in arvis, ut hodie fit, desumebant et auspicabantur. Tusco more, jugo simul juncti boues, dextra taurus, laeua uacca. Etrusci aratri et stiuae formam, ex hoc schemate cognoscere licet. Arator exhibetur pannosus, crassioribus calceis indutus, uultu rusticali et inculto. Pileum gerit umbellatum ad arcendas aestus et aeris injurias. Prope eum adstat nudis pedibus femina, quae cum gerat in capite mitellam, uestemque clauis, tamquam gemmis distinctam, procul dubio Dea est, agricolarum praeses, ac recte Ceres haberi potest, de qua canit Virgilius 1). Cum uero hoc perrarum monumentum sit inuentum Arretii, uerisimile uidetur, Arretinos uoti compotes, sublata aruorum sterilitate ob redditam agrorum fœcunditatem, hoc pulcherrimum anathema in Cereris templo posuisse at- que dedicasse.

APPEN-

APPENDIX MUSEI ETRUSCI,

EXHIBENS ORTHIUM CARMEN LAMENTABILE ETRUSCORUM ANTIQUORUM IN TABULA EUGUBINA ETRUSCIS LITTERIS SCRIPTA EXPRESSUM,

nunc primum interpretatum, notisque illuſtratum
labore et ſtudio

ANTONII FRANCISCI GORII
in Lycaeo Florentino Hiſtoriarum Profeſſoris publici.

CAP. I.

Quo literae Etruſcae ad ordinem alphabeti explicantur.

TABULAE EUGUBINAE, quae in publico Eugubinorum tabulario adſervantur, omnium monumentorum, quotquot ad hoc tempus extant, ſunt antiquiſſimae. Hae ſunt ſeptem: duae Pelasgicis, quinque Etruſcis litteris, diverſa quidem manu ac diverſo ſtylo, ſcriptae. His ſi addatur illa perbrevis quidem votiva tabula, quae incipit *Lerpirior*, à Sponio edita 1), quae Romae extare dicitur, à qua tamen removendae ſunt figurae Apollinis et Clatrae eidem haud coaevae; nec non altera à reliquis diverſa, quae incipit *Claverniur*, erunt novem; quarum quatuor ad veteres Pelasgos et quinque ad Etruſcos pertinent.

Hae tabulae Eugubii, ſive, ut veteres dixere, Iguvii, Umbrorum urbe nobiliſſima anno 1444. prope theatrum in ſubterranea quadam concameratione inventae ſunt. Ab illo ſtatim tempore, quo inſcriptiones hae innotuere, mirum in modum deſudarunt viri eruditi in illuſtranda priſca Etruſcorum lingua ac concinnandis alphabetis, ſed irrito quidem labore. Noſtro vero tempore primus omnium ampliſſimus ſenator Bonarrotius Alphabetum meliori modo digeſſit, non tamen omnes difficultates ſuperavit. Poſthaec autem Ludovicus Bourguettius edito alphabeto veterum Etruſcorum, interpretatis compluribus Etruſcis inſcriptionibus, edita etiam interpretatione tabulae Eugubinae, Pelasgicis litteris iisdem prorſus ac latinis ſcriptae, quae incipit, *Eſte. Perſclo.* Feliciore ſtudio rem paene totam reſtituit, ac Etruſcorum litteras figura et poteſtate diverſas, 24. eſſe oſtendit. Horum Duumvirum veſtigiis inſiſtens,

ſiſtens, quum totam fere Etruriam perluſtraſſem, inſcriptiones omnes ipſe exſcripſi, ac detectis non paucis erroribus Alphabetum Etruſcum conſtruxi, ſexdecim tantum literis compoſitum. Cum enim viderem, Etruſcas litteras vel parum vel nihil differre à litteris Phoeniciis ſive Cadmeis, quas ipſi etiam Graeci à Cadmo Phoenice acceperunt, nec differre etiam à primaevo ſcribendi genere tum Orientalium tum Graecorum à dextra ſiniſtrorſum; idcirco, quemadmodum ab Etruſcis ſervatas videbam graecarum litterarum priſcas figuras et ſiniſtrorſum ſcribendi uſum antiquiſſimum, cenſui etiam ſervatum eundem litterarum numerum, et primo quidem ſimplicium, quae duodecim ſunt, deinde quatuor duplicium ſeu compoſitarum, ac proinde comperi, Etruſcos, Graecorum vetuſtiſſimorum exemplo, has XVI. litteras praecipue habuiſſe:

1	A.	A. A. A. A. A. A. A. A. A	A.
2	Ǝ	Ǝ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. ꟽ. ꟽ. Ǝ. Ǝ. Ǝ. E. E. Ƹ.	E.
3	I.	I. I. I. I.	I.
4	K	K. K. K. K. Ↄ. Ↄ. K. <. d. ♀.	K.
5	V	V. V. V. V. V. V. L. L. V. V. L. Λ.	L.
6	M	M. M. M. M. M. M. M. M.	M.
7	N.	N. N. N. N. N. N.	N.
8	1.	1. 1. 1. 1. 1. 1. 1.	P.
9	P. D.	◁. ▽. ◁. ◁. P. D. D. D. D. P.	R.
10	S.	S S S S S S S S S S S Ƹ	S.
11	†.	†. †. Y. †. †. †. †.	T.
12	V. Y.	V. V. V. V. V. Y. ⅃. Ↄ. Ↄ. ⅃. ⅃. ⅃. ⅃. ^. Y. ⅃. d.	V.
13	O.	O. O. O. O. O. O. O. O. *addita, duplex.*	TH.
14	✝.	✝. *addita, duplex ſeu compoſita, Graecis eſt. Ξ.*	XS.
15	8.	O. 8. 8. ◇. 8. 8. 8. Φ *add. compoſita. Graec. Φ*	PH. F.
16	V.	V. *addita, duplex ſeu compoſita, Graecis eſt. X*	CH.
17	⊟.	⊟. *adſpirata, auxiliaria, ſuperaddita.*	H.

Etruſcorum antiquorum Litterae. *Pelaſgorum et Latinorum Litterae.*

Quum autem constet, vetustissimos Ausones sive Aruncos, Arcades, Pelasgos, Oenotrios et Tyrrhenos esse Graecorum colonos ac primos in Italiam venisse; novas sibi sedes quaerentes, 2), minime vereor adfirmare, Tyrrhenos, quos Latini Etruscos dixere, non nisi à priscis graecis Phoeniciis litterarum elementa accepisse, proinde Etruscam linguam origine sua esse graecam, nec ab ea nisi dialecto diversam: cujus dialectus, sicut varietatem habuit apud Atticos, Jones, Dores, Aeoles; ita etiam varia tum dicendi tum scribendi proprietas apud Etruscos fuit, et quidem alia in interiore, alia in exteriore Etruria, quod etiam Bonarrotius adnotavit. 3). Variata quoque fuit Etruscae linguae dialectus diversis vocum desinentiis et quadem sensim introducta primigeniorum vocum corruptione aut alteratione, ob saepius ab Etruscis mutatas quaesitasque sedes per varias orbis nationes, nec non per inita cum multis populis foedera atque commercia. Profecto ope graecae linguae hanc confeci Etruscae tabulae interpretationem, agendoque expertus sum, auspice graeca lingua omnes Etruscas inscriptiones ita interpretari posse. Idem adfirmo de antiquissimis Pelasgorum inscriptis tabulis. Omnium primi Pelasgi in Latium litteras, ut memorat Plinius 4), et scribendi rationem à dextra sinistrorsum invexere. Eorum litterae haud prorsus à graecis diversae, iisdemque latinae omnino similes sunt. Notandum tamen, et has litteras Pelasgos habuisse er Latinis tradidisse, nimerum B. C. D. G. O. Q. His carent Etrusci, sed earum loco P. K. T. U. utuntur. Illis addatur littera H. auxiliaria et aspirata, in usu frequentius apud Pelasgos, minus tamen frequenter apud Etruscos.

Quemadmodum vero constat ex eodem Plinio 5) aliisque auctoribus, graecorum vetustissimo alphabeto posmodum additas fuisse aliquot litteras à Palamede et Simonide, ita etiam Etruscorum Alphabeto primogenio, insecutis temporibus, additas fuisse litteras duplices et compositas suspicor. Plinius id accidisse tradit Trojani belli tempore; sed duabus ferme aetatibus ante Trojanum bellum ab Etruscis usurpatas indicant tabulae apud Eugubinos adservatae, quae ⊙. ✣. et 8. habent.

Itaque Origo litterarum Etruscarum à graecis, quibus admodum similes sunt, sequenti modo patebit.

I. A. Alpha Graecorum sive A. Latinorum ita à Tuscis scribitur, A. A. A. Quod haec littera A sonet, ipsa Etruscorum Deorum Heroumque propria nomina juxta eorum imagines scripta evincunt. Minervae nomen quater scriptum est in pateris sacrificalibus apud Dempsterum in tab. II. IV. V. et VI. allatis, hoc modo: A ꟼ ◁ И ƎM : A ꟼ ᗡ M Ǝ M : A Ↄ ◁ ƎꟼƎM : A ꟼ ᗡ Ǝ ꟼ ƎM. Nimirum Menrva; Menerva; in quibus omnibus A eodem modo scripta occurrit, quamvis in singulis variet figura quatuor litterarum. Similiter legitur Apollinis nomen in duobus pateris scriptum, et quidem in tab. III. à dextra ad sinistram hoc modo: A Λ V ⅃ V : Apulu. In tab. IV. vero ita: ⅃ V ⅂ A, hoc est Apul, inverso Lambda, quod etiam non raro fecisse Tuscos in scribendis reliquis litteris, liquet ex compluribus inscriptionibus. His addendum Castoris nomen ita scriptum in patera tab. VII. ᗡ V ᛉ Ʒ A ⊣ id est Kastur.

*** B.** Beta deest in antiquissimo Etruscorum Alphabeto, quemadmodum etiam defuit in Alphabeto Graecorum vetustissimo, cujus loco Tusci P vel etiam consonanti V uti potuerunt.

*** Γ.** Gamma quoque deest in alphabeto Etrusco. Cujus loco arbitror usos esse ⋊ Kappa, idque conjicio praesertim ex asse Etrusco apud Dempsterum tab. LIX. Num. IV. in quo scri-

ſcriptum eſt | И|ƧV>| hoc eſt, Jkuvini, pro Jgubini, ſive ut hodie dicitur, Eugubini. Adſimile ſaepe occurrit in tabulis Eugubinis tum Etruſce tum Latine ſcriptis AИ|ƧV>|| ЯΓAYV+. tutaper Jkuvina, hoc eſt, per totam juventutem. Veteres quoque Latini C pro G uſi ſunt, dixeruntque Maceſtratos, Cartaciniensis, Cerens, Cocnatos, erco, pro Magiſtratus, Carthaginienſis, gerens, cognatos, ergo, ut in columna roſtrata.

* D quoque deſideratur in Tuſcorum Alphabeto. Loco D, ut reor, uſi ſunt X, nempe T. In compluribus nummis ſcriptum eſt ƎᗡƎXVX nempe Tutere, quae vox Tutertum ſive Tudertum ſignificare creditur. Ita etiam factum à Pelaſgis videmus in tabulis Eugubinis et in aſſibus, in quibus ſcriptum HAT. nempe Hatria, pro Hadria. Priſci quoque Latini *aput* et *ſet*, pro *apud* et *ſed*, aliaque hujusmodi ſcripſerunt.

II. E. In ſcribendo hac littera nihil fere differunt Tuſci à Graecis, quod ex inſcriptione Sigea et Deliaca perſpicuum eſt, quamvis modo erectam, modo inclinatam, cruraque tridentis vel recta vel obliqua, in hunc modum faciant, ·Ǝ·Ǝ·m·Ǝ·Ǝ. Quod vero haec littera ſit Epſilon Graecorum et Latinorum E. manifeſte apparet tum ex nomine Minervae ſupra allato, tum ex nomine Herculis, quod apud Dempſterum tab. II. et VI. ita bis ſcriptum in pateris occurrit: ƎVϽᗡƎ⊟ et ⊟ƎDKOLE, id eſt, Herkle. Alia etiam ſuppetunt exempla ex tab. VII. ubi juxta caput Meleagri ſcriptum eſt Ǝᗡ>AVƎm. Melakre; juxta caput Pollucis, Ǝ>VXVVΛ, Pultuke; prope imaginem Menelai ƎVMƎm. Menle. In tab. XCI. ſupra imagines Pelei et Thetidis ſcriptum eſt ƎVƎ1. Ƨ|OƎO. hoc eſt, *Pele*, *Thethis*, pro Peleus, Thetis.

* Z non reperitur inter Etruſcos Characteres. Plinius additam graeco Alphabeto à Simonide Melico adfirmat, poſt Trojanum bellum, 9); Tuſcis ST eundem ſonum Z reddidit.

III. ⊟. Hoc charactere loco aſpiratae H uſi ſunt Etruſci, ut colligimus ex Herculis nomine juxta ejus imaginem ſcripto ac ſupra ex tab. II. et VI. Dempſteri allato.

IV. ⊙. O. Utroque modo cum et ſine puncto in centro ſcripta invenitur in priſca Tuſcorum ſcriptura. Inter quatuor litteras à Palamede adjectas Graecorum Alphabeto à Plinio 7) recenſetur θ, quae etiam apud Etruſcos valet Th. Hujus poteſtatis exemplum ſuppeditat patera Etruſca penes Dempſterum tab. XCI. in qua ſupra imaginem Thetidis ſcriptum eſt Ƨ|OƎO. hoc eſt Thethis. In baſi ſimulacrorum, quae Junonem et Venerem, ſeu potius Nortiam Deam exhibent, ſcriptum eſt AИAO, hoc eſt Thana, videlicet Dea, Diva, Graecis θέαινα. Credo vero hanc litteram utramque et T. et Th. apud Etruſcos et Pelaſgos promiſcue habuiſſe poteſtatem. Legitur enim in Eugubina tabula, quae eſt prima in Dempſteriano opere, in linea 20. V⊙|ƧVYᗡV1 id eſt, purtuvitu; et in linea 22. pro ⊙ ponitur Y, ita: VY|ƧVYᗡV1. Igitur O. ⊙ pro T et Th. ſcribuntur, et eadem littera frequenter praecedit et conjuncta cum X id eſt T cernitur. Saepe etiam multa verba in ⊙ et X deſinunt.

V. I. Non dubitandum eſt Etruſcos hanc litteram ita, ut Graecos Jota, et ut Latinos I. ſcripſiſſe, nulla variatione aut mutatione facta. Id liquet ex ſupra allato nomine Ƨ|OƎO, Thetis. Patet quoque ex nomine Junonis nempe Ƨ|ᗡƎ, *Eris*, quod legitur in patera relata in tab. II. Dempſteri operis, quia Juno apud Graecos Ηρα, *Hera* vocatur. Occurrit etiam I. in nomine aeternitatis ſeu Nemeſis, ut videre eſt in eadem patera, ita inſcriptum, Ƨ|OƎ, Etis, unde Latinis *aetas*. Praetereo Etruſca nomina Jovis

 et

et Bacchi, ΑИΙϮ, *Tina*, ΑΙИΙϮ *Tinia*, hoc est, *tonans*, vel *fulminator* à graeco τινάσσω, *concutio*, *jaculo*.

VI. ꓘ habetur pro K. Kappa. In pronunciatione sonum habuit C. Latinorum, idque argui potest ex nominibus Herculis, Castoris et Pollucis, quae sculpta sunt prope eorum imagines in pateris. Figura hujus litterae primaeva est ꓘ; sed videtur interdum variasse figuram, vel ornatus gratia, vel quia interdum > > diverso sono vel leni vel aspero pronunciari debet. Cum deest hasta, formatur ita, ⊃, >, quod adparet in nomine Herculis bis scripto in tab. II. et VI. apud Dempsterum, priore in loco ƎVↃDƎ⊟, secundo retrogradis litteris ⊟ƎDKOVƎ, ideoque ex Ↄ. >. sine hasta C Latini fecerunt. Loco G hanc litteram adhibitam, superius adnotavi. Umbris quoque K pro C et G, inservit.

VII. V ita Etrusci Graecorum Lambda exararunt; inversa Λ graeci forma. Erectum crus Etrusci V, per planum Latini L extenderunt. Quod igitur valeat L, manifestum est ex nominibus Herculis, Apollinis, Meleagri, Menelai et Pelei, quae in pateris, apud Dempsterum jam indicatis, leguntur. Aliquando hujus litterae crus V adeo eminet, ut V referre videatur, ut in patera apud Dempsterum tab. IV. quare diligentia adhibenda est in distinguendo V ab V, quum maxima inter utramque figuram non raro intercedat similitudo. Saepe etiam adversa facie scribitur hoc modo ⅃.

VIII. Ɱ est M. quod diversimode quidem figuratur ita M. ɱ. ᗰ. ɱ. ᛗ. M. semper tamen habet sonum M, uti apud Graecos et Latinos. Id perspicuum est ex nominibus Deorum inscriptis juxta eorum imagines, ut Minervae, Menelai et Maleagri in tab. II. IV. V. et VI. apud Dempsterum. Interdum etiam inversa figura scriptum occurrit, hoc modo, W.

IX. И est N. Quater in nomine Minervae, semel in Menelai occurrit. Interdum linea in medio, quae duas hastas jungit, vel ab imo, vel a medio vel superne adsurgit, hoc modo, И. И. ᛘ. И. semper tamen est N, nec sonum variat.

* O carent Etrusci, cujus loco usi sunt V, quod factum videmus in nominibus Apollinis, Castoris et Pollucis, quae cum V scribuntur nimirum VVV1A. *Apulu*, et LV1A. *Apul.* Item DVϮƷAꓘ, *Kastur*, et ƎꓘVϮVV1, *Pultuke* hoc est *Pollux*. Jurantes dicebant *Aedepol*, per aedem Pollucis; Foeminae vero *Ecastor*, vel *Aedecastor*.

X. 1. est Π Graecorum. Quod Etrusci hac litera 7. 1. 7. 1. capite modo angulari, modo rotundo, modo magis vel minus inclinato pro P usi sint, liquet ex nominibus Apollinis et Pollucis modo memoratis, ac ex nomine Pelei, ƎVƎ1. Pele, in tab. XCI. apud Dempsterum. Hinc Latini prisci suum P. efformasse videntur, postea crus in semicirculum ductum efformavit P. In Sigaeo lapide Graecorum Π ita effictum 7. Γ. videmus.

XI. ◁. ᗡ. 9. Est R. idque apparet ex nomine Junonis, quae ab Etruscis ƧIDƎ, Eris dicta est, nec non ex nominibus Herculis, Minervae, Castoris et Meleagri, scilicet ƎVↃDƎ⊟, Hercle; DVϮƷAꓘ Kastur; ƎDꓘAVƎᛘ. Melakre. Haec littera interdum inversa occurrit. Liquet igitur Etruscos scripsisse ▽ quasi D Latinorum inversum. Saepe etiam eadem littera caudata occurrit cum triangulo et semicirculo hoc modo, 4. 9. aliquando etiam ita Я sculpta est, ut R Latinorum inverso similis sit. Veteres enim Romani R pro D usurparunt et scripserunt *arfuisse* pro *adfuisse*;

arvor-

arvorsum pro *adversum*; *arvorsarius* pro *adversarius*; *arvocatus*, *arfines*, *arvolare*, pro *advocatus*, *adfines*, *advolare*; *meridies*, pro *medius dies*; *fedetrio*, pro *feretrio*; hinc ab *auris* factum est *audio*. 8).

XII. Ƨ est S, quae vel imitatur Graecorum inversum Sigma, Σ, vel S Romanorum, qui a Tuscis hanc quoque litteram accepisse videntur. Interdum ita efformata est, ut Z referat. Nonnunquam etiam Ss. geminatur. Quod vero ab Etruscis pro S sit adhibita, indicant nomina ᗡV ⋎ƷA𐌊, Kastur; Ƨ | OƎO, Thetis, aliaque exempla.

XIII. In hunc modum ⊁. ⋎. +. Y. ⊦. ⊣, sculptum est Etruscorum T, cujus potestatem indicant sequentia nomina, ᗡV⋎ƷA𐌊, Kastur, seu Castor; ƎKV⋎VV1, Pultuke, Pollux; ƎᗡƎ⋎V⋎, Tutere, seu Tudertum. ᗡVYᗡƎ8ꟼA, arfertur. VYIƎꟼA, arveitu. Pro Δ Delta Graecorum seu D Latinorum inserviſſe videtur Umbris, Pelasgis et Etruscis.

XIIII. V est V vocalis. Interdum alterum crus parum adsurgit, hoc modo V. Ɫ. vel in medio hastae adsurgit, at non valde dispescitur, ne cum T confundatur, in hunc modum, y. Y. vel alterum cornu aequat, V. Sonus ejus liquet ex nominibus AΛVⱢV, Apulu, et ⱢV1A, Apul, ᗡV⋎ƷA𐌊, Kastur, et Ǝ𐌊Y⋎VV1, Pultuke, hoc est, Apollo, Castor, Pollux, aliisque. Interdum inversa figura Ɫ exhibetur.

At Consonans V, aliter et quidem dupliciter scribitur; in hunc modum: ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. ꟻ. quasi geminum V inversum contineat. Deinde ita exaratur: ↄ. ↄ. ↄ. ↄ. vel etiam inversum ⊂, et ȷ. Semper autem ita pronunciari debet, ut aspero sono F Latinorum quodammodo retineat. Hujus literae potestatem ostendit nomen Minerva inscriptum pateris adlatis apud Dempster. tab. II. IV. V. et VI. in quibus V variis schematibus figuratur: AↄᗡƎꟻƎM : AꟻᗡƎꟻƎM : AꟻᗡИƎM : AꟻᗡИƎM. Menerva. Menrva. In tabula Eugubina, quae est II. apud Dempsterum, v. 21. legitur: ƎᗡYA1 ƎↄVI, hoc est *Juve patre*, quod exponitur *Jovis pater*; et vers. 23. 28. et 29. AИIↄVII ⊂ƎIAYVY, tutaper iiuvina id est, totam per juventutem. Quare manifestum est, ꟻ. ꟻ. ȷ. et ↄ aliasque literas his similes ejusdemque classis, esse V Consonans.

XV. Huic adfinis est littera 8 et $. quae composita videtur ex duplici V V. quorum alterum si cum altero conjungatur et intersecetur hoc modo ⊖ ≙, sonum asperum duplo majorem reddit, ut φ Phi Graecorum et Latinorum F exprimat. Germanis quoque inferioribus W sonat F. In tabula III. Eugubina apud Dempsterum v 6. scriptum est VƎᗡ𐌊AƧ, sakreu; in IV. vero vers. 65. 8Ǝ𐌊ᗡƎ𐌊AƧ, sakref. Huc referendae videntur litterae 8 et 8, quae tamen rarissime occurrunt.

XVI. Notae d et ⴹ videntur esse K, et eaedem cum 𐌊. nam in tab. I. apud Dempsterum in v. 26. et 24. legitur Ǝd|ꟼ1V1. puprike, per d, et in v. 10. 11. 12. 13. 27. et 35. Ǝ𐌊|ᗡ1V1. puprike per 𐌊, hoc est publice. Hanc litteram Etrusci, ut arbitror, à Phoeniciis desumserunt; nam interdum in eorum monumentis occurrit O inferius caudata hoc modo ⴹ. Q. De quo Matthaeus Aegyptius 9) censet, Q Latinorum (idem de ⴹ. Q. Etruscorum adfirmo) esse Phoenicium ⴹ Koph, jamdiu pro K usurpatum. Interdum etiam V denotare videtur, si circulus d claudatur.

XVII. Nota ⋔ videtur referre duplicem XX, quae potestate et sono exprimere videtur Ξ Graecorum. Patet hoc in tab. CXCVIII. n. IV. ex gemma, cui nomen Ulyssis hunc in modum inscriptum est, ƎΞꓥꓥꓥ, Uluxxe. Eadem littera aliter etiam ab Etruscis scripta occurrit in gemma edita n. 1. ejusdem tab. 198. et composita ex duabus litteris S et C. hoc modo §, ut exprimat CS. nimirum Ξ Ksi Graecorum.

XVIII. Littera Ψ est duplex et composita et refert Graecorum litteram X á Palamede additam adeoque sonat Ch. idque patet ex nomine Achillis, quod in tab. 198. ita in gemma exaratum legitur: ƎVƎ ΨΑ hoc est Achele.

Supersunt ↑·↑· et Ψ, quorum prior duplex P esse poterit; et posterior potest referre Ψ Psi Graecorum, vel duplicem litteram VV vel LL, vel etiam V et L. sed haec nondum satis explorata sunt. Saepe etiam Etrusci litteras inter se commutant, ut M cum N, J. cum 8.

Ex his perspicuum est Etruscas litteras graecis admodum similes esse, si earum figura invertatur et conferatur cum litteris Sigei lapidis, praesertim in illis versibus, qui à dextro ad sinistrum latus ducti sunt. Quod vero saepius variet Etruscarum litterarum figura, id elegantiae et varietati scriptionis tribuendum esse censeo.

Scripta sunt haec monumenta Etruscorum et Pelasgorum in tabulis aereis tum majoribus litteris, modo fere uncialibus, modo semiuncialibus, qui usus scribendi in laminis aereis vel plumbeis fuit antiquissimus.

1) Miscell. erudit. antiquitatis. Sect. 3. n. 33. p. 87.
2) Vid. Theodor. Rykii dissert. de primis Italiae Colonis. cap. 6.
3) Ad Monumenta addita Dempst. operi §. 46. p. 101, et 107.
4) Hist. Nat. L. 7. c. 56.
5) Ibid. cit. loc.
6) Lib. 7. c. 56.
7) Ibid.
8) Lactant. cap. 7. de opificio Dei.
9) in Explicat. S. C. Bachanal. p. 157.

Cap. II.

exhibens antigraphum Tabulae Eugubinae cum sequente versione.

Hactenus de Etruscorum litteris, quibus explicatis sequitur nunc ipsa Tabula Eugubina, cujus antigraphum ex archetypo desumptum Etruscis characteribus exaratum et 35. versibus comprehensum seqenti modo exhibetur, ut cognitis jam literis scripturae lectio cuivis patere possit.

Versio haec est:

Estote filii percussi simul. Incendite 'nunc impositas urnas, odoramentorum remedium, fuga exitii extremi late diffusi. Pandite guttur viri, qui adestis. A fratre ostensus ignis fratribus, sparsus est. Pueri, pandite guttur valide. Puerae, adstantes sacris, clamate gutture. Matres omnes ter cantu majore ululate in sacris. Clamate virae omnes, fratrum inauspicata. Ululate filiae, dissipata clamantes arva, eversa. Desolatum far nimia ariditate, uredine sacrum; clamate. Speciosi proventus desiderati in arvis: Speciosa camporum vastata sunt: Foetus speciosi duplo, extremo exitio subversi sunt: clamate gutturibus, eversi sunt. Clamate, aestu optima subversa sunt: proventus subversi sunt: arbores feraces subversae sunt plus annis tribus: exustione extincti proventus, alteratijam tribus annis: extinctae arbores feraces, fumantes, per annos extinctae: ululate, fugatae sunt: extemplo abiere fructus annui pingues: persiccata sunt dona, fugit far: ararum eversa sunt sacra tua necessaria, Summe Jovis pater, exitium depelle: dexter, tua serva: per fratres sacerdotes; per patres adparentes sacris, totam per juventam, alumnam per juventam pruduc tua necessaria alimenta: Ululate, clamate, tua necessaria, summe pastor publice, depulsor: produc tuam necessariam nardum. Heu dispersum officium vide per fratres sacerdotes, per patres adparentes sacris, totam per juventam, alumnam per juventam sacram. Vivifica armentorum foetus, desolatos arvorum foetus: clamate. Adspira, matura foetus, consolida: tuos pauperes penuria laborantes intuere: solida, profer frumenti copiam: Syrium subtrahe à foetibus: epulas offeremus trementes: omnes tuos pauperes intuere: averte, averte luem, pastor publice.

Cap. III.

exhibens praemissae tabulae Eugubinianae per subjectas notas explicationem.

Orthii Carminis lamentabilis Etruscorum antiquorum interpretatio adjectis notis illustrata.

Narrat Dionysius Halicarnasseus 1), veteres Pelasgos ac proinde etiam Etruscos, qui Italiam occuparunt, junctique ac simul intermixti fuere, duabus ferme aetatibus ante Trojanum bellum adverso numine sive deorum ira ita vexatos, ut maximam perpessi sint calamitatem. Exitium intulit terra, penuria imbrium aestuque exhausta, quum nec in arboribus fructus maturescerent, sed crudi caderent ob nimiam siccitatem: neque semina, si quae germinassent, spicae legitimum maturitatis tempus explerent, fontibus, pabulis, pascuis, foetibus pecorum ubique desolatis ac poene extinctis ob nimiam ariditatem. Mulieres gravidae aut abortum ejiciebant aut exspirabant in partu. Id ipsum argumentum continent tum Pelasgicae tabulae, tum haec ipsa Etrusca, et forte etiam aliae, quae apud Eugubinos extant, quare manifestum est, duabus fere aetatibus ante bellum Trojanum exaratas esse.

Hujus tabulae Etruscae interpretationi titulum feci *Orthium* carmen lamentabile, quia in tabula Pelasgica a Bourguettio explicata nuncupatur orthium v. 26. 36. 46. quod hujus Carminis numeri quam altissima et intentissima voce ferrentur; ὄρθιον enim graeci dicunt, quod arduum est et quam altissima voce elevatum. 2). Possunt etiam inscribi *Litaniae*,

quia preces ad Jovem cum ejulatu et lamentis altissima voce prolatis continent: nec non Threni dici possent; quia lamentationes, ploratus et ululationes continent Etruriae populorum, qui fame, siti, ob nimiam terrae siccitatem, omnibus terrae fructibus pessumdatis, misere vexati, palantes languebant et peribant.

Carmen voco, quia aliquam metri et rythmi speciem praeferre aurium judicio videtur et versus non semper aequales id suadent. Stylus est simplex, vehemens etiam, figuris et dicendi vi crebrisque repetitionibus amplificatum. Nunquam *et*, *atque*, *ac*, copulae occurrunt, quod sane maximae antiquitatis indicium. Deorum cognomina mira vi et proprietate expressa sunt. Ex his tum Etruscis tum Pelasgicis tabulis observare etiam possumus latinae linguae incunabula, quae non solum graecae linguae, verum etiam Pelasgicae et Etruscae ortum suum et augmentum debet, adeo ut horum quoque idiomatum dialectus censeri debeat.

Ad Etruscos haec tabula ideo pertinet, quia Characteres sunt Etrusci plane, à dextra sinistrorsum scripti, acillis inscriptis monumentis omnino respondent, quae in interiore Etruria inventa sunt. Scriptura in 35. versus distincta est, quorum pronunciatio et verbalis interpretatio sic se habet:

Vers. 1. ESUNU: FUIA: THERTER: SUME:
Estote *filii* *percussi* *simul.*

ESUNU: á graeco εἰμὶ, *sum*. Veteres Latini *essum*, ἔσο, ἔσοισθε, Dorice ἐσσῦνται, *erunt*. Etrusci carent o, pro quo u utuntur. Vide Festum in voce *orcus*. Pelasgi vero et Osci o habuerunt: igitur ESUNU contractum videtur ab ἔσοιντο, *sunto*. Latini veteres, Festo teste, usi sunt S. pro R; facile ergo ESUNU quasi *erunu*, *erunt*. In tabula Pelasgica, quam primus omnium vertit Bourguettius, occurrit ESONA, ESONO, ESONIER, *sunt*, *sint*, *erunt*. Facile etiam est, primum versum esse veluti titulum hujus *Carminis Orthii*, quo breviter, quid à populo simul congregato agendum esset in publicis precibus, jubebatur et edicebatur. Nec est sine ratione conjectura; nam altera ex tabulis Eugubinis Pelasgice scripta, incipit ESUC, FRATER. ATIIERIUR. docteque conjicit Hannibal de Abbatibus Oliverius, significare *Edictum fratrum Pontificum*, quasi hic sit titulus totius tabulae.

FUIA. gr. υἱός, *filius*; quia cum spiritu aspero pronunciatur, ideo Etrusci praeponunt F; vel etiam est φὺς, *filius*; inde, ἄπφυς, *pater*: a verbo φύω, *nascor*. Verbum *fio* dixere *fuo* veteres Latini. Infra linea 11. scriptum est VIA, *fia*: nos dicimus *foia*, luxuriam et generandi libidinem. Qui aderant à Pontifice maximo convocati, *filii* vocantur; quod etiam frequens in divinis libris. *Filii Israel*, *coetus filiorum Israel*, Lev. 1. 2. Loquere filiis Israel

THERTER. gr. τερέω, τείρω, *vulnero*, *percutio*. In tabula Pelasgica apud Dempsterum VI. v. 45. et 13. scriptum TERTIAME, TERTIU, *vulnerati*. Pelasgi et Etrusci trium annorum spatio plagas maximas acceperant, quae deinceps numerantur.

SUME. gr. σὺν, *simul*. Commutatur et apud graecos in compositione υ cum μ. Veteres Latini dixere *sumitu*, *simitu*, et *simitur*, ut in antiquo lapide, Inscript. ant. Etrur. Urb. Par. 1. p. 420. n. 274. postea *simul*. Plautus frequenter, *simitu*; vide et Nonium Marcellinum.

VSTI-

v. 2. VSTITE: SEST: ENTASIARV:
incendite *nunc* *impositas*

VSTITE: *incendite*, quasi *ustitate*: videtur hinc Latinos fecisse *ustulare*, frequentativum ab *uro*; hinc *ustrinum*, de quo vide Festum. Hinc ortum nomen VESTAE, Graecis Ἑστία, *ignis*; nam in ejus honorem ignis perpetuo accensus custodiebatur à Vestalibus. Forsitan etiam à gr. καίω, *incendo*; καῦσις, *ustio*. ᾽εγκαυστικη, *genus picturae adhibito igne*. Putabam etiam VSTITE esse à gr. ᾽ιστημι᾽, *adsum*, *adsisto*, *sto*, quod in sacris faciundis solemne; sed potius placuit *incendite*, propter ea, quae sequuntur.

SEST: à gr. σεύω, *incitate feror*, *propero*. Galli rustici dicunt *sest*, quod valet *modo*, *nunc*.

ENTASIARU: à gr. ενίστημι, *impono*.

v. 3. VRNASIARU: THVNT: AK: VUKE: PRUMU: PETATU:
urnas *odoramentorum* *remedium* *fuga* *extremi* *diffusi*

VRNASIARU: *urnas*; hinc Latinis urna, quod manifestum est. Apud Dempster. in Etrusca inscriptione sepulcri tab. LXVII. n. 1. legitur AV9ϒE1 MAИM9VO hoc est Thurmnam petrua, i. e. urnam petream.

THUNT: gr. θύος, *odoramentum*, *suffitus*, *suffimentum*. Hinc quoque liquet, Etruscos suffitus adolevisse in honorem Deorum, ut eos muneribus et sacris placarent. Servius ad Lib. II. Aeneid. v. 784. *Tusci à frequentia sacrificii dicti sunt*, hoc est ᾽απο᾽ τȣ̃ θύειν, *à suffiendo*. vide Plinium L. III. c. 5. et fusius Dempster. de Etrur. Reg. L. I. c. 2.

AK: gr. ἄκος, *medela*, *sanitas*, *remedium*. Sola munera ac dona Deos placant.

VUKE: duplex V asperum sonum ita efficit, ut F exprimat. gr. φυγὴ, *fuga*. Etrusci pro G. quam non habebant, K utebantur. Nos hodie dicimus *voga*, *remedium et fuga*. Nunquam in his tabulis Etrusce scriptis, nec in reliquis exaratis litteris Pelasgicis, copula *Et* adhibita occurrit, vel alia hujusmodi, quod maximae antiquitatis indicium.

PRUMU: duae postremae litterae ita inter se cohaerent, ut facile possint etiam referre MNU, id est PRUMNU, gr. πρυμνος; *extremus*, *ultimus*, maximae calamitates *extremae* dicuntur; qua phrasi etiam nos Tusci patrio sermone dicimus, *divenuto all' estremo*.

PETATU: à gr. πετάω, *expando*, *diffundo*, *extendo*. sensus est, suffitus Jovi oblati unice avertere possunt exitium seu calamitatem hanc extremam universalem.

v. 4. INUK: VTHTURU: URTES: EUNTIS:
dilatate *guttur* *viri* *adstantes*.

INUK. à gr. ινάω, *dilato*, *pando*, *effundo*.

VTHURU: *guttur* hinc Latinos accepisse perspicuum est. Frequens adspiratae usus apud veteres Tuscos. Ps. 113. 7. *non clamabunt in gutture suo*. Hos. c. 8. v. 1. *in gutture tuo sit tuba*. Jer. c. 25. 34 *ululate pastores et clamate*. Et c. 48. 20. *confusus est Moab, quoniam victus est: ululate et clamate, annunciate in Arnon, quoniam vastata est Moab.* Ezech. c. 30. 1. *ululate, vae, vae diei*. Adsimile quid in hac tabula; nam frequenter Pontifex universo coetui clamorem, ejulatum et vociferationes indicit. Ita Christianus

nus populus in Litaniis majoribus, ad singulas Sacerdotum vel Praecentorum preces, ad Deum clamat; *Libera nos Domine*: vel *Te rogamus*, *audi nos*. Ethnici magnis vocibus ad Deos clamabant, eosque idcirco bene auritos effingebant.

URTES: *viri*, hinc, ut liquet, Latinis *vir*, *virtus*, cujus nominis causam exponit Isidorus L. XI. c. II. *vir* dictus à *Vivis*, a graeco ἴς, quod idem notat: hoc ab haebraeo Isf, *Vir*, Issa, vira. Ita Latini *virum* a *vi*, Graeci contra *vim* à *viro* dixerunt. vid Voss. Etymolog. In tabula Pelasgica scriptum VEIRO, VIRO, *viri*, *virorum*.

EUNTIS: ab ἔιμι, *vos qui adestis*. Id etiam facile dictum, quia gravissimis urgentibus calamitatibus hortari mos priscus erat, *viri estote*. In divinis libris: *viriliter agite*, *confortetur cor vestrum*. Apud Homerum, Ἄνερες ἔσε φίλοι. EUNTIS igitur vel est ab ἔιμι, *sum*, vel ab ἵστημι, *adsto*.

v. 5. FRATER: VSTENTUTA: PURE:
Frater *ostentato* *igne*

FRATER: ab Etruscis et Pelasgis transiit ad Latinos haec vox *frater*, valde frequens in hisce tabulis Eugubinis. Est ab aeolico φρατηρ. pro φρατωρ. Pontifex maximus suos Collegas sacerdotes adpellat *fratres*, qui, ut arbitror, fuere *fratres Arvales*, hac forsitan imminente calamitate instituti ab Etruscis ac Pelasgis. Varro Lib. 4. de Ling. lat. eos *fratres* adpellatos ait a *ferendo*, quia sacra fasiunt, ut *arva ferant fruges*. Vossius tamen id non probat. Veteres primi Christiani propter mutuam caritatem et sacrorum communionem, fratres se vocabant, de qua adpellatione Tertullianus Apolog. c. 39.

USTENTUTA: *ostentato*, vel etiam, si hoc non placet, accenso, ut arbitror, ex eodem ut supra vers. 2. *ustite*. Vocales saepius commutantur, infra ASTINTU, ASTENTU. Melius videtur *ostentato*; nam *ostentare* vox solemnis in sacra Etruscorum disciplina, teste Macrobio Saturnal. L. II. c. 16. L. III. c. 7. qui meminit *ostentarii arborei*, et *ostentarii Tarquitii* Etrusci, seu potius Tarquinii. Pro o ab Etruscis u adhibitum jam adnotavimus.

PURE: *igne*. gr. πῦρ, πυρὸς, *ignis*; Phryges quoque *ignem* dixere *pyr*; nam Phrygia lingua est graeca, singulari dialecto et vocum diversa inflexione ab aliis distincta. Plato in Cratylo loquens de voce πῦρ, quae ignem significat, ita de hac re: *Certum est*, *Phryges*, *ut significent ignem*, *aquam*, *canes et res multas alias*, *uti vocabulis nil abeuntibus à graecis*, *quum ignem vocant pyr*, *aquam hydor*, *canes vero kynus*. *Eadem voce* PUR usi Pelasgi ex tab. VI. v. 16. apud Dempst.

v. 6. FRATRU: MERSUS: FUST:
Fratribus *dispersus* *fuit*.

FRATRU: videtur numeri multitudinis, vel *Fratrum* vel potius *Fratribus*. Ostenta dicuntur, quia ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt aliquid aut praeter naturam rerum evenire aut imminere, ut ex Tullio Lib. I. Divinat. colligimus. Soli autem fratres, nimirum ex sacro collegio homines, ignem sacrum inspicere et ostendere poterant. Seneca in Hippolyto.

Cum monstra cessant, aula cur fratris vacat,
Prodigia toties orbis insueta audiet:
Natura toties legibus cedet suis.

Rationem inauspicati eventus, ostenso igne fratribus, mox subjungit.

MER-

Mersus: Fust: *divisus fuit*, à gr. μερίζω, *divido*, *in partes discindo.* Ex igne malum omen desumebant veteres Etrusci, si flamma accensi ignis in varias partes scinderetur: bonum vero, si in altum uno apice, non vero dissipato, adsurgeret: quod faustum omen placatae Numinis irae inter exsilii aerumnas optabat Ovidius de Ponto L. IV. Eleg. 9. Surgat ad hanc vocem plena pius ignis ab ara; Detque bonum voto lucidus omen apex. Igitur Pontifex, ut universum coetum filiorum Etruscorum, qui convenerant, commoveat et ad fundendas preces Deumque placandum excitet, testatur, ignem sacrum à fratre fratribus arvalibus ostensum, in partes divisum, mala ominatum esse. In alia tabula Eugubina Pelasgice scripta, quam vertit Bourguettius, vers. 55. scriptum: Mersest. i. e. divisus est.

v. 7. Kumnakle: Inuk: Vthtur: Vapere:
Pueri *dilatate* *guttur* *valide.*

Kumnakle: idem in sequenti versu, *pueri*, *nati*, gr. κῦμα, κύημα, *foetns*, κύω, in utero gesto; ἠὸς, filius, quasi κυὸς, à κυέω, *pario*, ut notat Schrevelius. Hinc forsitan Latinos, haud servata syncope, fecisse puto *cunacula*, *cunnabula*, aliaque similia, *pinnacula*, *miracula*, *obstacula.* Galli, ut Etrusci, dicunt *miracle*, *obstacle.* Virgilius dixit, *oraclum*, Aeneid. L. 3. v. 143.

Inuk: Vthtur: ut supra vers. 4.

Vapere, vel Kapere; nam prima littera ℶ, ut in nomine Herculis tab. II. apud Dempst. sonat K et F. pro varia functione, quasi Kabere; nam pro B Etrusci P usurpant. Hinc *Dii Cabiri*, id est, *Dii potentes*, ut Varro et Tertullianus explicant. vid. Bochart. Geograph. sacra L. I. c. 12. Nos *valide* interpretati sumus, hoc est *potenter.* *Clamate voce majore*, ajebat Elias irridens Cultores Baal, clamantes de mane usque ad meridiem: *Baal exaudi nos*, Reg. 3. c. 18. Hortantur etiam divini Prophetae: *clamate in coelum*, id est voce maxima. In alia tabula Pelasgice scripta frequenter occurrit, *ocre fisiu*: et *ocriper fisiu*: clamate, perclamate; ut id facerent, Pontifex hortabatur. In eadem tabula vers. 19. Habitu: redditur *valido.*

v. 8. Kumnakle: Sistu: Sakre: Vvem: Vthtur.
Puerae *adeste* *sacris.* *clamate* *gutture.*

Sistu: Superius in vers. 2. Sest: addita in principio per prosthesin S. gr. ἵστημι, *adeste propere*, vel ut dixere Latini, *favete sacris*; quae vox in sacris solemnis.

Sakre: haec vox Etrusca ad Latinos transiit. gr. ἱερεῖς, *sacri*, qui sacris operantur.

Vvem: *clamate.* gr. εὐφωνέω, vel φωνεω, *vocifero.* Alterum V post V ita scriptum ab Etruscis ℶ, cum aspero sono ita pronunciabatur, ut F quodammodo exprimeret; quod etiam nunc Germani observant in W pronunciatione.

Vthtur: ut supra vers. 4. et 7. Ovidius 3. metam. 15. *Plenis tumuerunt guttura venis.*

v. 9. Teitv: Pvntes: Terkantur: Inumek: Sakre
Matres *omnes* *ter cantu (majore) ululate (in) sacris.*

Teitv: *matres*, *nutrices*, *gr.* τιθή, τιθήνη, *nutrix*, τίτθος, mamma: nos vernaculo sermone dicimus, *tetta.* th. τίκτω, *pario*, *gigno.* Pontifex maximus gradatim et cum ordine primum compellat viros, deinde pureos, postmodum matres, deinceps *virgines puellas.*

PUNTES: *omnes*, *universae*. Liquet esse à gr. πᾶς, παντες, a cum u commutato.

TERKANTUR: *cantu ter majore*: quia Etrusci ac Pelasgi per annos tres summas calamitates, rerumque omnium, quae victui necessariae sunt, perpessi fuerant summam caritatem. Hujusmodi voces, *ter*, *tris*, *tupler*, *tuplak*, *tripler*, haud raro occurrunt in tabulis Eugubinis, in usu tum apud Etruscos, tum apud Pelasgos. KANTUR: Saepe Etruscis vocibus in fine additur R. quod et veteres Lacedaemones fecerunt. Hinc Latinis *cantus*, quam vocem Petrus Nunnesius arbitratur esse ἀπὸ τοῦ χαίνειν, id est *hiare*. Quod vero rejicit Vossius in Etymol. qui potius eam deducit ex Haebraeorum ac Poenorum lingua. Latini hanc vocem ab Etruscis accepisse videntur. Hinc C*anenae*, postea *Camenae*, Casmenae, ex Etruscis cognitae Romanis jam a principio urbis. In tabula Pelasgica vers. 14. *Prokanurent*, *procanant*. Verti etiam potest *ter peremtae*, à ter et καίνω, *perimo*, *occido*, *per annos tres percussae et adflictae*.

INUMEK: videtur *in* adhibitum ab Etruscis ad augendam vocabuli vim, quod etiam nonnunquam Latini fecerunt, v. g. *infringo*, *invalesco*, *inclytus*. Igitur *Inumek*, ut puto, est ab οἰμάζω, *ejulo*, *ploro*; οἰμωγή, *ejulatus*, *ploratus*, *quasi perejulate*, *perplorate*. Etruscis 𐌅 est O et K est 𐌅. Nos Etrusci patrio sermone dicimus lamentationes et ejulatus, *omei*, gr. ὤμοι, *heu mihi*

10.	VVEM:	VRTAS:	PUNTES:	FRATRUM:	VPETVTA:
	clamate	*virae*	*omnes*	*fratrum*	*inauspicata.*

VVEM: idem significat ut supra in vers. 8

VRTAS: *virae*. h. e. *foeminae*. Latini veteres, Etruscorum exemplo, feminas quas nunc ita dicimus, viras appellarunt; nec immerito ut observat Scaliger ad hunc Festi locum. *Querquetulanae virae putantur significari Nymphae praesidentes querqueto virescenti*: et mox: *sed feminas antiqui viras adpellabant*, *unde adhuc permanet* virgines et Viragines. VRTES: *viri*. nam á viro *virtus*, quasi *viritus*.

PVNTES: ut supra in v. 8.

VPETVTA: *inauspicata*. Forsitan 𐌅 in principio vocis idem valet ac οὐ, *non*, apud Graecos. PETUTA à πετάω, *volare*. Ex avium volatu, (quas, si opportune praevolarent, secunda praesagientes, *praepetes*, si vero adversa, *inbibras* dicebant) Haruspices et Augures bona et mala praesentiebant. De his Festus in voce *praepetes*, quae ab Etrusca PETUTA, absque negativa, originem habere videtur. Memorantur in alia tabula Eugubina litteris Pelasgicis iisdem ac Latinis scripta, quam interpretatus est Bourguetius, aves male ominosae, *coturnix*, *cornix*, *pica et picus*, quae fulguritae seu tactae fulmine, vel discissae, Augurum ac Fratrum monitu, siccitatem aliasque calamitates maximas portenderunt; quae calamitates in eadem tabula, ut in hac, ab universo coetu inclamante deflentur. Pro re igitur verti inauspicata.

11.	INUMEK:	VIA:	MERS:	VVA:	ARUMEN:	ETUTA:
	Ululate	*filiae*	*dispersa*	*clamantes*	*arva*	*eversa.*

INUMEK: ut supra vers. 9.

VIA: quemadmodum in primo versu FUJA, *filii*, ita heic VIA, *filiae*, ut arbitror, significat. 𐌅 primum quasi F pronunciatur. Viget adhuc haec vox apud Venetos, qui filium,, *fio* filiam, *fia* vocant.

MERS: ut supra vers. 6. MERSUS à μερίζω.

VVA: *clamantes*; participium videtur ex VVEM, ut diximus supra vers. 8. à gr. φωνέω.

Arva-

ARVAMEN: *arva*, quam vocem Latinos ab Etruscis accepisse, hinc intelligimus.

ETUTA: eversa. Forsitan a πίπτω, *cado*, quae pessum iere; vel à τύπτω, *verbero.* Nos dicimus *le Campagne abbatute*, *malridotte*, *andate giù.*

12.	ERAK:	PIR:	PERSKLU:	VRETU:	SAKRE:	VVEM:
	desolatum	*far*	*ariditate*	*uredine*	*sacrum*	*clamate*

ERAK: ab ἐρημόω, *vasto*, *desertum reddo*, *in solitudinem redigo. p.* ἠρήμωκα, desolatae sunt. Hinc *eremus*, locus desertus, desolatus.

PIR: diversum à PURE, ut supra in vers. 5. PIR, gr. πυρὸς, *triticum*, *frumentum.*

PERSKLU: compositum vocabulum ex PER, loco adverbii *valde*, *multum*, quod conjunctum auget vim ejus rei quae significatur; adeo ut hinc suspicari possimus, Latinos accepisse ab Etruscis et Pelasgis exempla componendi voces. Igitur SCLU facile est à σκέω, σκέλλω, σκλῆμι, *durus sum prae nimia ariditate*, per syncopen pro σκελέω, *exsicco.* In primo tabulae Eugubinae versu scriptae litteris Pelasgicis legitur ESTE PERSKLO. Bourguettius interpretatur: *istud augurium*; forsitan melius *istud siccitatis* scil. *augurium* ac *indicium*, *aves* fulguritae, *coturnix*, *cornix*, *pica* etc.

VRETU: Etrusci, quum D careant, T ejus loco utuntur, adeo ut *uretu* sit pro *uredu.* Hinc Latinis *uredo*, morbus herbarum, fruticum arborumque. vide Palladium cap. 37. Plin. L. 18. c. 28. qui morbus et lues à nobis dicitur *ruggine.*

SAKRE: ut supra vers. 8.

VVEM: ita etiam in vers. 10. quod in luctuosis calamitatibus fiebat apud Etruscos et Pelasgos, clamante et ululante populo, interjectis clamoribus ad singulos clamores et preces, quae ad Deos fundebantur a Pontifice maximo. Id etiam fiebat et in luctu et in laetitiae canticis et pro gratiarum actione penes Hebraeos. Leguntur Psalmi à Davide compositi cum intercalaribus, sicuti Psal. 135. *Confitemini Domino*, *quoniam bonus*; ad singulas intonationes accinente populo; *quoniam in aeternum misericordia ejus.* Item Jeremiae c. 49. et in Cantico trium puerorum, Dan. c. 2.

13.	KLETRA:	FERTUTA:	AITUTA:	ARVEN:	KLETRAM:
	Speciosi	*proventus*	*desiderati*	*in arvis*,	*speciosa*

KLETRA: *speciosi.* gr. κλητὸς, *inclytus*, *illustris.* Ita quoque in divinis paginis optima quaeque camporum *speciosa* vocantur. Psal. 64. 13. *Pinguescent speciosa deserti*, Item Jerem. c. 11. 16. KLATRA, Isidis seu Dianae aut Lunae cognomen, cujus templum fuit in VI. urbis regione, quod Dea sit illustris; quae etiam in vetustis aris *frugifera* vocatur.

FERTUTA: *proventus*, quae fert tellus, à φέρω. Nostra usitata vox cum Etrusca bene consonat, *il portato*; de frugibus, *le raccolte.*

AITUTA, ab αἰτέω; *peto*, *rogo*; quod vero petitur ac postulatur, valde desideratur.

ARVEN: supra vers. 11. ARVAMEN, ut videtur, ex eo contractum, commutato M in N. Videmus ex hoc aliisque exemplis, Etruscos voces contrahere solitos, uti in nominibus Deorum, *Minervae et Herculis*, dicemus. Id etiam factum a Latinis, Oscorum ac Graecorum, nec non Etruscorum exemplo, ut notat Tommasinus de Donar. c. 7. p. 66.

KLETRAM: *speciosa*, ut supra diximus.

14. Ampa-

14. AMPARITV: ERVK: ESUNU: FVTV: KLETRE: TUPLAK:
camporum vastata sunt. foetus speciosi duplo.

AMPARITU: Etrusci P pro B usi sunt, quasi *Ambaritu*, contractum ex *ambarvitu*; hoc est, *per ambitum campi*. Ambarvale sacrum non dubito ab Etruscis manasse ad Romanos; in quo ambarvalis hostia ita dicebatur, quod per ambitum arvorum duceretur in lustratione agrorum, quae quotannis fiebat: ac deinde immolabatur pro annuis frugibus recipiendis. Nos quoque sacerdotes Domini, statis Rogationum diebus agros et fruges lustramus. Id apud Etruscos et Romanos faciebant XII. Arvales: iidem procul dubio, qui in his tabulis *fratres* appellantur. Nam Romulus, Etruscorum exemplo, XII. instituit, teste Plutarcho in ejus vita. Gell. L. 6. c. 7. Macrob. L. 1. Saturn. Varro de lingu. lat. L. 4. Plin. L. 18. c. 2. Hoc sacrum ambarvale eleganter describit Tibullus L. 2. Eleg. 1. atque ita incipit:

Quisquis adest, faveat: fruges lustramus et agros;
Ritus ut à prisco traditus extat avo.

ERUK: superius v. 12. scriptum ERAK ab *ἐρημόω*, *vasto*, vel etiam ab *ἔῤῥίγω*, *horreo*, *inhorresco*. Nam pro Γ usurpatur K ab Etruscis, à Pelasgis vero G.

FVTV: unde Latinis *foetus*, infra FEITU. Puto hanc vocem notare *uberem proventum*, qui non solum ex agris; verum etiam ex armentis eorumque foeturis provenit. De foetu arborum, pecudum, apum etc. sexcenta apud Latinos exempla occurrunt.

KLETRE: ut supra in vers. 13.

TUPLAK: pro Δ seu D, invaluit T apud Etruscos, ut supra. *Tuplak* à gr. *διπλάξ*, *διπλάσιος*, duplo major.

15. PRVMUM: ANTENTV: INUK: VTTHUERA: ENTENTV:
malo extremo subversi. clamate gutturibus eversi.

PRUMUM: superius in vers. 3. PRUMU.

ANTENTU: ab *ἀντάω*, *contra eo*, quae in deterius eunt.

INUK: VTTHUR: Studiosissimos variae scripturae et lectionis fuisse Etruscos hinc colligimus; quod elegantiae causa fecisse haud est verisimile. Id tamen potius factum puto, quia hanc tabulam suspicor continere *Carmen lamentabile*, et metro ac rythmo quodam compositos esse versus; nam eaedem voces frequenter et protrahuntur et contrahuntur, quod metri causa fieri solet. Perspicuum etiam est ex hac voce ᗅᑫƎd⊙Yd, utthuera, litteram d esse V. quod nunc primum observare contigit.

16. INUK: KAVI: FERIME: ANTENTU: ISUNT: FERETHTRV:
clamate exustione optima subversa sunt proventus

KAVI: à gr. *καίω*, *uro*, *καῦσις*, *exustio*, *καῦμα*, *aestus*, *incendium*. Hebraeis כוה, *cava* est *exurere*, ut graecis *καύειν*, et כויה; *Kevija*, *exustio*.

FERIME: *optima quaeque*; id est, quae fert tellus ad alendam vitam bona. gr. *φέριστος*, *optimus*. Propheta Haggaeus idem exprimit, describens immissam à deo sterilitatem in populum Judaeorum c. 1. v. 10. Propter hoc super vos prohibiti sunt coeli, ne darent rorem, et terra prohibita est, ne daret germen suum. Et vocavi siccitatem super terram et super montes et super triticum et super vinum et super oleum, et quaecunque profert humus, et super homines et super jumenta et super omnem laborem manuum; adeo ut coelum aheneum fuisse dicatur.

ANTENTV: ut supra vers. 15. idem ac ENTENTU.

ISUNT: interdum etiam ESUNT. ESUNU. ESUNE. Latinorum vetustissimi fecere verbum *sum*, *essum*, ex hoc Etrusco.

FERETHTRV: à φέρω, quae fert optima tellus: hoc est, *reditus*, *proventus*; eo quod singulis annis, ferente terra redeant et proveniant; nos *le raccolte*, *le rendite*. Juppiter, ut hinc colligitur, Etrusca voce *Feretrius* á Romanis adpellatus est, quod arma et optima spolia ab hostibus capta, ad cum victores in ferculo ferrent, atque in ejus templo suspenderent et statuerunt, quod Romulus fecit, teste Livio.

17. ANTENTV: ISUNT: SV: FERAKLV: ANTENTV: SEPLES:
subversi *sunt* *arbores* *feraces* *subversa* *sunt plus*

ANTENTU: Isunt: ut antea vers. 15. et 16.

SV: gr. ὕλη, *arbores alimentariae*, *ligna fructifera*. Latini ex hac voce Etrusca dixere SULVA, *silva*. vide etiam adnotata in vol. II. hujus operis p. 314.

SE, arbitror esse à verbo εἰμὶ. In vers. 19. infra pro SE est SV.

PLES. gr. πλεῖον, poetice πλέυν, à πολὺς, unde Latini *plus*, Etrusci *ples*.

18. ATHESNES: TRIS: KAVI: ASTINTV: FERETHTRV; ETRES: TRIS:
annos *tres* *exustione* *extincti* *proventus* *alterati* *tres*

ATHESNES: Addunt vocibus Etrusci in fine, ut in hac, NES, in aliis MEN, vel etiam, ut vidimus, in principio. ATHES, gr. ἔτος, annus. Circa imaginem mulieris, Herculem apotheosi donantis, ut in patera Etrusca apud Dempsterum tab. II. scriptum est ᛋ | O ∃ *Ethis*, quasi aetas designetur, sive *aevum*, *aeternitas*:

TRIS: gr. τρεῖς. Utrum sit melius scribere ac dicere tris, an tres, Gellius disquirit, L. 13. c. 20. Ex Etruscis exemplum veteres Latini desumsisse videmus, qui scripsere *tris*.

KAVI: Eadem vox supra in vers. 16.

ASTINTU: congruit cum hac vox latina *exstincti*. Nos quoque Tusci patrio sermone dicimus *estinto*, et *stinto* apud vetustiores Scriptores et maxime Poetas. Arbitror *astintu* illos deduxisse ab ἵσταμαι, *sto*, ἵστημι, *statuo*: quae autem stant, eadem etiam vigent, florent, vita motuque valent; et praeposuisse negativam A, et ut auribus consulerent, vel elegantiae causa ?. post A subjecere, et etiam aliquando N, ASTINTU, ANSTINTU, ut nostri majores dixere *acciso*, et *anciso*, *pro ucciso*. Igitur *Astintu* valet quasi *non stantes*, adeoque deleti, extincti, i. e. *proventus*, *reditus*.

FERETHTRV: idem ac supra vers. 16.

ETRES: In tabula Eugubina VI. apud Dempsterum vers. 38. et 41. scriptum est Pelasgice ETRU. Bourguettius vertit *alterati*, ab ἑτερόω, *altero*.

19. ATHESNES: ASTINTV: SV FERAKLV: TVVES: ATHESNES:
annos *extinctae* *arbores feraces* *fumantes* *(per) annos*

ATHESNES: ut supra v. 18.

SV FERAKLV: ut supra vers. 17.

TUVES: quia ב ita efferebant aspero sono, ut F, ut puto, à τύφω, *inflammo*, *fumum edo.* Arbores fructiferae adeo aestu inflammatae erant, ut fumum quodammodo edere viderentur. Potest ctiam esse à τύπτω, p. τέτυφα, *percutio.*

ATHESNES: *annos*, indefinite longum tempus significat.

20. ANSTINTV:	INENEK:	VVKVMEN:	ESUNUMEN:	ETV:	AP
extinctae	*ululate*	*fugatae*	*sunt*	*tempore*	*ab illo*

ANSTINTU: ut supra v. 19. INENEK: hic variat: superius vers. 8. et 11. INUMEK:

VVKVMEN: ESUNUMEN: *fugatae sunt.* φυγή, fuga ut in 3. versu. *Men*, additum in desinentia: nos patrio sermone dicimus, *sono sparite via.*

ETV: AP: hoc est, *ab etu.* gr. ἔτος, annus; tempus definitum pro indefinito. porro, *tempore ab*, pro *à tempore.*

21. VVKV:	KVKETHES:	JEPI:	PERSKLUMAR:	KARITV:	VVKE:	PIR:
fugerunt	*fructus annui*	*pingues.*	*persiccata (sunt)*	*dona.*	*fugit*	*far.*

Vvku: *fugerunt* à φεύγω.

Kvk, gr. κοῦκι, *fructus arboris*, quasi à κίκυς, *robur.* Ab Etrusca hac voce, vel etiam à graeca originem habere videtur *cuccagna*, ut nos dicimus, pro copia omnium rerum. Hinc etiam nos dicimus *cocco.* ETHES: in versu 20. ETV; numeri multitudinis *Ethes*, *annui*, nos, *delle stagioni.*

JEPI: ut opinor, *pingues*, πίων, *pinguis.* Ex hac voce Etrusca forsitan Latinis *adeps.*

PERSKLUMAR. in fine additum MAR. idem valet ac superius vers. 12. PERSKLU; a σκλέω, *induresco prae nimia ariditate.*

KARITV. gr. χάρισμα, *donum*, quo quis gratificatur. Nos Tusci dicimus *carità*, quod valet donum et id quod donatur. Quae bona Deus facit, eademquae bona quae in sacris Deo offeruntur, *dona* dicuntur: *de tuis donis ac datis.* Donum dei habes apud Q. Curtium L. 7. c. X. 14. χαριστήρια, *dona*, *munera*, *vota.* Galli *dare* dicunt donner.

VvkE: PIR, ut supra vers. 12.

22. ASE:	ANTENTU:	SAKRE:	SEVAKNE:	VPETU:	JVVE PATRE
arae	*eversae sunt*	*sacrae.*	*tua necessaria*	*summe*	*Jovis pater*

ASE: *Fatum*: *Sors.* gr. ἄισα, *Parca*, ita quoque dicta, quia ἀεί ἴση, *semper aequalis*; eadem ac *mors*, *quae aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres.* Ase Etrusca vox, potest etiam esse composita ex A negativo, et ἴσος, quasi *inaequalis*, quod non agat aequo jure *fatum*, *sors*, *fortuna*, quae nonnunquam bonis adversatur, malis favet, ut Ethnici putarunt. Fatum Etrusci post Jovem ponebant. vid. Serv, in Virgil. L. 8. v. 398, AESAR, Etruscorum lingua, ita *Deus* vocabatur. vid. Sueton in August. c. 97. AESI, Ἄισοι, Dii. Hesychius: Ἄισοι θεοὶ ὑπὸ Τυῤῥηνῶν. At vero commutato S in R, ASE valet ARE hoc est ARAE, ideoque ASE ANTENTU SAKRE verti potest: *arae subversae sunt sacrae*; nimirum deficientibus primitiis frugum, farre exusto ob nimiam siccitatem, Jovi Patri sacra rite et consuetis donis puris ac incontaminatis, consuetisque oblationibus, fieri non poterant: quod dicit Pontifex, ut Juppiter ad misericordiam magis excitetur.

Sakre:

SAKRE: cohaeret forſitan potius cum ASE, atque eodem ſenſu; ut apud Poetas paſſim arae *ſacrae* vocantur.

SEVAKNE: vox ex duabus compoſita, vel ita diſpeſcenda SEV AKNE. Eſt SEV idem ac σεῦ, Dorice σεῦ, *tui*, à σός, *tuus*. AKNE, gr. ἀνάγκη, et Dorice ἄναγκα. Eſt etiam *Neceſſitas* Jovis filia, cujus filiae ſunt Parcae, de qua Plato in X. de Rep. Sed propter ea, quae ſequuntur, non puto hanc indicari: neque etiam à gr. ἀγκή, *brachium*, quaſi Fatum dicatur Jovis brachium, quo omnia temperat et moderatur.

VPETV. Jovis cognomen apud Etruſcos, à gr. ὕπαἶος, *ſummus*, contracte ἀπὸ τȣ͂ ὑπέρτατος, penes quem ſumma eſt poteſtas; atque ita a graecis vocati Romanorum Conſules.

JVVEPATRE: Hinc Latinis *Jupiter*, hoc eſt *Jovis Pater*; ut Diespiter, *lucis pater*; Marspiter; *Mars pater*. Gellius N. A. L. V. c. 12. Jovem *Latini veteres a juvando adpellavere, eundemque alio vocabulo juncto, patrem dixere; nam quod eſt in eliſis aut immutatis quibusdam litteris* JUPITER, *id plenum atque integrum eſt* JOVISPATER. Etruſci absque interpunctione ſcribunt ƎᗡYA7ƎϽV | *Juvepatre*, hoc eſt *Jovis pater*. Vid. etiam Varronem de Ling. lat. L. 7. gr. Ζεύς, Διός, vocativus ὦ Ζεῦ.

23.	PRVMU:	AMPENTV:	TESTRV:	SESEASA:	FRATRUSPER:
	calamitatem	*averte*,	*dexter*	*tua ſerva*	*per Fratres*

PRVMV: ut ſupra verſ. 3. et 15.

AMPENTV: Per ſyncopem à gr. ἀποπέμπω. Heſichio ἀποπόμπειν, procurare ſeu depellere prodigia, aut quicquid nociturum putatur. Erant ἀποπόμπαι ſtati dies, quibus ſacrificabatur Diis, qui ἐπιπομπαῖοι vocabantur. Latini hos Deos dixere Averruncos, quorum Etruſcae imagines habitu Propugnatorum et Defenſorum vibrantium haſtas, ſupra allatae ſunt. Varro de Ling. lat. VI. 5. *Avertendo averruncare; ut Deus, qui meis rebus praeeſt*, Averruncus. *Itaque ab eo precari ſolent, ut pericula avertat.* Gellius Noct. Att. L. V. c. 12. *In iſtis autem Diis, quos placari oportet, uti mala à nobis vel afrugibus natis amoveantur*, Arungus *quoque habetur* et Robigus. Hercules ἀπομυῖος dictus, quia muſcas arcere credebatur. Vide Clementem in Protreptic. Eodem epitheto inſignitus etiam Jupiter. Vide Pauſaniam in Eliac prior. c. 14. Sed ut arbitror, AMPENTU, facile ut fit, litteris commutatis, eſt idem ut ſupra ANTENTU.

TESTRV: *dexter*; nam Etruſci T utuntur pro D. vel etiam *dextra tua*. Dexterae Dei auxilia et bona tribuuntur in divinis litteris. Dextra Etruſci paciſcebantur et feriebant foedera: ita etiam nuptiae celebrabantur: dextris datis junctisque hoſpites excipiebantur, quia fidei ſacra dextra habebatur. Dextra Dii Etruſcorum pateras tenent; quia dextra ſalutaris eſt, in auxilium hominum parata; ideoque per dexteram Deos orabant rogabantque. Denique dexter idem valet ac *propitius*, *favens*, *beneficus*. Virgil. Aeneid. L. 8. v. 61. *Et nos et tua, dexter adi pede ſacra ſecundo.*

SE, ut verſ. 22. in SEVAKNE, *tua*. Seaſa, à gr. σάω, σαώζω, σώζω, *ſervo*, *ſoſpitor*, *ſalutem & incolumitatem do*. Jovis cognomen *Soſpitator*: item apud graecos σωτὴρ, *Servator*.

FRATRUSPER: id eſt *per fratres*. transpoſitum *per* tum ab Etruſcis, tum à Pelasgis frequenter obſervatur.

24. ATITERIES: ATHTISPER: EIKVASATIS: TUTAPE: JIUVINA:
Sacerdotes *per Patres* *adparentes* *totam per* *Juventutem*

ATITERIES: gr. Ἱερέες. In tabula Eugubina Pelasgice scripta legitur ATIIERIUR. Bourguettius interpretatur *Pontificum*. Etrusci vero praeponunt *ATit* et Pelasgi ATI, ideo, quia T pro D utuntur; igitur ATIT, est pro *adid*, hoc est, adit; hinc *aditus*, gr. ἄδυτον, Latinis *adytum*, locus templi secretior, ad quem nonnisi Sacerdoti dabatur accessus, et interdum *penetrale dicitur*. Virgilius Aeneid. L. 2. v. 60. *aeternumque adytis effert penetralibus ignem*. Igitur ATITERIES, sacerdotes et *templi Pontifices* esse videntur.

ATHTISPER. Si postremam *per* praeponas, erit PERATHTIS. gr. ἄττα, *pater*; ita seniores à junioribus vocantur; id est *per patres*, qui forsitan senatum constituebant. Centum elegit Romulus forsitan Etruscorum exemplo, quos Patres vocavit; et hi majorum et minorum gentium fuere. Igitur duplicem forte ordinem memorat, *sacrum et politicum*.

EIKVASATIS: In duo dividendo, EIK, εἰκῶς, aequaliter, et *Vasatis*, ex gr. φαίνω, *adpareo*.

TVTAPE: JIVVINA: In tabula Eugubina Pelasgica, ut et heic, saepe TOTAPER JIOVINA, et TOTAPER JIOVINAM, *per totam juventutem*, ut et Bourguetius interpretatur. *Juventus* in vetustis inscriptionibus saepe nominatur, quae ordinem quendam habuit post Patres sive Decuriones, et in sacris faciendis atque in publicis officiis locum habuit.

25. TREFIPER: JIVVINA: TIVLV: SEVAKNI: TEITV:
alumnam per *Juventutem.* *produc* *tua necessaria* *alimenta.*

TREFIPER: *Per* praepositio postponitur, hinc TREFIPER, *per alumnam*, à verbo τρέφω, *nutrio*. In tabulis Eugubinis Pelasgice scriptis frequenter occurrit OCRIPER FISIU, hoc est, *perclamarunt*.

JIVVINA: ut supra in vers. 24. hinc Latinis *juventa*, *juventus*, *juvenis*. Nos quoque Itali *gioventù*, *giovine*, *giovane*. Omnes aetatum ordines ita complexus est etiam Psaltes 198. Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini.

TIVLV: d est V consonans cum aspero sono, quasi F. gr. τίφη, τίφος, *frumentum*; vel etiam composita vox ex *Ti* et *Vlu*. gr. ὕλη non solum materiam, ligna, silvam, sed etiam alimenta significat. Sed puto esse verbum, à τηλιθάω, *germino*, *floreo*.

SEVAKNI: ut supra vers. 22. SEVAKNE, *tua necessaria*.

TEITV. *alimenta*, quae dat terra, rerum omnium parens. gr. τιθὴ, *nutrix*, τίτθος, *mamma*, *alimentum*. Ita vocatur etiam tellus, quod quasi nutrix homines alat et nutriat.

26. INUMEK: VVEM: SEVAKNI: VPETV: PVEMVNE:
ululate *clamate.* *tua necessaria* *summe* *Pastor*

INUMEK: VVEM: SEVAKNI: ut supra dictum ad singula.

VPETU: *summe*, ut in vers. 22. In aris Romanorum perraro occurrit Jupiter cum cognomine *summus*; duas adfert Sponius in Miscell. Sect. 3. p. 71. 72. Eo utitur Virgilius Etruscarum antiquitatum consultissimus.

Pvemu-

PVEMUNE: gr. ποιμὴν, *paſtor.* ποίμνη, *grex ovium.* Reges in ſacris litteris *paſtores* vocantur. Item apud Homerum Iliad. L. 1. ποιμενὴ λαῶν. Deus quoque paſtor dicitur, Pſal. 22. ac 94. In tabula Eugubina Pelasgica Jupiter GRABOVIE, hoc eſt *potentiſſimus* cognominatur ejusque *paſtoralis virga* memoratur.

27. PUPRIKE:	APENTV:	TIVLV:	SEVAKNI:	NARATV:
publice	*depulſor*	*produc*	*tuam neceſſariam*	*nardum*

PUPRIKE: Ex hac Etruſca voce Latinis *publice* et *publicus.* Priſcam hujus vocis pronunciationem adhuc ſervant Tuſci ruſtici, qui dicunt *pupprico*, *pufrico* et *pubbrico.* Villanus et Boccaccius habent *piuvico.*

APENTV: ut puto, vocativus caſus, ut VPETU: originem habet ab ἀποπέμπω, de quo ſupra v. 23. Interpretatus ſum *depulſor*, quod cognomen Jovi tribuitur, ut in ara votiva penes Gruterum pag. xx. 3. et in nummis, *propugnator.*

SEVAKNI: ut ſupra verſ. 22.

NARATU: hoc eſt *naradu*, lat. *nardum.* Eadem vox legitur et in votiva tabula Lerpirii: item in tabula Eugubina Pelasgica, quas vertit Bourguettius. Jovi potentiſſimo nardus fruticum odoroſiſſima commendatur, quia in ſacris adhibebatur et offerebatur in altari cum aliis donis, adipe, tritico, cum placentis frumentaceis frixis et cum primitiis frugum, uti ex eadem tabula colligitur. Dubium eſt, utrum fruticem nardum, de quo Plinius L. 12. c. 12. et L. 16. c. 32. an vero unguentum nardinum intelligere debeamus, de quo idem Plinius L. 13. c. 1. Unguenta Diis donabantur, iisdemque ſimulacra eorum inungebantur. Puto tamen potius indicari nardum herbam, quae ſiccitate exaruerat; cujus everſio Jovi proponitur, ut facilius ad miſericordiam excitetur. Herbae et frutices in Etruſcis vaſculis circa Deos et ſub pedibus eorum velut enati, ſaepe picti viſuntur.

28. JVKA:	MERSVVA:	VVIKVM:	THAFETV:	FRATRVSPER:
heu	*diſperſum*	*officium*	*vide*	*per Fratres*

JVKA: gr. ἰοὺ, *hei*, *heu.* ἰύγη, *ululatus.* ἰύζω, lamentor.

MERSUVA. à μερίζω, *diſperdo*, *divido.*

VVIKVM. Etruſci V pro O utuntur, et ⊐ tanquam F pronuntiabant; quare VVIKUM qu. *uficum.* Latini ex Etruſcis fecere *officium.* Nos *uſſicio et officio.* In threnis Jeremiae c. 4. 2. *Diſperſi ſunt lapides ſanctuarii*, hoc eſt *Sacerdotes*, Filii Sion inclyti et amicti auro primo, quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea!

THAFETU: à gr. θήπω, *ſpecto*, *admiror cum ſtupore.* In threnis Jeremiae: vide Domine et conſidera; intuere et reſpice. Item: O vos omnes, qui tranſitis per viam, attendite et videte.

29. ATHERIE:	ATHTISPER:	EIKVASATIS:	TUTAPER:
Sacerdotes	*per patres*	*adparentes*	*per totam*

ATHERIE: ATHTISPER. ut ſupra in verſ. 23. et 24.

EIkVASATIS: compositum videtur ex εἴκω, *cedo*, vel ex adverbio εἰκότως, *similiter* et φαίνω, *adpareo*, quia Sacerdotes templi sacris adparebant in unum, et per suas vices: φάσις, *adparitio*, ut adparitio lunae. *Phase* hebraeis est *transitus*.

30.	JIVVINA:	TREFIPER:	JIVVINA:	SAkRE:
	juventam	*per alumnam*	*juventam*	*sacram.*

Singulae voces superius illustratae sunt.

31.	VATRA:	FERINE:	FEITV:	ERVkV:	ARVVIA:	FEITV:	VVEM:
	vivifica	*armentorum*	*foetus*	*desolatos*	*arvorum*	*foetus.*	*clamate*

VATRA: qu. FATRA, compositum ex φάω, φῶς, φότος, *lux*, et τρέφω, *nutrio*. vertendum videtur vivifica. Lumen pro vita accipitur. φῶτα non solum *lumen*, sed et *virum* significat. Vide Macrob. Saturn. L. I. c. 7. In vetusto lapide à me edito Par. II. Inscr. ant. Etrur. p. 394. n. 68. *Lumen.* (i. e vitam) *quod. acpi.* (accepi) *reddidi.*

FERINE: *armenti.* φέρει ὄνησιν, quod *ferat emolumentum.* Virgil. Aeneid. L. I. v. 15. *implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.* Ferae omnes sunt quadrupedes. gr. θήριον, lat. ferina.

FEITV: pro terrae et gregum armentorumque proventu. Hinc Latinis *foetus.* Dicitur, ut etiam ex hac tabula liquet, universim tum de partu animantium, tum inanimantium.

ERukV: ut supra vers. 12. *erak*, et vers. 14. *eruk.* at hic additur V.

ARVVIA: ut supra vers. II.

VVEM: ut supra. crebra ad clamandum et vociferandum adhortatio. Jerem. c. 35. vers. 24. *ululate pastores et clamate.*

32.	PERAEM:	PELSANU:	FEITV:	ERERek:	TVVA:	TEFRA:
	adspira	*matura*	*foetus*	*consolida*	*tuos*	*pauperes*

PERAEM: Compositum ex *per*, pro *valde et* ἄημι flo, spiro. *adspirate*, hoc est *favete*; ut *adspirat primo fortuna labori.* Metaphora desumta à prospere navigantibus, vento favente. Virg. Aen. L. 9. v. 525. *Vos, o Calliope, precor adspirate canenti.*

PELSANU: forsitan à πέλω, πελάζω, *appropinquare facio.* πέλας, *prope*: *perduc ad finem* h. e- *ad maturitatem fructus.*

ERERek: ut puto, ab ἐρείδω, *firmiter fulcio*, p. ἥρεικα. ἔρα, *stabilimentum*, *consolidatio*; quia ommnes terrae foetus ad optatum finem non perveniebant propter maximam siccitatem.

TVVA: In tabula Pelasgica eadem vox *tuva* occurrit vers. 40. PASE TUVA, hoc est *pace tua.*

Tefra.

Tefra. verto *pauperes.* Germani noſtra Tuſca lingua utentes, pauperem, ex gallico, vocant *pofre*, pauperculum *pofrette.* In inſcriptione Pelasgica Lerpirii apud Oliverium p. 22. Fovfer. Bourguettius vertit *pauper*; Etruſci Tefvfera, per ſyncopen et variatis litteris, *Tefra.* gr. τέφρα eſt *cinis.* τεφρύω, *in cinerem redigo*; ad extremam paupertatem declarandam, qua phraſi divini etiam Vates utuntur, Job. 30. v. 19. aſſimilatus ſum favillae et cineri; et ad humilitatem declarandam S. Hieronymus L. 1. Ep. 5. *Ego cinis et favilla.*

33. Spantimar:	Prvsekatv:	Erek:	Pervme:	Pvrtvvitv:
penuria laborantes	*intuere*	*ſolida*;	*profer*	*frumenti copiam,*

Spantimar: forte à σπανίζω, *penuria laboro.* σπανία, *penuria.* nos hominem penuria rerum laborantem et miſerum dicimus *ſpiantato*; metaphora deſumta ex arborum eradicatione, quae terrae carent alimento.

Prusekatu: gr. προσέχω, *animum adverto*, ac proinde *inſpicio*, *conſidero.* Ita et frequenter Deum precantur divini noſtri Prophetae; Jerem. in threnodia: *vide, Domine, afflictionem meam et conſidera.*

Perume: Facile P- pro F, ut ſit *ferume*, à φέρω, *profero.* Supra in v. 16. *Ferime.*

Purtuvitu. vox compoſita ex duabus: altera Pvr. gr. πύρος, *frumentum*; ſupra in v. 21. ſcriptum eſt Pir, quae vocales facile commutantur; altera Tvvitv, quaſi Tvfitv, à τίκτω, pario, creo; eſt etiam τίφη *frumentum.* Noſtrum belle reſpondet, *la portata*; Nempe ſegetum et frugum foetus copiam.

34. Svrvvla:	Ar: Veitv:	Mumek:	Etrama:	Spanti:	Tvva:	Tefra:
Sirium ſubtrahe	*ab fœtibus.*	*epulas (offeremus)*	*trementes.*	*omnes*	*tuos*	*pauperes*

Svrvvla: Vox compoſita ex Sur et Vula. Sur ut conjicio eſt Sirius, id eſt noxius et peſtilens aeſtus; quia Sirius ſtella in ore canis poſita, quae oritur circa VIII. Kalendas Julii, noxia judicatur, quod exurat omnia et agros ſteriles reddat; atque ita a Virgilio deſcribitur Aeneid. L. 3. v. 137.

Subito cum tabida membris
Corrupto coeli tractu, miſerandaque venit
Arboribusque ſatisque lues et lethifer annus.
Linguebant dulces animas, aut aegra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Sirius agros:
Arebant herbae et victum ſeges aegra negabat.

Etruſci Sur ſcribunt, graeci σείριος, Pelasgi quoque Surur, Sururc, ut in aliis tabulis Eugubinis, praeſertim in VI. v. 20. 48. Bourguettius vertit *urentem.* Supereſt Vvla, qu. Vfla, ab ὑφαιρέω, *ſubtraho*, ὑφελοῖσα, Dorice, pro ὑφελοῦσα, *quae ſubtraxit.*

Ar: Veitu: ΛΥ Ι ΞϽ. ᑫΛ. facile erratum ᑫᖷ pro ᒣ4, *ap.* Perſpicuum eſt ב ſonare F. ut ſupra v. 3:. ΛΥ Ι Ξ8.

Mumek: facile a gr. μῦμα, *edulium ex carnibus et ſanguine*, videlicet *epulas.* Jovi epulae promittuntur Benefico, Averrunco ſeu depulſori extremae calamitatis. Hunc morem ſacras dapes et ſolemne convivium Diis exhibendi, in Italiam invexere Pelasgi et Etruſci; quod

quod notant Donatus, Servius et Probus in Virgil. Aeneid. L. 8. de epulo Evandri ad aram maximam Herculis. Livius passim meminit epuli Jovis. Etrusci singulis Idibus Jovi epulum ponebant. Vid. Valer. Maxim. L. 2. C. 1. Lectisternia ponebantur et sellae, in quibus ad epulas invitati Dii sedere et discumbere credebantur. Epulones à Romanis Etruscorum exemplo instituti, solemnes indicebant epulas et curabant: Sacerdotes vero, pridie quam epulae celebrarentur, populo denunciabant. Vide Cicer. de Harusp. Reip. c. 10.

ETRAMA: à τρέω, τρέμω, *tremo.* In tabula Pelasgica vers. 2. TREMNU, *tremenda.*

SPANTI: ut supra vers. 33.

TUVA TEFRA: ut superius vers. 32.

35.	PRUSEKATV:	EREK:	EREDLVMA:	PVEMUNE:	PUPRIKE:
	intuere.	*averte*	*averte luem*	*pastor*	*publice.*

PRUSEKATU EREK. EREK, τὸ d pro K et V scriptum est. Idem significat ut paulo ante vers. 33.

LVMA. gr. λύμη, *lues*, *noxa*, *exitium*, *pernicies.*

PUEMUNE PUPRIKE, ut supra vers. 26, et 27. Pastor publice, id est *populorum omnium.*

INDEX

INDEX
RERUM et VERBORUM
MUSAEI ETRUSCI.

Prior numerus paginam denotat; secundus sub lir. t. tabulam aere impream, et tertius sub lit. f. ejusdem tabulae figuram.

A.

B.

C.

G.

H.

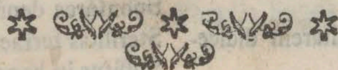
I.

L.

M.

Mir-

Pica,

12.000–